L. ANNÆI FLORI

RERUM ROMANARUM

EPITOME.

Interpretatione & Notis

ILLUSTRAVIT

ANNA TANAQUILLI FABRI Filia,

JUSSU

Christianissimi Regis,

IN USUM

SERENISSIMI DELPHINI.

LONDINI:

mpensis *R. Clavell*, sub *Pavone*, *H. Mortlock*, sub *Phænice*, & *S. Smith*, ad *Principis* Insignia, in Cæmiterio *D. Pauli.* MDCXCII.

MUNIFICENTIA
REGIA
GEORGIVS D.G.MAG. BR.FR.ET HIB.REX F.D.
J.P.
Sc.

SERENISSIMO

DELPHINO

S. P. D.

ANNA TANAQUILLI FABRI FILIA.

NON *possum facere,* Delphine Serenissime, *quin ego me unice laudem, ac mihi omnino gratuler, quod cum Di Superi me iis temporibus vivere voluerint, unibus Te totius orbis delicias Galliarum votis concessere, illud mihi*

 etiam

etiam largiti sunt, ut non omnino studiis tuis, etsi minima, aliqua tamen parte juvandis forem inutilis. Ego certè augustum eorum munus illud esse judico, ut nihil suprà mihi ab iisdem in vita possit contingere. Nam de Floro meo quem Tibi ego hodie consecro, Delphine Serenissime, *mihi quidem certa fides est, fore ut ipse tuum sibi per se Numen conciliet. Mihi hanc fiduciam facit profundum illud tuum ingenium & ad meliora studia acre judicium quod utrumque in Te esse*

max-

maximum, ut & alia quæ mirari potius in Te est quam laudare, nuper experta sum, dum Te illustrissimi Montauserii ducis beneficio Terentium in Aula tractantem video, demiror, obstupesco; Illum enim Tu istuc ætatis sic aptè legebas & commodè, ut Tibi puero viri etiam inviderent; ità solerta & acutè intimos ejus sensus eruebas, & explicabas perspicuè, ut ejus veneres per Te cuivis facilè paterent, quas vix centesimus quisque per se satìs intelligit. Amabis itaque Delphine Serenissime,

nissime, *amabis elegantissimum & acutissimum Scriptorem, neque poteris ejus sententiarum multa & dignitate & amœnitate non admodum delectari, cùm utriusque spectator elegans sis. Sed est etiam aliud, & tute fatebere majus, quod mihi istam fiduciam auget, nuda scilicet Oratoris nostri materies quam tibi egregiè præter cætera gratam fore certum est: Tibi inquam quem Dii faventes in hoc unum protulêre ut hominum genus atque adeo totum orbem regas imperio.*

Ille

Ille Tibi & bella, & pugnas, currusque triumphosque
Ante oculos sistet parvâ quasi picta tabellâ:
Sistet, & arcta Ducum captivis addita collis
Vincula. ——

Qui si maximi tui Parentis facta complecteretur, ipse Te ad ingentem ejus, hoc est ad perfectissimi Herois imaginem fingeret. Sed quoniam quæ is sive ductu suo, sive suis auspiciis gessit, ea sic compendiosè tractari non potuerunt, Tuum erit,

Del-

EPISTOLA.

Delphine Sereniſſime, *cùm quæ hîc Populi Romani facta narrat Florus; factis tuis quaſi præludendo poſt Te longè reliqueris, tum demum per ætatem fortior ad maximum illum Parentem tuum animum intendere, ut cùm totum eum quantus eſt rectè perceperis, disjunctiſſima olim terrarum ſpatia, & obſtantia montium juga, interjectique maris æquora amplexus, ſic & Tui & Illius nominis menſuram impleas.*

Vale diu, Delphine Sereniſſime, *& vive,*

Lut. Pariſ. Prid. Non. Octob.
M. DC LXXIV.

A D

AD
LECTOREM.

EX quo meliores literæ ſuperiorum ſæculorum incuriâ proſtratæ ſunt & afflictæ, ea omnium fuit querela apud optimates, neminem reperiri qui ita eſſet animatus, ut eas ab ſquallore vindicaret & ſitu. Hodie verò, Lector, quo ne id poſſimus queri, obſtat invictiſſimi Regis prudentia, qui inter tot ampliſſimos proceres queis beata floret Gallia, Illuſtriſſimum Montauſerii Ducem, tot tantarumque virtutum hominem, quot & quantas vel natura mortalis recipit, vel induſtria perficit, potiſſimum elegit; quem educando formandoque Sereniſſimo Delphino præficeret. Is adeo non prius ſupremum illud honoris faſtigium attigit, cùm eo cœpit animum intendere, ut, dum rectis ſuis cultibus eum nobis Principem parat, qui ſit olim

Quem reget immenſo major virtutibus orbe,

Interea meliorum literarum ſtudiis priſtinus ſplendor redderetur. Nec mora, viros eruditos, non modò qui ſub potentiſſimi Regis Imperio ſunt,

ſed

ſed eos etiam qui apud exteras gentes vivunt, præmiis invitavit, qui excogitatæ à ſe methodo inſiſtentes, Poëtas, Oratores, Hiſtoricos, modò qui Latinè ſcripſerunt, & notis & interpretationibus illuſtrarent.

Ex eo autem tota pendet hæc methodus, ut omnes & locutionis & rerum ipſarum difficultates, quàm maximè fieri poterit, explanentur dilucidè Locutionis difficultates ſunt quæ, vel ex verborum ſitu, vel ex verbis obſoletis: rerum verò, quæ vel ex Hiſtoriis, vel ex Fabulis, vel ex ipſa locorum corruptione naſcuntur. His notarum, illis interpretationum ope illuſtriſſimus Montauſerius occurrendum eſſe judicavit.

Notas verò eas eſſe voluit, breves quidem, ſed queis nil ad perfectam locorum intelligentiam deſit. Nil præterea futile, nil ad oſtentationem concinnatum. Unde hoc capies commodi, ut nullo fere temporis diſpendio, quod in litteris auro contra carum eſt, autorem tuum intelligas: quod ſi ſibi ob oculos poſuiſſent pleriq; Interpretes, quos cum noſtra, tum ſuperior ætas tulit, næ illi ſibi ab inſanis ſuis commentariorum molibus temperaſſent, ubi omnia, vel quæ levia ſunt, adeoque vel ipſis pueris obvia, vel ad autorem, quo de agunt, minimè pertinentia, ea quidem invenias, & quam maxime diffuſa: quæ vero ad difficilium

um locorum ſenſum eruendum neceſſaria ſuntaet, fruſtra deſideres. Ex quorum lectione ſic eum fructum capere poſtules, qui vel mediocrem temporis jacturam penſet, nil aliud, quam cum ratione inſanias. Porro interpretationes, apud Poëtas quidem continuas, apud cæteros, cum nimia locorum intricatio poſtulat, excepto uno & altero ubi etiam continuæ ſunt, ita voluit fieri, ut ſingula verba per alia propria & eandem vim habentia reddantur,quantum fieri poſſit,abſq; ulla periphraſi. Quæ interpretandi ratio, mitto quod adoleſcentium animi, qui difficultatibus ſæpiſſimè deterrentur, hac ope ſublevati ſeſe alacrius ad veterum lectionem accingent, quantum ſit utilitatis allatura, illi intelligunt qui manuſcriptorum codicum uſum norunt, apud quos interpretationes ſingulis verbis appoſitæ, ſæpiſſime doctis viam aperuêre, & adhuc aperiunt ad eorum locorum veram ſcripturam inveſtigandam, qui abſque earum ope & eos latuiſſent & nos hodie fallerent.

Tandem, Lector, ab omni iſto conſilio nil omnino eſt, quod jam ſpe non poſſis præſumere, ut magis mirere ejus autorem eum extare, qui tot tantiſq; honorificentiſſimis domi militiæq; occupationibus diſtrictus fuit, ut vix humanè iis potuiſſe ſufficere, nedum tantam literis operam navare videatur.

Sed

Sed hem! pænè de totius hujuſce operis fine oblita ſum dicere, ita ſcilicet me oblata animo Illuſtriſſimi Montauſerii virtutis ſpecies mirabundam tenet. Sic igitur mecum collige, illud eò ſuſceptum eſſe non tam ut ſit Sereniſſimo Delphino quam publico profuturum, nimirum Sereniſſimum Delphinum jamjam iis præſidiis munivit Illuſtriſſimi Condomienſis Epiſcopi induſtria, ut vix vel annum adhuc ei audiendo vacaverit, cum perpauca erunt, ſi erunt aliqua, quæ docere potius quàm doceri non poſſit.

Hoc unum reſtat ut de Floro, meaque ejus editione pauca eloquar. De Floro quidem, quoniam id omne argumentum à viris omni laude majoribus exhauſtum eſt, illud tantum adjiciam, quod nemo unquam præter amantiſſimum meum parentem monuit, nempe hocce acutiſſimi & elegantiſſimi ſcriptoris opus, non quaſi Hiſtoricum legi debere, ſed ut Declamatorium & Panegyricum, ſeu ut laudationem populi Romani. Id & cogitandi & ſcribendi ratio facilè probaverit, hincque adeo eſt ut ipſe in ſuo genere planè ſingularis ſit, & cui vel in Græcis vel in Latinis ſimilem, quantumvis quæſieris, reperire neminem poſſis.

De hac igitur editione pauca accipe. In primis cùm multas editiones haberem ob oculos, eaſq; fere omnes diſſimiles, neq; enim ullum è veteribus

invenias

invenias qui corruptior ſit, magiſq; multimodis exaratus, eum textum tibi exhibere conata ſum, qui reliquis ſine controverſia debeat anteferri, cujuſq; non erit, ſat ſcio, ut te unquam pœniteat. Ideoq; Parentis mei editionem quam ille non ita ante obitum curavit, ſequuta ſum, non eo tantùm quod ea ejus eſſet, quanquam ô! ſed quia reliquæ, præter unam Salmaſianam, quæ à Commelino emiſſa fuit, quamq; adeo Pater meus multis in locis repræſentavit, ita mihi ſorderent ut ne pueris quidem probari poſſe viderentur.

In notis autem illud mihi pervincendum putavi, ut, quoniam ſæpiſſime ea conjungit Florus quæ longo temporis intervallo diſſita ſunt, unde fit ut iis tantum intelligi poſſit qui hiſtoriæ Romanæ ſatis periti fuerint, & temporum & bellorum ſeries accuratè teneretur, ideoq; ſingulis capitibus ſingulorum bellorum tempora, quàm maxima potui diligentia diſputavi.

Deinde quæ apud Noſtrum contra Hiſtoriæ fidem dicta ſunt, ut ſunt multa, abundè monui, adductis iis quæ omnem dubitandi locum tollant.

Sed præſtat ut quæcumq; in hac editione præſtiterim, ea prætercam, ne illam tibi magnificis titulis videar venditare. Verbum igitur non amplius addam, ubi te prius monuero me multa à viris præſtantiſſimis, qui in Floro emendando feli-

cem

cem operam contulerunt, esse mutuatam, subscripto eorum nomine ut sua cuiq; laus sit. Ac inter eos quidem per quos aliquid in hoc opere profeci, primas tenet nulli unquam sine laude nominandus Salmasius, à quo tamen sæpius coacta sum dissentire, jure-ne an injuriâ, penes te esto judicium.

Neque illud prætermittendum, quod variarum lectionum farraginem omisi, quia eæ mihi tam putidæ visæ sunt, ut nil præter fastidium parerent.

Hæc erant quæ te monitum volebam, probari autem an improbari debeant, tum demum cumulatè rescsicam, cùm ea Illustri viro, P. D. Huetio qui in literis summus est, cujusq; judicio hujusmodi lucubrationes quotidie summittuntur, librata fuerint & examinata, quanquam cum jam bonam eorum partem probaverit, mihi eam conjecturam facere posse videor, fore ut tibi cætera probentur. Vale.

Omissa in p. 160. l. 13. juxta Edit. Paris. hæc Notula ad vocabulum, Custodiunt,

[5] *Custodiunt.* | Hoc est *habitant.* Sic Horat. de Diana,

Montium Custos nemorumque Virgo.

quòd ea in montibus perpetuò maneret: ex Callimach, Græci eodem sensu dicunt φυλάσσειν, ἐπιβλέπειν, Homer. Callimach.

L. ANNÆI FLORI RERUM ROMANARUM Libri Quatuor.

PROOEMIUM.

POPULUS Romanus à rege Romulo in Cæsarem Augustum, [1] septingentos per annos, tantum operum pace belloque gessit, [a] ut si quis magnitudinem imperii cum annis conferat, [2] ætatem ultra putet. Ita latè per orbem terrarũ arma circumtulit, ut qui res ejus legunt, non unius populi, sed generis humani facta discant.[b] [3] Nam tot laborib' periculisq; 2

INTERPRETATIO.

a *Ut si quis comparet magnitudinem Imperii, cum annis, numeret plures annos eâ ætate.*

b *Nam agitatus est tot laboribus & periculis, ut virtus & fortuna videantur decertasse ad firmandum ejus Imperium.*

NOTÆ.

1 *Septingentos.*| Ut quidem ipse tempora disponit. Nam Regibus dat annos ducentos quinquaginta; ab his usque ad Appium Claudium, totidem: ab Appio Claud. usque ad Augustum ducentos ponit; sed alii dissentiunt. Et de his postea. A Româ Condita, usque ad mortem Julii Cæsaris anni sunt septingenti supra novem.

2 *Ætatem.*| Ætas propriè pro triginta annis sumitur, hîc verò pro tempore indefinito.

3 *Nam.*| Alii legunt, *jam*, malè; *nam*, est transitio, & significat, *autem*, ut apud Plaut. in Aulularia, Act. 1. Sc. 1.

Nam cur me miseram verberas?

Id est; *cur autem me miseram verberas?* Aliquoties etiam abundat. Plaut.

Nam quem ego aspicio!

[4] jactatus est, ut ad [5] constituendum ejus imperium, [6] contendisse Virtus & Fortuna videantur. Quare quum præcipuè [7] hoc quoque, [8] sicut cætera, operæ pretium sit cognoscere; tamen quia ipsa sibi obstat magnitudo, rerumq; diversitas aciem intentionis abrumpit; faciam quod solent qui terrarum sitûs pingunt: in brevi quasi tabellâ totam ejus imaginem amplectar, [c] nonnihil, ut spero, ad [9] admiratione͞ principis populi collaturus, si [10] pariter atq; [11] insimul universam magnitudinem ejus ostendero. Si quis ergo populum Romanum quasi hominem consideret, [d] totamq; ejus ætatem percenseat, ut cœperit, utq; [12] adoleverit, ut quasi ad quemdam [13] juventæ florem pervenerit, ut postea velut consenuerit; quatuor gradûs processûsq; ejus inveniet. Prima ætas sub regibus fuit, [14] propè ducentos quinquaginta per annos, quibus [15] circum ipsam matrem suam cum finitimis luctatus est. Hæc erit ejus Infantia. Sequens à Bruto Collatinoque consulibus, [16] in Appium Claudium,
3 Quinctum Fulvium consules, ducentos quinquaginta annos patet, quibus Italiam subegit. Hoc fuit tempus viris armisq; incitatissimum: ideo quis Adolescentiam dixerit. Dehinc [17] ad Cæsarem Augustum ducenti anni, quibus totum orbem pacavit. Hic jam ipsa Juventa imperii, & quasi quædam robusta maturitas. A Cæsare Augusto in sæculum nostru͞

INTERPRETATIO.

c *Aliquid collaturus, ut spero, ut omnes mirentur Principem populum, si subjecero oculis universam ejus magnitudinem, ut ipsa se habet, & in unum.*

d *Complectaturque animo totam ætatem ejus, ut inceperit, ut creverit.*

NOTÆ.

[4] *Jactatus.*] Metaphora sumpta à navi undiquaque fluctibus agitata. Virgil.

—— *Multum ille & terris jactatus & alto.*

[5] *Constituendum.*] Verti *firmandum*, quum hoc referri debeat ad id quod dixit, *Laboribus, periculisque jactatus.*

[6] *Contendisse.*] Verti *decertasse*, quanquam & *consensisse* verti potuisset. Quod tamen idem est.

[7] *Hoc quoque.*] Nempe ut laboribus periculisque jactatus fuit, &c.

[8] *Sicut cætera.*] Hæc verba à Floro nunquam scripta sunt, à Glossario quodam addita, ut vocem, *quoque*, explicaret.

[9] *Admirationem.*] Nota hic passivè positum.

[10] *Pariter.*] Verti, *ut ipsa se habet*: nam ea vis est hujus vocis, quæ hic satis difficilis.

[11] *Insimul.*] In unum, quia supra dixerat in brevi quasi tabella.

[12] *Adoleverit.*] Adolesco, est cresco.

[13] *Juventa.*] Juventa apud optimos scriptores semper pro constituta ætate ponitur.

[14] *Prope ducentos.*] Sub Regibus si quis rectè rationes putet, regnatum est per annos ducentos quadraginta tres, ut patet ex Eutropio.

[15] *Circum ipsam matrem suam.*] Salmasius omnino legendum vult, *circum ipsas cunas*, sed receptam lectionem tentare nil necesse est: est enim imitatio Poetica, atque ea perquam elegans. Nam infantes, qui non adhuc pedibus firmi, longiùs à matre sua discedere non audent, circum ipsam solent ludere.

[16] *In Appium Claudium.*] A Bruto & Collatino Coss. usque ad Appium Claudium, & Quintum Fulvium anni sunt ducenti supra triginta quatuor. Quibus Coss. contra Afros bellum susceptum fuit. Anno ab Urbe Condita 477. Et in Sicilia contra eos pugnatum, & App. Claudius de Afris, & Rege Hierone triumphavit.

[17] *Ad Cæsarem Augustum.*] Ab Appio Claudio & Quinto Fulvio Coss. usque ad mortem Cæsaris Augusti, anni sunt ducenti octoginta septem. Decessit enim anno 764. ab Urbe Condita, anno decimoquarto post Christum Natum. Tunc temporis totius ferè orbis Roma potiebatur.

haud multò minùs anni [18] ducenti: e quibus inertiâ Cæsarum quasi consenuit atq; decoxit: nisi quod sub Trajano principe [19] movet lacertos, &, præter spem omnium, senectus imperii, quasi redditâ juventute, reviresscit.

INTERPRETATIO.

e *Quibus* annis populus Rom. *veluti consenuit & consumpsit vires suas per inertiam Cæsarum.*

NOTÆ.

[18] *Ducenti.*] Certè in hocce numero error est, quem miror à nemine animadversum. Ab Augusto enim usque ad Trajani, sub quo noster scripsit, extrema tempora, anni sunt circiter 102. sed fortè erratum est operarum qui 200 scripsêre, quum iis datum fuisset 100. Et sic legendum puto.

[19] *Movet lacertos.*] Trajanus enim Romani Imperii, quod post Augustum defensum magìs fuerat, quàm nobiliter ampliatum, fines longè latéque diffudit. Tenuit usque ad Indiæ fines, & mare rubrum accessit.

LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

De Romulo.

PRimus [1] ille, & Urbis, & Imperii conditor, Romulus fuit; Marte genitus, & Rheâ Silviâ. Hoc de se [2] sacerdos gravida confessa est: nec mox fama dubitavit, quum Amulii imperio abjectus in profluentem cum Remo fratre, non potuit extingui. Siquidem & 4
[3] Tiberinus amnem repressit: & relictis catulis lupa sequuta vagitum,

NOTÆ.

CAP. I. *De Romulo. Romam condidit anno Mundi 3198. ante Ch. Nat. 750. & regnavit annis 37. Illo defuncto, per Senatores per annum unum regnatum fuit.*

[1] *Ille.*] Nobilis, inclytus, famosus, significat; & ut in bonam, sic & in malam partem sumitur: In bonam, ut,

Tune ille Æneas quem Dardanio Anchisæ
Alma Venus genuit Phrygii Simoëntis ad undam. Et alibi:
At non ille, satum quo te mentiris, Achilles
Talis in hoste fuit Priamo. ——

Et in malam ut,

Et nunc ille Paris cum semiviro comitatu
Mæonia mentum mitra crinemque madentem
Subnixus, rapto potitur, ——

[2] *Sacerdos.*] Rhea Sylvia Numitoris filia, quæ Vestæ sacerdotio præfecta, ideo Sacerdotem vocat.

[3] *Tiberinus.*] Hìc Tiberinus est fluminis Deus. Sic Virgil.

—— *Cunctatur & amnis*
Rauca sonans, revocatque pedem Tiberinus ab alto. Et alibi:
Huic Deus ipse loci fluvio Tiberinus amœno
Populeas inter senior se attollere frondes
Visus ——

uber admovit infantibus, matremque se gessit. Sic repertos [4] apud arborem, [5] regis pastor tulit in casam, atque educavit. [6] Alba tunc erat Latio caput, Iüli opus: nam Lavinium patris Æneæ contempserat. [a] Ab hoc Amulius jam [7] bis septimâ sobole regnabat, fratre pulso Numitore, cujus ex filiâ Romulus. [b] Igitur statim primâ juventæ face, patruum Amulium ab [8] arce deturbat, avum reponit: Ipse fluminis amator, & montium, [9] apud quos erat educatus, [c] mœnia novæ urbis agitabat. [d] Gemini erant: uter [10] auspicaretur, & regeret, adhibuêre [11] piacula. Remus montem Aventinum, hic Palatinum occupat. Prior ille sex
5 vultures, hic postea, sed duodecim videt. Sic victor [12] augurio, urbem [13] excitat, plenus spei, bellatricem fore. Ita illi [14] assuetæ sanguine & prædâ aves pollicebantur. Ad tutelam novæ urbis sufficere [15] vallum videbatur: [e] cujus dum irridet angustias Remus, idque increpat saltu; dubium an jussu fratris, occisus est. Prima certè victima fuit, [f] munitionemq; urbis novæ, sanguine suo consecravit. Imaginem urbis magis

INTERPRETATIO.

a *Ab isto Æneâ Amulius regnabat jam decimus quartus nepos.*

b *Igitur statim primo æstu juventæ pellit Patruum Amulium regno, & restituit avum Numitorem.*

c *Meditabatur mœnia novæ urbis.*

d *Erant Gemelli, ideo Deos consuluêre, uter inciperet & susciperet regnum prior.*

e *Quod dum Remus irridet angustissimum, & illud arguit saltu suo*, &c.

f *Et dedicavit sanguine suo vallum quod muniebat novam urbem.*

NOTÆ.

4 *Apud.* | *Juxta* significat, Cicero de Orator. lib. 2. *quum etiam tum in lecto Crassus esset, & apud eum Sulpitius sederet.* Ubi, *apud eum*, nil aliud est quam juxta eum.

5 *Regis pastor.* | Meliùs multò si legatur *Regius pastor.*

6 *Alba.* | Æneas, finito bello adversus Turnum, Rutulorum Regem, & Victor, Lavinium ex nomine uxoris, cui Laviniæ nomen erat, Urbem condidit; qui quum mortuus esset, in locum ejus Ascanius filius successit, qui Lavinio relicto, Albam longam excitavit, quæ trecentos per annos caput Regni fuit. Post quos Romulus Romam condidit, quæ non tantùm Italiæ, sed & ferè totius orbis terrarum caput & domina fuit.

7 *Bis septima.* | Amulius ab Æneâ decimaquarta soboles est; hujus generis series sic se habet: Æneas, Ascanius, Æneas Sylvius, Latinus, Alba, Capetus, Capys, Calpetus, Tiberinus, Agrippa, Alladius, Aventinus, Procas, & Amulius. Qui omnes, modò addas Sylvium Ascanii fratrem, qui post eum regno præfuit, regnarunt per annos quadringentos triginta quinque.

8 *Ab arce.* | Arx passim pro regno sumitur. Virgil. lib. 4. Æneid.

Ascanione Pater Romanas invidet arces.

9 *Apud quos.* | *Apud* pro *in* multò elegantiùs; sic optimi quique scriptores: Terentius, *apud forum* pro *in foro.*

10 *Auspicaretur.* | Verti, *inciperet*; auspicari enim est inchoare: Et inde traxit originem, quòd veteres nil nisi auspicato incipiebant.

11 *Piacula.* | Piaculum, est crimen dignum piatione, vel sacrificium quo crimen aliquod expiatur, unde manifestum est hìc vocem *piacula*, locum habere non posse. Sunt qui legant *Oracula*, benè.

12 *Augurio.* | Augurium hìc pro auspicio posuit. Nam *augurium*, est quum observatur Garritus aut cantus avium, quas appellabant oscines, quòd ore futura prædicerent; *auspicium* verò est quum & avium pastu vel volatu futura notabantur.

13 *Excitat.* | Sic Græci utuntur verbo ἐγείρειν, τεῖχη θεμείλια ἐγείρειν, mœnia, fundamenta excitare.

14 *Assueta sanguine.* | Sunt qui credant assuefacere, assuefieri, assuescere, nunquam sextum casum adsciscere, sed semper tertium; at longè illi falluntur.

15 *Vallum.* | Vallum dicitur ipsa munitio; & valli sunt pali, quibus in terram defixis vallum munitur.

quàm

quàm urbem fecerat: [16] incolæ deerant. Erat in proximo [17] lucus: hunc Asylum facit, & statim mira vis hominum, Latini, Tuscique pastores. Quidam etiam transmarini: [18] Phryges qui sub Æneâ, [19] Arcades qui sub Evandro duce influxerant. Ita ex variis quasi elementis congregavit corpus unum; populumq; Romanũ [20] ipse fecit. g Res erat unius ætatis populus virorum. Itaq; matrimonia à finitimis petita; quia non impetrabantur, manu capta sunt. Simulatis quippe [21] ludis equestribus, virgines, quæ ad spectaculum venerant, præda fuêre. Et hæc statim causa bellorum. Pulsi fugatiq; [22] Veientes, [23] Cæninensium captum ac dirutum est oppidum. Spolia insuper [24] opima de rege, [25] Feretrio Jovi manibus suis rex reportavit. h Sabinis proditæ portæ per virginem: [26] nec dolo: sed puella precium rei, quæ gerebant in sinistris, petierat: i dubium clypeos, an armillas. Illi ut & fidem solverent, & ulciscerentur, clypeis obruêre. Ita admissis intra mœnia hostibus, atrox in ipso foro 6

INTERPRETATIO.

g *Ista res poterat manere tantùm per triginta annos, nam populus constabat viris, sine fœminis.*

h *Tarpeia virgo prodidit portas Sabinis, non per fraudem, illa enim petierat in pretium rei quam gerebat, quæ ferebant in sinistris,* scuta scilicet.

i *Cùm dubium esset peteretne Clypeos vel armillas, illi ut & solverent promissa, & sumerent pœnas ab illâ, obruêre eam scutis.*

NOTÆ.

[16] *Incolæ deerant.* | Et hæc causa est cur imaginem urbis potiùs quàm urbem fecisse dicat: Incolæ enim urbem constituunt non muri.

[17] *Lucus.* | Is inter Capitolium, & arcem erat.

[18] *Phryges.* | Eorum nepotes qui post Trojæ excidium Æneam ducem comitati fuerant.

[19] *Arcades.* | Sub Fauno quarto Italiæ rege, Evander ex Urbe Arcadiæ, Pallanteo nomine, cum Arcadum turbâ in Italiam appulit, à quibus Arcades isti erant oriundi.

[20] *Ipse fecit.* | Non video cur hìc hæreant Interpretes, & locum vitii suspicentur, qui, si quisquam alius, planissimus est. *Ipse* enim hic sumitur ut Græcè *αὐτός*; & sensus talis est, Romulus solus corpus coëgit, quasi natura, quæ ex variis elementis corpus congregat.

[21] *Ludis equestr.* | Hi ludi Consualia dicebantur, quos in honorem Consi faciebant, qui Consus Neptunus Equester est: Et tunc temporis equos & asinos coronabant, eosque otiari sinebant.

[22] *Veientes.* | Italiæ populi, socii Fidenatibus.

[23] *Cæninensium.* | Cæninenses, populi in Latio.

[24] *Opima spolia.* | Ea sunt quæ Dux hostium Duci à se interfecto detraxerat. Eorum tanta raritas fuit, ut trina tantum contigerint: prima quæ Romulus de Acrone, altera quæ Cossus Cornelius de Tolumnio, tertia quæ Marcus Marcellus Jovi Feretrio de Viridomaro fixerunt.

[25] *Jovi Feretrio.* | Jupiter Feretrius dictus fuit, quòd illi spolia opima ferebant, vel à feriendo, quòd fulmine feriat; vel quia dux ducem ense ferit. Propert. lib. 4.

——*Causa Feretri*
Omine quod certo Dux ferit ense ducem
Seu quia victa suis humeris hac arma ferebant,
Hinc Feretri dicta est ara superba Jovis.

[26] *Nec dolo.* | Omnes alii qui super hac re scripserunt, tradunt Tarpeiam virginem à Tatio auro corruptam fuisse; à quorum sententiâ noster discedit: dicit enim illam portas prodidisse; non dolo, quippe quæ petierat quæ gerebant in sinistris, nempe Clypeos, ut scilicet inermes à Romanis facilè obrui possent. Hic locus vulgò male acceptus est; nec est quòd quisquam per vocem, *prodita*, quâ Florus usus est, intelligi velit eas insidiose, & contra leges hostibus traditas fuisse; nam verbum *prodere* significat etiam, in manus tradere, dare, aperire, quasi porro dare, unde fit prodere; res nota est.

pugna, adeo ut Romulus Jovem oraret,[27] ut fœdam suorum fugam sisteret. Hinc templum & Stator Jupiter. [k] [28] Tandem sævientibus intervenêre raptæ laceris comis. Sic pax facta cum Tatio, fœdusq; percussum: secutaq; res mira dictu, ut relictis sedibus suis novam in urbem [29] hostes demigrarent, & cum generis suis avitas opes pro dote sociarent. Auctis brevì viribus, hunc Rex sapientissimus statum Reipublicæ imposuit: juventus divisa per tribus, in equis & armis, [l] ad [30] subita belli excubaret: consilium Reipublicæ penes senes esset, qui ex
7 auctoritate Patres, ob ætatem Senatus vocabantur. His ita ordinatis, repentè, quum concionem haberet, ante urbem apud [31] Capreæ paludem, è conspectu ablatus est. [32] Discerptum aliqui à senatu putant, ob asperius ingenium: [m] sed [33] oborta tempestas solisque defectio, consecrationis speciem præbuêre: [n] cui mox Julius Proculus fidem fecit, visum à se Romulum affirmans, [34] augustiore formâ quàm fuisset: mandare præterea, ut se pro [35] numine acciperent: Quirinum in cœlo vocari: placitum Diis ut gentium Roma potiretur.

INTERPRETATIO.

k *Tandem quum furerent undique, raptæ capillis passis progressæ sunt in medium.*

l *Vigilias ageret, ad subitos motus belli.*

m *Sed quum repentè tempestas orta esset, & sol defecisset, effecêre quasi quandam consecrationem.*

n *Cui mox* consecrationi *Julius Proculus auctor fuit ut omnes adhiberent fidem, jurans se vidisse Romulum formâ augustiore quàm fuisset* antea, *qui præterea mandabat eis ut colerent se pro numine, se verò vocatum Quirinum in Cœlo, & Deos decrevisse ut Roma regeret totum orbem terrarum.*

NOTÆ.

[27] *Ut fœdam.* | Delendum est *ut* ex genio Flori, sic infra loquutus: *Hunc rex sapientissimus statum Reipub. imposuit; juventus divisa per tribus, in equis & armis ad subita belli excubaret.*

[28] *Tandem sævientibus.* | Verbum Poëticum, Virgil. de Lupo, lib. 9. Æneid.

---- Ille asper & improbus irâ
Sævit in absentes.

[29] *Hostes.* | Et hæc causa est cur dixit, *res mira dictu*; & miror cuidam in mentem venisse ut germanam lectionem sollicitaret.

[30] *Subita belli.* | Florum ut Oratorem, vel Poëtam potiùs, quàm ut historicum soleo legere, ità ubique sublimis est & magnificus. *Subita belli*, pro *subita bella*. Sic Horat. dixit, *acuta belli*.

[31] *Capreæ paludem.* | Sic dicebatur ager juxta urbem. Nec est quod quisquam loco *Capreæ*, Capræ reponat. Capreæ dixit Ovid. lib. 2. Fast.

Est locus, antiqui Capreæ dixêre paludem,
Fortè viris illic, Romule, jura dabas.

[32] *Discerptum.* | De Romuli interitu alii alia scribunt. Sunt qui dicant interfectum à primoribus, & corpore in minutissima fragmenta dissecto, occultè sub vestibus asportatum. Alii veneno extinctum volunt. Et alii manu suâ mortuum.

[33] *Oborta tempestas.* | Hoc eleganter describit Ovid.

Sol fugit & removent subeuntia nubila Cœlum,
Et gravis effusis decidit imber aquis,
Hinc tonat, hinc missis abrumpitur ignibus æther,
Fit fuga, Rex patriis astra petebat equis.

Integros versus descripsi, ut mihi viam facerent ad antiquam lectionem Virgilio restituendam, apud quem hodie malè legitur, lib. 3. Æneid.

---- Ingeminant abrupti nubibus ignes.

Cum legendum sit *abruptis nubibus*. Et sic legerat Ovidius quum imitatus est. Etenim nonne idem est, *æther abrumpitur missis ignibus*: Et *ignes nubibus abruptis*. Res ipsa luce clarior.

[34] *Augustiore forma.* | Ovid.

Pulcher, & humano major, trabeâque decorus
Romulus, in mediâ visus adesse viâ.

[35] *Pro numine.* | *Thura ferant placentq; novum pia turba Quirinum.* Ovid.

CAPUT

CAPUT II.

De Numa Pompilio.

8 SUccedit Romulo Numa Pompilius: [a] quem [1] Curibus Sabinis agentem, ultro petivêre, ob inclytam viri religionem. Ille sacra, & cæremonias, omnemq; cultum deorum immortalium docuit: ille [2] Pontifices, Augures, [3] Salios, [4] cæteraque sacerdotia, annum quoque in duodecim menses, [5] fastos dies nefastosq; descripsit. [b] Ille [6] Ancilia atque [7] Palladium, secreta quædam imperii [8] pignora; [9] Janumq; geminum, fidem pacis ac belli; in primis focum [10] Vestæ virginibus colendum dedit; ut ad [c] simulacrum cœlestium siderũ custos imperii flamma vigilaret. 9 Hæc omnia quasi monitu deæ Egeriæ, quo magis [11] Barbari acciperent. [d] Eo deniq; ferocem populum redegit, ut [12] quod vi & injuria occupaverat imperium, religione atque justitia gubernaret.

INTERPRETATIO.

a *Quem* Romani *petivêre sponte suâ, quum vitam ageret Curibus Sabinis.*

b *Ille dedit colenda Vestalibus ancilia & Palladium, quæ erant quædam secreta pignora Imperii, & Janum Geminum in quo stabat pax & bellum, & in primis ignem Vestæ.*

c *Ut flamma custos Imperii semper vigilaret ad similitudinem cœlestium siderum.*

d *Tandem redegit populum furentem ad id, ut ille populus qui occupaverat Imperium per vim & injuriam, idem regeret religione & justitia.*

NOTÆ.

CAP. II. *De Numa Pompilio. Regnum suscepit anno Mundi 3236. ante Ch. Nat. 712. regnavit annis 43.*

[1] *Curibus.* | Cures urbs in Sabinis.

[2] *Pontifices.* | Quatuor Pontifices instituit Numa, & augures totidem.

[3] *Salios.* | Martis Sacerdotes numero duodecim, qui certis diebus per urbem armati canentes cum tripudiis & saltu discurrebant.

[4] *Cæteraque Sacerdotia.* | In aliis, *cæterosque per Sacerdotia*, ex quo Salmasius ingeniosissimè, *Cæteraque P. R. Sacerdotia.* Nihil ego verius puto: ex duabus illis litteris *P. R.* negligentes Librarii fecerant *per*.

[5] *Fastos dies.* | Fasti dies sunt, quibus jus fatur, id est, dicitur; & quibus Prætoribus licebat hæc tria verba proferre sine piaculo, *do, dico, addico.* Nefasti verò quibus jus non fatur, nec tria verba licet profari Prætoribus, Ovid.

Ille nefastus erit per quem tria verba silentur,
Fastus erit per quem lege licebit agi.

6. *Ancilia.* | Unum tantum è Cœlo delapsum, sed plura jussit fieri, *simili cœlata figurâ*, ut inquit ille, ut deciperentur qui illud furari cuperent.

[7] *Palladium.* | Palladis simulacrum à cœlo delapsum, in quo Imperii fides stabat. Illud Ulysses & Diomedes sustulerunt, & Æneas postea in Italiam detulit.

[8] *Pignora.* | Sic Ovid.

. . . . *Imperii pignora certa dabo.*

De ancili.

9 *Janum geminum.* | Cujus Templum belli tempore patet, pacis verò clausum est; & ideo pacis & belli fidem vocat. Dictus autem fuit geminus, à geminâ facie, hâc Ortum, illâ Occidentem spectante.

[10] *Vestæ.* | Alii Saturni filiam, alii Jani uxorem Vestam dicunt, & Vesta nil aliud est quàm ignis, Ovid.

Nec tu aliud Vestam quam vivam intellige flammam.

Illam Æneas à Trojâ in Italiam detulit,

. . . . *Vestamque potentem,*
Æternumque adytis effert penetralibus ignem.

[11] *Barbari.* | Non dicit, *Barbari*, pro *Latini*, quod quidam volunt. Ut apud Plaut. in Prolog. Asinariæ, Marcus vertit *Barbarè*; id est, *Latinè*; sed Barbari qui scilicet legibus adhuc, cærimoniis, nec Deorum cultu essent assueti; & per hanc vocem causam reddidit cur se apud eos Egeriæ monitu uti simularet.

[12] *Quod vi.* | Quod vi & injuriâ hìc dicitur, id ad Numam pertinere non potest, quem scilicet ultrò petiverat Pop. Rom. ob inclytam viri religionem; ergo legendum, *ut qui*; Populum enim Romanum per vim & injuriam occupasse Imperium nimis verum est, Sic restituit hunc locum Pater meus.

CAPUT III.

De Tullo Hostilio.

Excipit Pompilium Numam [a] Tullus Hostilius: Cui in honorem virtutis regnum ultro datum. Hic omnem militarem disciplinam, artemq; bellandi [1] condidit. Itaque mirum in modum exercitâ juventute, provocare ausus Albanos, [b] [2] gravem & [3] diu principem populum. [c] Sed quum pari robore frequentibus prœliis utriq; comminuerentur, misso in compendium bello, [4] Horatiis [5] Curiatiisque, tergeminis hinc atque inde fratribus, utriusque populi fata permissa sunt. Anceps, & pulchra contentio, exituque ipso mirabilis. [d] Tribus quippe [6] illinc vulneratis, [7] hinc duobus occisis, qui supererat Horatius, addito ad virtutem dolo, ut distraheret hostem, simulat fugam, [e] singulosque, [8] prout sequi poterant, adortus, exsuperat. Sic (rarum aliàs decus) unius manu parta victoria est: quam ille mox parricidio fœdavit. Flentem spolia circa se, sponsi quidem, sed hostis, sororem viderat. Hunc tam [9] immaturum virginis amorem ultus est ferro. [f] Citavêre leges nefas: sed abstulit virtus [10] parricidam: & facinus intra gloriam fuit. Nec diu in Fide Albanus. Nam [11] Fidenate bello missi in auxilium ex fœdere,

INTERPRETATIO.

a *Tullus Hostilius successor fuit Numæ Pompilio, qui accepit regnum à populo sine ambitione, in honorem virtutis.*

b *Populum bellicosum & qui dominaverat diu.*

c *Sed quum utrique ferrent damna æqualia præliis frequentibus, ut facerent cito finem belli, uterque populus dedêre fata sua Horatiis & Curiatiis, tribus fratribus ex utraque parte.*

d *Nam tribus Curiatiis vulneratis, duobus Horatiis occisis.*

e *Superat singulos aggressus, ut unusquisque poterat sequi.*

f *Leges vocavêre in jus illud nefandum facinus, sed virtus ejus effecit ut parricidium ei remitteretur. Et facinus constitit inter terminos gloriæ.*

NOTÆ.

CAP. III. *De Tullo Hostilio. Regnum cepit anno Mundi 3279. ante Ch. Nat. 669. regnavit annis 32.*

[1] *Condidit.* | Renovavit, restituit.

[2] *Gravem.* | Poëticas Flori locutiones ubique notabis. Sic Horat. Persas graves vocat. Od. 2. lib. 1.

Audiet Cives acuisse ferrum
Quo graves Persæ melius perirent.

Ubi malè Commentator Vetus qui infrenes explicat, sed pessimè Cruquius qui ab armorum genere dictos putat; quippe qui ferreis laminis induerentur. Gravis, nil aliud significat quàm fortis, bellicosus, qui contemni non debet, qui virtutis suæ dedit specimina.

[3] *Diu Principem.* | Albani enim quingentos ferè per annos regnarunt.

[4] *Horatiis.* | A parte Romanorum.

[5] *Curiatiis.* | A parte Albanorum.

[6] *Illinc.* | Ex Curiatiis.

[7] *Hinc.* | Ex Horatiis.

[8] *Prout sequi poterant.* | Bona lectio, malè *poterat* in aliis Cod. scriptum est. Sic Aurel. Victor. *Unus Horatius quamvis integer, quia tribus impar erat, fugam simulavit, & singulos per intervalla, ut vulnerum dolor patiebatur insequentes interfecit.*

[9] *Immaturum.* | Notandum *immaturum* posuisse, pro intemperatum.

[10] *Parricidam.* | Pro parricidio.

[11] *Fidenate.* | Fidenates populi in Latio, sexto ab urbe milliario distantes.

medii inter duos expectavêre fortunam. [g] Sed rex callidus,[12] ubi inclinare socios ad hostem videt; tollit animos, quasi ipse mandasset. Spes inde nostris, metus hostibus. Sic fraus proditorum irrita fuit. Itaq; hoste victo, ruptorem fœderis Metium Fufetium, religatum inter duos currus, [h] pernicibus equis distrahit; Albamq; ipsam quamvis[13] parentem, æmulam tamen diruit, quum prius omnes opes urbis, ipsumque populum Romam transtulisset: prorsus ut consanguinea civitas non periisse, sed in suum corpus rediisse rursus videretur.

INTERPRETATIO.

g *Sed quum rex callidus videt illos vergere ad hostes, erigit animos suorum militum, simulans se ita mandasse.*
h *Velocibus.*

NOTÆ.

[12] *Ubi inclinare.* | Metius enim aciem in collem subduxerat, ut fortunam belli experiretur ac sequeretur, quâ re Tullus intellectâ, magnâ voce ait; suo illud jussu Metium facere. Quare hostes territi, victique sunt.

[13] *Parentem.* | Quippe ab Albæ regibus Romæ conditor Romulus.

CAPUT IV.

De Anco Marcio.

ANcus deinde Marcius, nepos Pompilii ex filia, [i] pari ingenio. 11
Hic igitur & [1] mœnia muro amplexus est, [k] & interfluentem Urbi Tiberinum ponte [2] commisit; [3] Ostiamq; in ipso maris fluminisq; confinio coloniam posuit: jam tum videlicet præsagiens animo, futurum, ut totius mundi opes & commeatus illo veluti maritimo Urbis hospitio reciperentur.

INTERPRETATIO.

i *Qui erat similis ingenio Numæ avo suo.*
k *Et per pontem junxit ripas Tiberis, qui fluebat intra Urbem, & condidit Ostiam Coloniam in ipso concursu maris & fluminis.*

NOTÆ.

CAP. IV. *De Anco Marcio. Regnare cœpit anno Mundi* 3311. *ante Ch. Nat.* 637. *regnavit annis* 24.

[1] *Mœnias* | Ædificia, Domos, Insulas.

[2] *Commisit.* | Ripas ponte conjunxit, committere enim conjungere significat. Virgil.
Delphinum caudas utero commissa luporum.
Id est, habens caudas luporum, commissas, conjunctas utero.

[3] *Ostiam.* | Oppidum in Latio, ad Tiberis ostia.

CAPUT V.

De Tarquinio Prisco.

TArquinius postea Priscus, quamvis transmarinæ originis, regnum ultro petens, accipit, ob industriam atq; elegantiam: quippe

pe qui oriundus [1] Corintho, Græcum ingenium Italicis artibus miſcuiſſet. [l] Hic & ſenatus majeſtatem numero ampliavit, & [2] centuriis tri-
12 bus auxit, quatenus Attius Navius numerũ augeri prohibebat, vir ſummus augurio. Quem rex in experimentum rogavit, fierine poſſet quod ipſe mente conceperat? Ille rem expertus augurio, poſſe reſpondit. Atqui hoc, inquit, agitabam, an cotem illam ſecare novacula poſſem? Augur, Potes ergo, inquit, & ſecuit. [m] Inde Romanis ſacer auguratus. [n] Neque pace Tarquinius quàm bello promptior. [3] Duodecim namq; Tuſciæ populos frequentibus armis ſubegit. Inde faſces, [4] trabeæ, [5] curules, [6] annuli, [7] phaleræ, [8] paludamenta, [9] prætexta, [o] inde, quod aureo curru quatuor equis triumphatur; [10] togæ pictæ, [11] tunicæq; palmatæ, omnia deniq; decora & inſignia, quibus imperii dignitas eminet.

INTERPRETATIO.

l *Hic ampliavit majeſtatem Senatus numero* Senatorum, *&* *auxit Centurias tribus aliis Centuriis.*

m *Ex eo augurium fuit ſacrum Romanis.*

n *Neque Tarquinius fuit ardentior in pace quam in bello.*

o *Inde eſt quod triumphatur quadrigis aureis.*

NOTÆ.

CAP. V. *De Tarquinio Priſco.* *Anno Mundi* 3335. *ante Ch. Nat.* 613. *regnavit an.* 38.

[1] *Corintho.* | Damarati Corinthii filius erat, ejus qui Cypſelli Tyrannidem fugiens, in Etruriam commigravit, ipſe Lucumo dictus, poſtea vero ab Urbe Tuſciæ, Tarquiniis nomine, Tarquinius vocatus.

[2] *Centuriis.* | Quod Florus de Senatu, Aurel. Victor de Equitibus dicit, *Centum patres in Curiam legit, qui minorum gentium ſunt appellati, Equitum Centurias numero duplicavit, nomina mutare non potuit, Accii Navii auguris auctoritate deterritus, qui fidem artis ſuæ novaculâ & cote firmavit.*

[3] *Duodecim.* | Etruſci, ſive Tuſci, à Græcis Tyrrheni dicti, intra Appeninum, mare inferum, & Tiberim Macramque amnes conſederunt, duodecim urbibus, totidemq; principatibus inter ſe conſtitutis.

4 *Trabeæ.* | Sunt veſtes quæ quaſdam tanquam diſcolores pannorum trabes habebant. Suet. in lib. de veſtimentis docet tria trabearum fuiſſe genera, unum è ſola purpura Diis conſecratum, alterum è purpura & Cocco, quo Augures. Cæterum, & ante Tarquinium Priſcum Romæ in uſu fuit trabea, nempe Romuli tempore.

Virgil. lib. 7. Æneid.

Ipſe Quirinali trabeâ cinctuq; Gabino
Inſignis, reſerat ſtridentia limina Conſul.

Ubi Interpr. Quirinali Trab. regali veſte, quali Romulus utebatur.

[5] *Curules.* | Erant ſellæ Eburneæ.

[6] *Annuli.* | Annuli aurei inſignia dignitatis Equeſtris.

7 *Phaleræ.* | Ornamenta quæ equorum frontibus, maxillis, pectoribus ad ſpeciem addebantur, iis ob rem bene geſtam equites donabantur.

[8] *Paludamenta.* | Veſtes purpura & Cocco diſtinctæ, quibus induti Imperatores ad bella proficiſcuntur.

[9] *Prætexta.* | Veſtis cui purpura prætexta eſt, hoc eſt, quæ purpuram in ora habet. Hâc utebantur pueri uſque ad annum decimum ſeptimum, qui annus Tyrocinii dicebatur.

[10] *Toga picta.* | Triumphantium peculiaris ex ſplendidiore purpura, variis Phrygioniæ artis pigmentis, & variis iconibus ad extimam & intimam utramque frontem elegantiſſimè deſcriptæ.

[11] *Tunica palmata.* | Triumphantium propriæ, ut Togæ pictæ ex ſplendidiori purpura, ubique palmeis foliis ex auro prætexta, & qua in longum latumque patet, eiſdem foliis elegantiſſimè deſcripta, Triumphantis celebres victorias ſua ſpecie deſignantibus.

CAPUT

CAPUT VI.

De Servio Tullio.

SErvius Tullius deinceps gubernacula Urbis invadit, nec obscuritas 13
inhibuit, quamvis [1] matre serva creatum. Nam eximiam indolem uxor Tarquinii Tanaquil liberaliter educaverat: & clarum fore,[2] visa circa caput flamma promiserat. p Ergo inter Tarquinii mortem, annitente regina, substitutus in locum regis, [3] quasi in tempus. q Regnum dolo partum [4] sic egit industrie, ut jure adeptus videretur. Ab hoc populus Romanus [5] relatus in censum, digestus [6] in classes, [7] curiis atque [8] collegiis distributus: summaq; regis solertia ita est ordinata respub- 14
lica, ut omnia patrimonii, dignitatis, ætatis, artium, officiorumq; discrimina in tabulas referrentur, ac si maxima civitas minimæ domus diligentia contineretur.

INTERPRETATIO.

p *Igitur sub mortem regis substitutus est in locum ejus quasi pro tempore, Regina nitente.*

q *Et sic administravit industriè regnum, quod acquisierat fraude, ut videretur adeptus jure.*

NOTÆ.

CAP. VI. *De Servio Tullio. Anno Mundi* 3373. *ante Ch. Nat.* 575. *regnavit annis* 44.

[1] *Matre serva.*] Non serva fuerat, sed Corniculo Latii Oppido capto, & Servio Tullio, qui Princeps in illa Urbe fuerat, occiso, uxor ejus in hostium potestatem venit, & ob unicam nobilitatem ab Regina Romana servitio prohibita fuit, & Servium Tullium in Prisci Tarquinii domo peperit, quem matris fortuna, quòd scilicet capta patria in hostium manus venerit, ut serva natum crederent, fecit. Vide Livium lib. 1.

[2] *Visa circa caput flamma,*] Semper monstrum istud magnum aliquid portendebat. Sic Virgil. 2. Æneid. de Ascanio,

Ecce levis summo de vertice visus Iüli
Fundere lumen apex, tactuque innoxia molli
Lambere flamma comas, & circum tempora pasci.

Et lib. 7. de Lavinia:

Visa (nefas) longis comprendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flammâ crepitante cremari:
Id vero horrendum, ac visu miserabile ferri,
Namq; fore illustrem famâ fatisq; canebant
Ipsam, sed populo magnum portendere bellum.

[3] *Quasi in tempus.*] Quia vulnerato Tarquinio uxor Tanaquil populum bono animo esse jubet, sopitum fuisse regem subito ictu, ferrum haud altè in corpus descendisse, jam ad se rediisse: inspectum vulnus absterso cruore, omnia salubria esse. Confidere propediem ipsum eos visuros. Interim Servio Tullio jubere populum dicto audientem esse, eum jura redditurum; obiturumque alia regis munia. Liv. Et hoc est cur noster eum substitutum in locum Regis, quasi in tempus dicat.

[4] *Sic egit,*] Nota agere, pro administrare: sic capite sequenti, *scelere partam potestatem non meliùs egit quàm acquisierat.*

[5] *Relatus in censum.*] Sic Livius; censum instituit, rem saluberrimam tanto futuro Imperio, ex quo belli pacisque munia non viritim, ut antea, sed pro habitu pecuniarum fierent. Census autem est quo publicæ & privatæ omnium opes describebantur; ante Servium per orbem terrarum incognitus.

[6] *Classes.*] Populum Romanum in sex Classes divisit Servius Tullius, quibus centum nonaginta tres Centuriæ continebantur. Vide Livium lib. 1.

[7] *Curiis.*] Triginta fuêre Curiæ à rege Romulo institutæ; postea vero triginta quinque, quæ tamen triginta dicebantur, eadem ratione qua Centumviri dicebantur, etsi revera essent centum & quinque Capita.

[8] *Collegiis.*] Collegium est propriè Collectus hominum qui eandem artem tractant, ut Collegium Fabrorum, Collegium Mercatorum, Collegium Sacerdotum, &c. Collegia instituisse Numam Plutarchus tradidit.

CAPUT VII.

De Tarquinio Superbo.

POstremus omnium fuit regum Tarquinius, cui [r] cognomen Superbo [2] ex moribus datum. Hic regnum avitum, quod à Servio tenebatur, rapere maluit, quam expectare; immissisq; in eum percussoribus, scelere partam potestatem [r] [3] non melius egit, quam acquisierat. Nec abhorrebat moribus uxor Tullia, quæ,[4] ut virum regem salutaret; super cruentum patrem, vecta carpento, consternatos equos egit. [s] Sed ipse in Senatum cædibus, in omnes superbia, quæ crudelitate gravior est bonis, grassatus, quum sævitiam jam domi fatigasset, tandem in hostes conversus est. Sic valida oppida in Latio capta sunt, [5] Ardea, [6] Ocriculum, [7] Gabii, [8] Suessa Pometia. Tum quoq; cruentus in suos, neq; enim filium verberare dubitavit,[t] ut simulanti [9] transfugam apud hostes hinc fides esset. [u] Cui [10] Gabiis, ut voluerat, recepto, atq; per nuncios consulenti quid fieri vellet; eminentia forte papaverum capita virgula excutiens, quum per hoc interficiendos esse principes intelligi vellet,[11] (quæ superbia!) sic respondit. [x] Tamen de [12] manubiis capta-

INTERPRETATIO.

r *Non melius administravit regnum partum scelere, quàm acquisierat.*

s *Ipse vero quum sævisset in Senatum cædibus, & in omnes superbiâ.*

t *Ut quum transfugam esse simularet, Hostes adhiberent fidem ei facilè.*

u *Qui cùm receptus esset Gabiis, ut pater voluerat, & consuleret eum per nuntios quid vellet fieri, ille sic respondit: virgâ prostravit capita eminentia papaverum, quæ superbia! quum per hoc vellet intelligi primores Urbis interficiendos esse.*

x *Erexit tamen Templum de prædâ urbium quas ceperat.*

NOTÆ.

CAP. VII. *De Tarquinio Superbo. Anno Mundi 3417. ante Ch. Nat. 531. regnavit annis 25.*

[1] *Cognomen.* | Cognomen est quod nomini Gentilitio subjungitur.

[2] *Ex moribus.* | Livius, cui cognomen superbo facta indiderunt; quia socerum Gener sepulturâ prohibuit, Romulum quoque insepultum periisse dictitans, primoresq; patrum, quos Servii rebus favisse credebat, interfecit.

[3] *Non melius egit.* | Vide supra, Regnum dolo partum sic egit industriè, &c.

[4] *Ut virum salutaret.* | Hoc contra Historiæ fidem docet Florus, quum apud omnes in confesso sit Tulliam Carpentum supra patrem egisse, quum jam virum suum Regem salutasset: sed forsan legendum *salutarat.*

[5] *Ardea.* | Urbs octavo & decimo milliario ab Urbe distans. Eam Dauni Urbem vocat Virgil. lib. 10. Æneid.

Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.

[6] *Ocriculum.* | Urbs in Italia.

[7] *Gabii.* | Urbs in Latio vigesimo ab Urbe milliario.

[8] *Suessa Pometia.* | Volscorum in Campania caput.

[9] *Simulanti transfugam.* | Composito, ut inquit Livius, transfugit Gabios, patris in se intolerabilem sævitiam conquerens.

[10] *Gabiis.* | Sunt qui reponunt Gabios, sed nil mutandum: neque enim se Gabiis recipere, minus probum quàm Gabios.

[11] *Quæ superbia.* | Seu irâ, seu odio, seu superbiâ insitâ ingenio, nullam vocem emisit. Livius. Ego verò prudentiam potiùs quàm superbiam vocaverim, quandoquidem huic nuntio, quia dubiæ fidei videbatur, nil voce responsum est.

[12] *Manubiis.* | Manubiæ sunt pecuniæ ex prædæ venditione collectæ.

rum

rum urbium [13] templum erexit. y Quod quum [14] inauguraretur, [15] cedentibus cæteris Deis (mira res dictu) restitêre [16] Juventas, & Terminus. Placuit vatibus contumacia numinum. Siquidem firma omnia & æterna pollicebatur. Sed illud horrendum, quod z [17] molientibus ædem, in fundamentis humanum repertum est caput. Nec dubitavêre cuncti [18] monstrum pulcherrimum, imperii sedem, caputq; terrarum promittere. Tam diu superbiam regis Populus Romanus perpessus est, donec 16
aberat libido. † Hanc ex liberis ejus [19] importunitatem tolerare non potuit. Quorum quum alter ornatissimæ feminæ Lucretiæ stuprum intulisset, matrona dedecus ferro expiavit. Imperium tum regibus abrogatum.

INTERPRETATIO.

y *Quod quum consecraretur.*
z *Jacientibus fundamenta Templi, in ipsis caput humanum repertum est.*

† *Non potuit tolerare hanc Tyrannidem ex liberis ejus.*

NOTÆ.

[13] *Templum erexit.* | De Templo Jovis Capitolini loquitur, quod quum Eutropius à Tarquinio Prisco inchoatum scribat, pater meus legendum monuit, ubi de Superbo agit, non *ædificavit*, sed exædificavit, id est absolvit. Quod firmatur ex Livio, qui sic libro primo scribit. *Inde ad negotia Urbana animum convertit, quorum erat primum, ut Jovis Templum in monte Tarpeio, monumentum regni sui, nominisque relinqueret: Tarquinios reges ambos, patrem vovisse, filium perfecisse.*

[14] *Inauguraretur.* | Ex profano sacrum fieret.

[15] *Cedentibus.* | Qui Livium non legerit certa scio hoc nullus intelliget; cesserunt Dii quia eorum omnium sacellorum exaugurationes admiserunt aves, & in Termini fano non addixêre. Quapropter restitit, & ejus sacellum inauguratum fuit, & omnia alia sacella diruta, & hoc est cur dicit noster, cedentibus aliis.

[16] *Juventas & Terminus.* | De Termino tantum Livius. Juventas autem significabat Imperium Romanum quasi juventæ vigorem servaturum, Terminus verò, Imperium sine fine futurum, & quod nec metas, nec tempora nosset.

[17] *Molientibus.* | Extruentibus, Vir. l. 1. Æn.

Moliriq; arcem & manibus subvolvere saxa.
. . . Ipse humili designat mœnia fossa
Molitumque locum . . . .

Et inde dictum est demoliri, id est destruere, à quo verbum nostrum, *démolir.*

[18] *Monstrum.* | Recte: monstrum enim nil aliud est quam monitrum. Sæpe usus Virgil. lib. 3. Æneid.

Ut me conspexit venientem, & Troïa circum
Arma amens vidit, magnis exterrita monstris,
Diriguit visu in medio. ———

Et lib. 5.

Tam vero attonitæ monstris, raptæque furore
Conclamant ———

Et paulo post.

Mene salis placidi vultum fluctusque quietos
Ignorare jubes? mene huic confidere monstro?

Et alibi. Quin & Cicero lib. 1. de Divinat. *Monstris interpretandis*, id est monitris. Monstra autem à monstrando sic dicta Cicero ibidem. *Quia enim ostendunt, portendunt, monstrant, prædicant; ostenta, portenta, monstra, prodigia, dicuntur.*

[19] *Importunitatem.* | Importunus propriè est qui alios non sinit quiescere, hic importunitas pro tyrannide sumitur, ut Capite sequenti importuna dominatio.

CAPUT VIII.

Anakephalæosis de septem regibus.

HÆC est prima ætas populi Romani, & quasi infantia, quam habuit sub regibus septem, quadam fatorum industria, tam variis ingenio,

ingenio, ut reipublicæ ratio & utilitas postulabat. [1] Nam quid Romulo ardentius? tali opus fuit, ut [2] invaderet regnum. Quid Numa religiosius? ita res poposcit; [3] ut ferox populus deorum metu mitigaretur. [a] Quid ille militiæ [4] artifex Tullus? bellatoribus viris quam necessarius?
17 Ut acueret ratione virtutem. Quid ædificator Ancus? ut urbem [5] colonia extenderet, [6] ponte jungeret, [7] muro tueretur. Jam vero Tarquinii [8] ornamenta, & insignia quantam principi populo addiderunt ex ipso habitu dignitatem? Actus à Servio census quid effecit, nisi ut ipsa se nosset Respublica? Postremo Superbi illius [9] importuna dominatio nonnihil, immo vel plurimum, profuit. Sic enim effectum est, ut [10] agitatus injuriis populus, cupiditate libertatis incenderetur.

INTERPRETATIO.

a *Quid Tullus ille conditor militiæ quantum fuit necessarius viris bellicosis?*

NOTÆ.

[1] *Nam quid Romulo ardentius.*| Cave fidem adhibeas iis qui reponunt *audentius*, næ illi vim verbi *ardentius* non capiunt: sic Virgil. lib. 9. Æneid.

Sævit atrox Volscens, nec teli conspicit usquam
Autorem, nec quo se ardens immittere possit.

Et alibi virtutem ardentem vocat.

. . . . aut ardens evexit ad æthera virtus.

[2] *Invaderet.*| Sic Virg. lib. 2. Æneid.

Invadunt urbem somno vinoque sepultam.

Et lib. 3.

Vicinosque, ignare, paras invadere portus.

[3] *Ut ferox.*| Suprà, Capite secundo Barbarum vocavit. Vide. Hinc etiam firmare poteris explicationem quam affero contra eos qui *Barbarum*, *Romanum*, vel *Latinum* explicant.

[4] *Artifex.*| Hic enim omnem militarem disciplinam, artemque bellandi condidit.

[5] *Colonia.*| Ostiam fecit Coloniam.

[6] *Ponte.*| Tiberinum ponte commisit.

[7] *Muro.*| Mœnia muro amplexus est.

[8] *Ornamenta.*| Fasces, trabeæ, phaleræ, paludamenta & alia, vide cap. 5.

[9] *Importuna dominatio.*| Tyrannidem significat, ut supra importunitas.

[10] *Agitatus.*| Virgil. lib. 3. Æneid.

. . . Et scelerum furiis agitatus Orestes.

Et lib. 10.

Et furiis agitatus amor, & conscia virtus.

CAPUT IX.

De mutatione Reipublicæ.

IGitur Bruto Collatinoq; ducibus, & auctoribus, quibus ultionem sui moriens matrona mandaverat, populus Romanus ad vindicandum libertatis ac pudicitiæ decus, quodam quasi instinctu deorum concitatus, regem repente destituit, [1] bona diripit, [2] agrum Marti [3] suo consecrat, imperium in eosdem libertatis suæ vindices transfert, [4] muta-

NOTÆ.

CAP. IX. *De mutatione Reipublicæ. Bruto Collatinoque ducibus. Anno Mundi* 3442. *ante Ch. Nat.* 506. *ab urbe cond.* 245.

[1] *Bona diripit.*| Diripienda Plebi data fuere, ut contacta regia præda, spem in perpetuum cum his pacis amitteret.

[2] *Agrum Marti.*| Ager Tarquiniorum qui inter Urbem & Tiberim erat, consecratus Marti, Martius deinde vocatus fuit.

[3] *Suo.*| Suum vocat quia Romulum Urbis conditorem genuerat.

[4] *Mutato jure.*| Mutata potestate quam annuam tantum habebant, quum reges habuissent perpetuam.

to tamen & jure, & [5] nomine. Quippe ex perpetuo annuũ placuit, ex singulari duplex: ne potestas [6] solitudine vel [7] mora corrumperetur: consulesq; appellavit pro regibus, ut consulere se civibus suis debere meminissent. Tantumq; libertatis novæ gaudium incesserat, [b] ut vix mutati status fidem caperent; alterumq; ex consulibus, tantum [8] ob no- 18
men, [9] & genus regium [10] fascibus abrogatis, Urbe dimitterent. Itaq; substitutus Valerius Publicola, ex summo studio annixus est ad augendam liberi populi majestatem. Nam & [11] fasces ei pro concione submisit, & [12] jus provocationis adversus ipsos dedit. Et ne specie arcis offenderet, [13] eminentes ædes suas [c] in plana submisit. [d] Brutus vero favori civium, etiam domꝰ suæ clade & parricidio [14] velificatꝰ est. Quippe quum studere revocandis in Urbem regibꝰ liberos suos comperisset, protraxit in forum, & concione mediâ [15] virgis cecidit, & securi percussit: ut plane publicꝰ parens in locum liberorum adoptasse sibi populum videretur. Liber jam hinc populus Romanus, prima [16] adversus exteros arma pro libertate corripuit; mox pro finibus, deinde pro sociis, tum gloria, & imperio, lacessentibus assidue usquequaq; finitimis. [e] Quippe cui patrii soli gleba nulla, sed statim hostile [17] pomœrium, mediusque inter Latium & Tuscos, quasi in quodam bivio collocatus, omnibus portis in hostem [18] incurreret: donec quasi contagione quadã per singulos itum est, & proximis quibusq; correptis, totam Italiam sub se redegerunt.

INTERPRETATIO.

b *Ut vix credere possent statum mutatum.*

c *Et ne offenderet eum per similitudinem Arcis, planas fecit ædes suas quæ erant eminentes.*

d *Brutus verò commisit se favori civium, etiam clade & parricidio domus suæ.*

e *Nam quum haberet nullam glebam soli patrii, & prima terra quæ erat extra muros esset hostibus, positusq; in medio Latii & Tusciæ, veluti in quodam bivio, non posset egredi per ullam portam quin obvius esset hostibus.*

NOTÆ.

5 *Nomine.* | Quippe non Reges sed *Consules* vocati fuêre.

6 *Solitudine.* | Consules duo hac causâ creati sunt, ut si unus malus esse voluisset, alter eum, habens similem potestatem, coërceret.

7 *Vel mora.* | Et placuit ne Imperium longius quam annum unum haberent, ne per diuturnitatem potestatis insolentiores redderentur, sed civiles semper essent qui se post annum scirent futuros esse privatos.

8 *Ob nomen.* | Quia Tarquinius vocabatur.

9 *Et genus.* | Quippe qui sorore Tarquinii superbi genitus.

10 *Fascibus.* | Ante Consules manipulum fascium cum securibus à lictoribus ferebatur, ut ostenderent leviora crimina fascibus, graviora securi esse animadvertenda.

11 *Fasces summisit.* | Inde summittere fasces alicui usurpatum est pro cedere, se minorem gerere: Cic. in lib. de Claris Orat. *Quum enim in maximis causis versatus esses, & quum tibi ætas nostra jam cederet, fascesque summitteret.*

12 *Jus provocationis.* | Legem tulit ut à Magistratibus ad populum provocare possent.

13 *Eminentes ædes.* | Quas habebat in summa Velia tutissimo loco, & ideo in suspicionem affectati regni venit.

14 *Velificatus est.* | Velificari Metaphoricè dicitur pro *favere*, studere, sic Cicero in de lege agraria dixit *velificari honori suo.*

15 *Virgis cecidit.* | Mos erat damnatos virgis cædere & postea securi percutere.

16 *Adversus exteros.* | Porsenam Etruscorum Regem.

17 *Pomœrium.* | Propriè pomœrium est locus tam intra, quam extra urbis murum, hîc vero est locus qui est extra.

18 *Incurreret.* | Cave *incurreret* explices *irrueret*, sed *ἀντικρύ* obviam iret Gallicè, *par quelque porte qu'il sortit il ne pouvoit qu'il ne rencontrât des ennemis.*

CAPUT

CAPUT X.

Bellum Etruscum cum rege Porsena.

19 PUlsis ex Urbe regibus, prima pro libertate arma [1] corripuit. Nam Porsenā rex Etruscorum ingentibus copiis aderat,& [f] Tarquinios manu reducebat. Hunc tamen, quamvis & armis, & fame urgeret, occupatoq; [2] Janiculo [g] ipsis Urbis faucibus incubaret, sustinuit, repulit. [h] Novissime etiam tanta admiratione perculit, ut superior ultro cum pæne victis amicitiæ fœdera feriret. Tunc illa Romana prodigia atq; miracula, [3] Horatius, Mucius, Clœlia: quæ nisi in annalibus forent, hodie fabulæ viderentur. Quippe Horatius Cocles, postquam hostes undique instantes solus submovere non poterat, ponte reciso transnatat Tiberim,nec arma dimittit. [4] Mucius Scævola regem per insidias in castris ipsius aggreditur: [i] sed ubi frustrato circa [5] purpuratum ejus ictu tenetur, ardentibus focis injicit manum, terroremq; geminat
20 [6] dolo. Ut scias, inquit, quem [7] virum effugeris, idem trecenti juravi-

INTERPRETATIO.

f *Et reducebat Tarquinios cum exercitu.*

g *Et occupato Janiculo obsideret ipsos aditus urbis.*

h *Ad postremū tetigit illū tanta admiratione.*

i *Sed ubi captus est, eluso ictu circa purpuratum.*

NOTÆ.

CAP. X. *Bellum Etruscum cum Rege Porsenna, anno Mundi* 3444. *ante Ch. Nat.* 564. *ab Urbe Cond.* 247. *Coss. P. Valerio Poplicola, & M. Horatio Pulvillo.*

[1] *Corripuit.* | Quis corripuit? Populus Romanus, qui superiori Capite nominatur. Hinc ergo patet Florum libros suos uno tenore non per capita composuisse; res per se loquitur, & miror neminem monuisse.

[2] *Janiculo.* | Janiculum mons trans Tiberim versus meridiem, ex hoc Roma conspicua propter ejus altitudinem testatur Martial.

Hinc septem dominos videre montes,
Et totam licet æstimare Romam.

Nunc à flavis arenis *mons aureus* & corrupto vocabulo *montorius* appellatur.

[3] *Horatius.* | Horatius Cocles, sic nominatus, quod in aliquo prælio oculum amiserat, pro ponte sublicio stetit, & aciem hostium solus sustinuit, donec pons à tergo interrumperetur, quo interrupto armatus in Tiberim insiluit, & ad suos transnavit, rem ausus, inquit Livius, plus famæ habituram ad posteros,quam fidei.

4 *Mutius Scævola.* | Mutius Cordus dicebatur, sed postea ob cladem dextræ quam focis injecerat, Scævola dictus à Græco σκαιὸς, qui tantum sinistra manu utitur.

[5] *Purpuratum.* | Purpuratum pro Rege, deceptus, occidit, Victor. Livius scribam vocat. *Ubi in Castra Porsennæ venit Mutius, in confertissima turba propè regium tribunal constitit, ibi quum stipendium forte Militibus daretur, & scriba cum Rege sedens pari fere ornatu multa ageret, eum milites vulgo adirent, timens siscitari uter Porsenna esset, ne ignorando Regem semet ipse aperiret quis esset, quo temere traxit fortuna facinus, scribam pro Rege obtruncat.*

[6] *Dolo.* | Dum scilicet simulat trecentos juravisse. Livius nullam doli mentionem facit, sed id quasi verum tradit.

7 *Quem virum.* | Hunc locum tentavere multi, & suspectum habuere. Quid enim ad æstimationem viri si trecenti an plus minusve, idem juravere? Sed illi intelligendo faciunt ut nihil intelligant? Sic intelligendum puto, Mutius trecentos illos seque quasi corpus unum considerat, quum autem Rex unum tantum vitaverit, perinde est ac si neminem evitasset, quum supersint adhuc 300. idem facinus agitantes. Ut scias inquit quem virum effugeris, id est ut scias te fere neminem effugisse, idem trecenti juravimus. Quod si minus placet, poteris verbis Flori ipso gestu consulere hoc modo, *ut scias quem virum effugeris* (ardentibus focis manum injecit) & postea, ut terrorem geminaret. *Idem trecenti juravimus,* tamen prior explicatio magis placet.

mus;

mus; quum interim (immane dictu!) hic interritus, [k] ille trepidaret, tanquam man⁹ regis arderet. Sic quidem viri: sed [l] nequis sex⁹ à laude cessaret, ecce & virginum virtus. Una ex obsidibus regi data, elapsa custodiam, [8] Clœlia, per [9] patrium flumen equitabat. Et rex quidem tot tantisq; virtutum territus [10] monstris valere, liberosq; esse jussit. Tarquinii tandiu dimicaverunt, [11] donec Aruntem filiū regis manu sua Brutus occidit, superq; ipsum mutuo vulnere expiravit; plane quasi [12] adulterum ad inferos usque sequeretur.

INTERPRETATIO.

k *Quum interea, mirabile dictu, hic nequaquam territus, Rex verò tremeret.* | l *Sed ne quis sexus deflecteret à laude.*

NOTÆ.

[8] *Clœlia.* | Virgo nobilis quæ deceptis Custodibus, noctu Castris Porsennæ egressa, equum, quem fors dederat, arripuit, & Tiberim trajecit.

9 *Patrium.* | Nam Tiberim patrem vocabant Virg. lib. 10. Æneid.

Da nunc Tibri pater ferro, quod missile libro,
Fortunam atque viam duri per pectus halesi.

Sic apud Livium Horatius Cocles antequam in Tiberim desilit. *Tiberine pater, inquit, te sancte precor, hac arma & hunc militem propitio flumine accipias,* ubi illum, *patrem & sanctum* vocat: ut apud Ennium,

Teque Pater Tiberine tuo cum flumine sancto.

10 *Monstris.* | Monitris. Vide Caput 7.

11 *Donec Aruntem filium.* | Falsum est quod hic habet Florus, nam Brutus & Aruns ceciderant antequam Porsenna Romanos reduceret.

12 *Adulterum.* | Belle admodum. Sed cur adulterum, adulteri fratrem vocat? tantum erat dedecus ut in omnem Tarquinii familiam redundaret.

CAPUT XI.

Bellum Latinum.

[1] LAtini quoque Tarquinios [m] [2] asserebant, æmulatione, & invidia: ut populus, qui foris dominabatur, saltem [3] domi serviret. 21
Igitur omne Latium, [4] Mamilio Tusculano duce, quasi in regis ultio-

INTERPRETATIO.

m *Latini etiam vindicabant Tarquinios.*

NOTÆ.

CAP. XI. *Bellum Latinum. Anno Mundi 3455. ante Ch. Nat. 493. ab Urb. Cond. 258. Coss. A. Postumio Albo, & T. Virginio Tricosto.*

[1] *Latini.* | Qui Latium incolebant. Latium autem dividebatur in antiquum & novum. Antiquum à Tiberi ad Circæios, novum à Circæiis ad Lirim fluvium.

[2] *Asserebant.* | Regno restituere cupiebant, asserere propriè est in libertatem vindicare, & optimè eo usus est Florus, cum Tarquinii regno pulsi ad servitutem redacti viderentur.

3 *Domi serviret.* | Scilicet si reges reciperet.

[4] *Mamilio Tusculano.* | Hic confundit noster: nam antequam Octavius Mamilius Tuscos excitasset, cum Sabinis pugnatum fuerat & triumphatum, & duæ Coloniæ Latinæ Pometia & Cora ad Auruncos defecerant. Et plane distinguit Livius lib. 2. *Supra belli Latini metum id quoque accesserat, quod triginta jam conjurasse populos, concitante Octavio Mamilio, satis constabat.* Hinc curriculo abeo, si monuero errorem esse in hocce Livii loco, legendum enim *pro triginta jam,* &c. *Tuscia duodecim conjurasse populos,* &c. nam de Etruscis sermo est. Et eos in duodecim populos divisos fuisse notum est.

nem, tollit animos. Apud[5] Regilli lacum dimicatur, diu Marte vario, donec [6] Posthumi[9] ipse dictator signum in hostes jaculatus est (novum & insigne commentum) uti peteretur cursu.[7] Cossus equitum [8] magister exuere fræno imperavit (& hoc novum) quò acrius incurrerent. Ea deniq; atrocitas fuit prælii, ut interfuisse spectaculo deos fama tradiderit [9] duos in candidis equis, Castorem atq; Pollucem, nemo dubitavit; Itaq; & Imperator veneratus est, pactusq; victoriam [10] templa promisit; & reddidit, plane quasi stipendium commilitonibus deis. Hacten[9]
22 pro libertate: mox de finibus cum eisdem Latinis assidue & sine intermissione pugnatum est.[11] Sora [12] (quis credat?) &[13] Algidũ terrori fuerunt; [14] Satricum atq; [15] Corniculum [16] provinciæ. [17] De Verulis & [18] Bovillis, pudet, sed triumphavimus. n [19] Tibur [20] nunc suburbanum, & æstivæ [21] Præneste deliciæ [22] nuncupatis in Capitolio votis petebantur.

INTERPRETATIO.

n *Tibur* quod *nunc* est *suburbanum, & Præneste* nunc *æstivæ deliciæ, petebantur promissis votis in Capitolio.*

NOTÆ.

[5] *Regilli Lacum.* | Ad Algidi nemoris ingressum ponit Florus. Alii in Latio, alii in agro Tusculano.

[6] *Posthumius.* | Aulus Posthumius dictator signum in hostes medios injecit, & Magister Equitum equis frenos detrahi jussit, ut irrevocabili impetu ferrentur.

[7] *Cossus.* | Hunc Liv. T. Æbutium vocat, alii Spurium Cassium.

[8] *Magister equitum.* | Qui factus est ut Dictatori obsequeretur. Is si quando Dictatorem abiisse contingeret, ejus munia obibat.

[9] *Duos.* | Sic Oratorem nostrum scripsisse haud facilè crediderim. Sed potius hic etiam posuisse vocem *Deos* quam ignarus aliquis in *duos* mutavit.

[10] *Templa promisit.* | *Ibi nil nec divinæ nec humanæ opis Dictator prætermittens, ædem Castori vovisse fertur.* Livius, & hoc est cur noster dicat *pactusq; victoriam.* Gallicè, *Ayant fait pacte avec luy qu'il luy feroit gagner la victoire.*

[11] *Sora.* | Urbs Volscorum in via Appia, quæ ad Samnites defecerat.

[12] *Quis credat.* | Hoc dicit quoniam incredibile videtur hæc oppida Romam terrere potuisse.

[13] *Algidum.* | Æquorum oppidum in Latio: circa hunc locum Gracchus Æquorum Dux L. Minutium Consulem obsederat, quo nuntio Romæ trepidatum fuit.

[14] *Satricum.* | Urbs Antiatum in Latio.

[15] *Corniculum.* | Urbs in Latio.

[16] *Provinciæ.* | Satricum & Corniculum Provincias vocat quia tunc temporis Consulibus eæ urbes dabantur, ut ex earum proventu per annum unum belli sumptibus suppeditarent.

[17] *De Verulis.* | Verulæ idem quod Verulanum Latii oppidum, in Hernicis, non longè ab Urbe.

[18] *Bovillis.* | Bovillæ Urbs in Latio viâ Appia ad undecimum ab Urbe lapidem.

[19] *Tibur.* | Latii Urbs ad Anienem fluvium sita 150. stad. ab Urbe: ut autem ostendat Florus quam parum fortis in principio Roma fuerit, dicit Romanos tunc temporis contra Tibur & Præneste egredi non ausos fuisse, nisi votis in Capitolio nuncupatis.

[20] *Nunc suburbanum.* | Ut ostendat Romæ magnitudinem, cui Tibur nunc, id est Flori tempore, suburbium est, cum antea terra hostilis & ea satis gravis fuerit & formidanda.

[21] *Præneste.* | Urbs in Latio xviii. ab Urbe Roma: ibi per æstatem degebant nobiliores, quum immodicis alibi solis vaporibus non uratur. Ideoque æstivas vocat delicias.

[22] *Nuncupatis.* | Nuncupata vota, dicuntur vota promissa, quasi testificata, circumscripta. Santra lib. 2. de verborum antiquitate.

o Idem

[o]Idem tunc [23] Fæsulæ, quod [24] Carræ [25] nuper. [p] Idem [26] nemus Aricinũ, quod [27] Hercynius saltus: [28] Fregellæ, quod [29] Gesoriacum: [30] Tiberis, quod [31] Euphrates. [q] [32] Coriolos quoque, pro pudor! victos, adeo glo- 23
riæ fuisse, ut [33] captum oppidum [34] Caius Marcius Coriolanus, quasi [35] Numantiã aut Africam, nomini induerit. Extant & parta de [36] Antio spolia, quæ [37] Mænius in [38] suggestu fori, capta hostium classe, suffixit; si tamen illa classis: nam [39] sex fuêre rostratæ. Sed hic numerus illis initiis navale bellum fuit. [r] Pervicacissimi tamen Latinorũ [40] Æqui & [41] Volsci fuêre, & cotidiani, ut ita dixerim, hostes. Sed hos præcipue [42] Lucius Quinctius domuit, ille dictator ab aratro: qui obsessa, ac pæne jam capta, [43] Marci Minucii consulis castra, egregia virtute

INTERPRETATIO.

o *Fæsulæ tunc* terrebant *Romam eodem modo quo Carrhæ nuper terruêre.*

p *Sic nemus Aricinum fuit terrori Romanis ut saltus Hercynius, & Fregellæ ut Gesoriacum, Tiberis ut Euphrates.*

q *Proh pudor! Coriolos victos adeò nobis gloriæ fuisse, ut Caius Marcius Coriolanus susceperit nomen victi oppidi quasi Numantiæ aut Africæ.*

r *Tamen Æqui & Volsci pertinacissimi Latinorum, &c.*

NOTÆ.

23 *Fæsulæ.* | Tusciæ Urbs, hodie *Fiesoli* quidam ex Fesulæ ruinis natam Florentiam dicunt.

24 *Carræ.* | Urbs Mesopotamiæ sic dicta à Carrha Syriæ flumine; hic autem Florus de clade Crassi loquitur. Ubi miserabili strage deletus exercitus, Crassus occisus. Vide nostrum lib. 3. cap. 9.

25 *Nuper.* | Cave credas rem tam nuperam fuisse de qua loquitur, jam centum circiter sexaginta anni transierant quum hæc scribebat noster, sed *nuper* dicit habita ratione temporis quo Fesulis bellum gerebatur.

26 *Nemus Aricinum.* | In Latio est quatuor milli. pass. ab Aricia distans.

27 *Hercynius saltus.* | In Germania est, dierum sexaginta iter occupare dicitur. Hic Florus loquitur de bello Gallico, & de Germanis quos Cæsar per Hercynias sylvas sequutus, fugavit. Vide lib. 3. cap. 10.

28 *Fregellæ.* | Urbs in Latio.

29 *Gesoriacum.* | Galliæ portus est è regione Albionis insulæ, alii Gesoriacum putant quod nunc Bononiam dicimus.

30 *Tyberis.* | Tunc temporis æque damnosus fuit Tiberis ac Euphrates, qui Crassi signa subitis rapta turbinibus hausit.

31 *Euphrates.* | Nobilissimus totius Asiæ fluvius, Crassi cladem ad Euphratem acceptam respicit. Vide cap. 11. lib. 3.

32 *Coriolos.* | Corioli, & Coriolla, Italiæ Urbs, Volscorum Metropolis.

33 *Captum oppidum.* | Anno decimo septimo post Reges exactos captum fuit.

34 *Caius Marcius.* | Eutrop. Quintium Martium vocat. Liv. Cneum Marcium. Victor cum Floro Caium vocat.

35 *Numantiam.* | Hispaniæ Tarraconensis Urbs Numantia apud flumen Durium sita de qua vide lib. 2. cap. 18.

36 *Antio.* | Antium Latinorum portus diei itinere ab Urbe distans.

37 *Mænius.* | Ca. Mænius qui cum L. Furio Camillo Consul fuit.

38 *Suggestu fori.* | Suggestus fori est locus editior in foro unde ad populum verba fiebant. Antiarum rostratis navibus ornatus fuit, unde rostra vocatus. Et inde patet rostra & suggestum idem esse.

39 *Sex fuêre rostratæ.* | Aliter tamen Livius qui lib. 8. scribit, *Antiatium naves partim in navalia Romæ subductæ, partim incensæ, rostrisque earum suggestum in foro extructum adornari placuit.* Ergo major aliquanto earum numerus fuit.

40 *Æqui.* | Populi in Latio qui etiam Æquicolæ dicti sunt.

41 *Volsci.* | Populi in Latio prope Campaniam.

42. *Lucius Quinctius.* | Lucius Quinctius Cincinnatus. Sed hoc capite jungit Florus quæ longo intervallo distant, nam L. Quintius Volscos domuit ann. Mundi 3493, ante Ch. Nat. 455. quo tempore bellum Etruscum, de quo capite sequenti, jam diu finem ceperat.

43 *Marci Minucii.* | Alii Quintum Minucium dicunt. Ejus Castra à Volscis & Sabinis, duce Clœlio Gracchio, obsidebantur.

ſervavit. Medium erat forte tempus [44] ſementis, quum patricium virū innixum aratro ſuo, [45] lictor in ipſo opere deprehendit. Inde in aciem profectus, ne quid à ruſtici operis imitatione ceſſaret, victos more pecudum [46] ſub jugū miſit. Sic expeditione finita, rediit ad boves rurſus

24 triumphalis agricola. [47] Fidem numinū ! qua velocitate ? intra [48] quindecim dies cœptum, peractumq; bellum: prorſus ut feſtinaſſe dictator ad relictum opus videretur.

NOTÆ.

44 *Sementis.* | Sementis, hujus ſementis, ſeminandi tempus.

45 *Lictor.* | Lictores faſces virgarum ante Conſules ferebant, eorum munus erat ut populum ſubmoverent, ſontes virgis cæderent, & ſecuri ferirent.

46 *Sub jugum.* | *Jugum è tribus haſtis fiebat humi fixis duabus, ſuperque eas tranſverſa una deligata. Liv.* Sub eo victi tranſire cogebantur, unde Florus dicit *more pecudum.*

47 *Fidem numinum!* | Divum atque hominum fidem! Terent.

48 *Quindecim.* | Sexto decimo die Dictaturam quam acceperat depoſuit.

CAPUT XII.

Bellum cum Etruſcis, Faliſcis, & Fidenatibus.

ASſidui vero, & anniverſarii hoſtes ab Etruria [1] Veientes; adeo ut [2] extraordinariam manū adverſus eos promiſerit, privatumq; geſſerit bellum gens una Fabiorū. [f] Satis ſuperq; idonea clades. Cæſi apud [3] Cremeram [4] trecenti, [5] patricius exercitus: & [6] ſcelerato ſignata nomine, quæ proficiſcentes in prælium [7] porta dimiſit. Sed ea clades

INTERPRETATIO.

f *Satis & nimis magna clades.*

NOTÆ.

CAP. XII. *Bellum cum Etruſcis, Faliſcis, & Fidenatibus. Hoc Caput annos octoginta ſex continet. Nam bellum Etruſcum in ſe recepere Fabii an. Mundi 3472. ante Ch. Nat. 476. Faliſci vero ſe dedidere anno Mundi 3558. ante Ch. Nat. 390. duobus annis poſt Vejos captos.*

1 *Veientes.* | Italiæ populi 18. mill. paſ. ab Urbe diſtantes.

2 *Extraordinariam.* | Quæ proprio ſuo ſumptu militabat. Et ſic apud Livium Fabii loquuntur. *Noſtrum id nobis velut familiare bellum, privato ſumptu gerere in animo eſt. Reſpublica & milite illic & pecunia vacet.*

3 *Cremeram.* | Fluvium Tuſciæ haud longè à Veiis. 5. milliario ab Urbe diſtantem.

4 *Trecenti.* | Livio & Victori trecenti ſex. Fabii cæſi ad unum omnes, 306 periiſſe ſatis convenit. Eutrop. Floro conſentit.

5. *Patricius exercitus.* | Omnes Patricii, omnes unius gentis, quorum neminem ducem ſperneret egregius quibuſlibet temporibus exercitus.

6 *Scelerato nomine.* | Apud veteres illos & bonos Latinos *ſcelus* nil aliud ſæpe fuit quam *infelicitas*, ita apud Plaut. Capt. Act. 3. Sc. 5.

Major potitus hoſtium eſt, quod hoc eſt ſcelus.

Sceleſtus, Infelix. Plaut. Menæch. Act. 3. Sc. 1.

Nunquam quidquam facinus feci pejus neque ſceleſtius.

Contra, *probus* eſt *felix* apud eundem. Moſtel, Act. 1. Sc. 3.

Vt videas jam medullitus me amare, oh! probus homo ſum.

Ubi *probus* nil aliud eſt quam *felix.* Et peſſimè Lamb. qui vertit *homo frugi.*

7 *Porta.* | Porta Carmentalis, quòd Carmentæ ſacellum erat ei proximum, poſtea ſcelerata fuit appellata, per eam egredi, vel ingredi nefas erat Ovid.

Ire per hanc noli quiſquis es: omen habet.
Porta vacat culpa, ſed tamen omen habet.

ingens

ingentibus expiata victoriis, postquam per alios atq; alios duces robustissima capta sunt oppida: vario quidem eventu. [8] Falisci se sponte 25
dediderunt. Cremati [9] suo igne Fidenates. Rapti funditus [11] deletiq; [12] Veientes. Falisci quum obsiderentur, mira visa est fides [13] Imperatoris, nec immerito: quod [14] Ludimagistrũ, urbis proditorem, cum iis quos adduxerat [15] pueris, [16] vinctum sibi ultro remisisset. Eam namq; vir sanctus, & sapiens, veram sciebat victoriam, quæ salva fide, & integra dignitate pareretur. [17] Fidenæ, quia pares non erant ferro, ad terrorem movendum [18] facibus armatæ & discoloribus, serpentum in modum vittis, [19] furiali more processerant: [t] sed habitus ille feralis, eversionis omen fuit. [20] Veientium quanta [u] res fuerit, indicat [21] decennis obsidio. Tunc primum [22] hiematum sub pellibus, [x] [23] taxata stipendio hiberna: [y] adactus miles sua sponte jurejurando, [24] nisi capta urbe non remeare. Spolia [25] de Larte Tolumnio rege ad Feretrium [26] reportata. Denique non scalis, nec irruptione, sed cuniculo, & sub- 26

INTERPRETATIO.

t *Sed pompa illa funesta, fuit præsagium eversionis.*
u *Obsidio decennis ostendit quanta fuerit Respublica Veientium.*
x *Hiberna jussa sunt* dare *stipendia.*
y *Miles impulsus est sua sponte jurare se non reversurum* domum suam, *nisi urbe capta.*

N O T Æ.

[8] *Falisci.* | Etruriæ populi à Camillo devicti.
[9] *Suo igne.* | Vide infra.
[10] *Fidenates.* | Populi in Latio, sexto ab urbe milliario. Hos vicit Mammercus Æmilius Dictator.
[11] *Deleti.* | A Furio Camillo post decennalem obsidionem.
[12] *Veientes.* | Vide supra.
[13] *Imperatoris.* | Camilli.
[14] *Ludimagistrum.* | Magistrum vocat Livius. Præceptorem intelligo. *Mos erat Faliscis,* inquit Livius, *eodem Magistro Liberorum & Comite uti; simulque plures pueri, quod hodie quoque in Græcia manet, curæ demandabantur.*
[15] *Pueris.* | Primorum pueros ad Camillum perduxerat.
[16] *Vinctum.* | Denudatum eum, manibus post tergum revinctis, reducendum Falerios pueris tradidit, virgasque eis quibus proditorem agerent in urbem verberantes, dedit.
[17] *Fidenæ.* Vide sup. in hocce capite.
[18] *Facibus armatæ.* | *Patefactis Fidenarum portis, nova erumpit acies, inaudita ante id tempus inusitataque, ignibus armata ingens multitudo, facibusq; ardentibus tota collucens, velut fanatico instincta cursu in hostem ruit.* Liv. l. 4. sed ibi omnino legendum *Fanatico instinctu* non *instincta.* Sic Florus alicubi dixit; *quodam quasi instinctu Deorum.* Nil certius: deinde quid hoc, *fanatico instincta ?*
[19] *Furiali more.* | Nam & sic pinguntur Furiæ.
[20] *Veientium.* | Supra dictum est.
[21] *Decennis.* | Hic Veiorum occasus fuit urbis opulentissimæ Etrusci nominis, magnitudinem suam vel ultima clade indicantis, quod decem æstates, hyemesque continuas circumsessa fuerit. Livius.
[22] *Hiematum sub pellibus.* | *Hibernacula etiã, res nova militi Romano, ædificari cœpta.* Livius.
[23] *Taxata.* | Hyberna, quæ nos dicimus, *Les quartiers d'hyver,* taxata fuere, ut inde militibus stipendium solveretur. Patri meo impensius placebat legi, *taxata hybernis stipendia.*
[24] *Nisi capta urbe.* | Negant se inde priusquam capta urbe hostium, redituros.
[25] *De Larte Tolumnio.* | Veientium Rege. Sed cave credas hæc spolia reportata quum Veientes obsiderentur: tunc temporis reportata fuerant, quum Fidenates contra Romanos rebellarunt anno ab Urbe condita 318. quibus auxilium præstabat Veientium Rex Tolumnius 32. an. ante Veiorum obsidionem.
[26] *Reportata.* | Ab A. Cornelio Costo tribuno militum.

terraneis dolis [27] peractum urbis excidium. [f] Ea denique visa est prædæ magnitudo, cujus decimæ [28] Apollini Pythio mitterentur : universusque populus Romanus ad direptionem urbis vocaretur. Hoc tunc Veientes fuêre : nunc fuisse quis meminit ? quæ reliquiæ ? [29] quodve vestigium ? Laborat [g] annalium fides, ut Veios fuisse credamus.

INTERPRETATIO.

f *Tanta denique magnitudo prædæ visa est, ut decimæ ejus mitterentur Apollini Pythio.*

g *Fides Annalium vix impellit nos ut credamus Veios fuisse.*

NOTÆ.

27 *Peractum.* | *Postremo jam, fato tum denique urgente, operibus tamen non vi expugnata est. Liv.*

28 *Apollini Pyth.* | Apollo vocatus fuit Pythius quod serpentem Pythonem occiderit. Illi decimam partem voverat Imperator. Vide Livium lib. v.

29 *Quodve vestigium.* | Hac de re Propert. lib. 4.

Et Veii veteres, & vos tum regna fuistis
Et vestro posita est aurea sella foro :
Nunc intra muros pastoris buccina lenti
Cantat, & in vestris ossibus arva metunt.

CAPUT XIII.

Bellum Gallicum.

HIC sive [1] invidia deûm, sive fato, rapidissimus procurrentis imperii cursus, parumper [2] Gallorum Senonum incursione supprimitur. Quod tempus populo Romano nescio utrum clade funestius fuerit, an virtutum experimentis speciosius. Ea certe fuit vis calamitatis, ut in experimentum illatam putem divinitus, scire volentibus immortalibus diis, an Romana virtus imperium orbis mereretur. Galli Senones, gens natura ferox, moribus incondita, ad hoc ipsa corporum mole, perinde
27 armis ingentibus, adeo [3] omni genere terribilis fuit, ut plane nata ad hominum interitum, urbium stragem, videretur. Hi quondam ab [4] ultimis terrarum oris, & cingente omnia Oceano, ingenti agmine profecti, quum jam media vastassent, positis inter Alpes & Padum sedibus, ne his quidem contenti per Italiam vagabantur. Tum [5] Clusium obside-

NOTÆ.

CAP. XIII. *Bellum Gallicum. Inceptum anno Mundi 3562. ante Ch. Nat. 386. ab Ur. Cond. 365. & à Dolabella finitum anno Mundi 3667. ante Ch. Nat. 281. ab Urbe Cond. 470. 95. postquam inceptum fuerat.*

1 *Invidia Deûm.* | Quibus Res Romana potens nimium videbatur. Sic Virg. in Deorum invidiam.

----- Nimium vobis Romana propago
Visa potens superi, propria hac si dona fuissent.

2 *Gallorum Senonum.* | Galli Senones, Galliæ populi, Nerviis vicini versus occasum, hos primo ξένους appellatos fuisse traditur, quia venerint ex Transalpina regione.

3 *Omni genere.* | Naturæ ferocitate, corporum mole, & armis ingentibus.

4 *Ab ultimis oris.* | Sic Livius de iisdem, *hostes ab Oceano, terrarumque ultimis oris bellum cientes.*

5 *Clusium.* | Tusciæ oppidum.

bant.

bant. Pro sociis ac fœderatis populus Romanus [6] intervenit, missis ex more legatis. Sed [7] quod jus apud Barbaros? ferocius agunt. Et inde certamen. Conversis igitur à Clusio, Romamque venientibus, ad [8] Alliam flumen cum exercitu Fabius consul occurrit. [a] Non temere [9] fœdior clades. Itaque hunc diem fastis [b] Roma [10] damnavit. Fuso exercitu jam [11] mœnibus Urbis appropinquabant. Erant [12] nulla præsidia. Tum igitur, aut nunquam aliàs apparuit vera illa Romana virtus. Jam primum majores natu [13] amplissimis usi honoribus, in forum coëunt. [c] Ibi [14] devovente pontifice, diis se Manibus consecrant: statimq; in suas quisque ædes regressi, sicut in trabeis erant, & amplissimo cultu, in [15] curulibus sellis [16] sese posuerunt: ut quum venisset hostis, in sua dignitate morerentur. Pontifices, & Flamines, quicquid religiosissimi in
templis erat, [17] partim in doliis defossa terræ recondunt, [18] partim im- 28
posita plaustris secū avehunt. Virgines simul ex sacerdotio Vestæ, nudo pede fugientia sacra comitātur. Tamen excepisse fugientes unus è plebe fertur [19] Lucius Albinius, qui depositis uxore & liberis, virgines in

INTERPRETATIO.

a *Non facilè inveniatur major clades.*
b *Itaque Roma exclusit hunc diem fastis.*
c *Ibi devovent se Manibus Diis, Pontifice præfante.*

NOTÆ.

6 *Intervenit.* | Legati tres Marci Fabii Ambusti filii missi, qui Senatus populique Rom. nomine agerent cum Gallis.

7 *Sed quod jus.* | Hæc contra fidem dicit noster, ut à populo Romano avertat invidiam; nam certum est legatos contra jus egisse, non Barbaros. Unus enim ex legatis contra jus gentium in aciem processit, & Ducem Senonum interfecit.

8 *Alliam.* | Hujus fluminis cursum eleganter describit Livius. *Ad undecimum lapidem occursum est, qua flumen Allia Crustuminis Montibus, præalto defluens alveo, haud multum infra viam Tiberino amni miscetur.*

9 *Fœdior.* | Sic optimi quique scriptores & clades bello acceptas, & tempestates, fœdas vocant, Virgil. lib. I. Georg.

Et fœdam glomerant tempestatem imbribus atris
Collecta ex alto nubes.

10 *Damnavit.* | Exclusit; hoc est, inter atros & nefastos retulit, Lucan. lib. 7.

Et, damnata diu Romanis Allia fastis.

11 *Mœnibus appropinquabant.* | Eodem modo dictum quo apud Horat.

-------- *portuque subimus*
Chaonio.

Nam ibi *portu* est tertii casus pro *portui*.

12 *Nulla præsidia.* | *Porta clausa non erat, nulla pro portis statio, nulli in muris armati. Livius.*

13 *Amplissimis usi honoribus.* | Qui Curules gesserant Magistratus.

14 *Devovente Pontifice.* | Marco Fabio Pontifice maximo præfante Carmen, ii se pro patria Quiritibus Romanis devoverunt: Florus autem dicit devovente Pontifice, quia Pontifex verbis præibat.

15 *Curulibus.* | Vide caput v.

16 *Sese posuerunt.* | Uno verbo dicam, hæc Latinitas mihi haud sane probatur, *ponere se in lecto, ponere se in sella, ponere se in palea, &c.* Lego in curulibus sellis consederunt; aut si Virgilium imitari malis *in curulibus sellis se composuerunt*, lib. 5. Æneidos,

Cùm venit, aulæis jam se Regina superbis
Aurea composuit sponda. -------

17 *Partim in doliis.* | Condita in doliolis sacello proximo ædibus flaminis Quirinalis, ubi nunc despui religio est, defodêre.

18 *Partim imposita.* | *Cætera, inter se onere partito, ferunt via, quæ sublicio ponte ducit ad Ianiculum,* Livius. Ubi à Floro dissentit qui plaustris imposita dicit, Virgines vero Vestales nudo pede sacra Comitantes in plaustrum Lucii Albinii receptas.

19 *Lucius Albinus.* | De plebe Romana homo Lucius Albinus plaustro conjugem ac liberos vehens, irreligiosum ratus Sacerdotes publicos sacraque populi Rom. pedibus ire, ferrique, se ac suos in vehiculo conspici, descendere uxorem & pueros jussit, Virgines sacraque in plaustrum imposuit, & Cære quo iter Sacerdotibus erat, pervexit. Livius.

plauſtrum recepit, adeo tum quoque [d] in ultimis, religio publica privatis affectib⁹ antecellebat.[20] Juventus vero, quam ſatis conſtat vix mille hominum fuiſſe, duce [21] Manlio, arcem Capitolini montis inſedit, obteſtata ipſum quaſi præſentem Jovem, ut quemadmodū ipſi ad defendendum templum ejus concurriſſent, ita ille [22] virtutem eorum numine ſuo tueretur. Aderant interim Galli, apertamque Urbem,[23] primo trepidi ne quis ſubeſſet dolus, mox ubi ſolitudinem vident, pari clamore & impetu invadunt: patentes paſſim domos adeunt: ubi ſedentes in curulibus ſuis prætextatos ſenes, velut Deos [24] Genioſque venerati: mox eoſdem, poſtquam eſſe homines liquebat, alioqui nihil reſpondere dignantes, pari vecordia mactant, faceſque tectis injiciunt: & [e] totam Urbem igne, ferro, manibus exæquant. Sex menſibus Barbari (quis crederet?) circa montem unum [25] pependerunt, nec diebus modo, ſed noctibus quoq; omnia experti: quum tandem Manlius nocte ſubeuntes, [26] clangore anſeris excitatus, à ſumma rupe dejecit; & ut ſpem hoſtibus
29 demeret, quamquam in ſumma fame, [f] tamen ad ſpeciem fiduciæ, panes ab arce jaculat⁹ eſt. Et ſtato quodam die per medias hoſtium cuſtodias, Fabium pontificem ab arce demiſit; qui [27] ſolemne ſacrū in Quirinali monte conficeret Atq; ille per media hoſtium tela incolumis religionis auxilio rediit, [g] propitioſque deos renunciavit. Noviſſime, quum jam obſidio ſua Barbaros fatigaſſet, mille pondo auri receſſum ſuum [28] venditantes, idque ipſum per inſolentiam, quum ad iniqua pondera [29] ad-

INTERPRETATIO.

d *Adeo tum quoque in infimis hominibus religio publica vincebat privatos affectus.*

e *Et faciunt urbem planam ferro igne & manibus.*

f *Tamen jaculatus eſt panes arce, ut ſimularet fiduciam.*

g *Et renuntiavit Deos* eſſe *propitios.*

NOTÆ.

[20] *Juventus.* | Placuit cum conjugibus ac liberis, juventutem militarem, Senatuſque robur, in arcem Capitoliumque conſcendere, armiſque & frumento collocatis, ex loco endomunito Deos homineſque & Romanum nomen defendere. Lib.

[21] *Manlio.* | Marcus Manlius. Meminit Virgil. 8. Æneid.

In ſumma cuſtos Tarpeiæ Manlius Arcis
Stabat pro Templo, & Capitolia celſa tenebat.

[22] *Virtutem.* | Fortitudinem. Ita & Græci ἀρετή.

[23] *Primo trepidi.* | Noctem veriti & ignotæ ſitum urbis, inter Romam & Anienem conſedêre.

[24] *Genioſque.* | Deos tutelares urbis Romæ.

[25] *Pependerunt.* | Ea vis eſt verbi *pendeo*, ut infecta re ſedere ſignificet. Sic Virg. lib. 4. Æneid.

------ pendent opera interrupta minæque
Murorum ingentes.

[26] *Clangore anſeris.* | Hanc Hiſtoriam tangit. Virgil. lib. 8. Æneid.

Atque hic auratis volitans argenteus anſer
Porticibus, Gallos in limine adeſſe canebat.
Galli per dumos aderant, arcemque tenebant
Defenſi tenebris & dono noctis opacæ.

[27] *Solenne.* | Genti Fabiæ peculiare erat illud ſacrificium, ut innuit Livius lib. v. *Sacrificium erat ſtatum in Quirinali colle, Genti Fabiæ.*

[28] *Venditantes.* | Jactabant non obſcurè Galli haud magna mercede ſe adduci poſſe ut obſidionem relinquerent.

[29] *Addito adhuc gladio.* | Huic loco lucem afferet alter Livii, *Rei fœdiſſima per ſe adjecta indignitas eſt, pondera ab Gallis allata iniqua, &, Tribuno recuſante additus, ab inſolente Gallo, ponderi gladius, auditaque intoleranda Romanis vox; væ victis eſſe; qua intelligi volebant Galli, victis victoris legem eſſe ſubeundam.*

dito

ito adhuc gladio, ſuperbe, Væ victis increparent, ſubito [30] aggreſſus tergo Camillus adeo cecîdit, ut omnia incendiorum veſtigia, Gallici nguinis inundatione, deleret. Agere gratias diis immortalibus ipſo antæ cladis nomine libet. Paſtorum caſas ignis ille, & flamma [31] paupertatem Romuli abſcondit: incendium illud quid egit aliud, niſi ut deſtinata hominum ac deorum domicilio civitas, non deleta, non obruta, ſed expiata potius, & luſtrata videatur.[h] Igitur poſt aſſertam à Manlio, reſtitutam à Camillo Urbem, acrius etiam vehementiuſque in finitimos reſurrexit. Ac primum omnium illam ipſam Gallicam gentem non contentus mœnibus expuliſſe, quum per Italiam [i] naufragia ſua latius traheret, [32] ſic perſequutus eſt duce Camillo, ut hodie [33] nulla Senonum veſtigia ſuperſint. [34] Semel apud [35] Anienem trucidati, quum ſingulari certamine Manlius aureū torquem Barbàro inter ſpolia detraxit: inde Torquati. Iterum [36] Pomptino agro, quum in ſimili pugna [37] Lucius Valerius, inſidente galeæ [38] ſacra alite adjutus, retulit ſpolia: [k] & inde Corvini. Tandem [39] poſt aliquot annos, omnes reliquias eorum in Etruria [40] ad lacum Vadimonis [41] Dolabella delevit: [42] ne quis extaret in ea gente, quæ incenſam à ſe Romanam urbem gloriaretur.

INTERPRETATIO.

h *Igitur populus Rom. acrius & vehementius etiam reſurrexit in finitimos poſt defenſam urbem à Manlio, & reſtitutam à Camillo.*

i *Cum latius per Italiam traheret ruinam ſuam.*

k *Et inde Corvini* dicti ſunt.

NOTÆ.

30 *Aggreſſus à tergo.* | Tamen iis denuntiaverat, ut ſe ad prœlium expedirent.

31 *Paupertatem Romuli.* | Sub cujus regno.
Nec f.r.uitum ſpernere Ceſpitem
Leges ſinebant.

32 *Sic perſecutus.* | Ad octavum lapidem, ad Gabinam viam, quo ſe è fuga contulerant. Ibi cædes omnia obtinuit, caſtra capiuntur, & ne nuncius quidem cladis relictus eſt.

33 *Nulla Senonum veſtigia.* | Falſum, ut & multa alia: nam hodieque ſuperſunt juxta Adriaticum ſinum, & in Etruria; hæc ſunt notiſſima.

34 *Semel.* | Titus Manlius provocantem Gallum ad ſingulare certamen, congreſſus occidit. Et ſublato torque aureo, colloque ſuo impoſito, in perpetuum Torquati ſibi, & poſteris cognomen accepit.

35 *Anienem.* | Anio fluvius in Latio quarto ab urbe milliario, Romanos à Sabinis dividit.

36 *Pomptino agro.* | In Latio circa Volſcos.

37 *Lucius Valerius.* | Aliis Marcus dicitur. Hic quum adverſus Gallum pugnaturus proceſſiſſet, Corvus ſupra brachium dextrum ſedit, mox, commiſſa pugna, idem Corvus alis & unguibus Galli oculos verberavit ne rectum poſſet aſpicere, ita ut ab illo interfectus ei Corvini nomen dederit.

38 *Sacra alite.* | Sacram vocat, quia inaugurio multum obſervabatur hæc avis.

39 *Poſt aliquot annos.* | An. 95. poſt inœptum bellum, vide ſupra.

40 *Ad Lacum Vadimonis.* | Qui & hodieque *Vidimono* dicitur, in Italia juxta Amerina prædia.

41 *Dolabella.* | Cn. Cornelius Dolabella Conſul.

42 *Nequis extaret in ea gente, quæ incenſam à ſe Romanā urbem gloriaretur.* | Hæc à Salmaſio eſt, in aliis Editionibus legitur *qui*; & hæc vera lectio eſt; ſed mox pro *à ſe*, legendum *à ſuis*, idque non vidit vir maximus. *Pater meus.*

CAPUT

CAPUT XIV.

Bellum Latinum.

COnversus à Gallis in Latinos, Manlio Torquato, Decio Mure consulibus, semper quidem æmulatione imperii infestos, tum vero contemptu Urbis incensæ; [1] quum jus civitatis, partem imperii ac magistratuum poscerent, [2] atque jam amplius quam congredi auderent: quo tempore quis cessisse hostem mirabitur? [3] quum alter consulum filium suum quia contra imperium pugnaverat, quamvis victorem occiderit, quasi plus in [4] imperio esset, quam in victoria: [5] alter [6] quasi monitu deorum, [7] capite velato primam ante aciem [8] diis Manibus se devoverit; ut in confertissima se hostium tela jaculatus, novum ad victoriam iter, sanguinis sui semita, aperiret.

NOTÆ.

CAP. XIV. *Bellum Latinum anno Mundi 3614. ab Urbe Condita 417. ante I. Ch. 334. Coss. T. Manlio Torquato, P. Decio Mure.*

1 *Quum jus civitatis.* | Falsum, non jus civitatis poscebant, sed ut unus Consul ex eorum, alter ex Romanorum populo crearetur, & Senatus pars æqua ex utraque gente foret, & hoc est quod vocat Florus partem Imperii ac Magistratuum.

2 *Atque jam amplius quam congredi auderent.* | Plus enim erat partem Magistratuum petere, quam armis congredi. Sensus planus est, itaque nil mutandum, quidquid dicat doctissimus Salmasius.

3 *Quum alter Consulum.* | T. Manlius.

4 *Imperio.* | Nota imperium passivè positum, sic apud Salust. alicubi legitur *ad imperandum* id est *ut imperaretur.*

5 *Alter.* | Decius Mus.

6 *Quasi monitu.* | Cur *quasi*, quum ex Deorum monitu factum esse constet?

7 *Capite velato.* | De more, religionis causa, ne quid occurreret quod eam turbaret, Sic ille apud Horat.

Nam malè re gesta quum vellem mittere operto
Me capite in flumen. ------

8 *Diis manibus.* | Qui & inferi dicebantur.

CAPUT XV.

Bellum Sabinum.

A Latinis aggressus est gentem Sabinorum, qui immemores factæ sub Tito Tatio affinitatis, quodā contagio belli se Latinis adjun-

NOTÆ.

CAP. XV. *Bellum Sabinum an. Mundi 3660. ante C. Nat. 288. Ab Urb. Cond. 463. Coss. P. Cornelio Rufino, & Man. Curio Dentato.*

1 *A Latinis.* | Falsum quod ait Florus populum Rom. post debellatos Latinos, in Sabinos conversum, nam multi anni intersunt, & multa alia bella gessit, ut Ausonium, Privernas, Neapolitanum, Samniticum quod duravit annos 49. Etruscum & alia. Nusquam etiam legitur Sabinos se Latinis conjunxisse.

xerant,

xerant.[a] Sed [2] Curio Dentato consule, omnem eum tractum, quà [3] Nar ambit, [4] fontesque Velini, Hadriatico tenus mari, igne ferroque vastavit. [5] Qua victoria, tantum hominum, tantum agrorum redactum in potestatem, ut in utro plus esset, nec ipse posset æstimare qui vicerat.

INTERPRETATIO.

a *Sed Curio Dentato Consule igne & ferro vastavit omnem eum tractum quem Nar ambit & fontes Velini, usque ad mare Adriaticum.*

NOTÆ.

[2] *Curio Dentato.*] Qui eodem Magistratu bis, & de Samnitibus & de Sabinis triumphavit.

3 *Nar.*] Umbriæ flumen, cum Lacu Velino conjungitur.

4 *Fontesque Velini.*] Idem cum Lacu Velino in Umbria, Virgil. lib. 7. Æneid.

——— *audiit amnis*
Sulphureaque Nar albus aqua, fontesque Velini.

5 *Qua victoria tantum hominum.*] Hoc confundit Florus: nam de Sabina victoria dicit quod de Samnitica dicere debuit. Victis enim Samnitibus, Curius Dentatus regressus, in Concione ait, *tantum agri cepi, ut solitudo fuerit ni tantum hominum cepissem, tantum porro hominum cepi, ut fame perituri fuerint, ni tantum agri cepissem.*

CAPUT XVI.

Bellum Samniticum.

[1] PRecibus deinde Campaniæ motus, non pro se, sed, quod est 32
speciosius, pro sociis, Samnites invadit. Erat fœdus [2] cum utrisque percussum: [a] sed hoc Campani sanctius, & prius, omnium suorum deditione fecerant. Sic ergo Romanus bellum Samniticum [3] tanquam sibi gessit. [4] Omnium non modo Italia, sed toto orbe terrarum, pulcherrima Campaniæ [5] plaga est. [b] Nihil [6] mollius cœlo: [7] deniq; [8] bis

INTERPRETATIO.

a *Sed Campani deditione suorum omnium, fecerunt hoc fœdus sanctius & antiquius.*
b *Nihil est temperatius Cœlo ejus.*

NOTÆ.

CAP. XVI. *Bellum Samniticum, anno mundi* 3611. *ante I. Ch.* 337, *ab Urbe Condita* 414. *Coss. M. Valerio Corvo* III. *A. Cornelio Cosso.*

[1] *Precibus.*] Legati Campanorum Romam venere, auxilia sibi contra Samnites petentes; & quum negarent Romani, Campani Urbem Capuam, seque, suaque omnia Romanis dedunt, petuntque ut jam dedititios suos defendere velint.

[2] *Cum utrisque.*] Falsum, nam cum solis Samnitibus, ut patet ex Livio.

3 *Tanquam sibi.*] Et re vera sibi gessit, quum Campani omnino se illis dediderant.

[4] *Omnium non modo.*] Hæc descriptio talis est, ut, quæ pulchrior, vel ipsa Campania, vel Flori descriptio, judicare difficile.

[5] *Plaga.*] Planities, *étendue*, ut æquor, Græcè πλάξ.

[6] *Mollius.*] Molle est temperatum. Sic infra, lib. 3. cap. 3. *Sed in Venetia quo fere tractu Italia mollissima est, ipsa cœli solique clementia robur elanguit.*

7 *Denique.*] Quasi diceret, ne longius abeam, *en un mot*, nota.

[8] *Bis floribus vernat.*] Floribus gignendis bis habet ver.

floribus

[c] floribus vernat. Nihil uberius solo: [d] ideo [9] Liberi Cererisque certamen dicitur. Nihil hospitalius mari: Hîc illi nobiles portus, [10] Caïeta, [11] Misenus, & tepentes fontibus [12] Baiæ: Lucrinus & Avernus, quædã [13] maris otia. Hîc amicti vitibus montes, Gaurus, Falernus, Massicus, & pulcherrimus omnium Vesuvius, Ætnæi ignis imitator. [e] Urbes ad
33 mare, Formiæ, Cumæ, Puteoli, Neapolis, Herculaneum, Pompeii, & ipsa caput urbium Capua, quondam [14] inter tres maximas, Romam, Carthaginemque numerata. [f] [15] Pro hac urbe, his regionibus populus Romanus Samnites invasit, gentem, [16] si opulentiam quæris, aureis & argenteis armis, [17] discolori veste, [g] usque ad ambitum armatam: si fallaciam, saltibus fere & montium fraude grassantem: si rabiem ac furorem, [18] sacratis legibus, humanisque hostiis in exitium Urbis agitatam: si pertinaciam, sexies rupto fœdere, cladibusque ipsis animosiorem. Hos tamen [19] quinquaginta annis per Fabios & Papirios patres, eorumque liberos, ita subegit, ac domuit, [20] ita ruinas ipsas urbium diruit, ut hodie Samnium in ipso Samnio requiratur: nec facile appareat materia [21] quatuor & viginti triumphorum. Maxime tamen nota & [22] illustris ex hac gente clades, [23] apud Caudinas furculas Veturio Posthumioq; Consulib⁹ accepta est. Clauso enim per insidias inter eum saltũ exercitu, unde non posset evadere, [h] stupens occasione tanta dux ho-

INTERPRETATIO.

c *Denique bis habet ver floribus.*
d *Ideo dicitur* fuisse *certamen Liberi & Cereris.*
e *Urbes juxta mare.*
f *Ante hanc urbem.*
g *Usque ad luxuriam.*
h *Pontius Dux hostium attonitus tanta occasione.*

NOTÆ.

[9] *Liberi Cererisque certamen.* | Ut Athenæ Neptuni & Minervæ fuêre certamen.

[10] *Caieta.* | A Caïeta Æneæ Nutrice nomen accepit, Virgil.

Tu quoque littoribus nostris Æneïa nutrix
Æternam moriens famam Caieta dedisti.

[11] *Misenus.* | A Miseno Æneæ Comite dictus, qui illic sepultus fuit. Virgil.

Monte sub aerio qui nunc Misenus ab illo
Dicitur, æternumque tenet per sæcula nomen.

[12] *Baiæ.* | Ubi aquæ calidæ.

[13] *Maris otia.* | Ubi mare quiescit, silet, non æstuat, per Lucrinum Lacum, in Avernum Thyrrenum mare labitur. Malè qui legunt *ostia.*

[14] *Inter tres maximas.* | Pater meus legebat *Urbes maximas,* non *tres.*

[15] *Pro hac Urbe.* | Scilicet Capuâ.

[16] *Si opulentiam quæris.* | *Duo exercitus erant, scuta alterius auro, alterius argento cælaverant.* Livius.

[17] *Discolori veste.* | *Tunica auratis militibus versicolores, argentatis lintea candida.* Livius.

[18] *Sacratis legibus.* | Melius, *sacris,* ut in Stadiana an. 1579. sacræ leges erant quibus caput eorum qui non issent in prœlium, vel fugissent, vel alio quovis modo sibi defuissent, Diti sacrum fiebat.

[19] *Quadraginta annis.* | Eutrop. quadraginta novem.

[20] *Ita ruinas ipsas.* | Non contenti Urbes diruisse, earum etiam ruinas diruêre.

[21] *Quatuor & viginti Triumphorum.* | Nam toties de Samnitibus triumphatum est.

[22] *Illustris.* | Ut in bonam, sic & in malam partem sumitur.

[23] *Apud Caudinas.* | Caudinæ furcæ in Appulia circa Aufidum fluvium, ubi Caudium urbs, circa quam castra occultissimè Samnites locaverant, quà quum exercitum Consules ducerent, in insidias præcipitant & vincuntur. Inde sub jugum seminudi traditis armis missi, domum cum ignominia revertuntur. Id accidit anno vigesimo post susceptum bellum. an. ante N. J. C. 317. ab Urbe Cond. 434.

stium

ſtium Pontius, Herennium patrem conſuluit,& ille, [24] mitteret omnes,
vel occideret, ſapienter, ut ſenior, ſuaſerat. Hic armis exutos mittere
ſub jugum maluit; [25] ut nec amici forent beneficio, & poſt flagitium
hoſtes magis. Itaq; & conſules ſtatim magnifice [26] voluntaria deditione
turpitudinem fœderis dirimunt,& ultionem flagitans miles, [27] Papirio 34
duce,(horribile dictu) [28] ſtrictis enſibus per ipſam viam [29] ante pugnam
furit: & in congreſſu arſiſſe omnium oculos, hoſtis auctor fuit. Nec
prius finis cædibus datus,quam jugum & hoſtibus & duci capto repoſuerunt.

N O T Æ.

24 *Mitteret omnes, vel occideret.* | Hæc non una legatione peracta, nam bis ad patrem nuntium miſit Pontius: ille priori omnes quamprimum inviolatos dimittendos, & iterum eodem remeante nuntio, ad unum omnes interficiendos eſſe reſpondit.

25 *Ut nec amici.* | Hæc ironice dicit Florus.

26 *Voluntaria deditione.* | Nam Spurius Poſthuminus auctor fuit, ut per feciales nudi vinctique Samnitibus dederentur,ut exſolveretur Religione populus, ne quid divini humanive obſtaret quominus pium juſtumque de integro bellum ſuſciperent.

27 *Papirio.* | Lucio Papirio Curſore, qui ſequenti anno poſt acceptam cladem, hoſtium caſtra expugnavit, obſides recepit, & Samnites ſub jugum miſit.

28 *Strictis enſibus.* | In vetuſtis quibuſdam editionibus, legitur, *ſubjectis*,& vera lectio eſt; quam tamen elegantiſſimus Lipſius mutavit in *ſubrectis*. At nil neceſſe fuit; nam *ſubjectus*, pro *ſurrectus*, ſeu *ſubrectus*, genuina Latinitas eſt: unde illud, *ſubjecto in mentum gladio*: Unde illud Virgilii, *Et corpora ſaltu ſubjiciunt in equos.* Unde illud denique ejuſdem Poëtæ: *Se ſubjicit arbos*, id eſt, *ſe erigit, ſurgit. Pater.*

29 *Ante pugnam furit.* | Ita legendum,non, *fuit*, ut pertendit vir doctiſſimus: nec enim ſatis animoſum eſt, imo inertiſſimum. *Pater.*

CAPUT XVII.

Bellum Etruſcum & Samniticum.

a HActenus populus Romanus cum ſingulis gentium: mox acervatim: tamen ſic quoque par omnibus. Etruſcorum [1] duodecim populi,[2] Umbri in id temp⁹ intacti:antiquiſſimus Italiæ populus,[3] Samnitium reliqui, in excidium Romani nominis repente conjurant. Erat terror ingens tot ſimul tantorumque populorum.Late per Etruriam in-

INTERPRETATIO.

a *Hactenus Populus Rom.* geſſit Bellum *cum ſingulis gentium; mox ſimul cum omnibus.*

N O T Æ.

CAP. XVII. *Bellum Etruſcum & Samniticum. Hic Florus confundit; nam Etruſcum Bellum, quo Sylva Ciminia ſuperata eſt, contigit anno Mundi* 3642. *ante Ch. Nat.* 306. *ab urbe Condita* 445. *Coſſ. Q. Fabio Maximo Rulliano* II. *C. Martio Rutilio Cenſorino. Samniticum vero quod & Etruſcum dictum fuit, nam Etruſci, Umbri, Samnites & Galli ſe junxerant, contigit decimo tertio anno poſt, ſcilicet, an. Mundi* 3655. *ante Ch. Nat.* 293. *ab urbe Cond.* 458. *Coſſ. Q. Fabio Maximo Rulliano* V. *Publio Decio Mure* IV.

1 *Duodecim populi.* | In duodecim populos diviſam fuiſſe Etruriam alibi monuimus.

2 *Umbri.* | Italiæ populi inter Padum & Picenum, Thuſcis vicini.

3 *Samnitium reliqui.* | Suo more peccat Florus,nam non adhuc devicti Samnites.

festa quatuor agminum signa volitabant.[4] Ciminius interim saltus in
35 medio, [5] ante invius, plane quasi [6] Calidonius, vel [7] Hercynius, adeo tunc terrori erat, ut senatus consuli denuntiaret, ne tantum periculi ingredi auderet. Sed nihil horum terruit ducem, quin fratre præmisso exploraret accessus. [8] Ille per noctem pastorio habitu speculatus omnia, [9] refert totum iter.[b] Sic Fabius Maximus periculosissimum bellum sine periculo [10] explicavit. [c] Nam subitò inconditos atque palantes aggressus est; captisque superioribus jugis, [11] in subjectos suo jure detonuit. Ea namq; species fuit illius belli, quasi in terrigenas è cœlo ac nubibus tela mitterentur. Nec [12] incruenta tamen illa victoria.[13] Nam oppressus in sinu vallis alter consulum Decius, [14] more patrio devotum diis Manibus obtulit caput: [d] solemnemq; familæ suæ consecrationem in victoriæ pretium redegit.

INTERPRETATIO.

b *Sic Fabius Maximus absumpsit bellum periculosissimum, sine periculo.*

c *Subito enim aggressus est eos inordinatos errantesque.*

d *Et reddidit consecrationem in pretium victoria solennem familia sua.*

NOTÆ.

4 *Ciminius saltus.* | Ciminius saltus & mons est propè Viterbum, & hodiè *Monte Viterbo* dicitur.

5 *Ante invius, plane quasi.* | Sic Livius, *Sylva erat Ciminia, magis tum invia atque horrida, quam nuper fuêre Germanici saltus.*

6 *Calidonius.* | Circa Germaniam.

7 *Hercynius.* | Vide Cap. 9.

8 *Ille per noctem.* | Falsum; interdiu iter tentavit.

9 *Refert totum iter.* | Magna hic discrepantia est in editis, magna quoque in MSS. veram scripturam puto, *refert tutum iter.* Pater.

10 *Explicavit.* | Verbum metaphoricum ab aulæis desumptum: aulæa enim explicari dicuntur, quum evolvuntur ut oræ appareant, eadem metaphora usus est Maro, lib. ix.

Et mecum ingentes oras evolvite belli.

11 *In subjectos suo more.* | Nescio an quispiam monuerit. Arbitror legi oportere, *Jovis more:* una ratio est, sed ea perquam vehemens. Cur enim, ni pro, *suo*, legatur, *Jovis*, mox adderet Florus, *ea namque species fuit illius belli, quasi in Terrigenas e cœlo ac nubibus tela mitterentur?* Isthæc enim particula, *namque*, satis superque ostendit anaphoram ad ea quæ superius posita fuerunt. Dein unde isti Gigantes, seu *Terrigenæ?* Tum hoc quoque, *quasi è Cœlo ac nubibus?* &c. Dices, an unum exemplum, ex more, seu consuetudine, probet? hoc tricari est & argutulum se facere. Nonne ita Salmoneum, Capaneum, Phaëtonta, &c. *Pater.*

12 *Incruenta illa victoria.* | Vide quod supra notavimus ad titulum. Quod Bello contra Samnites, Gallos, & Etruscos contigit, id malè de Etrusco quo Ciminia Sylva facta pervia narrat Florus.

13 *Nam oppressus in sinu vallis.* | Hoc fingit Florus, & nusquam factum fuisse legitur.

14 *More Patrio.* | Nam Pater ejus Decius Mus se quoque Diis Manibus devoverat adversus Latinos pugnans. Vide Cap. xiv. hujus Libri.

CAPUT XVIII.

Bellum Tarentinum, & cum Pyrrho Rege.

36 SEquitur bellum Tarentinum, unum quidem titulo & nomine; [1] sed victoria multiplex. Hoc enim Campanos, Apulos, atque [2] Lucanos,

NOTÆ.

CAP. XVIII. *Bellum Tarentinum, anno Mundi 3669. ante Ch. Nat. 279. ab Ur. Cond. 472. Coss. L. Æmilio Barbula. Q. Martio Philippo.*

1 *Sed victoria multiplex.* | Quippe multi alii populi se Tarentinis adjunxerant.

2 *Lucanos.* | Italiæ populi, quorum regio hodie Basilicata dicitur.

canos, & caput belli Tarentinos, id est totam Italiam, & cum istis omnibus [3] Pyrrhum, clarissimum Græciæ regem, una veluti ruina pariter involvit: ut eodem tempore & [4] Italiam consummaret, & transmarinos triumphos auspicaretur. [5] Tarentus [5] Lacedæmoniorum opus, Calabriæ quondam, & Apuliæ, totiusque Lucaniæ caput, [a] cum magnitudine & muris, portuque nobilis, tum mirabili situ: quippe in ipsis Hadriatici maris faucibus posita, in omnes terras, [6] Istriam, [7] Illyricum, [8] Epirum, [9] Achaiam, Africam, Siciliam, vela dimittit. Imminet portui, ad prospectum maris positum, [10] majus theatrum: quod quidem causa miseræ civitati fuit omnium calamitatum. Ludos forte celebrabant, quum [11] adremigantem littori Romanã classem inde vident: atq; hostem rati, [12] emicant, sine discrimine insultant. Qui enim, aut unde Romani? [13] Nec satis: aderat sine mora [14] querelam ferens legatio. Hanc quoq; fœde [15] per obscœnam turpemq; dictu contumeliam violant. Et hinc 37.
bellum. Sed apparatus horribilis, quum tot simul populi pro Tarentinis consurgerent, omnibusque vehementior Pyrrhus: qui semigræcam ex Lacedæmoniis conditoribus civitatem vindicaturus, cum totius viribus Epiri, Thessaliæ, Macedoniæ, incognitisque in id tempus elephantis, mari, terra, viris, equis, armis, addito insuper [17] ferarum terrore,

INTERPRETATIO.

a *Tum nobilis magnitudine portuque & muris, tum situ mirabili.*

b *Atque hostem esse putantes insiliunt, irruunt, sine discrimine.*

NOTÆ.

[3] *Pyrrhum.*| Epiri Regem, qui ex genere Achillis originem trahebat.

[4] *Italiam consummaret.*| Ut triumphos qui adhuc de Italia agendi restabant consummaret, & Transmarinos inciperet.

[5] *Tarentus.*| Calabriæ, seu magnæ Græciæ Urbs.

[5] *Lacedæmoniorum opus.*| Lacedæmonium Tarentum vocat Horat. Od. 5. lib. 3. Tarentum autem coloniam deduxere Lacedæmonii Phalanto Spartano duce. Meminit idem Horat. Od. 6. lib. 2.

——— *Et regnata petam Laconi*
Rura Phalanto.

[6] *Istriam.*| Italia regio & terminus versus Dalmatiam.

[7] *Illyricum.*| Europæ regio est quæ supra Adriaticum mare extenditur.

[8] *Epirum.*| Littoralem Græciæ regionem è regione Calabriæ.

[9] *Achaiam.*| Græciæ regionem supra Corinthiacum sinum. Alia est Achaia in Peloponeso.

[10] *Majus Theatrum.*| In aliis Editionibus *Urbis Theatrum.*| Ita lege & dele, *majus.*

[11] *Adremigantem littori Romanam classem.*| L. Valerius cum classe applicabat Tarentum, tanquam ad sociam Urbem & amicam, sed Tarentini illum tanquam belli gerendi caussa missum oppugnant, vincunt, & occidunt, classem ejus diripiunt, & captos carceri mancipant.

[12] *Emicant.*| Propriè de piscibus qui corpora saltu in aëra subjiciunt. Unde ad alia transfertur.

[13] *Nec satis.*| Nec contenti Valerio sine discrimine, id est, ut ait Poëta, *Tros Rutulusve fuat*, insultasse, legationem violant.

[14] *Querelam ferens legatio.*| Posthumius legatus fuerat, ut injuriam L. Valerio factam expostularet.

[15] *Per obscœnam.*| Quum non satis eleganter Græcè loquutus esset legatus, à Tarentinis nullo accepto responso derisus est, & lotio etiam conspersus. Qua de causa iratus legatus, *sanguine*, inquit, *hanc vestem aliquando eluetis.*

[16] *Ferarum.*| Elephantorum.

veniebat.

veniebat. [17] Apud Heracleam, & Campaniæ fluvium Lirim, [18] Levino consule, prima pugna: quæ tam atrox fuit, ut [19] Ferentanæ turmæ præfectus Obsidius invectus in regem, [c] turbaverit, coëgeritq; [20] projectis insignibus prælio excedere. Actum erat, nisi elephanti conversi [21] in spectaculum belli procurrissent: [d] quorum cum magnitudine, tum deformitate, & novo odore sibi belluas ampli⁹ quam erant suspicarentur, fugam stragemq; late dederunt. In Apulia deinde apud Asculum melius demicatum est, [22] Curio, Fabricioq; consulibus. [e] Jam quippe belluarum terror exoleverat, & Cajus Minucius quartæ legionis [23] hastatus, unius proboscide abscissa, mori posse belluas ostenderat. Itaque & in ipsas pila congesta sunt, & [24] in turres vibratæ faces tota hostium
38 agmina ardentibus ruinis operuêre: nec ante cladi finis fuit, quam nox dirimeret, postremusq; fugientium ipse rex à satellitib⁹ humero saucius [25] in armis suis referretur. Lucaniæ suprema pugna [26] sub Arusinis, quos vocant, campis, [27] ducibus iisdem qui superius: sed tunc ad totã victoriam, exitum, quem datura virtus fuit, casus dedit. Nam productis in primam aciem rursus elephantis, unum ex his pullum adacti in caput teli gravis ictus [28] avertit: qui quum per stragem suorũ percurrens, stridore quereretur, mater agnovit, &, quasi vindicaret, exiluit.

INTERPRETATIO.

c *Illum turbaverit & coëgerit excedere prælio, projectis* regiis *insignibus.*

d *Quos quum Romani suspicarentur, belluas esse ampliores quam* re ipsa *erant, ob eorum magnitudinem, & deformitatem, & odorem qui sibi novus erat, latè dederunt fugam & stragem.*

e *Jam enim terror belluarum defecerat.*

NOTÆ.

[17] *Apud Heracleam, & Campaniæ fluvium Lirim.* | Campaniæ fluvium esse Lirim ne pueri quidem ignorant; sed planissimè falsum est Heracleam esse in Campania, at in extima parte Italiæ, cui magnæ Græciæ nomen est. At illa pugna, de qua hic agitur, ad Heracleam & fluvium Sirim pugnata est. Quamobrem gravissimum hunc errorem in Florum contulit Salmasius, quod iniquum est & planè incredibile, quum res sit trita & pervulgata. Ego autem dejerare ausim istud *Campaniæ* additum fuisse ab aliquo, qui Geographiæ veteris imperitus esset. Supererat emendatio haud difficilis, *Sirim,* pro *Lirim,* sed ita planè scriptum est in edit. J. Stadii; illam nec ego olim, nec Salmasius viderat. *Pater.*

[18] *Levino Consule.* | Anno post inceptum bellum.

[19] *Ferentanæ turmæ.* | Sic dictæ à Ferento Latii oppido.

[20] *Projectis insignibus.* | Vestitum mutavit ne cognosceretur.

[21] *In spectaculum belli.* | Ad belli apparatum ante primos ordines collocati, nam infra dicit, *producti in primam aciem rursus elephanti.*

[22] *Curio, Fabricioque Coss.* | Hic manifestus est error, ut viderunt alii, & legendum *Æmilio, Fabricioque Coss.* Sub eorum enim Consulatu ad Asculum contra Pyrrhum pugnatum est, tertio anno post inceptum bellum.

[23] *Hastatus.* | Hastati milites dicebantur qui hastis pugnabant.

[24] *In turres.* | Quæ elephantorum dorso imponebantur.

[25] *In armis suis referretur.* | Arma hic scutum vel clypeum propriè significant, in quo mos erat saucios referri, Virg. lib. 10.

At Lausum socii exanimũ super arma ferebant.

[26] *Sub Arusinis.* | Arusini Campi in Lucania iidem qui Arunci.

[27] *Ducibus iisdem qui superius.* | Melius si legas *quibus superius,* vel propius ad lectionem *queis,* sed hoc etiam falsum est iisdem quibus ad Asculum pugnatum est, ducibus in Arusinis etiam fuisse pugnatum, nam Curius Dentatus 3. Cos. pugnavit tertio anno post pugnam ad Asculum, sexto post inceptum bellum.

[28] *Avertit.* | Ut per suorum ordines recurreret.

Tum

Tum omnia circa quasi hostilia [29] gravi timore permiscuit. Ac sic eædẽ feræ, quæ primam victoriam abstulerant, [30] secundã parem fecerant, tertiam sine controversia tradidêre. Nec vero tantũ armis, & in campis, sed consiliis quoq; & domi intra Urbem cum rege Pyrrho dimicatum est. Quippe post primã victoriã rex callidus, intellecta virtute Romana, statim desperavit armis, seque ad dolos contulit. Nam interemptos cremavit; captivosque indulgenter habuit, & sine pretio restituit. Missisque dein legatis in Urbem, omni modo annixus est, [31] ut in amicitiã reciperetur. Sed bello & pace, foris & domi, omnem in partẽ Romana virtus tum se adprobavit: nec alia magis, quam Tarentina victoria ostendit populi Romani fortitudinem, senatus sapientiam, ducum magnanimitatem. Quinã illi fuerunt viri, quos ab elephantis primo prælio obtritos accepim⁹? omnium vulnera in pectore: [f] [32] quidã hostib⁹ suis immortui: omnium in manib⁹ enses: & relictæ in vultib⁹ minæ: & in ipsa morte ira vivebat. Quod adeo Pyrrhus mirat⁹ est, ut diceret. O Quam facile erat orbis imperiũ occupare, aut mihi Romanis militibus, aut me rege Romanis? [33] Quæ autem eorum, qui superfuerunt, in reparando exercitu festinatio? quum Pyrrhus, Video me, in- 39
quit, plane [34] Herculis sydere procreatũ, cui quasi [35] ab angue Lernæo, tot cæsa hostiũ capita de sanguine suo renascuntur. Qui autẽ ille senatus fuit? quum perorante [36] Appio Cœco, pulsi cum munerib⁹ suis ab Urbe legati, interroganti regi suo, quid de hostium sede sentirent. Urbem templum sibi visam, senatum regum consessum esse, confiterentur. [g] Qui porro ipsi duces? vel in castris: quum medicũ venale regis Pyrrhi caput offerentem, [37] Curius remisit: Fabrici⁹ oblatam sibi à rege imperii partẽ repudiavit. Vel in pace: quum Curius [38] fictilia sua Sam-

INTERPRETATIO.

f *Quidam mortui super hostes suos.*

g *Quales deinde ipsi duces fuêre.*

NOTÆ.

29 *Gravi timore.* | Falsi sunt qui *gravi mole* legi debere contendunt.

30 *Secundam parem fecerant.* | Immo eã ad Pyrrhum magis visa est inclinare, quum Romanorum sex millia ceciderint, & ex parte Pyrrhi tria & quingenti quinque. Pyrrhus tamen dixit sibi funditus pereundum esse si adhuc uno prœlio Romanos vinceret.

31 *Ut in amicitiam reciperetur.* | Hoc dissuasit Appius Cœcus.

32 *Quidam hostibus suis.* | His similia apud Salust. reperias in fine Catilin.

33 *Quæ autem eorum.* | *Populus Romanus seu vicit, ferociter instat: seu victus est, cum victoribus certamen instaurat*, Annib. apud Liv.

34 *Herculis sydere.* | Nugantur hîc aliqui cùm suis Genethliacorum præceptis; *Herculis sydere* nil aliud est quam *Herculis fato*, eodem fatò quo Hercules natus est.

35 *Ad angue Lernæo.* | Hydra quæ circa Lernam Laconicæ regionis paludem versabatur, ruina sua fœcundior: nam quum centum haberet Capita, uno amputato duo renascebantur, eleganter illam alicubi Sophocles στρατὸν θηρῶν dixit *ferarum exercitum.*

36 *Appio Cœco.* | Post primum prœlium cum Romani exercitum repararent, Cineam misit Pyrrhus ut de pace ageret; in quam cum Senatus inclinaret, Appius, ut ignominiosam, dissuasit.

37 *Curius remisit.* | Non Curius sed Fabricius remisit, & quartam Imperii partem repudiavit. Pyrrhus admirans eum, dixisse fertur; ille est Fabricius qui difficilius ab honestate quam sol à cursu suo averti potest.

38 *Fictilia.* | Legatis Samnitum aurum offerentibus, cum ipse in foco rapa torreret, malo, inquit hæc in fictilibus meis esse, & aurum habentibus imperare.

nitico præferret auro; Fabricius decem pondo argenti [39] circa Rufinũ [40] consularẽ virum, quasi luxuriam censoria gravitate damnaret. Quis ergo miretur his [41] moribus, virtute, militia, victorem populum Romanum fuisse? unoq; bello Tarentino [42] intra quadriennium maximã partem Italiæ, fortissimas gentes, opulentissimas urbes, uberrimasq; regiones in ditionem redegisse? Aut quid adeo fidem superet, quam si principia belli cum exitu conferantur? Victor primo prælio Pyrrhus, tota tremente Campania, [43] Lirim, Fregellasq; populatus, prope captã Urbem à Prænestina arce prospexit: & à vigesimo lapide, oculos trepidæ civitatis, fumo ac pulvere implevit. Eodem postea [44] bis exuto castris, [45] bis saucio, & in Græciam suam trans mare ac terras fugato, pax & quies, [46] sed [h] tanta adeo de opulentissimis tot gentib' spolia, ut victoriã suã Roma non caperet. Nec enim temere ullus pulchrior in Urbẽ, aut speciosior triumphus intravit. Ante hunc diem nihil, nisi pecora Volscorum, greges Sabinorum, carpenta Gallorum, fracta Samnitum arma vidisses: tum si captivos aspiceres; [47] Molossi, Thessali, Macedones, Bruttius, Apulus, atq; Lucanus: si pompam, aurum, purpura, signa, tabulæ, Tarentinæq; deliciæ. Sed & nihil libentius Populus Roman' aspexit, quam illas quas timuerat, cum turrib' suis belluas: quæ non sine sensu captivitatis, summissis cervicibus victores equos sequebantur.

INTERPRETATIO.

h *Sed spolia reportata de tot gentibus opulentissimis adeo tanta fuêre, ut,* &c.

NOTÆ.

39 *Circa Rufinum.* | Fabricius Censor P. Cornelium Rufinum Consularem Senatu movit, quod is decem argenti pondo facti haberet.

40 *Consularem.* | Consulares dicuntur qui Consulatum gesserunt, nec jam amplius gerunt.

41 *His moribus.* | Supple *præditum* ex Ter. Act. 2. Sc. 3, *Uxorem his moribus dabit nemo.*

42 *Intra quadriennium.* | Immo octo annis duravit. Sex cum Pyrrho, & duobus antequam Pyrrhus se Tarentinis jungeret.

43 *Lirim.* | Campaniæ fluvium.

44 *Bis exuto castris.* | Falsum, semel tantum exutus, & semel saucius: nam primo & secundo prœlio victor, tertio tantum victus fuit.

45 *Bis saucio.* | *Saucius* apud bonos autores sæpissimè pro victo, clade affecto, sumitur, ut *vulnus*, pro *clade*.

46 *Sed tanta adeo.* | Lege, *& tanta adeo*, alioqui vitium fuerit: ita etiam scriptum video in Ed. Stadii.

47 *Molossi.* | Inter Epiri populos numerantur.

CAPUT XIX.

Bellum Picenum.

OMnis mox Italia pacem habuit. Qui enim post Tarentum [1] auderent? nisi quod ultro persequi socios hostium placuit. Domiti

NOTÆ.

CAP. XIX. *Bellum Picenum. Octavo anno post pulsum Pyrrhum. Anno Mundi* 3682. *ante Ch. Nat.* 266. *ab Urb. Cond,* 485. *Coss. P. Sempronio Sopho, Appio Claudio Crassino.*

1 *Auderent.* | Optimè, sic Virgil. dixit *audere in prælia*, lib. 2. Æneid.

Quos ubi confertos audere in prælia vidi.

ergo

ergo Picentes, & caput gentis Asculum; Sempronio duce: qui [a] tremente inter prælium campo, Tellurem deam, promissa æde, placavit.

NOTÆ.

[a] *Tremente inter prælium campo.* | Quum directa intra jactum teli utraque acies constitisset, repente ita horrendo fragore tremuit terra, ut uterque excercitus obstupesceret, & attonitus hæsitaret, Consul ædem telluri tum vovit, & hostes prælio vicit, sed valde cruento.

CAPUT XX.

Bellum Sallentinum.

[a] SAllentini Picentibus additi, caputque regionis Brundisium cum 41
[1] inclyto portu, Marco Atilio duce. Et in hoc certamine,
[b] victoriæ pretium templum sibi [2] pastoria Pales ultro poposcit.

INTERPRETATIO.

a *Salentini sequuti sunt Picentes.*
b *Et in hoc certamine Pales pastoria ipsa sibi poposcit templum in pretium victoriæ.*

NOTÆ.

CAP. XX. *Bellum Salentinum anno post bellum Picenum, an. Mundi 3683. ante Ch. Nat. 265. ab Vrbe Condita 486. Coss. M. Attilio Regulo, L. Julio Libone.*

[1] *Inclyto.* | Inclytum vocat quia inde in Græciam vela dimittebantur, & è Græcia in illum.

[2] *Pastoria Pales.* | Pales Pastorum Dea, cujus Festa die vicesima Aprilis celebrabantur. Vide Ovid. lib. 4. Fast. v. 721.

CAPUT XXI.

Bellum Volsiniense.

POstremi Italicorum in fide mansere [1] Volsinii, opulentissimi Etruscorum, implorantes opem adversus servos quondã suos: qui libertatẽ è dominis datam, [2] in [a] ipsos erexerant: translatâq; in se republicâ, dominabantur. Sed hi quoque, duce Fabio Gurgite, pœnas dederunt.

INTERPRETATIO.

a *Qui extulerant libertatem à dominis datam, contra ipsos dominos.*

NOTÆ.

CAP. XXI. *Bellum Volsiniense. Inceptum anno Mundi 3685. ante Ch. Nat. 263. ab Vrb. Cond. 488. Coss. Q. Fabio Maximo Gurgite III. L. Mamilio Vitulo. Et sequenti anno debellatum Appio Claudio Caudice, M. Fulvio Crasso, Coss.*

[1] *Volsinii.* | Etruriæ populi quia libertis suis patria pulsi a Romanis auxilium petiere.

[2] *In ipsos erexerant,* | Quidam legi volunt *exercuerant*: male, erigere libertatem suam in aliquem, est oppressa illius libertate, suam erigere.

CAPUT XXII.

De seditionibus.

42 [1] HÆC est secunda ætas populi Romani, [2] & quasi Adolescentia; qua maxime viruit, & quodam flore virtutis exarsit, ac ferbuit. Ita, quæ inerat quædam adhuc ex pastoribus feritas, quiddam spirabat indomitum. Inde est, quòd exercitus [3] Posthumium Imperatorem, [a] inficiantem, quas promiserat prædas, facta in castris seditione, lapidavit: quòd sub [4] Appio Claudio noluit vincere hostem, quum posset: quòd [5] duce Volerone, detrectantibus plerisq; militiam, [b] fracti consulis fasces: inde, quòd clarissimos principes, quum adversarentur voluntati suæ, exulatione multavit, Ut [6] Coriolanum colere agros jubentē: nec minus ille ferociter injuriam armis vindicasset, nisi quòd jam inferentē signa filium, mater Veturia lacrimis suis [7] exarmavit. [8] Ut ipsū Camillum, quòd iniq; inter plebem & exercitum divisisse Veientem prædam
43 videretur. [9] Sed hic melior obsessis, in capta Urbe [10] consenuit; & [11] mox

INTERPRETATIO.

a *Negantem prædas quas promiserat.*
b Inde *quòd duce Volerone, multis recusantibus militiam, fasces Consulis fracti* fuēre.

NOTÆ.

[1] *Hæc est.* | De qua jam loquutus est.

[2] *Et quasi adolescentia.* | Hoc fuit tempus viris armisque incitatissimum, ideoque quis adolescentiam dixerit.

[3] *Posthumium.* | A. Posthumium Album Regillensem, qui Urbem Volas oppugnans prædam militibus promiserat, deinde verò oppido capto fidem mutavit, ideoque lapidibus coopertus. Anno Mundi 3538. ante Ch. Nat. 410. ab Ur. Cond. 341.

[4] *Appio Claudio.* | Appius Claudius Ap. F. Sabinus, qui Consul fuit cum T. Quinctio Capitolino Barbato, anno Mundi 3480. ante Ch. Nat. 468. ab Ur. C. 283. Is cum exercitum in Volscos invitum duxisset, ille Duci infestus omnia perversè egit, ita ut Appius ab hostibus vinceretur.

[5] *Duce Volerone.* | Cum Consules delectum haberent, citatus Volero, qui cum ordines duxisset, jam Gregarius miles esse nolebat, ob id spoliari jussus, lictores repellit, & plebem concitat, quæ violatis lictoribus, fractisque fascibus, Consules in Curiam fugat, & fiunt ingentes turbæ. Dio lib. 9. Liv. lib. 11. sect. 55. hoc contigit anno Mundi 3478. ante Ch. Nat. 470. ab Ur. Cond. 281. Coss. L. Æmilio Mamercino III. Vopisco Julio Julo.

[6] *Ut Coriolanum colere agros jubentem.* | Per secessionem Plebis agri inculti manserunt, inde annonæ caritas, cujus levandæ gratiâ cùm magna vis frumenti ex Sicilia adveheretur, Coriolanus Plebi infensus, ut illam premeret, sic in Senatu loquutus est. *Audeo dicere hoc malo domitos ipsos potius cultores agrorum fore, quam ut armati per secessionem coli prohibeant.* Quapropter irata plebs illi diem dixit, & principali causa omissa, eum propter prædam superiori anno ex hostibus captam, nec in publicum relatam, sed inter suos divisam, in exilium ejecit anno Mundi 3460. ante Ch. Nat. 488. ab Urbe Cond. 263.

[7] *Exarmavit.* | Quum Romam exercitum duxisset, mater ejus Veturia ab illo impetravit, ut inducias annuas faceret.

[8] *Ut ipsum Camillum.* | In exilium Ardeam abiit anno Mundi 3562. ante Ch. Nat. 386. ab Ur. Cond. 365.

[9] *Sed hic melior obsessis.* | Romanis, scilicet, qui eum in exilium egerant.

[10] *Consenuit.* | Non de exacta ibi ætate intelligendum, nam non tamdiu ibi mansit Camillus, sed ad mœstitiam, tædium, languorem referendum, quæ illum senio afficiebant, in aliis pessimè legitur *Consuluit*, ut optimè monuit Salmasius.

[11] *Mox.* | Anno post.

supplices

supplices de [12] hoste Gallo vindicavit.[13] Cum Senatu quoq; vehementiùs æquo bonoq; certatum est; adeo, ut relictis sedibus solitudinem & interitum patriæ suæ minaretur.

NOTÆ.

[12] *Hoste Gallo.* | Pro hostibus Gallis, Poëtarum more qui singulari potiùs quam plurali numero utuntur. Horat.

Quam multo repetet Græcia milite.

Id est multis militibus.

[13] *Cum Senatu quoque.* | Post incensam Urbem à Gallis, Senatus, Tribunis id intentius agentibus, Veios migrare decreverat, quod prohibuit Camillus. Vide Livium in fine, lib. v.

CAPUT XXIII.

PRima discordia [1] ob [a] impotentiam fœneratorum; quibus in terga quoq; serviliter sævientibus,[2] in Sacrum montem plebs armata secessit: ægreque, nec nisi Tribunos impetrasset, Menenii Agrippæ facundi & sapientis viri auctoritate, revocata est. Extat orationis antiquæ satis efficax ad concordiam fabula, quâ dissedisse inte se quondam humanos dixit artus, quod omnibus opere fungentibus, solus venter immunis [b] ageret: deinde moribundos à sejunctione rediisse in gratiam, [3] quando sensissent, quod ejus opera redactis in sanguinem cibis irrigarentur.

INTERPRETATIO.

a *Ob Tyrannidem fœneratorum.* | b *Solus venter esset immunis.*

NOTÆ.

[1] *Ob impotentiam fœneratorum.* | Aliam caussam tradit Livius lib. 2. qnòd invita iterum in hostes duceretur.

[2] *In Sacrum montem.* | Anno Mundi 3457. ante Ch. Nat. 491. ab Urbe Condita 260.

[3] *Quando sensissent quod irrigarentur.* | Minus puræ, certe minus elegantis, Latinitatis videri possit isthuc, *quod*; tamen & ita loquutus est infra lib. 2. cap. 4. *Deprehensum est quod habent.* sed & ita Phædrus, ante & Phædrum Cicero, ante Ciceronem denique & ipse Plautus locis plurimis. Est autem Græcismus.

CAPUT XXIV.

[1] SEcundam in Urbe media, [2] decemviratus [a] libido conflavit. 44
[3] Allatas à Græcia leges, [4] decem principes lecti, jubente populo

INTERPRETATIO.

a *Cupiditas decemviratus excitavit secundam* seditionem *in media urbe.*

NOTÆ.

[1] *Secundam.* | Anno Mundi 3501. ante Ch. Nat. 447. ab Ur. C. 304.

[2] *Decemviratus libido.* | Decemviratus cupiditas, nam multi, primores etiam hunc honorem ambibant.

[3] *Allatas à Græcia leges.* | Leges duodecim tabularum.

[4] *Decem principes lecti.* | Decemviri.

 [5] con-

[5] conscripserant: [6] ordinataque erat in duodecim tabulis tota justitia: quum tamen [7] traditos fasces regio quodam furore retinebant. Ante cæteros Appius eò insolentiæ elatus est, ut ingenuam virginem stupro destinaret, [8] oblitus & Lucretiæ, & regum, & juris quod ipse composuerat. Itaq; [9] quum oppressam judicio filiam trahi in servitutem videret Virginius pater; nihil cunctatus, in medio foro manu sua interfecit: admotisque signis commilitonum, totam eam [10] dominationem obsessam armis, in carcerem & catenas ab Aventino monte detraxit.

NOTÆ.

[5] *Conscripserant.* | Æreis tabulis incisas promulgaverant.

[6] *Ordinataque erat in* xii *tabulis tota justitia.* | Male, &, ut opinor, barbare: nec enim dicitur, *Ordinare justitiam in Libro, in Tabula*; sed, *Ordinare jus, componere jus*; & sic mox purè Latinèque loquitur, *Juris, quod ipse condiderat.* Legendum itaque prorsus est, *Tota juris scientia.* Pater meus.

[7] *Traditos fasces regio quodam furore retinebant.* | Decemviri de retinendo sibi in perpetuum triumviratu consilium cepere, conjurati ne alter ab altero dissentiret, & pari essent potestate, singulique duodenos lictores haberent cum fascibus & securibus: unde Florus eos sibi traditos fasces regio quodam furore retinere dixit.

[8] *Oblitus & Lucretiæ & regum.* | Oblitus stuprum à Sexto Tarquinio Lucretiæ illatum causam fuisse cur Romani reges pellerent.

[9] *Quum oppressam judicio filiam.* | Eam Appius amore amens à cliente suo accusari curaverat, & pro mancipio abducendam pronuntiaverat.

[10] *Dominationem.* | Decemvirorum scilicet, sed unus tantum Appius in carcerem abreptus, reliqui exilio pœnas vitavere. Sed nota dominationem pro dominis positam, ut dimicatio pro dimicantibus, matrimonia pro uxoribus, & sexcenta alia.

CAPUT XXV.

[1] Tertiam seditionem excitavit matrimoniorum dignitas; ut plebeii cum patriciis jungerentur: qui tumultus in monte Janiculo, [2] duce Canuleio Tribuno plebis, exarsit.

NOTÆ.

[1] *Tertiam seditionem.* | Anno Mundi 3506. ante Ch. Nat. 442. ab Urbe Cond. 309.

[2] *Duce Canuleio.* | Qui lege sanciri volebat, ut Patrum & plebis connubia essent promiscua.

CAPUT XXVI.

45 [1] Quartam honorum cupido, ut plebeii quoque magistratus crearentur. Fabius Ambustus duarum pater, [2] alteram Sulpicio patricii sanguinis dederat, alteram [3] plebeio Stoloni. Hæc quodam tempore, [4] quod lictoriæ virgæ sonum ignotum [a] penatibus suis expaverat,

INTERPRETATIO.

a *Hæc quodam tempore irrisa à sorore* Sua *satis insolenter, quod timuerat sonum lictoriæ virgæ qui ignotus erat domo suæ, non potuit ferre injuriam.*

NOTÆ.

[1] *Quartam honorum cupido.* | Hoc accidit anno Mundi 3576. ante Ch. Nat. 372. ab Ur. Cond. 379.

[2] *Alteră Sulpicio.* | Ser. Sulpicio major nupserat.

[3] *Plebeio Stoloni.* | Minor C. Licinio Stoloni, illustri cuidam viro, tamen Plebeio.

[4] *Quod lictoriæ virgæ sonum.* | Hunc locum facilem dabit alter Livii, lib. vi. *Forte ita incidit, ut in Ser. Sulpitii tribuni militum domo sorores Fabiæ, quum inter se (ut fit) sermonibus tempus tererent, Lictor Sulpitii, quum is de foro se domum reciperet, forem (ut mos est) virga percuteret, quum ad id moris ejus insueta, expavisset minor Fabia, risui sorori fuit miranti ignorare id sororem.*

à sorore satis insolenter irrisa, injuriam non tulit.[5] Itaque nactus tribunatum, [6] honorum & magistratuum consortium, quamvis invito senatui, extorsit. Verùm in his ipsis seditionibus, principem populum non immerito [b] suspexeris. Siquidem nunc libertatem, nunc pudicitiam, tum natalium dignitatem, honorum decora & insignia [c] vindicavit; interque hæc omnia, nullius acrior custos, quam libertatis fuit: nullâque in pretium ejus potuit largitione corrumpi; quum, [d] ut in magno, & in dies majore populo, interim perniciosi cives existerent. [7] Spurium Cassium, Agraria lege, [8] Mælium, [9] largitione suspectum regiæ dominationis, præsenti morte multavit. Ac de Spurio quidem supplicium [10] pater ipsius sumpsit: [11] hunc [12] Quinctii dictatoris imperio, in medio foro magister equitū [13] Servilius Ahala con- 46
fodit. [14] Manlium vero Capitolii vindicem, quia plerosque debitorum liberaverat, altius se & incivilius efferentem, ab illa quam defenderat, [15] arce dejecit. Talis domi ac foris; talis pace belloq; Populus Romanus, [e] [16] fretum illud Adolescentiæ, id est, secundam imperii ætatem habuit; in qua totam inter Alpes fretumque Italiam armis subegit.

INTERPRETATIO.

b *Verum in his ipsis seditionibus non immerito miratus fueris Principem populum.*

c *Defendit.*

d *Quum interim pernitiosi cives existerent,* ut fit *in magno populo, & in dies majore.*

e *Talis pace belloque populus Romanus habuit astum adolescentiæ.*

NOTÆ.

5 *Itaque nactus.* | Stolo scilicet.

6 *Honorum & magistratuum consortium.* | Nam invito Senatu obtinuit ut alter Consulum è Plebe crearetur.

7 *Spurium Cassium de lege Agraria.* | Hic Consul de divisione Agrorum publicorum, tam Civibus quam sociis Hernicis & Latinis fert legem Agrariam, quæ quum non procederet, de Tyrannide invadenda cogitavit, qua propter affectati Regni accusatus, à rupe Tarpeia dejicitur, anno Mundi 3466. ante Ch. Nat. 482. ab Ur. Cond. 269. porro cave quidquam mutes in textu, quod fecit Salm. nam constant omnia.

8 *Mælium.* | Spurium Mælium Equestri ordine natum.

9 *Largitione.* | Is enim, quum Romæ annona laboraretur, frumentum ab Hetruria per suos clientes accitum plebi diviserat.

10 *Pater ipsius.* | Alii tamen, ut supra diximus, de illo Quæstores supplicium sumpsisse tradunt.

11 *Hunc.* | *Spurium*, scilicet, *Mælium.*

12 *Quinctii.* | Quinctii Cincinnati Dictatoris.

13 *Servilius Ahala confodit.* | Anno Mundi 3513. ante Ch. Nat. 435. ab Ur. Cond. 316.

14 *Manlium Capitolii vindicem.* | Vide Caput 13.

15 *Arce dejecit.* | A Saxo Tarpeio. Anno Mundi 3569. ante Ch. Nat. 379. ab Urbe Cond. 372.

16 *Fretum illud adolescentiæ.* | Imitatio Lucretii, ubi de adolescentia, ut puto.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

PROOEMIUM.

DOmita subactaque Italia, Populus Romanus [1] prope quingentesimum annum agens, quum bona fide [a] adolevisset; si quod est robur, si qua juventas: tum ille vere robustus, & juvenis, & par orbi terrarum esse cœpit. Ita, (mirum, & incredibile dictu) qui prope quingentis annis [2] domi luctatus est (adeo difficile fuerat dare Italiæ caput) [3] his ducentis annis qui sequuntur, Africam, Europam, Asiam, totum denique orbem terrarum bellis victoriisque peragravit.

INTERPRETATIO.

a *Cum bona fide crevisset.*

NOTÆ.

[1] *Prope quingentesimum.* | In Procemio Libri primi quingentos integros ponit. Vide quæ nos ibi diximus.

[2] *Domi luctatus est* | Tamen ducentis quinquaginta prioribus domi luctatum eum dicit in Procem, lib. 1. reliquis ducentis quinquaginta, Italiam subegisse.

[3] *His ducentis annis.* | Ab Appio Claudio & Quinto Fulvio Consulibus, usque ad Cæsarem Augustum. Vid. Procem, lib. 1.

CAPUT II.

Primum Bellum Punicum.

47 IGitur victor Italiæ Populus, quum à terra fretum usque venisset, more ignis, qui obvias populatus incendio silvas, interveniente flumine abrumpitur, paulisper substitit. Mox quum videret [1] opulentissimam in proximo prædam, quodammodo Italiæ suæ abscissam, & quasi revulsam; adeo cupiditate ejus exarsit, [a] ut quatenus nec [2] mole jungi,

INTERPRETATIO.

a *Ut quippe nec mole jungi posset, nec pontibus.*

NOTÆ.

CAP. II. *Primum Bellum Punicum, incepit anno Mundi 3686. ante Ch. Nat. 262. ab Urbe Cond. 489. Coss. Appio Claudio Caudice M. Fulvio Flacco. Duravit an. 24.*

[1] *Opulentissimam in proximo.* | Siciliam scilicet.

[2] *Mole.* | Moles, sunt constructiones lapideæ quas in mare jaciebant, ut iis continens extenderetur, & sic intelligendus locus Virgilii lib. ix Æneid.

Qualis in Euboico Baiarum littore quondam,
Saxea pila cadit, magnis quam molibus ante
Constructam jaciunt ponto. ------

nec

nec pontibus posset, armis belloq; jungenda, & ad continentem suam
revocanda bello videretur.[3] Sed ecce ultro ipsis viam pandentibus fatis,
nec occasio defuit; quum de Pœnorum [4] impotentia, fœderata Siciliæ
[5] civitas Messana quereretur. Affectabat autem ut Romanus, ita Pœnus
Siciliam; & eodem tempore, paribus uterque votis ac viribus, impe-
rium orbis agitabat. Igitur specie quidem socios juvandi, re autem sol-
licitante præda; [6] quanquam territaret novitas rei, (tanta tamen in vir-
tute fiducia est) ille rudis, ille pastorius populus, vereque [7] terrester,
ostendit nihil interesse virtutis, equis an navib9, terra an mari dimicare-
tur. Appio Claudio consule primùm fretũ ingressus est,[8] fabulosis [9] in-
fame monstris, æstuq; violentum: [b] [10] sed adeo non est exterritus, ut
illã ipsã ruentis æstus violentiam [11] pro munere amplecteretur: statim- 48
que ac sine mora Hieronem Syracusanum regem tanta celeritate vicit,
ut ille ipse se prius victum, quam hostem videret, fateretur. [12] Duillio
Cornelioq; consulibus; etiam mari congredi ausus est. Tum quidem
ipsa velocitas classis comparatæ, victoriæ auspicium fuit. Intra enim se-
xagesimum diem quã cæsa silva fuerat, centum sexaginta navium clas-
sis in anchoris stetit; ut non arte factæ, sed quodam munere deorum
[13] conversæ in naves atq; mutatæ arbores viderentur. Prælii verò forma
mirabilis: quum illas celeres volucresq; hostium naves, hæ graves tar-
dæq; comprehenderent. [14] Longe illis nauticæ artes [15] detorquere re-
mos, & [16] ludificari fugâ rostra. Injectæ enim ferreæ manus machinæq;
aliæ, ante certamen multum ab hoste derisæ: coactiq; hostes quasi in

INTERPRETATIO.

b *Sed tantum abfuit quin esset exterritus, ut acciperet pro munere illam ipsam violentiam præcipitis freti.*

NOTÆ.

3 *Sed ecce ultro.* | Nescio cur Salmasius ille legat *Et* pro *Sed*. *Sed* est transitio, at in voce *ipsis* error est, legendum *ipsi*.

4 *Impotentia.* | Apud optimos authores *impotentia* semper Tyrannidem, vexationem, significat. Supra dixit *impotentiam fœneratorum*. Notandum est tamen Terentium *impotentiam* dixisse pro eo quod nos vulgo dicimus, *Impuissance*.

5 *Civitas Messana.* | Messana Urbs & Emporium Siciliæ. Civitas Messana eodem modo intelligendum quo *Civitas Allobrogum*, apud Tacit. Nos dicimus *Communauté*.

6 *Quamquam territaret novitas rei.* | Quippe qui nunquam mare conscenderant.

7 *Terrester.* | Qui semper terrâ pugnaverat.

8 *Fabulosis.* | De quo tam multæ fiunt fabulæ, inclytis, nobilibus, *de qui on parle tant*, sic *fabulosus Hydaspes*, apud Horat. Vide Notata ad Cap. vi.

9 *Infame monstris.* | Sic Horat. alicubi *Infames scopulos* dixit.

10 *Sed adeo.* | Quasi diceret, tantum abfuit, quin territus.

11 *Pro munere amplecteretur.* | Quia æstu illo velocitas navium juvabatur.

12 *Duillio, Cornelioque Coss.* | C. Duillio Nepote, & Cn. Cornelio Scipione Asina quinto anno incepti belli, & hìc trium annorum res gestas præterit Florus.

13 *Conversa in naves.* | Ut naves apud Virgilium in Nymphas convertuntur.

——— Nymphas quas alma Cybele
Numen habere maris, Nymphasque è navibus esse
Jusserat.———

14 *Longe illis.* | Sic apud Virgil. lib. 12.
Longe illi Dea mater erit.———
Illis, nostris scilicet navibus quæ graves erant & tardæ.

15 *Detorquere remos.* | Remos deflectere, ut navis aliò currat quàm cœperat.

16 *Ludificari fuga rostra.* | Rostra navium hostilium ludificari fugiendo, ut eæ in Romanas irruentes, vacuo offenderent.

solido

ſolido decernere. Victor ergo apud [17] Liparas, merſa & fugata hoſtium
claſſe, primum illum maritimum egit triumphum. Cujus quod gaudium
fuit? quum [18] Duillius Imperator, non contentus unius diei triumpho,
per vitam omnem, ubi à cœna rediret, prælucere funalia, præcinere
ſibi tibias juſſit, quaſi quotidie triumpharet. Præ tanta victoria leve
hujus prælii damnum fuit. Alter conſulum interceptus Aſina Cornelius:
qui ſimulato colloquio evocatus, atque ita oppreſſus fuit; perfidiæ Pu-
nicæ documentum. [19] Calatino dictatore, fere omnia præſidia Pœnorũ,
[20] Agrigento, [21] Drepanis, [22] Panormo, [23] Eryce, [24] Lilybæo detraxit.
[c] Trepidatum eſt ſemel [25] circa Camarinenſiũ ſaltũ: ſed eximia virtute
49 Calpurnii Flammæ tribuni militum evaſimus, qui lecta trecentorum
manu, [d] infeſtum & inſeſſum ab hoſtibus tumulum occupavit, adeoq;
moratus hoſtẽ, dum exercitus omnis evaderet: ac ſic pulcherrimo exi-
tu, [26] Thermopylarũ & Leonidæ famam adæquavit: hoc illuſtrior no-
ſter, quod expeditioni tantæ ſuperfuit & [27] ſupervixit, [28] licet nihil ſcrip-
ſerit ſanguine. [29] Lucio Cornelio Scipione, quum jam Sicilia ſuburbana
eſſet populi Romani provincia; ſerpente latius bello, Sardiniam anne-
xamq; Corſicam tranſit: ubi & ſic [30] Caralæ urbis excidio incolas ter-
ruit, adeoq; omneis [31] terra, mari Pœnos expugnavit, ut jam victoriæ

INTERPRETATIO.

c *Trepidavimus.*
d *Occupavit tumulum iniquum & circumſeſſum hoſtibus.*

NOTÆ.

[17] *Liparas.* | Inſulas ſupra Siciliam, quæ & Æoliæ dictæ ſunt.

[18] *Duillius juſſit.* | Minus verum puto, imo & planè falſum eſt. Neque enim juſſit Duillius. Nimis ſuperbum illis temporibus exemplum. Hic illi honos ob præclarum in Remp. meritum conceſſus fuit; quod facilè auctoritatibus veterum oſtendì poteſt, ſi libeat plura ſcribere. P.

[19] *Calatino.* | A Atilio Calatino qui Conſul fuit cum Q. Sulpitio Paterculo.

[20] *Agrigento.* | Agrigentum Urbs in inferiori parte Siciliæ verſus Meridiem, ad fluvium Agragam ſita, unde nomen.

[21] *Drepanis.* | Drepanum promontorium Siciliæ verſus occidentem.

[22] *Panormo.* | Panormus Urbs Siciliæ ab Occidente Boream verſus.

[23] *Eryce.* | Eryx Siciliæ Urbs è regione Panormi.

[24] *Lilybæo.* | Siciliæ Promontorio Occidentali verſus Meridiem.

[25] *Circa Camarinenſium ſaltum.* | Res ſic ſe habet, quum Camarina ab hoſtibus obſideretur, Calatinus Conſul inexplorato itinere eo pergit, & in anguſtis à Carthaginenſibus clauditur, ibi Marcus Calpurnius Flamma ſumptis trecentis militibus, eruptione facta, ſuperiorem quemdam locum occupat, hoſteſque in ſe convertit, à quibus cum omnibus ſuis trucidatur.

[26] *Thermopylarum & Leonidæ.* | Qui Leonidas cum trecentis tantum Laconibus contra ingentem Perſarum exercitum ad Thermopylas triduo dimicavit.

[27] *Supervixit.* | Quum Conſul mortuos ſepeliri curabat, Calpurnium vidit adhuc paululum reſpirantem, & eum magna cum cura in lucem revocat.

[28] *Licet nihil ſcripſerit ſanguine.* | Hic hallucinatur Florus, qui Leonidæ tribuit quod fecit Othriades.

[29] *Lucio Cornelio Scipione.* | Quod nunc narrat Florus, anno prius eſt quam quod ſupra narravit de Calatino & Calpurnio.

[30] *Caralæ.* | Carala Urbs Sardiniæ ad Caralitanum ſinum ad Orientem.

[31] *Terra, mari, Pœnos expugnavit.* | Bene quidem Salmaſius, *expurgavit*: ſed non vidit, ingens, poſt ipſius emendationem, vitium in ſermone remanſiſſe, lego, omnes *terras, ac maria*, Pœnis expurgavit, Pater.

nihil nisi Africa ipsa restaret,[32] Marco Attilio Regulo duce jam in Africam navigabat bellũ. Nec deerant, qui ipso [33] Punici maris nomine ac terrore deficerent,augente insuper Tribuno Mannio metũ; [e] in quem, nisi paruisset,securi districta,Imperator metu mortis navigandi fecit audaciam. Mox ventis remisq; properatum est: tantusque terror hostici adventus Pœnis fuit,ut apertis pene portis Carthago caperetur. Prima belli præmiũ fuit civitas [34] Clypea: prima enim à Punico littore quasi arx & specula procurrit.Et hæc,& trecenta amplius castella vastata sunt. Nec cum hominibus, sed cum monstris quoq; dimicatum est; quum quasi in vindictã Africæ nata [35] miræ magnitudinis serpens,posita apud [36] Bragadã castra vexaret.[37] Sed omnium victor Regulus,quum terrorem nominis sui late circumtulisset; quumq; magnam vim juventutis, ducesque ipsos, aut cecidisset, aut haberet in vinculis; classemque ingenti præda onustam, & [38] triumpho gravẽ [39] in Urbem præmisisset, [40] jam ipsam belli caput Carthaginem urgebat obsidio, ipsisque portis inhærebat.Hic paululũ [f] circumacta fortuna est;tantùm ut plura essent Romanæ virtutis insignia: cujus fere magnitudo calamitatibus approbatur.Nam conversis ad externa auxilia hostibus,quum [41] Xantippum illis ducẽ Lacedæmon misisset,à viro militiæ peritissimo vincimur. Tum fœda clade [42] Romanisq; usu incognita, vivus in manus hostium venit [43] fortissimus imperator. Sed ille quidem par tantæ calamitati fuit. [g] Nam nec Punico carcere [44] infractus est, nec [45] legatione suscepta. [h] Quippe diversa, quam hostes mandaverant, censuit; ne pax fieret, nec commutatio captivorũ reciperetur. Sed nec illo voluntario ad ho-

INTERPRETATIO.

e *In quem districta securi, nisi paruisset, Imperator dedit audaciam navigandi metu mortis.*
f *Hic paululum fortuna fuit inconstans.*

g *Nam nec fractus fuit Punico carcere.*
h *Quippe suasit alia quàm quæ hostes mandaverant.*

NOTÆ.

32 *Marco Attilio Regulo.* | Qui tunc Consul erat II.

33 *Punici maris nomine.* | Quod periculosum propter Syrtes.

34 *Clypea.* | Hodie Zafaran.

35 *Miræ magnitudinis serpens.* | Ejus exuviæ centum & viginti pedum longæ.

36 *Bragadam.* | Bragadas Africæ fluvius.

37 *Sed omnium victor.* | Pater meus legebat, *sed enim victor.*

38 *Triumpho gravem.* | Poëticum, quasi nullus esset in illa classe qui triumphum non mereretur.

39 *In urbem præmisisset.* | Alter Consul Manlius eam reduxit cum viginti septem millibus captivorum, & navalem triumphum egit.

40 *Jam ipsam belli caput.* | Melius si legas, *sed ipsum belli caput*; & ita legebat Pater meus.

41 *Xantippum.* | Qni, quum eum copiis suis Carthaginenses præfecerint,triginta millia Romanorum occidit.

42 *Romanisque usu incognita.* | Nullus enim antehac Romanorum dux in potestatem hostium venerat.

43 *Fortissimus Imperator.* | Regulus.

44 *Infractus est.* | Hic *infractus* nil aliud significat quam *fractus*, ut apud Virgil.

Torpent infracta ad prælia vires.

Et alibi quod notandum.

45 *Legatione suscepta.* | Illum Romam miserant Carthaginenses ut captivorum mutationem suaderet, labantem Senatum firmavit ne faceret, & rursus ad Carthaginenses *egregius properavit exul.* Vide mirabilem Horatii Oden 5. lib. 3.

stes

ſtes ſuos reditu, nec ultimo, ſive carceris, ſive crucis [46] ſupplico deformata majeſtas, imo his omnibus admirabilior, quid aliud quam victus de victoribus, atque etiam, quia Carthago non ceſſerat, de fortuna triumphavit? Populus autem Romanus multo acrior infeſtiorq; pro ultione Reguli, quam pro victoria fuit. [47] Metello igitur conſule ſpirantibus altius Pœnis, & reverſo in Siciliam bello, apud [48] Panormũ ſic hoſtes cecidit, [49] ut nec amplius eam inſulam concitarent. Argumentum
51 ingentis victoriæ, [50] centum circiter elephantorũ captivitas: [51] ſic quoque magna præda, ſi gregem illum non bello, ſed venatione cœpiſſet. [52] Appio Claudio conſule, non ab hoſtibus, ſed à diis ipſis ſuperatus eſt, [53] quorũ auſpicia contempſerat: ibi ſtatim claſſe demerſa, ubi ille præcipitari pullos juſſerat, quod pugnare ab his vetaretur. [54] Marco Fabio Buteone conſule, claſſem hoſtium in Africo mari [55] apud Ægimurum, jam in Italiã ultro navigantem cecidit. Quantus ô tunc triumphus tempeſtate intercidit, quum opulenta prædâ claſſis, adverſis acta ventis, naufragio ſuo Africam & Syrtes, [56] omnium imperia gentium, inſularum littora, implevit! Magna clades, ſed non ſine aliqua principis populi dignitate; interceptã tempeſtate victoriam, & triumphum periiſſe naufragio; [i] & tamen quũ Punicæ prædæ omnibus promontoriis [57] inſuliſque fruſtrarentur & fluitarent, [58] populus Romanus triumphavit. [59] Lutatio Catulo conſule tandẽ bello finis impoſitus, apud inſulas, qui-

INTERPRETATIO.

i *Et tamen quum Punicæ prædæ reppellerentur ab omnibus promontoriis inſuliſque, & fluitarent.*

NOTÆ.

46 *Supplicio.* | Horat.

Atqui ſciebat quæ ſibi barbarus
Tortor pararet.

Et Cicer. alicubi, *Neque tamen ignorabat ſe ad crudeliſſimum hoſtem, & ad exquiſita ſupplicia proficiſci, ſed jusjurandum conſervandum putabat.*

47 *Metello igitur Conſule.* | Anno decimo quinto hujus belli Punici, & hic L. Cæcilius Metellus non verè Conſul erat tunc, ſed Proconſul.

48 *Panormum.* | In Sicilia. Vide ſupra.

49 *Ut nec amplius.* | In al. *ut ne amplius.*

50 *Centum circiter elephantorum.* | Ex hiſtoriæ fide centum & viginti capti ſunt.

51 *Sic quoque magna præda ſi gregem illum.* | Multa hic congeſſit eruditiſſimus Salmaſius, qui legit, *Sic quoque magna præda ac ſi gregem illum.* Sed ille locum non intellexit, qui tamen per ſe planiſſimus eſt. Iſti centum elephanti, magna etiam præda erant, inquit noſter, ſi illos populus Romanus non bello, ſed venatione cepiſſet. At quum bello cepit, non magna præda ſunt, quum damna ibi accepta vix ulla captura, nedum centum elephantorum captivitate queant reparari.

52 *Appio Claudio Conſule.* | Sequenti anno poſt Metelli victoriam.

53 *Quorum auſpicia contempſerat.* | Hoc declarat Cicer. lib. 2. de Nat. Deorum *Nihil nos P. Claudii, bello Punico primo temeritas movebit, qui etiam per jocum Deos irridens, quum cavea liberati pulli non paſcerentur, mergi eos in aquam juſſit, ut biberent quoniam eſſe nollent. Qui riſus, claſſe devicta, multas ipſi lachrymas, magnam Pop. Rom. cladem attulit.*

54 *Marco Fabio Buteone.* | Anno iſtius belli vigeſimo primo. Unde patet multa Florum præterire.

55 *Apud Ægimurum.* | Inſulam inter Siciliam & Africam.

56 *Omnium imperia gentium.* | Quid hoc ſit, nemo homo unquam intelliget: lege ut reſtituit Pater meus, *omnium maria gentium*; hac probant ſequentia, *Inſularum littora.*

57 *Inſuliſque fruſtrarentur.* | Salmaſius legit *fruſtarentur* peſſime, elegantiſſime navis fruſtrari portu dicitur, quum illi ſubire non poteſt.

58 *Populus Romanus triumphavit.* | Eo triumphavit, quod præda Punica omnibus promontoriis inſuliſque fruſtrata fluitaret.

59 *Lutatio Catulo Conſule.* | Anno hujus belli vigeſimo quarto.

bus

bus nomen [60] Ægates. Nec major alias in mari pugna; quippe commeatibus, exercitu, propugnaculis, armis gravis hostium classis, & in ea quasi tota Carthago: quod ipsum exitio fuit. Romana classis prompta, levis, expedita [k] [61] & quodã genere castrensis; ad similitudinem pugnæ equestris, sic remis, quasi habenis agebatur: & in hos vel in illos mobilia 52
rostra, [62] speciem viventium præferebant. Itaque momento temporis laceratæ hostium rates, totum inter Siciliam Sardiniamq; pelagus naufragio suo operuerunt. Tanta denique fuit illa victoria, ut de excindendis hostium mœnibus non quæreretur. Supervacuũ visum est, in arcem murosque sævire, [63] quum jam in mari esset deleta Carthago.

INTERPRETATIO.

k *Et quodammodo.*

NOTÆ.

[60] *Ægates.* | Inter Africam & Siciliam tres numero, aræ ut volunt à Virgilio dictæ, quòd ibi fœdus cum Carthaginensibus ictum fit.

[61] *Et quodam genere castrensis.* | Expedita ut castrensis exercitus.

[62] *Speciem viventium.* | An equorum? Quum supra dixerit *quasi habenis agebatur.* An rostrorum? Certè equorum.

[63] *Quum jam in mari esset deleta Carthago.* | Quia in navibus quas ceciderat Catulus, quasi tota Carthago, ut supra dixit noster, continebatur.

CAPUT III.

Bellum Ligusticum.

PEracto Punico bello, sequuta est [1] brevis sane, & quasi ad recipiendum spiritum, requies. [a] Argumentumque pacis, & bona fide cessantium armorũ, tunc primùm post Numam [2] clausa porta Jani fuit: sed statim ac sine mora patuit. Quippe jam [3] Ligures, jam [4] Insubres Galli, nec non & [5] Illyrii lacessebant. [b] Sic desub Alpibus, id est, [6] de-

INTERPRETATIO.

a *Porta Jani tunc primum post Numam clausa fuit, quod est indicium pacis, & armorum bona fide cessantium.*

b *Sic desuper Alpibus, id est, desuper ipsis faucibus Italiæ.*

NOTÆ.

CAP. III. *Bellum Ligusticum. Anno Mundi 3713. ante Ch. Nat. 235. ab Ur. Cond. 516. Coss. L. Cornelio Lentulo Caudino, & Q. Fulvio Flacco.*

[1] *Brevis sane.* | Vix quadriennii requies data fuit.

[2] *Clausa porta Jani fuit.* | Vide cap. 2. lib. 1.

[3] *Ligures.* | Populi qui Alpes maritimas incolunt.

[4] *Insubres Galli.* | Galliæ Cisalpinæ populi quorum caput Mediolanum.

[5] *Illyrii.* | Populi juxta mare Adriaticum ad Occidentem.

[6] *Desub.* | Nota præpositionem junctam præpositioni. Sic *de procul* apud Plautum alicubi, ita apud Plautum reperias *esub* & *desub.* Cæterum, quod vir magnus affirmat, cave id verum putes; nam *sub*, & *desub*, non sunt idem, *desub* enim est *desuper.* Pater.

sub ipsis Italiæ faucibus, gentes, deo quodam assidue incitante, ne rubiginem ac situm scilicet arma sentirent. Denique [7] utrique cotidiani, & quasi domestici hostes [8] tirocinia militū imbuebant. Nec aliter utraque gente quam quasi cote quadā, populus Romanus ferrum suæ acue-
53 bat virtutis. [c] Ligures imis Alpium jugis adhærentes inter Varum & Macram flumen, implicitosq; dumis silvestribus, major aliquanto labor erat invenire, quam vincere. Tuti locis, & [9] fuga, durum atque velox genus, ex occasione magis latrocinia, quam bella faciebat. Itaque quum diu multumq; eluderent [10] Salyi, [11] Deceates, [12] Oxybii. [13] Euburiates, Ingauni; [14] tandē Fulvius latebras eorū ignibus sepsit: [15] Bæbius in plana deduxit: [16] Posthumius ita exarmavit, ut vix reliquerit ferrum quo terra coleretur.

INTERPRETATIO.

c *Ligures adhærentes profundis Alpium jugis.*

NOTÆ.

7 *Utrique.* | Nota ut insolitum *utrique* de tribus dici, nisi Ligures & Insubres intelligat, Illyricos vero prætermittat, utpote remotiores.

8 *Tirocinia militum imbuebant.* | Nemo unquam ante Florum hoc dixit, *Imbuebant tirocinia militum*, nihil aliud est quam *Imbibebant Tir. mil.* Gallicè, *Essuyoient l'apprentissage de nos Soldats. C'étoit sur eux que nos Soldats fesoient leur apprentissage.*

9 *Et fuga.* | Hîc fuga nil aliud est quam pedum velocitas, quod notandum.

10 *Salyi.* | Qui & Sallyes in tabulis nominantur, Galliæ Narbonensis populi circa Aquas Sextias ad Occidentem Ligurum.

11 *Deceates.* | In Gallia Narbonensi populi ad Vari ostia, ubi Ligures, qui Deceates Ligures etiam dicebantur, ut & Oxybii qui Deceatibus Orientales erant ad oram Gallici maris.

12 *Oxybii.* | Vide Deceates nota superiori.

13 *Euburiates.* | In Liguria, ut & Inganni, qui & Albinganni dicti sunt.

14 *Tandem Fulvius.* | Quint. Fulvius Flaccus, vel Marcus Fulvius Nobilior, nam utrique de Liguribus triumpharunt. Sed de M. Fulvio Nobiliori malim intelligi, qui finem bello imposuit, quod duravit annis LXXX. Alii de Quinto Fulvio malunt intelligi, qui anno DLXXIV. de Liguribus triumphavit, & favere videtur Livius lib. 44.

15 *Bæbius.* | Fuêre duo Bæbii Tamphili sive Pamphili, fratres, Cn. scilicet; & M. De Marco hic noster loquitur, nam de Liguribus triumphavit, collega Cornelio Cethego anno ab Ur. Cond. 573. Eosque in agrum Taurasinorum quem de Samnitibus Romani ceperant traduxit; unde illi postea Ligures Bæbiani, & Corneliani dicti sunt, & in hoc Samnitium tractu à Plinio recensentur.

16 *Posthumius.* | A. Posthumius Albinus qui Consul fuit cum C. Calpurnio Pisone, Liv. 40. 41. 3.

CAPUT IV.

Bellum Gallicum.

[1] GAllis Insubribus, & his accolis Alpium, animi ferarum, corpora plusquā humana erant: [a] sed experimento deprehensū est, [2] quippe,

INTERPRETATIO.

a *Sed istud experimento deprehensum est, nempe quod ut,* &c.

NOTÆ.

CAP. IV. *Bellum Gallicum. Anno Mundi 3725. ante Ch. Nat. 223. ab Ur. Cond. 528. Coss. L. Æmilio Papo, C. Attilio Regulo.*

1 *Gallis insubribus.* | Vid. Cap. sup.

2 *Quippe.* | Mirum quantopere vox ista viros dictos turbaverit, ut etiam novas lectiones introducerent: sed ne longum faciam, sic lege & intellige: Sed experimento deprehensum est quippe, id est *scilicet*, ut apud Virgil.

Quippe ferant rapidi secum.

sicut

ficut primus impetus eis major quàm virorũ est, ita sequens minor quàm feminarum. Alpina corpora [b] humenti cœlo educata, habent quiddã simile cum nivibus suis: [c] [3] quæ mox ut caluêre pugna, statim in sudorẽ eunt; & levi motu quasi sole laxantur. Hi sæpe & alias, sed [4] Britomaro duce, non prius soluturos, se baltea, quam Capitolium ascendissent, juraverant. Factum est. Victos enim Æmilius in Capitolio discinxit. Mox Ariovisto duce vovere de nostrorũ militũ præda [5] Marti suo torquem. Intercepit Jupiter votum. Nam de torquibus eorum aureum tropæum Jovi [6]Flaminius erexit. Viridomaro rege Romana arma Vulcano promiserant.[7] Aliorsum vota ceciderunt. Occiso enim rege, [8]Marcellus [9] tertia post Romulum patrem Feretrio Jovi arma suspendit. 54

INTERPRETATIO.

b *Humido cœlo.*
c *Quæ* corpora *mox ut caluere pugna, statim eunt in sudorem, & levi motu, quasi sole, dissolvuntur.*

NOTÆ.

3 *Quæ mox ut caluêre pugna.* | An *nives*, an *corpora*? lego, nam mox, &c. probat enim Tò *simile* à se positum. Docti, quid velim, facile senserint. Pater.

4 *Britomaro duce.* | De Boiis intelligendum est.

5 *Marti suo.* | Marti quem colunt Galli, ut docet Cæsar de bello Gallico 6.17.

6 *Flaminius.* | C. Flaminius Nepos qui cum P. Furio Calvo Consul fuit.

7 *Aliorsum vota ceciderant.* | Aliorsum, alioversum. In alienas manus vota illa devenere, nam pro Romanis armis, quæ Vulcano Galli promiserant, Romani Gallica Jovi suspendere.

8 *Marcellus.* | M. Claudius Marcellus qui finem bello imposuit, quod duravit annis quatuor.

9 *Tertia post Romulum.* | Virgil. de Marcello,

Tertiaque arma Patri suspendet capta Quirino.

CAPUT V.

Bellum Illyricum.

[1]ILlyrii, seu, Liburni, sub extremis Alpium radicibus agunt, inter [2] Arsiam, Titiumque flumen, longissime per totum [3] Adriani maris littus effusi. Hi regnante Teuta muliere, populationibus non contenti, licentiæ scelus addiderunt. [a] [4] Legatos quippe nostros, [5] ob ea 55

INTERPRETATIO.

a *Nam legatos nostros jure agentes, ob ea quæ illi deliquerant, percutiunt, non quidem gladio, sed securi quasi victimas.*

NOTÆ.

CAP. V. *Bellum Illyricum. Hoc bellum quatuor annis ante Gallicum de quo Cap. superiori actum est. Anno Mundi* 3721. *ante Ch. Nat.* 227. *ab Ur. Cond.* 524. *Coss. L. Posthumio Albino,* II. *& Q. Fulvio Centumalo.*

1 *Illyrii seu Liburni.* | Nam Liburnia Illyridis regio est.

2 *Arsiam Titiumque.* | Arsia fluvius ad Occidentem, Italiæ terminus; Titius, ad Orientem. Alii Illyricos fines latius extendunt.

3 *Adriani.* | Ita Horatius: ita & Cicero. Aliud est, propriè loquentibus, *Adriaticum*, &, Adrianum. Pater.

4 *Legatos quippe nostros.* | Hi fuêre C. & L. Coruncani.

5 *Ob ea quæ deliquerant.* | Italicos mercatores spoliaverant.

quæ

quæ deliquerant, jure agentes, nec gladio quidem, sed ut victimas, [5] securi percutiunt. Præfectos navium igni comburunt, idque quo indignius foret, mulier imperabat. Itaque [7] Cnæo Fulvio Centimalo duce, late domantur. Strictæ in principũ colla secures, [b] [8] legatorum Manibus litavere.

INTERPRETATIO.

b *Justa persolvere Manibus legatorum.*

NOTÆ.

[5] *Securi percutiunt.* | Alter tantum occisus est.

[7] *Cnæo Fulvio Centumalo.* | Vide in Tit. alii Quintum vocant, Eutrop. Cnæum cum Floro.

[8] *Legatorum manibus litavere.* | Litare, hoc est sacrificare, sic Cap. 18. lib. 3. *Strabo Pompeius non prius finem cædium fecit, quàm Asculi eversione Manibus tot exercituum Consularium direptarumque urbium Diis litaretur.*

CAPUT VI.

Bellum Punicum secundum.

POST primum Punicum bellum [1] vix quadriennii requies. Ecce alterum bellũ: minus quidem spatio (nec enim amplius quam [2] decem & octo annos habet) sed adeo cladium atrocitate terribilius, ut si quis conferat damna utriusque populi, [3] similior victo sit populus qui vicit. [a] [3] Urebat [4] nobilem populum [5] ablatum mare, [6] captæ insulæ, dare tri-
56 buta, [7] quæ jubere consueverat. [8] Hinc ultionem puer Annibal [9] ad arã patri juraverat: [10] nec morabatur. Igitur [11] in causam belli Saguntus

INTERPRETATIO.

a *Stimulabat.*

NOTÆ.

CAP. VI. *Bellum Punicum secundum. Anno Mundi 3731. ante Ch. Nat. 217. ab Ur. Cond. 534. Coss. M. Livio Salinatore, & L. Æmilio Paulo.*

[1] *Vix quadriennii requies.* | Cave existimes primum bellum Punicum inter & secundum, quatuor tantum annos intercessisse, nam hoc falsissimum, cùm unius & viginti spatium intersit. Sed hoc sic accipiendum quasi dicat Florus post primum bellum Punicum usque bellis impediti fuêre Romani fere usque ad secundum bellum, ita ut vix quadriennii requiem cœperint. Quod verum est.

[2] *Decem & octo annos.* | Alii unum demunt, addunt alii, sed ex tabulis decem & octo, nec plus vel minus durasse satis constat.

[3] *Similior victo sit populus qui vicit.* | Silius lib. prim.

——— *propiusque fuêre periclo*
Queis superare datum. ———

[3] *Urebat.* | Malè in al. *pudebat.* Sic Terent. *uro hominem.*

[4] *Nobilem populum.* | Pœnos.

[5] *Ablatum mare.* | Quod primo bello Punico Romani in ditionem suam redegerant.

[6] *Captæ insulæ.* | Sardinia, Corsica.

Quæ jubere consueverat. | Jubere tributa, est tributa indicere, imperare, Gallicè, *Exiger des Tributs.*

[8] *Hinc ultionem.* | Qui vocem *hinc* mutant, ii sane eam non intelligunt: urebat Populum nobilem ablatum mare, &c. *Hinc.* Gall. *d'un autre côté.* Ultionem puer Annibal, &c.

[9] *Ad aram patri.* | Hamilcar ad Hispaniam exercitum traducturus sacrificat, & sacrificio filium Hannibalem admovet novem annos natum, & jurare jubet se quamprimum possit Populo Romano hostem futurum.

[10] *Nec morabatur.* | In mora non erat ille. Gall. *Il n'attendoit que l'occasion.*

[11] *In causam belli Saguntus.* | Quia scilicet non dubitabat ille quin Saguntinis oppugnandis arma moverent Romani, utpote sociis. Saguntus est urbs Hispaniæ ad littus eorum.

[12] delectâ

[12] delecta est, vetus Hispaniæ civitas & opulenta, fideique erga Romanos magnum quidem, sed triste monumentum. Quam in libertatem [13] communi fœdere exceptam, Annibal caussas novorum motuum quærens, & suis, & [14] ipsorum manibus evertit, ut Italiam sibi rupto fœdere aperiret. Summa fœderum Romanis religio est: itaq; ad auditum sociæ civitatis obsidium, memores icti cum Pœnis quoque fœderis, non statim ad arma procurrunt, dũ prius [15] more legitimo queri malunt. Interim jam novem mensibus fessi fame, machinis, ferro, versa denique in rabiem fide, immanem in foro excitant [16] rogum: tum desuper se suosq; cum omnibus opibus suis ferro & igni corrumpunt. Hujus tantæ cladis auctor [17] Annibal poscitur. Tergiversantibus Pœnis, dux legationis, Quæ, inquit, mora est? Fabius. [18] In hoc ego sinu bellum pacemq; porto: utrum eligitis? Succlamantibus; Bellum. Bellum igitur, inquit, accipite: & excusso in mediam curiam togæ gremio, non sine horrore, quasi plane sinu bellum ferret, effudit. Similis exitus belli initio fuit. Nam quasi has [19] inferias sibi Saguntinorum ultimæ [20] diræ in illo publico parricidio incendioq; mandassent; ita Manibus eorum, vastatione Italiæ; captivitate Africæ, ducum & regum, qui id gessere bellum, exitio [21] parentatum est. Igitur ubi semel se in Hispania movit illa gravis & luctuosa Punici belli vis atque tempestas, destinatumque
Romanis jam diu fulmen, [b] Saguntino igne [22] conflavit: statim quo- 57
dam impetu rapta, medias perfregit Alpes; & in Italiam ab illis [23] fabulosæ altitudinis nivibus, velut cœlo missa, descendit. [c] Ac primi quidem impetus turbo inter Padũ & [24] Ticinum valido statim fragore de-

INTERPRETATIO.

b *Saguntino igne conflatum est.*

c *Ac procella quidem primi impetus statim erupit circa Padum & Ticinum cum valido fragore.*

NOTÆ.

[12] *Delecta.* | Male in al. *Deleta.*

[13] *Communi fœdere.* | Ultimo fœdere inter Carthaginenses & Romanos sancito cautum fuerat ut Saguntus, quia Romanorum socia, exciperetur, & inter utriusque populi imperia libera maneret.

[14] *Ipsorum.* | Saguntinorum.

[15] *More legitimo.* | Per legatos scilicet.

[16] *Rogum.* | Hîc manifesto sumitur pro strue lignorum nondum accensa, contra quam quibusdam visum est.

[17] *Annibal poscitur.* | Accusatur: Gallicè, *On demande Justice d' Annibal.*

[18] *In hoc ego sinu.* | Quem ex toga fecerat.

[19] *Inferias.* | Sic proprie dicebantur sacrificia, libationes, quæ mortuis inferebant.

[20] *Diræ.* | Imprecationes, quibus Romanos egerant, quòd ab illis miserè destituti, & in Carthaginenses, quod injustè ab illis bello petiti fuissent.

[21] *Parentatum est.* | Parentare propriè est parentibus justa facere, sed per Synecdochen de quibusque mortuis dicitur.

[22] *Conflavit.* | Passivè pro conflatum est.

[23] *Fabulosæ altitudinis.* | Fabulosum, hîc certe, non idem est quod falsum, quod commentitium; sed id, quod etsi verum est, fabulas tamen in sese admistas habet, aut de quo multæ fabulæ narrantur. Sic & apud Horatium; *Hydaspes fabulosus*, vel *quæ loca fabulosus lambit Hydaspes.* Non quod Indiæ fluvius non sit Hydaspes (nam è veteri Geographia constat, ejus regionis fluvium esse Hydaspem,) sed quod de illo multa fabulati essent, vel Poetæ, vel illi nugatores Græculi, qui aut Alexandri, aut Bacchi, aut Persei, (sic illuc quoque Perseus) expeditiones scriptis suis prodiderant. Neque vero aliter Horatius, cum alicubi scripsit, *Me fabulosæ columbæ texerunt*; neque, iterum dico, aliter, cum cecinit:

Jam te premet nox fabulæque Manes.

Id est, Manes, de quibus boni viri tam multa sibi in animo finxere, ut & aliis terriculamenta objicerent. Ridiculus enim esset Horatius, si quem ab eo premi diceret, quod esset nihil, id est, si esset fabula.

[24] *Ticinum.* | Ticinus Galliæ Cisalpinæ fluvius, Tesino nunc.

tonuit. Tunc Scipione duce fusus exercitus. Saucius etiam ipse venisset in manus hostium imperator, nisi protectum patrem [25] prætextatus admodum filius ab ipsa morte rapuisset. Hic erit Scipio, qui in exitium Africæ crescit,[26] nomen ex malis ejus habiturus. Ticino [27] Trebia succedit. Hic secunda belli Punici procella [28] desævit, Sempronio consule. Tunc callidissimi hostes frigidum & nivalem nacti diem, quum se ignibus prius [29] oleoq; fovissent (horribile dictu) homines à meridie & sole venientes [30] nostra nos hieme vicerunt.[31] Thrasymenus lacus tertiũ fulmen Annibalis, imperatore Flaminio. Ibi quoq; ars nova Punicæ fraudis. Quippe nebula lacus, palustribusq; virgultis [32] tectus eques, terga subito pugnantium invasit. Nec de diis possumus queri. Imminentem quippe temerario duci cladẽ prædixerant [33] insidentia signis examina,
58 na, & aquilæ prodire nolentes, & commissam aciem sequutus ingens terræ tremor: [d] nisi illum horrorem soli, [34] equitum virorumq; discursus, & mota vehementius arma fecerunt. Quartum, id est, pæne ultimum vuln⁹ imperii [35] Cannæ; ignobilis Apuliæ vicus: sed magnitudine cladis [36] emersit; & quadraginta millium cæde parta nobilitas. Ibi in exitium infelicis exercitus, dux, terra, cœlum, dies, tota denique rerum natura consensit. Siquidẽ [37] non contentus simulatis transfugis Annibal, qui mox terga pugnantium [38] ceciderunt, insuper callidissimus imperator, patentibus in campis, observato [39] loci ingenio; quod & sol

INTERPRETATIO.

d *Nisi discursus equitum virorumque & arma mota vehementius fecerunt illum tremorem terræ.*

NOTÆ.

[25] *Admodum prætextatus.* | Prætexta indutus. Erat autem prætexta, toga quæ purpuram oræ prætextam habebat, & à pueris ferebatur usque ad annum decimum septimum.

[26] *Nomen ex malis ejus habiturus.* | Africani scilicet.

[27] *Trebia.* | Galliæ Cisalpinæ fluvius.

[28] *Desævit.* | Valde sævit.

[29] *Oleoque.* | Quo frigori impenetrabiles redderentur.

[30] *Nostra nos hieme.* | Hæc dicit comparate ad Pœnos qui à Meridie & sole veniebant, quibus ideo hiems durior esse debebat quam Romanis qui ad Septentrionem, præ Pœnis, versi sunt.

[31] *Thrasymenus lacus.* | In Tuscia.

[32] *Tectus eques.* | Tecti equites, more Poëtarum. Jam supra monuimus.

[33] *Insidentia signis examina, & aquilæ prodire nolentes.* | Ex acuminibus hastilium veteres militaria auspicia solebant sumere, hoc est superis atque inferis spiculis; ex superis, si volucres, flammulæ, & aliæ id genus insiderent, ut hic examina apum: ex inferis vero, si hastilia humi defixa quæ signa militaria, uti aquilas, sustinerent, vel facillimè, vel difficillimè convellerentur; si facillimè, auspicata; si contra, inauspicata putabantur, ut hic. Vides nunc quid intelligat Florus, per *Aquilæ prodire nolentes.* Id est, quum hastilia illa quibus Aquilæ signa militaria insidebant, nullo modo possent convelli.

[34] *Equitum virorumque discursus.* | Phantasia Poëtica, cujusmodi plures apud Homerum invenies. Quasi vero virorum & equorum discursus, & mota vehementius arma soli horrorem faciant. Miror vero magnum virum emotæ mentis Florum insimulasse qui hæc scripserit.

[35] *Cannæ.* | In Apulia juxta Aufidum amnem.

[36] *Emersit.* | Ex ignobilitate sua scilicet.

[37] *Non contentus simulatis transfugis.* | Non contentus misisse quosdam ex suis, qui cum se transfugas esse simularent, pugna commissa, Romanorum terga cæderent.

[38] *Ceciderunt.* | Pater meus legebat *caderent*, quod consilium notat, & finem consilii; nam transfugas miserat ut cæderent.

[39] *Loci ingenio.* | Gallicè, *La nature du lieu.*

ibi accerrimus, & plurimus pulvis, [40] & Eurus ab Oriente semper quasi ad constitutum, ita [41] instruxit aciem, ut Romanis adversus hæc omnia obversis, [42] quasi secundum cœlum tenens, [43] vento, pulvere, sole pugnaret. Itaq; [44] duo maximi exercitus cæsi ad hostium satieta- 59
tem, donec Annibal diceret militi suo, [45] Parce ferro. Ducum [46] effugit alter, [47] alter occisus est: dubiū uter majore animo. [48] Paulum puduit, [49] Varro non desperavit. Documenta cladis, cruentus aliquandiu Aufidus; pons de cadaveribus, jussu ducis factus [50] in torrente Vergelli; [51] modii duo annulorum Carthaginem missi, [e] dignitasque equestris [52] taxata mensura. Dubium deinde non erat, quin ultimum illum diem habitura fuerit Roma, quintumq; intra diem epulari Annibal in Capitolio potuerit, si (quod Pœnum illum dixisse [f] Adherbalem Bomilcaris ferunt) Annibal quemadmodum sciret vincere, sic uti victoria scisset. Tum quidē illum, [53] ut dici vulgo solet, aut fatum urbis imperaturæ, aut ipsius [54] mens mala, & aversi à Carthagine dii, [55] in diversum abstulerunt. [56] Quum victoria posset uti, frui maluit, relictaque Roma,

INTERPRETATIO.

e *Equitesque per mensuram annulorum numerati.*
f *Adherbalem Bomilcaris filium.*

NOTÆ.

40 *Et Eurus semper quasi ad constitutum.* | En tibi quæ nuper ad hunc locum Pater meus scripserat:

Multa hic à viro Doctissimo scripta fuēre. Illa omnia, ingenue dico, nil ad Florum. Neque ille, neque alii, puto, id viderunt, quod perquam ridiculum est. Nam haud scio an tale quid scribat puer, ut ventus, qui Æquinoctialis Oriens est, *semper* esset Orientalis. Rem bellam, ingeniosam, doctam & argutam! Quid igitur? Delendum, *semper* quod ineptus quidam inscripserat, supra illa verba, *Ad constitutum*, quasi Florum reprehendi vellet, qui ob Oriente illum flare dixisset, quasi ad *Constitutum*, cum *semper* illinc, non aliunde, flare Eurum norimus.

41 *Instruxit aciem.* | Ergo ipse ad Occidentem, Romani vero ad Orientem conversi pugnavēre.

42 *Quasi secundum Cœlum tenens.* | Metaphora à navibus sumpta, quæ secundo amne vel cœlo navigant, cum cursum amnis sequuntur: sic Annibal secundum Cœlum tenebat, quum secundo Sole, vento, & pulvere pugnaret.

43 *Vento, pulvere, Sole pugnaret.* | Id est, vento, pulvere, Sole, quasi armis ad pugnandum uteretur.

44 *Duo maximi exercitus.* | Quippe ambo Consules aderant. C. Terentius Varro, & L. Æmilius Paulus, & quisque suum habebat exercitum. In hac pugna occubuit Æmilius cum quadraginta Romanorum millibus, octoginta Senatoribus, viris Consularibus, Prætoribus & Ædilitiis, & duobus millibus, & septingentis equitum.

45 *Parcē ferro.* | Nil tale usquam de Annibale legitur.

46 *Effugit alter.* | Terentius Varro.

47 *Alter occisus est.* | Æmilius Paulus.

48 *Paulum puduit.* | Militibus suis superesse noluit.

49 *Varro non desperavit.* | Gratiæ etiam illi hoc nomine à Civitate actæ fuēre, quod de Republica non desperasset.

50 *In torrente Vergelli.* | In Apulia videtur esse Vergellus, aliis Gelus dicitur.

51 *Modii duo annulorum.* | Alii tres, unum alii tantum ponunt.

52 *Dignitas equestris taxata mensura.* | Nemo, quod sciam, hunc locum intellexit. Hic *dignitas Equestris* dicitur, pro *Equites*, ut apud Poëtas, *vis Herculea*, pro *Hercules*. Equites autem taxati fuēre mensura, hoc est, per mensuram annulorum notum fuit quot Equites occubuerint, cum ii tantum, annulos ferrent.

53 *Ut dici vulgo solet.* | Additamentum est ab homine misere religioso, qui metueret ne qua vis major fato tribueretur. Nugator; quasi aliter veteres loquantur.

54 *Mens mala.* | Mens læva apud Virgilium.

55 *In diversum.* | In diversam partem.

56 *Cum victoria posset uti, frui maluit.* | Frui de iis dicitur, qui res ad tempus possident; uti vero de iis qui omnino eas sibi habent. Sic Annibal frui victoria maluit, cum dimidiam tantum partem haberet, quam ea uti integra, si recta ad Capitolium perrexisset.

Campaniam Tarentumq; peragrare: ubi mox & ipse, & exercitus ardor elanguit; adeo ut vere dictum sit: [57] Capuã Annibali Cannas fuisse. Si quidem invictum Alpibus, indomitum armis, Campaniæ (quis crederet?) soles, & tepentes fontibus Bajæ, subegerunt. [58] Interim respirare Romanus, & quasi ab inferis emergere. Arma non erant: [59] detracta sunt templis. Deerat juventus: in sacramentum militiæ liberata [60] servitia. Egebat ærarium: opes suas libens senatus in medium protulit: nec præter quod in bullis, cingulis atque annulis erat, quicquam sibi auri reliquêre. Eques sequutus exemplum, imitatæque equitem [61] tribus. Denique vix suffecêre tabulæ, vix [62] scribarum manus [63] Lævino Marcelloq; consulibus; quum privatæ opes in publicum deferrentur. Quid autem in deligendis magistratibus, quæ [64] centuriarum sapientia, quum juniores à senioribus consilium de creandis consulibus petivêre? Quippe adversus hostem toties victorem, tam callidum, non virtute tantum, sed suis etiam pugnare consiliis oportebat. Prima redeuntis, & ut sic dixerim, reviviscentis imperii spes [65] Fabius fuit: qui novam de Annibale victoriam [g] commentus est, non pugnare. Hinc illi cognomen novum, & Reipublicæ salutare, Cunctator. Hinc illud ex populo, ut Imperii scutum vocaretur. Itaque per [66] Samnium totum, per [67] Falernos [68] Gauranosque saltus sic maceravit Annibalem, ut qui frangi virtute non poterat, mora comminueretur. Inde Claudio Marcello duce etiam congredi ausus est. Cominus venit, & pepulit in Campania sua, & ab obsidione [69] Nolæ urbis excussit. Ausus & [70] Sempronio Graccho duce per Lucaniã sequi, & premere terga cedentis; quamvis tunc (ô pudor!) manu [h] [71] servili pugnaret. Nam hucusq; tot mala compulerant: [72] sed libertate donati, fecerant de servitute Romanos. O horribilem in

INTERPRETATIO.

g *Invenit.*
h *Exercitu servili pugnaret.*

NOTÆ.

57 *Capuam Annibali Cannas fuisse.* | Capuam idem fuisse Annibali, quod Cannæ fuêre Romanis.

58 *Interim respirare.* | Sub. cœpit. Sæpissimè Infinitivi modos sic absolute positos eleganter invenies.

59 *Detracta sunt templis.* | Quæ scilicet post reportatas à Romanis victorias Deorum templis suspensa fuerant.

60 *Servitia.* | Servi, ut scelus pro scelesto homine.

61 *Tribus.* | Pro plebe quæ in tribus dividebatur.

62 *Scribarum.* | *Greffiers.*

63 *Lævino Marcelloque.* | Anno decimo post incœptum bellum.

64 *Centuriarum.* | Centuria est certus quidam Civium Romanorum numerus, qui in sex Classes dividebantur, Classes vero in centum nonaginta tres Centurias.

65 *Fabius.* | Q. Fabius Maximus.

66 *Samnium.* | Italiæ regio media inter Picenum, Campaniam, & Apuliam.

67 *Falernos.* | Montem in Samnio.

68 *Gauranosque saltus.* | In Campania.

69 *Nolæ urbis.* | In Campania.

70 *Sempronio Graccho.* | Hoc de Sempronio nusquam legitur, sed de Marcello; quamquam alicubi scriptũ sit Sempronium istum Lucanorum fraude in insidias præcipitatum occubuisse.

71 *Manu servili.* | Nam in Sacramentum Militiæ servitia liberata fuerant.

72 *Sed libertate donati fecerant de servitute Romanos.* | Hæc corrupta & deperdita. Conjicit Salmasius, *Sed libertate donati fecerunt se de servis virtute Romanos.* Sententia plana. Servis enim qui libertate donati fuerant, pronuntiatũ fuit, eos omnino liberos esse futuros, qui caput hostis referrent: qui cùm strenuè pugnassent, virtute libertatem integram consecuti sunt. Hæc Salmasius, sed malim legi ut Freinsh: *Sed libertate donata fecerant de servitute Romanos.* Nil certius nec facilius.

tot adversis fiduciam! ô singulare animum ac [73] spiritũ populi Roma-
ni! tam arctis afflictisq; rebus, quum de Italia sua dubitaret, ausus 61
est tamen [i] [74] in diversa respicere, quumq; hostes in jugulo per Cam-
paniam Apuliamque volitarent, [75] mediamq; de Italia Africam face-
rent; eodem tempore & hunc sustinebat, & in Siciliam, Sardiniam,
Hispaniam, divisa per terrarum orbem arma mittebat. Sicilia mandata
Marcello, nec diu restitit. Tota enim insula [76] in una urbe superata est.
Grande illud, & ante id tempus, invictum caput Syracusæ, quamvis
[77] Archimedis ingenio defenderentur, aliquando cesserunt. [78] Longe
illi [79] triplex murus, totidemque arces, portus ille marmoreus, [80] &
fons celebratus Arethusæ, [k] nisi quod hactenus profuere, ut pul-
chritudini victæ urbis parceretur. [81] Sardiniam Gracchus arripuit. Ni-
hil illi gentium feritas, [82] Insanorumq; (nam sic vocantur) immanitas
montium profuere. Sævitum in urbes, urbemq; urbium [83] Caralim ut
gens contumax, [84] vilisque mortis saltem desiderio patrii soli doma-
retur. In Hispaniam missi Cnæus & Publius Scipiones, pæne totam
Pœnis eripuerant; sed insidiis Punicæ fraudis oppressi rursus amiserunt,
magnis quidẽ illi præliis, quum Punicas opes cecidissent: [l] sed Punicæ
insidiæ [85] alterum ferro castra metantem, alterum, quum evasisset in
turrim, cinctum facibus oppresserunt. Igitur in ultionem patris ac pa-
trui missus cum exercitu Scipio, cui tam grande de Africa nomen fata 62
decreverant, bellatricem illam, viris armisque nobilem Hispaniam, il-
lam seminarium hostilis exercitus, illam [86] Annibalis eruditricem, (in-

INTERPRETATIO.

i *In diversas partes respicere.*
k *Nisi quod ad hoc profuere ut, &c.*
l *Sed Punicæ insidiæ oppresserunt alterum ferro, dum castra metaretur, & alterum cinctum facibus quum evasisset in turrim,*

NOTÆ.

73 *Spiritum.* | Spiritus audaciam fere sonat.

74 *In diversa respicere.* | In diversas partes, Siciliam, Sardiniam, & Hispaniam, in quas arma misit.

75 *Mediamque de Italia Africam facerent.* | Eadem fiducia in media Italia versabantur, qua in media Africa: hoc dicit Florus, ut ostendat Pœnos totam fere Italiam domuisse.

76 *In una urbe.* | Falsum, nam post captas Syracusas fuit adhuc quod Lævinus in Sicilia ageret: nam Agrigentum valido Carthaginensium præsidio tenebatur, quod ille expulit, & ita Siciliam debellavit.

77 *Archimedis.* | Insignis Mathematici qui, captis Syracusis, à milite cæsus periit.

78 *Longe illi.* | Id est, *parum profuit.* De ista voce *longe*, jam alibi dixi, adduxique Virg. locum, quem vide.

79 *Triplex murus.* | Tres erant arces Syracusis, singulæ muro cinctæ, & sic triplex superandus murus fuit Marcello, ut Carthagini potiretur,

80 *Et fons celebratus Arethusa.* | Quem Poëtæ fabulantur ex Peloponneso occultis meatibus subter mare lapsum rursus prope Syracusas emanare. Lege Ovidium lib. 5. Metam.

81 *Sardiniam Gracchus arripuit.* | Falsum est in Sardinia quidquam egisse Gracchum, sed T. Manlium missum tabulæ fidem faciunt, quatuor annis antedomitas Syracusas.

82 *Insanorum.* | Insani, montes in Sardinia, Græce μαινόμενοι, hodie *Canelle* dicuntur.

83 *Caralim.* | Caralis urbs littoralis.

84 *Vilisque mortis.* | Gens vilis mortis à Floro dicitur, quæ mortem vilem putat, & facilis est ad eam excipiendam.

85 *Alterum ferro.* | Refer verbum *ferro* ad verbum *oppresserunt.*

86 *Annibalis eruditricem.* | Quia ab Hispania bellum gerendi initium duxerat, à Sagunto scilicet, ut initio Cap. vidimus.

credibile dictu) totam [87] à Pyrenæis montibus in Herculis columnas & Oceanum recuperavit: nescias citius, an felicius. Quam velociter, quatuor anni fatentur. Quam facile, vel una civitas probat. Eodem quippe, quo obsessa est, die, capta est: [88] omenque Africanæ victoriæ fuit, quod tam facile victa est Hispana Carthago. Certum est tamen, ad profligandam provinciam maxime profecisse singularem ducis sanctitatem: quippe qui captivos pueros, puellasq; præcipuæ pulchritudinis, Barbaris restituerit, ne in conspectum quidem suum passus adduci, [m] nequid de virginitatis integritate delibasse, saltem oculis videretur. [n] Hæc inter diversa terrarũ populus Romanus: nec ideo tamen Italiæ visceribus inhærentem summovere poterat Annibalem. Pleraq; ad hostem defecerant; & dux acerrimus contra Romanos Italicis quoq; viribus utebatur. Jam tamen eum plerisque oppidis & regionibus excusseramus. [89] Tarentus ad nos redierat: jam & Capua, sedes & domus, & [90] patria altera Annibalis, tenebatur: cujus amissio tantum Pœno duci dolorem dedit, ut inde totis viribus Romam converteretur. O populum dignũ orbis imperio! [91] dignũ omnium favore, & admiratione hominum ac deorum! Compulsus ad ultimos metus, ab incepto non destitit: & de sua Urbe sollicitus, Capuam tamen non omisit; sed parte exercitus sub Appio consule relicta, parte Flaccum in urbem sequuta, [92] absens simul, præsensque pugnabat. [93] Quid ergo miramur, moventi
63 castra [94] à tertia lapide Annibali, [95] iterum ipsos deos, deos, inquam, [96] (nec fateri pudebit) restitisse? Tanta enim [97] ad singulos illius motus

INTERPRETATIO.

m *Ne quid videretur attigisse de virginitatis integritate, saltem oculis.*

n *Hæc agebat populus Romanus per diversas* terras.

NOTÆ.

[87] *A Pyrenæis montibus.* | Nam inter hos terminos continetur Hispania. Justin. *Hispania inter Africam & Galliam posita, Oceani freto, & Pyrenæis montibus clauditur.*

[88] *Omenque Africanæ victoriæ fuit.* | Vere omen, nam *Carthago* dicebatur.

[89] *Tarentus ad nos redierat.* | Illam proditione ceperat Fabius.

[90] *Et patria altera.* | Nam ibi deliciis deditus Annibal morabatur.

[91] *Dignum omnium favore & admiratione hominum ac Deorum.* | Pro, *omnium*, legendum est, *numinum*, & amovendum istud, *Deorum*; quod additum fuerat ad explicationem illius vocis, *numinum*; quæ solennis librorum corruptela est. Favor numina respicit, admiratio homines. Sic mox leges: *Tanto favore Deorum*, neque aliter loquatur qui sapiat. *Pater meus.*

[92] *Absens simul.* | Per Appium Consulem scilicet, qui ante capuam restiterat.

[93] *Quid ergo miramur.* | Hæc ita facilè intelligas: Cum Populus Romanus tantus sit, ut numinum favorem mereatur, quid miramur Deos iterum restitisse Annibali, quum à tertio lapide versus Romam castra moveret?

[94] *A tertio lapide.* | A tertio milliario; nam per primum, secundum, tertium, lapidem, & prima, secunda, tertia, milliaria distinguebant.

[95] *Iterum.* | Nam jam semel Annibali restiterant, illum impedientes ne Romã peteret. *Illum enim*, ut supra dixit noster, *aut fatum urbis imperaturæ, aut ipsius mens mala, & aversi à Carthagine Dii in diversum abstulerunt.*

[96] *Nec fateri pudebit.* | Hæc ideo dicit quod probrosum videri possit viros fortes Deorum potius favore quam sua virtute victoriam consequi.

[97] *Ad singulos illius motus.* | Gallicè, *A chaque marche de son armée.*

vis imbrium effusa, tanta ventorum violentia coorta est, ut divinitus hostem summoveri; neque cœlo, sed ab Urbis ipsius mœnibus, & Capitolio [98] ferri videretur. Itaq; fugit, & cessit, & in ultimum se Italiæ recepit [99] sinum, quum Urbem [100] tantū non [o] adoratam reliquisset. Parva res dictu, sed ad magnanimitatem populi Romani probandam satis efficax: quod illis ipsis, quibus obsidebatur diebus, [p] ager quem Annibal castris insederat, venalis Romæ fuit, [101] hastæque subjectus invenit emptorem. Voluit Annibal [102] contra fiduciam imitari; [103] subjecitq; argentarias Urbis tabernas: nec [104] sector inventus est. Ut scias, etiam [105] præsagia fatis fuisse. Nihil actum erat tanta virtute, tanto favore etiam deorum. Siquidem Asdrubal frater Annibalis, cum exercitu novo, novis viribus, nova belli mole veniebat. Actum erat proculdubio, si vir ille se cum fratre junxisset. Sed hunc quoque castrametantem Claudius Nero cum Livio Salinatore debellat. Nero [106] in ultimos Italiæ angulos summovebat Annibalem. Livius in diversissimam partem, id est, [107] in ipsas nascentis Italiæ fauces, signa converterat. 64
[q] Tanto, id est, omni, qua longissima Italia, solo interjacente, quo consilio, qua [108] celeritate, consules castra conjunxerint, inopinanterque hostem collatis signis compresserint, neq; id fieri Annibal senserit, difficile dictu est. Certe Annibal re cognita, quum projectum fratris

INTERPRETATIO.

o *Quum reliquisset urbem tantum non salutatam.*

p *Ager quem Annibal occupaverat castris, Roma venalis fuit.*

q *Difficile dictu est quo consilio, qua celeritate, Consules conjunxerint castra, tanto, id est, omni solo interjacente qua longissima Itulia est; & inopinanter collatis signis hostem compresserint.*

NOTÆ.

98 *Ferri.* | Vis imbrium.

99 *Sinum.* | Ad extremam oram. Gall. *Au bout.* Sic Virgil. lib. 2. Georg.

Aut quos Oceano proprio gerit India lucos
Extremi sinus orbis?

100 *Tantum non adoratam.* | Adorare urbem est, urbem salutare: cum autem id fieri nequeat nisi propius ad urbem accesserit, inde factum est ut adorare urbem sumatur, pro urbem ingredi. Hic igitur sensus est: Annibal urbem reliquit cum tantum non eam ingressus esset; hoc est, cum fere ita prope accesserit, ut eam ingredi potuisset.

101 *Hastaque subjectus.* | Ea quæ publicè venibant, hastæ subjiciebantur, hastaque posita præcone prædicante, ei qui licitatione vicisset, addicebantur.

102 *Contra.* | Gallicè, *A son tour.*

103 *Subjecitque argentarias Urbis tabernas.* | *Subjecit*, hoc est hastæ subjecit, *mit à l' ancan*, argentarias tabernas, *les boutiques des Banquiers.*

104 *Sector.* | Sectores dicuntur, qui empta sua persequuntur; vel potius sectores simpliciter emptores dicti sunt.

105 *Præsagia fatis fuisse.* | Eleganter *fatis*, pro *fatorum*, hæc sic intellige: quod populus Romanus hominem invenit qui agrum, quem Annibal castris occupabat, emeret; hoc præsagium fuit illos recuperaturos: quod vero Annibal sectorem non invenit, cum argentarias Urbis tabernas subjecisset, præsagium fuit illum Roma nunquam potiturum.

106 *In ultimos Italiæ angulos.* | In Brutium agrum se recepit Annibal.

107 *In ipsas nascentis Italiæ fauces.* | Alpes intelligit, quas jam superaverat Annibal, in illas signa converterat Livius, ut Asdrubalem debellaret.

108 *Celeritate.* | Quum Claudius Annibalem summovisset, illo nec opinante, cum flore exercitus castris digressus ad Livium Salinatorem, qui ad Alpes castra converterat, proficiscitur; ibique Asdrubalem, qui Alpes cum exercitu transierat, & auxilia Annibali adducebat, Collega Livio, cum toto exercitu trucidat, quinquaginta sex millibus hostium occisis, reditque die sexto in sua castra.

caput ad sua castra vidisset, Agnosco, inquit, infœlicitatem Carthaginis. Hæc fuit illius viri, non sine præsagio quodam fati imminentis, prima confessio. Jam certum erat, Annibalem, etiam ipsius confessione, posse vinci : sed tot rerum prosperarum fiducia plenus populus Romanus, magni æstimabat asperrimum hostem in sua Africa debellare. Duce igitur Scipione in ipsam Africam [109] tota mole conversus, imitari cœpit Annibalem, [r] & Italiæ suæ clades in Africam vindicare. Quas ille (dii boni!) Asdrubalis copias, quos Syphacis exercitus fudit? quæ quantaque utriusq; castra facibus illatis una nocte delevit? denique [110] jam non à tertio lapide, sed ipsas Carthaginis portas obsidione quatiebat. Sic factum est, [s] ut inhærentem atque incubantem Italiæ extorqueret Annibalem. Non fuit major sub imperio Romano dies, quam ille, [111] quum duo omnium & antea & postea ducum maximi, ille Italiæ, hic Hispaniæ victor, collatis cominus signis direxere aciem. Sed & colloquium fuit inter ipsos de legibus pacis. Steterunt diu mutua admiratione defixi. Ubi de pace non convenit, signa cecinere. Constat utriusque confessione, nec melius instrui aciem, nec acrius potuisse pugnari. Hoc Scipio de Annibalis, Annibal de Scipionis exercitu prædicaverunt. Sed tamen Annibal cessit; præmiumque victoriæ Africa fuit, & sequutus Africam statim terrarum orbis.

INTERPRETATIO.

r *Et vindicare clades Italiæ suæ contra Africam.*

s *Ut extraheret Annibalem inhærentem atque incubantem Italiæ.*

NOTÆ.

109 *Tota mole.* | Totis viribus.

110 *Jam non à tertio lapide.* | Quasi diceret, Annibal Romam propius quàm à tertio lapide non accessit: Scipio vero Carthaginem non à tertio lapide, sed ipsas portas obsidione quatiebat.

111 *Quum duo omnium & antea & postea.* | Græca locutio, omnium antea & postea, τῶν πρόσω καὶ ὀπίσω, id est, qui ante fuerunt, & post futuri sunt.

CAPUT VII.

Bellum Macedonicum primum.

65 POst Carthaginem vinci neminem puduit. Sequutæ sunt statim Africam gentes, [1] Macedonia, [2] Græcia, [3] Syria, cæteraque omnia,

NOTÆ.

CAP. VII. *Bellum Macedonicum primum, anno Mundi* 3736. *ante Ch. Nat.* 212. *ab Ur. Cond.* 539. *Coss. Q. Fabio Maximo Cunctatore* IV. *& Claudio Marcello* III. *quinto anno post inceptum secundum Bellum Punicum.*

1 *Macedonia.* | Supra Thessaliam, antiquitus *Pæonia* dicebatur, & apud Homerum *Pæones* sunt *Macedones.*

2 *Græcia.* | Achaiam intelligit cui veterem statum reddidit Flaminius, ut legibus viveret suis, & avita libertate frueretur. Vid. infra in fine hujusce Capitis.

3 *Syria.* | Bellum Syriacum, vide cap. sequ.

quodam

quodam quasi æstu, & torrente fortunæ. [4] Sic primi omnium Macedones, [5] affectator quondam imperii populus. Itaq; quamvis tunc [6] Philippus regno præsideret, Romani tamen dimicare sibi [7] cum rege Alexandro videbantur. Macedonicum bellū nomine amplius [a] [8] quam spectatione gentis fuit. Causa cœpit à fœdere Philippi, quo rex [9] jampridem dominantem in Italia Annibalem sibi sociaverat: postea crevit, implorantibus Athenis auxilium contra [10] regis injurias, quum ille ultra jus victoriæ in templa, aras, & sepulcra ipsa sæviret. Placuit senatuī opem tantis ferre supplicibus. Quippe jam gentium reges, duces, populi, nationes, præsidia sibi ab hac urbe petebant. Primo igitur Lævino consule populus Romanus [11] Ionium mare ingressus, tota Græciæ littora veluti triumphanti classe peragravit. Spolia quippe Siciliæ, Sardiniæ, Hispaniæ, [12] Africæ præferebat; & manifestā victoriam nata in [13] prætoria puppe laurus pollicebatur. Aderat sponte in auxilium Attalus [14] rex Pergamenorū. Aderant [15] Rhodii, nauticus populus: [16] qui na- 66
vibus à mari, consul à terris, omnia equis virisq; quatiebat. Bis victus rex, bis fugatus, bis exutus castris: quum tamen nihil terribilius [17] Macedonibus fuit ipso vulnerum aspectu: quæ non spiculis, non sagittis, nec ullo [18] Græculo ferro, sed ingentibus pilis, nec minoribus adacta gladiis, [19] ultra mortem patebant. Enimvero [20] Flaminino duce invios antea [21] Chaonum montes, [22] Aoumq; amnem per abrupta vadentem,

INTERPRETATIO.

a *Macedonicum bellum amplius fuit ob nomen, quam ob respectum* istius *gentis.*

NOTÆ.

[4] *Sic primi omnium.* | Multo melius in aliis Editionibus legitur *sed* pro *sic.*

[5] *Affectator quondam imperii populus.* | Ad Philippi Alexandri magni parentis tempora respicit.

[6] *Philippus.* | Demetrii Macedoniæ regis filius.

[7] *Cum Rege Alexandro.* | Cave Alexandrum Magnum intelligas, cum Romanis enim nunquam pugnavit: Sed Alexandrum Epiri Regem, qui Alexandri Magni fuit avunculus.

[8] *Quam spectatione gentis.* | Illud bellum fuit amplius ob nomen Macedonum, qui olim fortes & generosi audiebant, quam consideratione & respectu ipsius gentis quæ illo tempore multum à pristina virtute excidisse putabatur.

[9] *Jam pridem.* | Tamen anno superiori.

[10] *Regis.* | Philippi.

[11] *Ionium.* | Quod est Epirum inter & Brutium, ad extremum Italiæ sinum.

[12] *Africa.* | Sed nondum spoliata Africa, & Annibal adhuc in Italia versabatur.

[13] *Prætoria puppe.* | Prætoria navis dicitur qua dux vehitur, sive Consul, sive Prætor ille sit.

[14] *Rege Pergamenorum.* | Pergami in Asia.

[15] *Rhodii.* | A Rhodo Insula in Carpathio mari.

[16] *Qui navibus à mari, consul à terris, omnia equis virisque quatiebat.* | Claud. Salmasius existimabat hunc locum esse corruptum, qui non est tamen; modo verbum, *quatiebat*, utrisque serviat, Rhodiis, inquam, & Consuli; sic, *qui navibus à mari omnia quatiebant*, ut *Consul à terris omnia equis & viris quatiebat.* Ita se res bene habet. In Edit. J. Stadii legitur, *quibus à mari, &c.* tunc subaudiendum esset *quatientibus*, quod durissimum, &, puto, sine omni exemplo.

[17] *Macedonibus.* | Tertii casus.

[18] *Græculo.* | Græci enim levioribus & brevioribus telis utebantur, Macedones vero pilis & gladiis ingentibus.

[19] *Ultra mortem patebant.* | Quasi dicat, ita erant patentia, ut vel dimidiata mortem etiam dare nimis potuissent.

[20] *Flaminino duce.* | Tit. Quintio Flaminino.

[21] *Chaonum montes.* | In Epiro juxta mare Ionium.

[22] *Aoumque amnem.* | In Macedonia per Taulantiorum regionem in mare Ionium exeuntem.

id est, ipsa Macedoniæ claustra penetravimus. Introisse, victoria fuit. Nam nunquam postea ausus congredi rex, ad tumulos, quos [23] Cynocephalas vocant, uno, ac ne hoc quidem [b] justo prælio opprimitur. Et illi quidem consul pacem dedit, regnumq; concessit: mox, ne quid esset hostile, [24] Thebas, & [25] Eubœam, & grassantem sub [26] Nabide suo [27] Lacedæmona compescuit. Græciæ vero veterem statum reddidit, ut legibus viveret suis, & avita libertate frueretur. Quæ gaudia, quæ vociferationes fuerunt, quum hoc forte [28] Nemeæ in theatro, [29] quinquennalibus ludis à præcone caneretur; quo certavere plausu? quid
67 florum in consulem profuderunt? Et iterum iterumq; præconem repetere illam vocem jubebant, qua libertas Achaiæ pronunciabatur; nec aliter illa consulari sententia, quam modulatissimo aliquo [30] tibiarum, aut [31] fidium cantu, fruebantur.

INTERPRETATIO.

b *Integro prælio.*

NOTÆ.

[23] *Cynocephalas.* | In Thessalia sunt Cynocephalæ.

[24] *Thebas.* | Macedoniæ urbem in regione *Phthiotidis* ad Pelasgicum sinum sitam.

[25] *Eubœam.* | Ægei maris Insulam, tenuissimo Euripi freto à Bœotia divisam.

[26] *Nabide.* | Lacedæmoniorum Tyranno.

[27] *Lacedæmona,* | In Peloponneso ad Eurotam fluvium.

[28] *Nemea.* | Nemea urbs in Peloponneso prope Argos sita, ubi tertio quoque anno certamina fiebant, quæ è loco Nemea dicebantur.

[29] *Quinquennalibus ludis,* | Malè noster quinquennales facit qui tantum triennales fuêre, nam revera tertio quoque anno Nemea celebrabantur, unde ἀγὼν τριετὴς seu τριετηρικὸς dictus est. Eundem errorem erravit Plin. ubi de Isthmiis, *Isthmus pars altera cum delubro Neptuni quinquennalibus inclyta ludis.*. Nam constat Isthmia triennalia fuisse, Pind, Nem. Od. vi.

Πόντου τε γέφυρ' ἀκάμαν-
τος ἐν Ἀμφικτυόνων
ταυροφόνῳ τριετηρίδι
τίμασε ποσειδά-
νιον ἂν τέμενος. Hoc est.

Maris pons indefessi (Periphrasis Isthmi Corinthiaci) *In Amphictyonum trieteride mactatrice taurorum honoravit* eum *circa Neptunium delubrum.* Ubi per *trieterida* Isthmia intelligit.

[30] *Tibiarum.* | Tibiæ primo sic dictæ quod ex tibia animalium fierent, & postea ex arundinibus factæ nomen retinuere.

[31] *Fidium.* | Fides, plurali numero, propriè sunt chordæ citharæ. Et sic pro cithara sumuntur.

CAPUT VIII.

Bellum Syriacum Regis Antiochi.

[a] MAcedoniam statim, & regem Philippum Antiochus [1] excepit, quodam casu, quasi industria, sic adgubernante

INTERPRETATIO.

a *Antiochus statim sequutus est Macedoniam, & regem Philippum.*

NOTÆ.

CAP. VIII. *Bellum Syriacum Regis Antiochi, anno Mundi* 3758. *ante Ch.Nat.*190. *Ab Urbe Cond.* 561. *Coss. M. Acilio Glabrione, & P.Cornelio Scipione Nasica.*

[1] *Excepit.* | Verbum è re Gladiatoria tralatum, ubi victum novus excipit. Gallicè, *Un Gladiateur tout frais prend la place de celuy qui est vaincu.*

fortuna,

fortuna, [a] ut quemadmodum ab Africa in Europam, sic ab Europa in Asiam, ultro se suggerentibus caussis, imperium procederet, & cum terrarum orbis situ,[b] ipse ordo victoriarum navigaret. Non aliud [c] formidolosius fama bellū fuit: quippe quum [3] Persas, & Orientem, [4] Xerxem, atq; [5] Darium cogitarent; quando perfossi [6] invii montes quando velis opertū [7] mare nunciaretur. Ad hoc cœlestes minæ territa- 68
bant, quum humore continuo [8] Cumanus Apollo [9] sudaret. Sed hic faventis [10] Asiæ suæ numinis timor erat. Nec sane viris, opibus, armis, quicquā copiosius [11] Syria: sed in manus tam ignavi regis inciderat, ut nihil fuerit in Antiocho speciosius, quam quod à Romanis victus est. Impulere regem in id bellum, illinc Thoas [12] Ætoliæ princeps,[d] inhonoratā apud Romanos querens adversus Macedones militiæ suæ societatem: hinc Annibal, qui in Africa victus, profugus, & pacis impatiens, hostē populo Romano toto orbe quærebat. Et quod illud fuisset periculum, si se consiliis ejus [13] rex tradidisset, id est, si Asiæ viribus usus fuisset miser Annibal? Sed rex suis opibus, & nomine regio fretus, satis habuit bellum movere. Europa jam dubio procul jure ad Romanos pertinebat. Hic [14] Lysimachiam urbem, in littore Thracio positam à majoribus suis, Antiochus ut hæreditario jure reposcebat. Hoc velut sidere, Asiatici belli mota tempestas. Et maximus regum contentus fortiter indixisse bellum, quum ingenti strepitu ac tumultu movisset ex Asia, occupatis statim insulis, Græciæque littoribus, otia & luxus tanquam victor agitabat. Euboeam insulam continenti adhærentem tenui freto, [15] re-

INTERPRETATIO.

b *Ipse ordo victoriarum pergeret.*
c *Terribilius.*
d *Conquerens societatem militiæ suæ adversus Macedones inhonoratam fuisse apud Romanos.*

NOTÆ.

[a] *Ut quemadmodum ab Africa in Europam, sic, &c.* Sunt hæc perturbata, atque adeo falsa, ut jam olim animadverteram. Scribo fidenter ex serie rerum, & historiæ fide: *ut quemadmodum ab Europa in Africam, sic ab Africa in Asiam imperium procederet.* Lege modo, *Pater meus.*

3 *Persas.* | Gravem populum. Horat. *Quo graves Persæ melius perirent.*

4 *Xerxem.* | Persarum Regem, qui Athon perfodit, & Hellespontum navibus operuit.

5 *Darium.* | Persarum Regem qui cum Alexandro bellum gessit. Sed non video quomodo Darius Romanos terrere poterat, quem parva manu toties fudit Alexander.

6 *Invii montes.* | Athos qui est in Isthmo maris Macedonici, inter Strimonium & Singiticum sinum.

7 *Mare.* | Hellespontus.

8 *Cumanus Apollo.* | Qui Cumis in Campania colebatur.

9 *Sudaret.* | Sudavit etiam ante victam Capuam, Cicero, lib. 1. de Divin. *Quid cum Cumis Apollo sudavit? Capua victoria.*

10 *Asia sua.* | Quippe in Asia natus Apollo.

11 *Syria.* | Ad littus Meridionale maris mediterranei.

12 *Ætolia.* | Ætolia Achaiæ regio supra Corinthiacum sinum versus Occidentem.

13 *Rex.* | Antiochus.

14 *Lysimachiam.* | In littore Thracio ad Fauces Isthmi quem Hellespontus ab Asia dividit.

15 *Reciprocantibus aquis.* | Euripum septies intra diem naturalem reciproco æstu agitari. Quod falsum esse vel unicus Livii locus satis probaverit, Ex lib. 28. sect. 6. *Fretum ipsum Euripi non septies die, ut fama fert, temporibus statis reciprocat, sed temere in modum venti, nunc huc, nunc illuc verso mari, velut monte præcipiti devolutus torrens, rapitur; ita nec nocte, nec die quies navibus datur.*

ciprocantibus aquis Euripus abscidit. Hic ille positis aureis sericisque tentoriis, * sub ipso freti murmure, quum inter fluenta tibiis fidibusque concineret, collatis undique, quamvis per hiemem, rosis, [16] ne non aliquo ducem genere agere videretur, virginum puerorumq; [17] delectus
69 habebat. Talem ergo regem jam sua luxuria debellatum, populus Romanus Acilio Glabrione consule, [18] in insula aggressus, ipso statim adventus sui nuncio coëgit ab insula fugere. Tum præcipitē apud [19] Thermopylas assequutus, locum [20] trecentorum Laconum speciosa cæde memorandum, ne ibi quidem [21] fiducia loci resistentem, mari ac terra cedere coëgit. Statim & è vestigio itur in Syriam. Classis regia [22] Polyxenidæ, Annibalique commissa. Nam rex prælium nec spectare poterat. Igitur duce Æmilio Regillo, adremigantibus Rhodiis, tota laceratur. [23] Ne sibi placeant Athenæ; [24] in Antiocho, vicimus Xerxē; [25] in Æmilio, Themistoclem æquavimus; [26] Ephesiis, Salamina pensavimus. Tum [27] consule Scipione, cui frater, ille modo victor Carthaginis Africanus, [28] voluntaria legatione aderat, debellari regē [29] placet: & jam toto cesserat mari; sed nos imus ulterius. [30] Mæandrum ad amnem, montemque [31] Sipylum, castra ponuntur. Hic rex, incredibile dictu, quibus auxiliis, quibus copiis consederat. Trecenta millia peditum; equitum, falcato-

INTERPRETATIO.

* *Non longè ab aquarum murmure.*

NOTÆ.

[16] *Ne non* aliquo *ducem* genere *agere videretur.* | Hæc mihi inconcinna & inelegantia videntur, eaque, si reviviscerét Florus, pro suis non agnosceret. Lego, *ne non aliquà ducem agere videretur*; pro *aliquà*, quod adverbium est elegantissimum, apud Virgilium, Terentium, Plautum, id est, *aliquâ ratione*, intruserunt explicationem magistellarem, *aliquo genere*: quod putidum est.

[17] *Delectus.* | Proprie de militibus dicitur delectus habere: eo tantum ducem imitabatur Philippus, quòd delectus habebat, sed Virginum & puerorum, non vero militum.

[18] *In insula.* | Eubœa.

[19] *Thermopylas.* | Locum in Thessalia ad flumen Asopum, è regione sinus Maliaci.

[20] *Trecentorum Laconum.* | Qui duce Leonida contra Persarum ingentem exercitum triduo dimicaverunt, nec victi fuissent nisi proditor quidam Epialtes nomine Persis tramitem ostendisset quâ Lacones circumventi victique sunt.

[21] *Fiducia loci.* | Thermopylæ enim ingenio loci tutæ.

[22] *Polyxenidæ.* | Qui exul erat Rhodius.

[23] *Ne nimium sibi placeant Athenæ.* | Quasi scilicet solæ sint quæ victorias reportare noverint.

[24] *In Antiocho vicimus Xerxem.* | Athenienses Themistocle duce Xerxem apud Salaminam vicere, nos vero, inquit Florus, Antiochum vicimus, qui nobis Xerxes erat.

[25] *In Æmilio Themistoclem æquavimus.* | Themistocles Atheniensium dux, qui Lacedæmonios ingenti clade apud Plateas domuit.

[26] *Ephesiis, Salamina pensavimus.* | Athenienses Salamina cepere, nos Ephesios vicimus. Et sic Atheniensium victoriam, nostra de Ephesiis victoria pensavimus, Gall. *Nous avons contrebalancé la victoire des Atheniens sur Salamine, per celle que nous avons remportée sur les Ephesiens.*

[27] *Consule Scipione.* | Is est L. Cornelius Scipio Asiaticus.

[28] *Voluntaria legatione.* | Quum enim ipse exercitus ductor fuisset, legatus esse cogi non poterat, sed fratris amore voluntariam legationem suscepit. *Il voulut estre son Lieutenant.* Ex animo forsan ut & re & consilio fratrem minus militiæ exercitatum adjuvaret, ut inde familiæ suæ major gloria.

[29] *Placet.* | Pro placuit.

[30] *Mæandrum.* | In Caria ad littus maris Ægei, è regione Sami insulæ.

[31] *Sipylum.* | Juxta Mæandrum, in Caria Asiæ minoris regione.

rumq; curruum non minor numerus. Elephantis ad hoc immensæ magnitudinis, auro, purpura, argento, & [32] suo ebore fulgentibus, aciem utrinq; [33] vallaverat. Sed hæc omnia præpedita magnitudine sua; ad hoc imbre, qui subito superfusus, mira felicitate Persicos arcus corruperat: primū trepidatio, mox fuga, dehinc triumphus fuerunt. Victo & supplici pacem atque partem regni dari placuit, [34] eo libentius, quod tam facile cessisset. 70

NOTÆ.

[32] *Suo ebore.* | Nam ex Elephantorum dentibus fit ebur.

[33] *Vallaverat.* | Quasi vallo cinxerat. De vallo alibi diximus.

[34] *Eo libentius quod tam facilè cessisset.* | Sic & apud Justin. *Quanto bellum minoris periculi, tanto & mitior victoria fuit.*

CAPUT IX.

Bellum Ætolicum.

SYriaco bello successit, ut debebat, [1] Ætolicum. Victo quippe Antiocho, Romanus [2] faces Asiatici belli persequebatur. Ergo Fulvio Nobiliori mandata ultio est. Hic protinus caput gentis [3] Ambraciam, regiam Pyrrhi, machinis quatit. Sequuta deditio est. Aderant Ætolorum precibus Attici, Rhodii: & [4] memineramus auxilii. Sic placuit ignoscere. Serpsit tamen latius in proximos bellum, omnemque latè [5] Cephaleniam, [6] Zacynthon: & quicquid insularum in eo mari inter [7] Ceraunios montes, [8] jugumque Maleum, Ætolici belli accessio fuerunt.

NOTÆ.

CAP. IX. *Bellum Ætolicum, anno Mundi* 3761. *ante Ch. Nat.* 187. *ab Ur. Cond.* 564. *Coss. M. Fulvio Nobiliori, & Cn. Manlio Vulsone.*

[1] *Ætolicum.* | Ætolia Achaiæ regio inter Epirum & Corinthiacum sinum.

[2] *Faces.* | Id est auctores. Thoas enim Ætoliæ Princeps Antiochum ad bellum Romanis inferendum impulerat. Vide Cap. sup.

[3] *Ambraciam.* | Urbem inter Epirum & Acarnaniam, supra Ambracium sinum.

[4] *Memineramus auxilii.* | Quod contra Philippum & Antiochum præstiterant.

[5] *Cephaleniam.* | Insulam in mari Ionio, è regione Peloponnesi, ad Orientem.

[6] *Zacynthon.* | Insulam infra Cephaleniam.

[7] *Ceraunios montes.* | In Epiro.

[8] *Jugumque Maleum.* | Peloponnesi promontorium, ad sinum Laconicum. *Malea* in Tabulis vocatur. Vide Not. 8. cap. 6. lib. 3.

CAPUT X.

Bellum Istricum.

[1] ISTri sequuntur Ætolos: quippe bellantes eos nuper adjuverant. Et initia pugnæ prospera hosti fuerunt, eademq; exitii causa. Nam

NOTÆ.

CAP. X. *Bellum Istricum, anno Mundi* 3772. *ante Ch. Nat.* 176. *ab Ur. Cond.* 575. *Coss. M. Junio Bruto. A Manlio Volsone.*

[1] *Istri.* | Italiæ populi, ad summum Adriaticum sinum supra Venetiam.

quum

71 quum [2] Cnæi Manlii castra cepissent, [a] opimæq; prædæ incubarent; epulantes, ac ludibundos plerosque, ac ubi essent, præ poculis nescientes, [3] Appius Pulcher invadit. Sic cum sanguine & spiritu male partã revomuere victoriã. Ipse rex [4] Apulo equo impositus, [b] quum subinde crapula & [5] capitis errore lapsaret, captum sese vix & ægre, postquam experrectus est, didicit.

INTERPRETATIO.

a *Incubarent diviti præda.*
b *Quum interdum cæsaret crapulâ, & errore capitis.*

NOTÆ.

[2] *Cnæi Manlii.* | Volsonis, alii tamen illum Aulum vocant, ut in titulo legitur.

[3] *Appius Pulcher invadit.* | Tamen ex tabulis certum est ante Appii Pulchri adventum, Romanos eodem duce, quo castra amiserant, ea recuperasse, nempe Manlio Volsone. Ergo quod illi debetur, perperam noster Appio Pulchro tribuit, qui sequenti tantum anno in in Istriam profectus, eam, trucidato rege, in Provinciam redegit.

[4] *Apulo.* | Proprium Istrorum regis.

[5] *Capitis errore.* | Non video quid hic doctissimum Salmasium offenderit, qui tanto opere lectionẽ novam conetur intrudere. Nil mutandum, *errore capitis* eleganter dicitur pro, capite huc & illuc præ poculis errabundo, ut mos est.

CAPUT XI.

Bellum Gallogræcum.

[1] GAllogræciam quoque Syriaci belli ruina [a] convolvit. Fuerant inter auxilia regis Antiochi. An fuissent, an cupidus triumphi Manlius eos visos simulaverit, dubiũ est. Certe [2] negatus est victori triumphus; quia causam belli non approbavit. [4] Cæterum gens Gallogræcorum, sicut ipsum nomen indicio est, mixta, & adulteratæ reliquiæ
72 Gallorum, qui Brenno duce vastaverant Græciam: mox Orientem sequuti, in media Asiæ parte sederunt. Itaque ut frugum semina mutato solo degenerant, sic illa genuina feritas eorum, Asiatica amœnitate mollita est. Duobus itaque præliis fusi fugatique sunt, quamvis sub adventu hostis relictis sedibus, in [5] altissimos se montes recepissent, quos

INTERPRETATIO.

a *Clades Syriaci belli complexa est etiam Gallogræciam.*

NOTÆ.

CAP. XI. *Bellum Gallogræcum, eodem anno quo Bellum Ætolicum, quod vide Cap.* ix.

[1] *Gallogræciam.* | Asiæ minoris regionem, quæ & Galatia dicitur, sed legendum videtur *Gallogræcos.* Probant sequentia; *fuerant inter auxilia regis, &c.*

[2] *Negatus est.* | Immo tandem concessus, sed non sine controversia.

[3] *Non approbavit.* | Non fecit ut eam probarent Romani, & in ea acquiescerent.

[4] *Cæterum gens Gallogræcorum, sicut ipsum nomen indicio est, mixta, & adulteratæ reliquiæ Gallorum, qui Brenno, &c.* | *Sic legi voluit Salmasius, in aliis hanc scripturam reperio:* Cæterum Gens Gallogræcorum, sicut ipsum nomen indicio est, mixta & adulterata est; Reliquiæ Gallorum, quibus, &c. *Sed hæc nihil sunt; legendum enim,* adulterata est *reliquiis* Gallorum, &c. Pater meus.

[5] *Altissimos montes.* | Olympum & Magabam, ut patet ex Livio.

[6] Tolo-

[6]Tolostobogi, [7]Tectosagique jam insederant. Utrique fundis sagittisque acti, in perpetuā se pacem dediderunt.[b] Sed alligati miraculo quodam fuēre, quum catenas morsibus & ore tentassent, quum effocandas invicem fauces præbuissent. Nam [8]Orgiagontis regis [9]uxor à centurione stuprum passa, memorabili exemplo [10]custodiam evasit, revulsumq; militis caput ad [11]maritum suum retulit.

INTERPRETATIO.

b *Sed astricti fuēre quodam miraculo, quum adorti essent catenas dentibus & ore, & invicem dedissent collum strangulandum.*

NOTÆ.

[6] *Tolostobogi.* | Galatiæ populi in Asia minori; aliis Tolistobii, aliis Tolistobogii dicuntur.

[7] *Tectosagi.* | Iidem qui Tolostobogi, sed hic diversos Florus videtur facere.

[8] *Orgiagontis regis.* | Livius hunc regem Ortiagontem vocat, & hic etiam *Ortiagontis* legendum.

[9] *Uxor.* | *Chiomara* nomine, ex Galatiæ finibus oriunda. Plutarch.

[10] *Custodiam evasit.* | Cum Centurione qui eam ad duos ejus necessarios, qui ad flumen expectabant, ducebant, ut ab iis aurum acciperet, sed ii, dum aurumpensaret, occidere, Vid. Histor. apud Liv. lib. 38. sect. 24.

[11] *Maritum.* | Ortiagontem.

CAPUT XII.

Bellum Macedonicum secundum.

DUM aliæ aliæque gentes, Syriaci belli sequuntur ruinam, Macedonia se rursus erexit. Fortissimum populum memoria & [1]recordatio suæ nobilitatis agitabat: & successerat Philippo filius Perses; qui [2]semel in perpetuum victam esse Macedoniam, non putabat ex gentis dignitate. Multo vehementius sub hoc Macedones, quam sub patre consurgunt. Quippe Thracas in vires suas traxerant: atq; ita [3]industriam Macedonū, [4]viribus Thracum; ferociā Thracum, disciplina Macedonum, temperaverunt.[a] Accessit his consilium ducis, qui situm regionum 73

INTERPRETATIO.

a *His addita fuit industria ducis, qui contemplatus positionem regionum suarum ab alto Hæmo, locatis castris per loca inaccessa* [*vel intercisa*] *sic fecerat vallum Macedonia sua ex armis & ferro.*

NOTÆ.

CAP. XII. *Bellum Macedonicum secundum, anno Mundi 3781. ante Ch. Nat. 167. ab Ur. Cond. 584. Coss. Q. Martio Philippo II. & Cn. Servilio Capione.*

[1] *Recordatio suæ nobilitatis.* | De vetustate & nobilitate Macedoniæ Justin. lib. vii. statim initio. *Hujus sicuti incrementa modica, ita termini perangusti fuēre. Populus, Pelasgi; regio, Pæonia dicebatur. Sed postea virtute regum & gentis industria, subactis primo finitimis, mox populis nationibusque, imperium usque extremos Orientis terminos prolatum.*

[2] *Semul in perpetuum.* | Non existimabat Macedoniam in perpetuum victam, cum semel tantum victa fuerit; neque enim id gentis dignitas patiebatur.

[3] *Industriam Macedonum.* | Sic Justin. loco supra laudato, *Virtute regum & gentis industria.* Cæterùm hic industria, non est quod vulgo dicimus, *industrie*, sed *laboriositas*, si fas ita loqui.

[4] *Viribus Thracum.* | De Thracibus hæc Justinian. in Pr. Novellæ 26. *illud in confesso est, quod si quis Thracum regionem nominet, statim una cum dicto virilitas quadam animum, & militarium copiarum, bellorum ac pugna cogitatio subeat. Sunt enim ista ingenita, & quasi patrio quodam jure huic regioni attributa.*

suarum

ſuarũ ſummo ſpeculatus [5] Hæmo, poſitis per abrupta caſtris, ita Macedoniam ſuam armis ferroq; vallaverat, ut non reliquiſſe aditum, niſi à cœlo venturis hoſtib⁹ videretur. Nã Marcio Philippo conſule eam provinciã ingreſſus popul⁹ Romanus, exploratis diligenter acceſſibus, per [6] Aſtrudem paludem, per acerbos dubioſq; tumulos, illa quæ volucribus quoque videbantur invia, acceſſit: regemque [7] ſecurum, & nihil tale metuentem, ſubita belli irruptione terruit. Cujus tanta trepidatio fuit, ut pecuniã omnem in mare juſſerit mergi, [8] ne periret; claſſem cremari, ne incenderetur. [9] Paulo conſule quum majora & crebra eſſent impoſita præſidia, per alias vias Macedonia deprenſa eſt; ſumma quidem arte & induſtria ducis, quum [10] alia minatus, alia irrepſiſſet. Cujus adventus ipſe adeo terribilis regi fuit, ut intereſſe non auderet, ſed gerenda ducibus bella mandaverit. Abſens ergo victus, fugit in maria, inſulamque [11] Samothracen, fretus [12] celebri religione, quaſi templa & aræ poſſent
74 defendere, quem nec montes ſui, nec arma potuiſſent. Nemo regum diutius amiſſæ fortunæ [b] conſcientiam retinuit. Supplex quum ſcriberet ad imperatorem ab illo quo confugerat templo, [13] nomenq; epiſtolæ notaret ſuum, [14] regem addidit. Sed nec reverentior captæ majeſtatis alius

INTERPRETATIO.

b *Nullus unquam Rex diutius ſervavit memoriam amiſſi regni.*

NOTÆ.

5 *Hæmo.* | Hæmus mons qui Thraciam à Miſia dividit.

6 *Aſtrudem paludem.* | Hanc Livius Aſcuridem vocat. lib. 44. hanc Ortelius putat eſſe Lychnitum Lacum, hodie, *Lago di Lochrida.* Juxta Urbem Lychnidum.

7 *Securum.* | Securus dicitur is qui aliquid non curat, quaſi id ad ſe nullo modo pertineat. Horat.

Quid Mitridatem terrea tunice ſecurus.

8 *Ne periret.* | Sententia ita acutè expoſita ut omnino fatua videatur, Græci vocant ὀξύμωρον, quaſi dicas *acutè ſtultum*: ſic illud Themiſtoclis *perieramus niſi periiſſemus.* Et apud Plaut. in Trucul. *Si non peream, plane inteream.* Simile eſt illud Virgil. de Trojanis.

Num capti potuere capi, num incenſa cremavit
Troja viros!

Quod ex Ennio videtur effictum lib. xiv. Annal. ubi de Pergamis.

Quæ neque Dardaniis campis potuere perire.
Nec, quom capta, capi, ne quom combuſta, cremari.

9 *Paulo.* | L. Æmilio Paulo, qui tunc ſecundum Conſul.

10 *Alia minatus.* | Alia via. Cave fidem adhibeas eruditiſſimo Salmaſio, qui legendum contendit, *alias eminatus, alias irrepſiſſet*; *alia*, vera lectio eſt.

11 *Samothracen.* | Inſulam in ſummo mari Ægeo, Thraciæ oppoſitam.

12 *Celebri religione.* | Nam in Inſula Samothrace Dii κάβειροι, Hoc eſt, Divi potes, δυνατοί, μεγαλοί, colebantur. Erant autem ii, Ceres, Proſelpina, & Pluto, addunt aliqui Mercurium. Audi Macrob. Apollonii Interpretem. Μυοῦνται δὲ ἐν τῇ Σαμοθράκῃ τοῖς Καβείροις ὧν Μνάσεας φησι καὶ τὰ ὀνόματα. Τέσσαρες δ᾽ εἰσὶ τὸν ἀριθμὸν, Ἀξίερος, Ἀξιόκερσα, Ἀξιόκερσος. Ἀξίερος μὲν οὖν ἐστιν ἡ Δημήτηρ, Ἀξιόκερσα δὲ ἡ Περσεφόνη. Ἀξιόκερσος δὲ Ἅδης. ὁ δὲ προστιθέμενος τέταρτος Κάσμιλος Ἑρμῆς ἐστιν, ὡς ἱστορεῖ Διονυσόδωρος. Hoc eſt: *Initiantur in Inſula Somothrace Kabeirii, quorum Mnaſeras etiam nomina retulit. Quatuor autem numero ſunt.* Ἀξίερος, Ἀξιόκερσα, Ἀξιόκερσος. Ἀξίερος *quidem eſt Ceres,* Ἀξιόκερσα, *Proſerpina,* Ἀξιόκερσος, *Pluto. Additus autem quartus Caſmilus, Mercurius eſt, ut ſcribit Dionyſodorus.* Sed Mercurium plerique in inferiori ponunt ordine, & pro Miniſtro duntaxat habent.

13 *Nomenque Epiſtolæ notaret ſuum.* | Dele iſtud, *Epiſtolæ*, niſi malis eſſe ponderoſum ſolœciſmum in oratione Flori.

14 *Regem addidit.* | His verbis ut videre eſt apud Liv. lib. 45. *Rex Perſeus Conſuli Paulo ſalutem.*

Paulo

Paulo fuit. Quum in conspectum venisset hostis, [15] in templum recepit, & conviviis adhibuit, [16] liberosque admonuit suos, ut fortunam, cui tantum [17] liceret, revererentur. Inter pulcherrimos hunc quoq; populus Romanus de Macedonia duxit atq; vidit triumphum: quippe [18] cujus spectaculo triduum impleverit. Primus dies signa tabulasque: sequens arma, pecuniasq; transvexit: tertius captivos, ipsumque regem, attonitum adhuc [19] tanquam subito malo stupentem. Sed multo prius gaudium victoriæ populus Romanus, quam epistolis victoris perceperat. Quippe eodem die, quo victus Perses in Macedonia, Romæ cognitum est. Duo juvenes candidis equis apud [20] Juturnæ lacum pulverem & cruorem abluebant. Hi nunciavere. Castorem & Pollucem fuisse cre- 75
ditum vulgo, quod gemini fuissent; interfuisse bello, quod sanguine maderent: à Macedonia venire, quod adhuc anhelarent.

NOTÆ.

[15] *In templum recepit.* | Quid alii conjecerint nescio (unde enim mihi libri præter unum & alterum?) vir Doctiss. mihi hoc loco non satisfacit, cum legit *tentum* pro tentorio, seu ut recentiores, Latini & Græco-Barbari solent dicere, pro *tenta*, seu *tenda*. Uno verbo legendum est, *insellam*; quod ex prisca historia verissimum esse scio. Rogabis, sed unde istud, *templum?* Dicam: Ex linea secunda superiori, per socordiam transcriptorum, ut mos erat. *Pater meus.*

[16] *Liberosque admonuit suos.* | *Suos* pro *ejus* hic & alibi sæpe invenias. Quid autem Persei filiis dixerit Paulus docet Livius lib. 45. *Exemplum insigne cernitis*, inquit, *mutationis rerum humanarum; vobis hæc præcipuè dico, juvenes, ideo in secundis rebus nihil in quemquam superbè ac violenter consulere decet, nec præsenti credere fortunæ; quum, quid vesper ferat, incertum sit. Is demum vir erit, cujus animum nec prospera flatu suo efferet, nec adversa infringet.*

[17] *Liceret.* | Hoc verbo eodem sensu usus est Virgil.

Cui tantum de te licuit?

[18] *Cujus spectaculo.* | Omnino scripsit Florus, *spectaculum*; in casu recto.

[19] *Tanquam subito malo.* | Scribendum, & tam subito. Sic est.

[20] *Juturnæ lacum.* | Juturnæ fons, non longè ab Urbe.

CAPUT XIII.

Bellum Illyricum.

Macedonici belli contagio traxit Illyrios. Ipsi quidem ut Romanum à tergo [a] distringerent, à Perse rege conducti pecunia, militavere. Sine mora ab Anicio prætore subiguntur. [1] Scordam caput gentis delesse suffecit. Statim sequuta deditio est. Denique hoc bellum [2] ante finitum est, quam geri Romæ nunciaretur.

INTERPRETATIO.

a *Ut Romanos à tergo lacesserent.*

NOTÆ.

CAP. XIII. *Bellum Illyricum, anno Mundi 3782. ante Ch. Nat. 166. ab Urbe Cond. 585. Coss. L. Æmilio Paulo II. & C. Licinio Crasso.*

[1] *Scordam.* | Legendum *Scodram*: est autem Scodra Illyrici oppidum littorale, prope Epidaurum.

[2] *Ante finitum est.* | *Bellum hoc intra triginta dies perpetratum, priusquam captum Roma auditum fuisset. Liv.*

CAPUT XIV.

Bellum Macedonicum tertium.

QUodam fato, quasi ita convenisset inter Pœnos & Macedonas, ut tertiò quoq; vincerentur, eodem tempore utrique arma movérunt: sed [1] prior jugum excutit Macedo, aliquanto quam ante gravior, dum contemnitur. Causa belli prope erubescenda. Quippe regnum pariter & bellũ vir ultimæ sortis Andriscus invaserat; dubium liber an servus, mercenarius certe: sed quia vulgo ex similitudine Philippi, [2] Pseudophilippus vocabatur, regiam formam, regium nomen, animo quoque regio implevit. Igitur dum hæc ipsa contemnit populus Romanus, [3] Juventio prætore contentus, virum non Macedonicis modo, sed Thraciæ quoque auxiliis ingentibus validum, temere tentavit: [4] invictusq;
76 à veris regibus, ab illo imaginario & scenico rege superatur. Sed [5] consule Metello, amissum cum legione [6] prætorem, plenissime ultus est. Nam & Macedoniam servitute multavit; & ducem belli deditũ ab eo ad quem confugerat. Thraciæ regulo, in Urbem in catenis reduxit; hoc quoque illi in malis indulgente fortuna, ut de eo populus Romanus, quasi de vero rege triumpharet.

NOTÆ.

CAP. XIV. *Bellum Macedonicum tertium, anno Mundi* 3798. *ante Ch. Nat.* 150. *ab Ur. Cond.* 601. *Coss. M. Claudio Marcello III. & Lucio Valerio Flacco. Alii illud quatuor annis posterius faciunt.*

1 *Prior.* | Tribus annis ante initum tertium bellum Punicum.

2 *Pseudophilippus.* | Falsus Philippus.

3 *Juventio prætore.* | Quem Andriscus occidit, & exercitum delevit.

4 *Invictusque à veris regibus.* | Hunc locum sic legunt alii, *Invictusque, non à veris regibus, sed ab illo imaginario & scenico Rege superatur.* Sed male, nam Tò *sed* à linea sequenti ortum est, & postea *non* à Sciolo quodam intrusum.

5 *Consule Metello.* | Is est Q. Cæcilius Metellus, quem tunc Prætorem potius quam Consulem fuisse crediderim. Nam quo tempore debellatus Andriscus, Roma Sp. Posthumium Albinum, & L. Calpurnium Pisonem, Consules habebat. Vide Notata ad Cap. xv. & xvi.

6 *Prætorem.* | Juventium. Eutrop. vero non *Juventium*, sed P. Panetium prætorem nominat.

CAPUT XV.

Bellum Punicum tertium.

TErtium cum Africa bellum, & tempore exiguum, (nam quadriennio patratum est) & in comparationem priorum, minimum labore: (non enim tam cum viris, quam cum ipsa urbe pugnatum est:) sed plane maximũ eventu: quippe eo tandem Carthago finita est. Atque si quis trium temporum momenta consideret, [a] [1] primo commissum

INTERPRETATIO.

a *Primo inceptum bellum, secundo afflictum, tertio omnino debellatum.*

NOTÆ.

CAP. XV. *Bellum Punicum tertium, anno Mundi* 3801. *ante Ch. Nat.* 147. *ab Urb. Cond.* 604. *Coss. L. Martio Censorino, & M. Manilio.*

1 *Primo commissum.* | Tamen victoria tunc reportata tanta fuit, ut de excindendis hostium mœnibus non quæreretur. Supervacuum visum est in arcem murosque sævire, cum jam in mari esset deleta Carthago. Vide nostrum, Cap. 2. hujus lib.

bellum,

bellum, [2] profligatum secundo, tertio vero confectum est. [3] Sed hujus causa belli, quod contra fœderis legem adversus [4] Numidas quidem semel parasset classem & exercitum, frequens autem [5] Masinissæ fines territaret. [6] Sed huic [7] bono socioque regi favebatur. Quum bellum [8] sederet, de belli fine tractatum est. Cato [b] inexpiabili odio [9] delendam esse Carthaginem, & quum de alio consuleretur, pronunciabat: Scipio Nasica servandam, ne metu ablato [10] æmulæ urbis, [11] luxuriari felicitas [12] Urbis inciperet. Medium senatus elegit, [13] ut urbs tantum loco moveretur. Nihil enim speciosius videbatur quam esse Carthaginem, quæ non timeretur. Igitur [14] Manilio Censorinoq; consulibus, populus Romanus aggressus Carthaginem, spe pacis injecta, [15] traditam à volentibus classem, sub ipso ore urbis incendit. Tum evocatis principibus, si salvi esse vellent, [16] ut migrarent finibus, imperatum. [c] Quod pro rei atrocitate adeo movit iras, ut extrema mallent. [17] Comploratū igitur publice statim, & [18] pari voce clamatum est, Ad arma. [19] Seditque sententia, quoquo modo rebellandum, non quia spes ulla jam superesset, sed quia patriam suam mallent hostium quam suis manibus everti. Qui rebellantium fuerit furor, vel hinc intelligi potest, quod in usum novæ classis tecta domusque resciderunt; in armorum officinis, aurum & argentum

INTERPRETATIO.

b *Implacabili.*
c *Quod secundum sævitiam rei sic excitavit iras, ut mallent pati ultima.*

NOTÆ.

[2] *Profligatum.* | Cum Annibale manum conseruit Scipio, cessit Annibal, præmiumq; victoriæ Africa fuit.

[3] *Sed hujus causa belli.* | Tolle, *sed*: huc translatum est ex membro sequenti.

[4] *Numidas.* | Littorales Africæ populos à Tusca amne usque ad Ampsagam fluvium pertinentes, qui Nomades à Græcis appellati à permutandis pabulis, Mapalia sua plaustris circumferentes, ut nunc solent Barbari.

[5] *Masinissa.* | Numidarum regis.

[6] *Sed huic regi.* | Tò *sed* hîc significat *autem*, & est transitio.

[7] *Bono.* | Bonum vocat ob ætatem, Masinissa enim tunc temporis nonaginta fere annis natus erat. Sic Virgil. *Acestem bonum* vocat alicubi.

[8] *Sederet.* | Eleganter pro *placeret*, decretum esset. Virgil. lib. v.

Idque pio sedet Æneæ, probat autor Acestes.

Et lib. vii.

Ubi certa sedet patribus sententia pugnæ.

[9] *Delendam esse Carthaginem.* | Hæc sunt ejus verba, *Censeo delendam Carthaginem*, quam sententiam semper repetebat, etsi de alio omnino capite consuleretur quod ad Carthaginem minimè pertineret.

[10] *Æmulæ urbis.* | Nam sæpissimè, si desint quibus æmulemur, virtus torpet: sic Epaminondæ *morte, Athenensium virtus intercidit, siquidem amisso, cui æmulari consueverant, in segnitiem torporemque resoluti.* Justin.

[11] *Luxuriari.* | Eleganter pro, contra pudorem, & supra modum sese diffundere.

[12] *Urbis.* | Romæ.

[13] *Ut urbs tantum locò moveretur.* | Nam Carthaginensibus petebant Romani, ut si salvi esse vellent, procul à mari Carthagine exusta, aliam urbem conderent.

[14] *Manilio Censorinòque.* | Vide ad tit. Cap.

[15] *Traditam à volentibus.* | Carthaginenses quum se Romanis tradere vellent, trecentos obsides & naves dedere, obsides Romam missi, naves vero crematæ.

[16] *Ut migrarent.* | Vide notam superiorem, ut urbs tantum loco moveretur.

[17] *Comploratum.* | Communi omnium lamentatione *ploratum est*, ut in funeribus, cum rogus arderet.

[18] *Pari voce clamatum est.* | Pari omnium voce ad arma conclamatum.

[19] *Seditque sententia.* | Vide notam ab hac undecimam.

pro ære ferroque [20] conflatum est: in [21] tormentorum vincula, matronæ
crines suos contulerunt. [22] Mancino deinde Consule, terra marique
78 [23] fervebat obsidio. [24] Operis portus nudatus; & primus, & sequens, jam
& tertius murus: quum tamen [25] Byrsa, quod nomen arci fuit, quasi al-
tera civitas resistebat. [d] Quamvis profligato urbis excidio, [26] tamen fa-
tale Africæ [27] nomen Scipionum videbatur. Igitur in alium Scipionem
conversa Respublica, finem belli reposcebat. Hunc [28] Paulo Macedo-
nico procreatum, Africani illius magni filius, in decus gentis assumpse-
rat, hoc scilicet fato, ut quam urbem concusserat [29] avus, [30] nepos ejus
everteret. Sed ut quam maxime mortiferi esse morsus solent morientiũ
bestiarum: sic plus negotii fuit cum [31] semiruta Carthagine, quam inte-
gra. Compulsis in unam arcem hostibus, portum quoq; maris Roma-
nus obsederat. [32] Illi alterum ibi portum, ab alia urbis parte foderunt:
[33] nec ut fugerent, sed quia nemo illos hac evadere posse credebat. Inde
quasi enata subito classis erupit: quum interim jam diebus, jam nocti-
bus, [34] nova aliqua moles, nova machina, nova perditorũ hominum ma-
nus, quasi ex obruto incendio subita de cineribus flamma prodibat.
[35] Deploratis novissime rebus, quadraginta se millia virorum dedide-
runt; quod minus credas, [36] duce Asdrubale. Quanto fortius fœmina,

INTERPRETATIO.

d *Quamvis urbis eversio* pœne jam *afflicta esset.*

NOTÆ.

20 *Conflatum est.* | Ad arma fabricanda.

21 *Tormentorum.* | Id est machinarum quæ jaciendis quarumcumque rerum molibus fabricabantur.

22 *Mancino deinde Consule.* | L. Hostilium Mancinum tunc temporis Consulem fuisse contra Annalium fidem est, sed proximo anno post devictam Carthaginem. Legatus vero pro collega Sp. Posthumio Albino datus fuit Calpurnio Pisoni Cos. & classis præfectus fuit quousque eum Romam remisit. Hic igitur Florus per Consulem, legatum intelligit, qui erat loco Consulis, vel scribendum *legato* loco τῷ *Consule.*

23 *Fervebat.* | Sic Virgil. *Fervet opus.*

24 *Operis.* | Per operas, milites intelligit qui pro portu stabant.

25 *Byrsa.* | Βύρσα Græcè corium significat, arx autem Carthaginis sic vocata fuit, quod eum locum, ubi ædificata fuit, tauri tergo circumdatum, emêre. Virgil. lib. 1. Æneid.

Mercatique solum, facti de nomine Byrsam
Taurino quantum possent circumdare tergo.

26 *Tamen fatale.* | Quamvis, inquit, pœne Carthago devicta esset, tamen ita fatis comparatum erât, ut omnino debellari non posset, nisi ab uno ex Scipionibus, quorum nomen fatale Africæ.

27 *Nomen Scipionum.* | Nam jam Scipio, avus ejus de quo nunc sermo, Africam devicerat, ideoque Africanus vocitatus.

28 *Paulo Macedonico.* | Hic est L. Æmilius Paulus qui Perseum Macedoniæ regem vicit, inde Macedonici nomen traxit.

29 *Avus.* | Scipio Africanus.

30 *Nepos.* | Per adoptionem.

31 *Semiruta.* | Nescio quid sibi velint illi queis de hac voce dubitare visum.

32 *Illi alterum ibi.* | Delendum *ibi.* Certum est.

33 *Nec ut fugerent, sed quia nemo.* | Cave quidquam mutes, ut vult Salmasius, nam sensententia plana est.

34 *Nova aliqua moles.* | Navium scilicet.

35 *Deploratis.* | Deplorata dicuntur ea quorum omnem spem amisimus.

36 *Duce Asdrubale.* | Annibal duos fratres habebat, qui ambo Asdrubal vocabantur. Horum alter in Hispania occisus à Livio Salinatore.

&

& [37] uxor ducis? quæ comprehensis duobus liberis, à culmine se domus in medium misit incendium, [38] imitata reginam, quæ Carthaginem condidit. Quanta urbs deleta sit, ut de cæteris taceam, vel ignium mora probari potest. Quippe per continuos decem & septem dies vix potuit incendium extingui, quod domibus ac templis suis sponte hostes immiserant, ut [39] quatenus urbs eripi Romanis non poterat, triumph' arderet. 79

NOTÆ.

37 *Et uxor ducis.* | Hæc verba quibusdam irreptitia visa sunt, sed contra est, immo & facinoris dignitas eo major aliquanto, quod quum fuerit uxor ducis, ipsa eum imitari, dum se dederet, recusarit, seque medios in ignes miserit.

38 *Imitata reginam.* | Didonem quæ se cremavit. Res notissima, vel ex ipso Virgilio.

39 *Quatenus.* | *Quippe, quoniam,* ut jam supra vidimus.

CAPUT XVI.

Bellum Achaicum.

QUasi sæculum illud [1] eversionibus urbium curreret, ita Carthaginis ruinam statim Corinthus excepit [2] Achaiæ caput, Græciæ decus, [3] inter duo maria, Ionium & Ægeum, quasi spectaculo exposita. Hæc (facinus indignum!) ante oppressa est, [4] quam in numerum certorum hostiū referretur. [5] Critolaus caussa belli; qui libertate à Romanis data adversus ipsos usus est: Legatosq; Romanos, dubium an & manu, [6] certe oratione violavit. Igitur [7] Metello, ordinanti tum maxime Macedoniam, mandata est ultio: & hinc Achaicū bellum. Ac primam Critolai [8] manum [9] Metellus Consul, per patentes [10] Elidis campos, b toto

INTERPRETATIO.

a *Corinthus sic secuta est excidium Carthaginis, veluti illud sæculum esse eversionum urbium.*

b *Ac Metellus Consul sauciavit primum exercitum Critolai per apertos campos Elidis, & totum Alpheum.*

NOTÆ.

CAP. XVI. *Bellum Achaicum, anno Mundi* 3804. *ante Ch. Nat.* 144. *ab Vr. Cond.* 607. *Coss. Cn. Cornelio Lentulo, & L. Mummio Achaico.*

1 *Eversionibus.* | Male in aliis legitur *Eversionis.*

2 *Achaia.* | Hæc est Achaia propria dicta in Peloponneso.

3 *Inter duo maria.* | Bimarem vocavit Horat, *Bimarisve Corinthi mœnia.*

4 *Quam in numerum certorum hostium.* | Tamen post violatos legatos bellum contra eos decretum, & pro certis hostibus Romæ habebantur.

5 *Critolaus causa belli.* | Cicer. lib. 3. de Nat. Deor. *Critolaus evertit Corinthum, Carthaginem Asdrubal, hi duos illos oculos ora maritima effoderunt.*

6 *Certe & oratione.* | Imo & manu & oratione. Bis legati à Senatu ad Achæos missi sunt, priores ludibrio habiti, posteriores pulsati f[illegible]e.

7 *Metello.* | Qui Macedoniam devicit, ideoque Macedonicus appellatus. Vide supra Cap. xiv.

8 *Manum.* | Exercitum.

9 *Metellus Consul.* | Falsum: nam Consul non erat; sed prætor. Sed Vid. quæ supra diximus in Cap. xiv. Not. 5. & Cap. xv. Not. 20.

10 *Elidis.* | In Peloponneso ad littus Septentrionale.

80 cecidit [11] Alpheo. Et uno prælio peractum erat bellum: jam & urbem ipsam terrebat obsidio: [12] sed (fata rerum!) quum Metellus dimicasset, ad victoriam [13] Mummius venit. Hic alterius ducis [14] Diæi late exercitum sub ipsis [15] Isthmi faucibus fudit, [16] geminosque portus sanguine infecit. Tandem ab incolis deserta civitas, direpta primum, deinde [17] tuba præcinente, deleta est. Quid signorum, quid [18] vestium, quidve tabularum raptum, incensum atque projectum est? Quantas opes & [19] abstulerit & cremaverit, hinc scias, quod quicquid [20] Corinthii æris toto orbe laudatur, incendio superfuisse [21] comperimus. Nam & æris notam pretiosiorem ipsa opulentissimæ urbis fecit [22] injuria; quia incendio permistis plurimis statuis atque simulacris, æris, auri, argentique venæ in commune fluxere.

NOTÆ.

[11] *Alpheo.*] Alpheus Elidis in Peloponneso fluvius.

[12] *Sed, fata rerum.*] Male in aliis *fato rerum*.

[13] *Mummius.*] L. Mummius, qui & Achaïcus dictus est.

[14] *Diæi.*] Post Critolaum, qui sibi mortem consciverat, Achæi Diæum prætorē elegerant.

[15] *Isthmi.*] Corinthiacum inter & Saronicum sinum.

[16] *Geminosque portus.*] Utriusque sinus scilicet, & Corinthiaci & Saronici.

[17] *Tuba præcinente.*] Nota tubam ad urbium direptionem.

[18] *Vestium.*] Hic per vestes cave aliud intelligas quam quod nos vulgo dicimus, *Des étoffes.* Ut & apud Virgil. lib. 3. Æneid.
Fert picturatas auri subtemine vestes.

[19] *Abstulerit & cremaverit.*] Miles Romanus scilicet.

[20] *Corinthii æris.*] Toto orbe celeberrimi. Corinthia vasa laudant ubique veteres.

[21] *Comperimus.*] *Comperire*, est ab alio discere: at *comperiri*, est per se aliquid invenire.

[22] *Injuria.*] Passivè sumitur, pro ruina, infelicitate, &c.

CAPUT XVII.

Res in Hispania gestæ.

UT Carthaginē Corinthus, ita Corinthum [1] Numantia sequuta est. Nec deinde toto orbe quicquam intactū armis fuit, Post illa duo [2] clarissima urbium incendia, late atque passim, nec per vices, sed simul pariter quasi unum undique bellum fuit; prorsus ut illæ urbes, quasi
81 agitantibus ventis, diffudisse quædam belli incendia toto orbe viderentur. Hispaniæ nunquam animus fuit adversus nos universæ consurgere: nunquam conferre vires suas libuit, [3] neque aut imperium experiri, aut

NOTÆ.

CAP. XVII. *Res in Hispania gestæ. Hoc Caput vere Anakephalæosin voces: nam à tempore quo Scipiones in Hispaniam profecti sunt, hoc est à primo anno secundi belli Punici; de quo supra Cap. vi. usque ad secundum annum belli Numantini, de quo Cap. sequenti extenditur.*

[1] *Numantia.*] Hispaniæ Tarraconensis urbs, ad Durium flumen sita.

[2] *Clarissima.*] Alii legi volunt *Clarissimarum*, male. Nam per clarissima incendia, ea noster voluit intelligi, quorum fulgor ad extremos terrarum orbis sinus penetrarit.

[3] *Neque aut imperium experiri.*] Nec se Romanorum imperio credere, nec libertatem suam apertè defendere voluit, sed media quadam via & sibi vivere, nec Romanis servire.

libertatem tueri suam publice. [4] Alioquin ita undiq; mari Pyrenæoq; vallata est, ut ingenio situs [5] nec adiri quidem potuerit. Sed ante à Romanis obsessa est, quam se ipsa cognosceret: & [6] sola omnium provinciarum vires suas, postquā victa est, intellexit. In hac prope [7] ducentos per annos dimicatum est, [8] à primis Scipionibus in Cæsarem Augustum, non continue nec cohærenter, sed prout causæ lacessierant: nec cum Hispanis initio, [9] sed cum Pœnis in Hispania. Inde contagio & series causaq; bellorum. [10] Prima per Pyrenæum jugum signa Romana Publius & Cnæus Scipiones intulerunt, præliisque ingentibus Annonem, & Asdrubalem fratrem Annibalis ceciderunt, raptaque erat impetu Hispania, nisi fortissimi viri, in ipsa sua victoria, [11] oppressi Punica fraude cecidissent, terra mariq; victores. Igitur quasi novam integramq; provinciam [12] ultor patris & patrui Scipio ille, [13] mox Africanus, invasit: isque statim capta Carthagine, & aliis urbibus, non contentus Pœnos expulisse, [14] stipendiariam nobis provinciam fecit: omnem citra ultraq; [15] Iberum subjecit imperio: primusq; Romanorum ducū, victor [16] ad Gades & Oceani ora pervenit. [17] Plus est pro- 82
vinciam retinere, quam facere: itaque [18] per partes jam huc, jam illuc missi duces, qui ferocissimas, & ad id temporis liberas gentes, ideo impatientes jugi, multo labore, nec incruentis certaminibus servire docuerunt. [19] Cato ille Censorius [20] Celtiberos, id est robur Hi-

NOTÆ.

4 *Alioquin.* | Idem est quod *cæterum*, & est transitio, nec ad superiora habet anaphoram.

5 *Nec adiri quidem,* | Nedum expugnari. Et hoc petit Tò *quidem.*

6 *Sola omnium prov.* | Nam sola fuit quæ non collatis in unum viribus pugnaverit.

7 *Ducentos.* | A tempore quo Cneius & Publius Scipiones in Hispaniam missi sunt, usq; ad illud quo Augustus imperium suscepit, anni sunt circiter centum septuaginta quatuor.

8 *A primis Scipionibus.* | Cn. & Publium Scipiones intelligit, de quibus supra cap. 6.

9 *Sed cum Pœnis.* | Cum Annibale scilicet qui Saguntum obsederat.

10 *Prima.* | Vid. cap. 6.

11 *Oppressi Punica fraude.* | *Punica insidiæ alterum ferro castrametantem, alterum, quum evasisset in turrim, cinctum facibus oppresserunt.* Sup. cap. 6.

12 *Ultor patris & patrui.* | *Igitur in ultionem patris & patrui missus cum exercitu Scipio.* Supra cap. 6.

13 *Mox Africanus.* | Sic supra cap. 6. *cui tam grande de Africa nomen fata decreverant.* Hic adhuc de priori bello, cum Pœnis in Hispania gesto, Florus loquitur.

14 *Stipendiariam nobis provinciam fecit.* | Hic, ut & cap. 6. Provinciæ nomine abusus Florus; nam si provincia erat Hispania ante Scipionem, erat & stipendiaria, si vero eam stipendiariam fecit ille, fecit & provinciam, nam provinciam facere nil aliud est, quam leges domesticas eripere, & prætorem dari qui eam à datis legibus administret, & quæstorem instituere, qui curam gerat vectigalium. Debebat igitur Florus hoc tantum dicere, *provinciam fecit.* Sed hîc ille provinciam alio sensu posuit. Nempe pro regione illa quæ debellanda Scipioni mandata fuerat.

15 *Iberum.* | Hispaniæ fluvium qui nunc *Ebro* dicitur.

16 *Ad Gades & Oceani ora,* | Totam à Pirenæis montibus in Herculis columnas, & Oceanum recuperavit. Supra cap. 6.

17 *Plus est Provinciam retinere.* | Facilius est quædam vincere quam tueri, Curt. lib. 2. & Ovid. lib. 2. de Arte.
Non minor est virtus, quam quærere, parta tueri
Casus inest illic; hic erit artis opus.

18 *Per partes.* | Hoc est quod ipse subjungit, jam huc, jam illuc, nunc ad Carthaginem, nunc ad Celtiberos, &c.

19 *Cato ille Censorius.* | Is est M. Porcius Cato qui Hispaniam petiit decimo tertio anno post oppressos ibi Cn. & Pub. Scipiones, Vide cap. 6.

20 *Celtiberos.* | Hispaniæ Terraconensis populos.

ſpaniæ, aliquot præliis fregit. [21] Gracchus, pater ille Gracchorũ, eoſdem centum & quinquaginta urbium everſione multavit. [22] Metellus ille, qui ex Macedonia cognomen meruit, quum & [23] Contrebiam [24] memorabili cepiſſet exemplo & [25] Nertobriges, [26] majori gloria pepercit. [27] Lucullus [28] Turdulos, atque [29] Vaccæos. De quibus [30] Scipio ille poſterior, ſingulari certamine, quum [31] à rege fuiſſet provocatus, [32] opima retulerat. [33] Decimus Brutus aliquanto latius, [34] Celticos
83 [35] Luſitanóſque, & omneis [36] Gallæciæ populos, formidatumq; militib' [37] flumen Oblivionis: peragratoque victor Oceani littore, non prius ſigna convertit quam [38] cadentem in maria ſolem [39] obrutumq; aquis ignem, non ſine quodam [40] ſacrilegii metu & [41] horrore, deprehendit. [a] Sed tota certaminum moles cum Luſitanis fuit & [42] Numantinis, nec

INTERPRETATIO.

a *Sed tota vis præliorum fuit cum Luſitanis & Numantinis.*

NOTÆ.

21 *Gracchus.* | Tib. Sempronius Gracchus anno decimo ſexto quam Cato in Hiſpaniam miſſus fuerat; ſed nec toto illo ſpatio intercurrente Romanus à bello cum Hiſpania ceſſavit, nam & interea, & per L. Æmilium Paulum, & per Fulvium Flaccum cum ea manum conſeruit.

22 *Metellus.* | Quintus Metellus, qui Macedoniam ſubegit, & inde Macedonicus appellatus, Hiſpaniam petiit ſexto anno poſt inceptum tertium bellum Punicum.

23 *Contrebiam.* | Celtiberorum Urbem in Hiſpania, aliis Centobrica dicitur.

24 *Memorabili exemplo.* | Nam ejus milites in certiſſimam mortem ſe mitti putantes, teſtamenta obſignaverant, ſed ea virtute pugnavere, ut dum ſe morituros putabant; hoſtes vincerent.

25 *Nertobriges.* | Nertobriga Urbs Celtiberorum in Hiſpania.

26 *Majori gloria pepercit.* | Hoc anaphoram habet cum ſuperioribus, *qui ex Macedonia cognomen meruit.* Senſus eſt: Metellus qui ex victa Macedonia Macedonici nomen meruit, ex devictis etiam Celtiberis Celtiberii nomen meruerat; ſed major aliquanto gloria victis urbibus peperciſſe, & ſic Celtiberii abſtinuiſſe cognomine. Alii aliter legunt, ſed ſic etiam ſententia plana eſt.

27 *Lucullus.* | Is eſt L. Licinius Lucullus, qui Conſul fuit anno Mundi 3799. ante Ch. Nat. 149. ab Ur. Cond. 602. geſta in Hiſpania deſcribit Livius. ep. 48.

28 *Turdulos.* | Turduli Luſitaniæ populi in Hiſpania ſupra Bætim fluvium.

29 *Vacceos.* | Vaccei vel Baccei, Hiſpaniæ populi.

30 *Scipio.* | P. Cornelius Scipio Æmilianus. Hoc accidit biennio ante initum tertium bellum Punicum.

31 *A Rege.* | Quis fuerit iſte Rex, non patet, nam de illo nil alii. Sed licet ſuſpicari Florum ſuo more Regulum quemdam, vel ducem aliquot militum, regem appellaſſe.

32 *Opima.* | Spolia ſcilicet.

33 *Decimus Brutus.* | Dec. Junius Brutus, anno Mundi 3814. ante Ch. Nat. 134. ab Ur. Cond. 617.

34 *Celticos.* | In Hiſpania Citeriori.

35 *Luſitanoſque.* | Luſitani Hiſpaniæ populi ſupra Tagum fluvium.

36 *Gallæcia.* | Gallæcia Hiſpaniæ regio quæ hodiè *Gallicia* dicitur.

37 *Flumen Oblivionis.* | In Luſitania, Limia vocatur Melæ, λήθη Straboni.

38 *Cadentem in maria ſolem.* | Hoc ideo dicit Florus, quia credebant veteres Hiſpaniam ultimam eſſe metam ſoli, & ibi illum in maria cadere.

39 *Obrutumque aquis ignem.* | Nemo non videt eſſe iſthæc planè poetica; ſed nemo vidit pro, *aquis ignem*, legendum eſſe *ætheris ignem.* Quis autem, ſi admonitus fuerit, amet, *ignem*, pro ſole? quis *aquis* poſt maria? Hæc ſatis, iis dico qui ſapient, aliis, non item. Pater.

40 *Sacrilegii.* | Sacrilegus dicitur is qui res Deo ſacras legit, hoc eſt capit, ſibi ſumit, ut etiam qui ea videt quæ ſolos Deos videre fas eſt. Et hoc ſenſu ſacrilegium dicit noſter, permagnum illud & fabuloſum myſterium coram deprehendiſſe; ſcilicet ſolem cadentem in maria, & obrutum ætheris ignem.

41 *Horrore.* | Horror propriè eſt religioſus quidam metus, quomodo apud Suet. ſumitur in Aug. *Concepta opinione veteri, quaſi temere adeuntibus horror quidam, & metus objiciatur*

immerito. Quippe ſolis gentiū [43] Hiſpaniæ duces contigerunt. Fuiſſet & cum omnibus [44] Celtiberis, niſi dux illius motus, initio belli oppreſſus eſſet, ſummus vir aſtu & audacia, ſi res ceſſiſſet, [45] Salondicus. Qui haſtam argenteam quatiens,[46] velut cœlo miſſam,[47] vaticinanti ſimilis, omniū in ſe mentes converterat. [48] Sed quum pari temeritate ſub nocte caſtra [49] conſulis adiiſſet, juxta tentorium ipſum pilo vigilis except⁹ eſt. Cæterum Luſitanos Viriatus erexit, vir calliditatis acerrimæ: qui ex venatore [50] latro, ex latrone ſubito dux atq; imperator, &, ſi fortuna ceſſiſſet, [51] Hiſpaniæ Romulus, non contentus libertatem ſuorum defendere, per quatuordecim annos omnia citra ultraq; [52] Iberum & 84
[53] Tagum, igni, ferroque populatus; caſtra etiam [54] prætorum, & præſidum aggreſſus, [55] Claudium Unimanum pene b ad internecionē exercitus cecidit, & inſignia trabeis & faſcibus noſtris, quæ ceperat, in montibus ſuis tropæa fixit; tandem etiam [56] Fabius Maxim⁹ conſul oppreſſerat: ſed à ſucceſſore [57] Pompilio violata victoria eſt. Quippe qui conficiendæ rei cupid⁹, fractū ducem, & [58] extrema deditionis agitantem, per fraudem, & inſidias, & [59] domeſticos percuſſores aggreſſus, hanc hoſti gloriam dedit, ut videretur aliter vinci non potuiſſe.

INTERPRETATIO.

b *Fregit Claudium Unimanum uſque ad ultimam cadem exercitus,*

NOTÆ.

[42] *Numantinis.* | De quibus cap. ſequ.

[43] *Hiſpania duces.* | Luſitanis Viriatus, Numantinis Megara dux contigit.

[44] *Celtiberis.* | Vide ſupra.

[45] *Salondicus.* | In tabulis invenio illum oppreſſum fuiſſe anno Mundi 3780. ante Ch. Nat. 168. ab Ur. Cond. 583.

[46] *Velut cœlo miſſam.* | Militibus ſuis perſuaſum eſſe volebat haſtam illam ſibi è cœlo decidiſſe.

[47] *Vaticinanti ſimilis.* | Ut hac ſuperſtitione imperitæ plebis animum teneret. Sic lib. 3. cap. 19. *Syrus quidam nomine Eunus, fanatico furore ſimulato, dum Syria Dea comas jactat, ad libertatem & arma ſervos, quaſi numinum imperio concitavit.*

[48] *Sed quum pari temeritate.* | Supra dixit ſummus vir aſtu & audacia, ad τὸ *aſtu* pertinent, *velut cœlo miſſam, & vaticinanti ſimilis.* Nunc autem *pari temeritate* τῷ *ſummus audacia*, reſpondet.

[49] *Conſulis.* | A. Hoſtilii Mancini, ut puto.

[50] *Latro.* | Milites antiqui Latrones dicebant.

[51] *Hiſpania Romulus.* | Hoc eſt fundator & conditor Hiſpani imperii, ut Romani Romulus, qui etiam ex venatore Latro, ex Latrone Imperator evaſerat.

[52] *Iberum.* | Supradictum eſt.

[53] *Tagum.* | Fluvium Luſitaniæ, qui in mare prorumpit.

[54] *Pratorum.* | Quorum nomina nullibi apud veteres leguntur.

[55] *Claudium Unimanum.* | M. Vetilium alii nominant.

[56] *Fabius.* | Q. Fabius Maximus qui Conſul fuit anno Mundi 3808. ante Ch. Nat. 140. ab Ur. Cond. 611.

[57] *Pompilio.* | Quis ſit iſte Pompilius, neſcio, & quod illi tribuitur à Q. Servilio Cæpione geſtum conſtat. Forſan pro *Pompilio* ſcribendum *Servilio.*. Sed omnino legendum Popilio: is eſt M. Popilius Lænas, qui anno poſt Viriatum interfectum Conſul fuit; nam & alibi ei Conſuli rem refert Florus, qui tamen poſt rem confectam Conſul fuit, & unius anni lapſus facilis.

[58] *Extrema deditionis.* | Quidquid extremum eſſe poterat in deditione, Gall. *Songeoit à ſe rendre, quelques rudes que fuſſent les conditions qu'on luy propoſeroit.*

[59] *Domeſticos percuſſores.* | Nam à ſuis occiſus fuit Viriatus.

CAPUT

CAPUT XVIII.

Bellum Numantinum.

[1] NUmantia, quantum Carthaginis, Capuæ, Corinthi, opibus inferior; ita virtutis nomine & [2] honore par omnibus, summumque, si viros æstimes, Hispaniæ decus. Quippe quæ sine muro, sine turrib9, modice edito in tumulo apud flumen Durium sita, quatuor millib9 Celtiberorũ, quadraginta millium exercitum; [3] per annos quatuordecim sola sustinuit; nec sustinuit modo, sed sævius aliquan-
85 to perculit, [4] pudendisq; fœderibus affecit. [a] Novissime quum invictã esse constaret, opus quoque eo fuit, [5] qui Carthaginem everterat, Non temere, [6] si fateri licet, ullius caussa belli injustior. [7] Segidenses, socios & consanguineos, Romanorum manibus elapsos exceperant. [8] Habita pro eis deprecatio nihil valuit. Quum se ab omni bellorum contagione removerent, in legitimi fœderis pretium jussi arma deponere. Hoc sic à Barbaris acceptum, quasi manus abscinderentur. Itaque statim, Megara viro fortissimo duce, ad arma conversi, [9] Pompeium prælio aggressi. Fœdus tamen maluerunt, quum debellare potuissent. Hostilium deinde Mancinum. Hunc quoq; assiduis cædibus ita subegerunt, ut [10] ne oculos quidẽ aut vocem Numantini viri quisquam sustineret. Tamen cum hoc quoq; fœdus maluere, contenti armorum manubiis, quum ad internecionẽ sævire potuissent. [b] Sed non minus Numantini, quam [11] Caudini illius fœderis flagrans ignominia

INTERPRETATIO.

a *Postremo quum certum esset* eam esse *invincibilem.*

b *Sed Pop. Rom. non minori suffusus ignominia & pudore ob Numantinum fœdus, quam Caudinum illud: purgavit quidem fœditatem præsentis dedecoris per deditionem Mancini.*

NOTÆ.

CAP. XVIII. *Bellum Numantinum, anno Mundi* 3809. *ante Ch. Nat.* 139. *ab Ur. Cond.* 612. *Coss. Cn. Servilio Cæpione, & Q. Pompeio Rufo.*

[1] *Numantia.*| Alibi dictum.

[2] *Honore.*| Honor hic pro fama. Sic honoratus, dicitur famosus, nobilis, inclytus.

[3] *Per annos quatuordecim.*| Tamen per annos octo tantum ibi Pompeio, Mancino, & Scipione bellum gestum comperio.

[4] *Pudendis fœderibus.*| Pompeii & Mancini fœdera intelligit, de quibus vid. infra.

[5] *Qui Carthaginem.*| Scipione scilicet.

[6] *Si fateri licet.*| Si Romano vera de Romanis fateri licet. Sic lib. 3. cap. 7.

[7] *Segidenses.*| Excusi omnes habent *Segulenses*, qui mihi quidem ignoti sunt, neque eorum in tabulis ulla facta est mentio, reposui igitur ex doctorum emendatione, & scriptorum Codicum auctoritate, *Segidenses*; & videntur esse incolæ urbis Segidæ, prope Celtiberos, ad dextram Iberi,

[8] *Habita pro eis deprecatio.*| *Pro eis*, pro Segidensibus.

[9] *Pompeium.*| Is est Q. Pompeius Rufus, vid. supra.

[10] *Ne oculos quidem aut vocem.*| Nec audire, nec contra tueri Numantinum Romani poterant præ metu: male qui aliter intelligunt.

[11] *Quam Caudini.*| Fœdus à Veturio Postumioque Coss. cum Samnitibus post acceptam cladem apud Caudinas furculas factum intelligit. Vid. lib. 1. cap. 16. in fin.

ac pudore popul⁹ Romanus, dedecus quidem præsentis flagitii, [12] deditione Mancini expiavit; cæterum duce Scipione, Carthaginis incendiis ad excidia urbium [c] imbuto, tandem etiam in ultionē excanduit. Sed tunc acrius in castris, quam in campo, nostro cum milite, quam cum Numantino, præliandū fuit. [d] Quippe assiduis & [13] injustis & servilibus maxime operibus attriti, [14] ferre plenius vallum, qui arma nescirent; [15] luto inquinari, qui sanguine nollent, jubebantur. [e] Ad hoc 86
scorta, [16] calones, sarcinæ nisi ad usum necessariæ, amputantur. [17] Tanti esse exercitum, quanti imperatorem, vere proditum est. Sic redacto in disciplinam milite, commissa acies: quodq; nemo visurum se unquam speraverat, factum est, ut fugientes Numantinos [18] quisquam videret. Dedere etiam sese volebant, si toleranda viris imperarentur. Sed quum Scipio verā vellet & sine exceptione victoriam, [f] eo necessitatum compulsi primum, ut [19] destinata morte in prælium ruerent, quum sese prius epulis, quasi [20] inferiis, implevissent, carnis semicrudæ, & [21] celiæ: sic vocant indigenam [22] ex frumento potionem. Intellectum ab imperatore consilium: itaq; [23] non est permissa pugna morituris. Quum fossa, atque [24] lorica, quatuorq; castris circumda-

INTERPRETATIO.

c *Cæterum tandem etiam exarsit in vindictam duce Scipione, instructo ad eversionem Urbium per incendia Carthaginis.*

d *Nam afflicti continuis operibus & iniquis, & maximè servilibus, imperabantur ferre vallum, quum nescirent* gestare *arma; & fœdari luto, quum nollent sanguine.*

e *Insuper meretrices, servi, & sarcina, nisi* quæ erant *necessaria usui, rescinduntur.*

f *Redacti ad eam necessitatem.*

NOTÆ.

[12] *Deditione Mancini.* | Vide Notata, l. I. c. 16. *Voluntaria deditione.*

[13] *Injustis.* | Scio qui legi velint, *Insuetis:* Cave mutes; imitatio poetica est, *Injusto sub fasce.*

[14] *Ferre plenius vallum.* | Ad septenos vallos eos quotidie ferre cogebat Scipio.

[15] *Luto inquinari.* | Dum vallum munirent.

[16] *Calones.* | Calones dicebantur servi militares, qui militibus ministrabant, à lignis ferendis sic dicti, quæ Græci κᾶλα vocant. Calones Tribuni, Centuriones, & digniores militum habebant, gregarii non item, quibus amputatis, adjumenta inertiæ rescindebantur.

[17] *Tanti esse exercitum.* | Sic Livius alicubi dixit, *Multitudinem semper fermè regenti esse similem.*

[18] *Quisquam.* | Id est, quivis.

[19] *Destinata morte.* | Sic Horat. de Cleopatra, *destinata morte ferocior.*

[20] *Quasi inferiis.* | Inferiæ dicuntur sacrificia mortuis fieri solita. Et dicit propter τὸ *destinata morte* supra.

[21] *Celia.* | Cerevisiæ, ut fere vocatur, genus. Hæc est forsan cujus meminit Tacit. *Potui humor ex hordeo & frumento, in quandam similitudinem vini corruptus.*

[22] *Ex frumento potionem.* | Ex frumento, id est, cum frumento, sic apud Terent. in Eunuch. act. 5. sc. 4.

Quo pacto ex jure hesterno panem atrum vorent.

Ubi *panem ex jure,* nil aliud est quam *panem cum jure,* sic apud Varr. *Panis ex aceto* item *Brassicam ex aceto.*

[23] *Non est permissa pugna morituris.* | Cum desperatis pugnare periculosissimum, illis enim quandoque ipsa desperatio lux & salus. Notissimum illud Virgil.

Una salus victis nullam sperare salutem.

[24] *Lorica.* | Hic pro vallo aut terreo muro sumitur, ut sæpe apud veteres. Vegetius etiam scribit legitimum ipsum vallum sudibus turribusque instructum, *loricam* dictum; & sic intellige infra lib. 3. cap. 10.

tos, fames premeret, ab duce orantes prælium, ut tanquam viros occideret, ubi non impetrabant, placuit eruptio. Sic conserta manu plurimi occisi, & quum urgeret fames, aliquantisper [25] inde vixere. Novissime [26] consilium fugæ sedit: sed hoc quoque, ruptis equorũ cingulis, uxores ademere, [27] summo scelere, per amorem. g Itaque deplorato
87 exitu, in ultimam rabiem furoremq; conversi, postremo mori hoc genere destinarunt: duces suos, seque, patriamque, ferro & veneno, subjectoq; undiq; igne peremerunt. [28] Macte fortissimam, & meo judicio beatissimam in ipsis malis civitatem! h asseruit cum fide [29] socios, populum orbis terrarum viribus fultum, sua manu, [30] ætate tam longa, sustinuit. Novissime, [31] maximo duce oppressa civitas, nullum de se gaudium hosti reliquit. Unus enim vir Numantin⁹ non fuit qui in catenis duceretur. Præda, ut de pauperibus, nulla: arma ipsi cremaverant: [32] Triumphus fuit tantum de nomine.

INTERPRETATIO.

g *Desperata fuga.* | h *Fideliter defendit socios.*

NOTÆ.

[25] *Inde vixere.* | Inde, hoc est ex cadaveribus occisorum. Meminit Valer. Max. *Capta jam urbe complures inventos artus, & membra trucidatorum corporum sinu suo gestantes.*

[26] *Consilium fugæ sedit.* | Id est placuit, jam supra dictum est cap. 15. cum bellum sederet. Vide.

[27] *Summo scelere.* | Summum vocat scelus, quia adempta fuga maritis suis causa mortis stetere.

[28] *Macte fortissimam.* | μακαρισμὸς; quo Civitatem benedicit. Macte propriè est magis aucte, hic autem pro *feliciter & bene.*

[29] *Socios.* | Segidenses quos Numantini è Romanorum manibus elapsos receperant.

[30] *Ætate tam longa.* | Vides hic *ætatem* de quatuordecim, cum Floro loquor, annis dici.

[31] *Maximo duce.* | P. Cornelio Scipione Africano.

[32] *Triumphus fuit tantum de nomine.* | Nam nec servi erant qui in pompa ducerentur, nec & præda, nec arma quæ ostentarentur, ut in triumphis solebat fieri.

CAPUT XIX.

HActenus populus Romanus [1] pulcher, egregius, pius, sanctus, atque magnificus: reliqua sæculi, [2] ut grandia æque, ita vel magis turbida & fœda; [3] crescentibus cum ipsa magnitudine imperii, vitiis; adeo ut si quis hanc tertiam ejus ætatem transmarinã, [4] quam ducen-

NOTÆ.

[1] *Pulcher.* | Cave hic quod vulgo dicitur intelligas, pulcher est fortis, generosus, invictus. Ut apud Virgil. lib. 7. Æneid.

Victoresq; ostentat equos satus Hercule pulchro Pulcher Aventinus.

[2] *Ut grandia æque.* | Ut æque grandia sunt ac præcedentia, ita magis turbida sunt magisque fœda.

[3] *Crescentibus, cum ipsa magn. imperii vitiis.* | Nam Asia, ut ait Justin. Romanorum facta cum opibus suis vitia quoque Romam transmisit.

[4] *Quam ducentorum annorum fecimus.* | In Procemio lib. 1. *Dehinc* [ab Appio Claudio, & Q. Fulvio Coss. scilicet] *ad Cæsarem Augustum ducenti anni quibus totum orbem pacavit.* Et ex hoc loco patet quam malè quidam ibi legerint ducenti *quinquaginta.* Cum hic apertè ostendat Florus se illam ætatem ducentorum annorum fecisse.

torum

orum annorum fecim', dividat; centum hos priores, quibus Africam, Macedoniam, Siciliam, Hispaniam domuit, [5] aureos (sicut poëtæ canunt) jure meritoq; fateatur: centum sequentes [6] ferreos plane & 88
truentos, & si quid immanius. Quippe qui [7] Jugurthinis, [8] Cimbricis, [9] Mithridaticis, [10] Parthicis bellis, [11] Gallicis atq; Germanicis, quibus cœlum ipsum gloria ascendit, [12] Gracchanas, [13] Drusianasq; cædes, ad hoc [14] Servilia bella miscuerunt: & ne quid turpitudini desit, [15] Gladiatoria. Denique in se ipse conversus, [16] Marianis, atq; Syllanis, novissime [17] Pompeii, & Cæsaris manibus, quasi per rabiem, & furore, & nefas, semet ipse laceravit. Quæ etsi juncta inter se sunt omnia atq; confusa: tamen quo melius appareant, [k] simul & ne scelera virtutib' obstrepant, separatim proferentur: priusque, ut cœpimus, justa illa, & pia cum exteris gentibus bella, memorabim': ut magnitudo crescentis in dies imperii appareat. Tum ad illa civium scelera, turpesq; & impias pugnas revertemur.

INTERPRETATIO.

k *Et simul ne flagitia sint impedimento virtutibus.*

NOTÆ.

5 *Aureos.* | Ad aurea sæcula alludit, quæ Saturno rege regnata fuêre. Virgil. lib. 6. Æneid.

Aureaque [ut perhibent] illo sub rege fuêre
Sæcula, sic placida populos in pace regebat.

[De Saturno loquitur] fuêre autem tempora in quatuor ætates divisa, prior, aurea; secunda, argentea; tertia, ærea; & quarta, reliquis durior, ferrea. Vid. Ovid. lib. 1. Metamorph.

6 *Ferreos.* | Ferrea ætas quâ omne nefas irrupit. Ovid.

. . . . de duro est ultima ferro.

7 *Jugurthinis.* | Vid. cap. 1. lib. 3.

8 *Cimbricis.* | Vid. cap. 3. lib. 3.

9 *Mithridaticis.* | Vid. cap. 5. lib. 3.

10 *Parthicis.* | Vid. cap. 11. lib. 3.

11 *Gallicis atque Germanis.* | Vid. cap. 10. lib. 3.

12 *Gracchanas.* | Seditiones Tiberii & Caii Gracchorum intelligit, de quibus Vid. cap. 14. & 15. lib. 3.

13 *Drusianas cædes.* | Drusianam seditionem. Vid. cap. 17.

14 *Servilia bella.* | Vid. cap. 19. lib. 3.

15 *Gladiatoria.* | Bellum Spartacium intelligit, de quo Vid. cap. 20. lib. 3.

16 *Marianis, atque Syllanis.* | Bellum Civile Marianum, & Syllæ cædes. Vid. cap. 21. lib. 3.

17 *Pompeis & Cæsaris Manibus.* | Vide cap. 11. lib. 4.

CAPUT XX.

Bellum Asiaticum.

VIcta ad Occasum Hispania, populus Romanus ad Orientem pacem agebat; nec pacem modo, sed inusitata & incognita quadam felicitate, relictæ [1] regiis hæreditatib' opes; & [2] tota insimul regna ve-

NOTÆ.

CAP. XX. *Bellum Asiaticum, anno Mundi 3819. ante Ch. Nat. 129. ab Urbe cond. 622. Coss. P. Licinio Crasso Muciano, & L. Valerio Flacco.*

1 *Regiis hæreditatibus.* | *Regiis hæredibus.* Quod Notandum. Bona Attali intelligit, qui ultimus Pergameorum rex fuit, nec successorem habuit: & hoc est cur noster ejus opes regiis hereditatibus relictas dicat.

2 *Tota insimul regna.* | Asia.

niebant

89 niebant. Attalus rex [3] Pergamenorum, regis Eumenis filius, [4] ſocii quondam, commilitoniſque noſtri, teſtamentum reliquit; [5] Populus Romanus bonorũ meorum hæres eſto. [6] In bonis regis fuerant. [7] Adita igitur hæreditate, provinciam populus Romanus, non quidem bello, nec armis; ſed quod eſt æquius, teſtamenti jure retinebat. Sed hanc, difficile dictu eſt, utrum facilius amiſerit, an recuperaverit. [8] Ariſtonicus regii ſanguinis ferox juvenis, urbes regibus parere conſuetas, partim facile ſollicitat: paucas reſiſtentes, [9] Myndum, [10] Samon, [11] Colophonem, vi recepit. [12] Craſſi quoq; prætoris cecidit exercitum, ipſumq; cepit. [a] Sed ille memor & familiæ, & Romani nominis, cuſtodem ſui Barbarũ virgula excæcat. In exitium ſui, quod volebat, ita concitat. [13] Mox à Perpenna domitus, & captus, & per deditionem in vinculis habitus. [14] Aquilius Aſiatici belli reliquias confecit, mixtis (nefas!) veneno fontibus ad deditionem quarundam urbium. Quæ res ut maturam, ita infamem fecit victoriã: quippe quum contra [15] fas deûm, moreſq; majorum, [16] medicaminibus impuris, in id tempus ſacroſancta Romana arma violaſſet.

INTERPRETATIO.

a *Sed ille conſcius & familiæ ſuæ, & Romani nominis, virga exoculavit Barbarum ſuum cuſtodem, & ita excitavit illum in cædem ſuam, quod cupiebat.*

NOTÆ.

3 *Pergamenorum.* | Supra dictum eſt cap. 7.

4 *Socii quondam, commilitoniſque noſtri.* | Contra Philippum. Vid. ſupra cap. 7. *Aderat ſponte in auxilium Attalus rex Pergamenorum.*

5 *Populus Rom.* | Hæc eſt ſolemnis ex jure teſtamentorum formula.

6 *In bonis regiis hæc fuerunt.* | In Edit. J. Stadii, *hæc fuerunt.* Sed quis vel hoc, vel illud intelligat? non ego; neque enim tale aliquid intelligi poteſt, niſi ab eo qui nil intelligat. Legendum eſt, fidenter dico, *in bonis regis Aſia erat*; ut ſi diceret Florus, Quale iſtud & quanti precii teſtamentum fuit! In illis bonis, quorum hæres populus Rom. relictus ab Attalo fuerat, ſcin tu quid eſſet? Aſia erat. Piget me hanc emendationem ratione probaſſe. Tamen, ne nihil dicam, perge modo, & lege quæ ſequuntur. Pater.

7 *Adita igitur hæreditate.* | Adire hæreditatem eſt ſe hæreditatis poſſeſſorem ferre.

8 *Ariſtonicus regii ſanguinis.* | Erat ex Eumene, Ariſtonicus, non juſto matrimonio, ſed ex pellice Epheſia Cithariſtæ cujuſdam filia genitus, qui poſt mortem Attali, velut paternum regnum Aſiam invaſit. Juſtin. lib. 36.

9 *Myndum.* | Oppidum in Caria.

10 *Samon.* | Inſulam in mari Ægeo è regione Cariæ.

11 *Colophon.* | Urbem Lydiæ paulo ſupra Epheſum.

12 *Craſſi.* | Is eſt P. Licinius Craſſus de quo ſupra. Sed non video cur prætorem vocet quum Conſul fuerit.

13 *Mox à Perpenna.* | Anno ſequenti Coſſ. M. Perpenna, & C. Claudio Pulchro.

14 *Aquilius.* | Man. Aquilius: anno poſt Ariſtonicum à Perpenna devictum.

15 *Fas Deûm.* | Fas Deos, jus vero homines ſpectat. Unde apud Terent. *Si jus, ſi fas.*

16 *Medicaminibus.* | Medicamina, ut in bonam ſic & in malam partem ſumuntur; hic in malam.

LIBER

LIBER TERTIUS.

CAPUT I.

Bellum Jugurthinum.

HÆC ad Orientem. Sed non ad Meridianam [1] plagam eadem quies. Quis speraret post Carthaginem aliquod in Africa bellum? Atqui non leviter se Numidia concussit: & fuit in Jugurtha, quod post Annibalem timeretur. Quippe rex callidissimus populum Romanum armis inclytum, & invictum [2] opibus aggressus est: & citra spem omnium fortuna cessit, ut rex fraude præcipuus, [3] fraude caperetur. Hic avo Masinissa, & [4] Micipsa patre per adoptionem; quum interficere [5] fratres statuisset, agitatus regni cupiditate, nec illos magis, quam senatum populumque Romanum, quorum in fide & clientela regnum erat, metueret; primum scelus mandat insidiis: potitusque Hiempsalis capite, quum se in Adherbalem convertisset, isq; Romam profugisset, missa per legatos pecunia [6] traxit in sententiam suam Senatum. Et hæc fuit de nobis ejus prima victoria. Missos deinde, qui regnum inter illum Adherbalemque dividerent, similiter aggressus, [a] quum in [7] Scauro ipsos Romani imperii mores expugnasset, inchoatum nefas perfecit audacius. Sed diu non latent scelera. Corruptæ nefas legationis erupit: placuitq; bello persequi parricidam. Primus in Numidiam [8] Calpurnius Bestia Consul immittitur: sed rex, 90

INTERPRETATIO.

[a] *Quum afflixisset ipsos mores Imperii Rom. in Scauro audacius absolvit inceptum scelus.*

NOTÆ.

CAP. I. *Bellum Jugurthinum. Anno Mundi 3839. ante Ch. Nat. 109. ab Ur. Cond. 642. Coss. P. Cornelio Scipione Nasica, & L. Calpurnio Bestia.*

[1] *Plagam.* | Jam supra dictum est.

[2] *Opibus aggressus est.* | Nam plurimos Romæ argento corrupit.

[3] *Fraude caperetur.* | Fraude Bocchi soceri sui Jugurtha in insidias deductus est, & Syllæ in manum traditus.

[4] *Micipsa patre per adoptionem.* | Micipsa Masinissæ filius Jugurtham fratris filium adoptavit, & moriens illi æquam cum filiis suis Adherbale & Hiempsale, regni partem reliquit.

[5] *Fratres.* | Adherbalem & Hiempsalem.

[6] *Traxit in sententiam suam.* | Nam Adherbal jussus fuit regnum cum Jugurtha dividere.

[7] *Quum in Scauro ipsos Romani imp. mores.* | Nam quum Scaurus omnium gravissimus & abstinentissimus videretur, eo pecunia corrupto, omnino ruisse imperii mores videbantur.

[8] *Calpurnius Bestia.* | Vide supra.

[9] peritus,

91 [9] peritus, fortius adversus Romanos aurum esse quam ferrum, pacem emit. b Cujus flagitii reus, quum [10] interveniente publica fide à senatu accerseretur, pari audacia & venit, & competitorem imperii Massinissæ [11] Massivam immisso percussore confecit. Hæc altera contra regem fuit caussa bellandi. Igitur sequens ultio mandatur [12] Albino. [13] Sed hujus quoq; (pro dedecus!) ita corrupit exercitum, ut voluntariâ nostrorum fugâ vinceret Numida, castrisque potiretur. Addito etiam [14] turpi fœdere, in pretium salutis, [15] quem prius emerat exercitum dimisit. Eodem tempore in ultionem non tam imperii Romani, quam pudoris, [16] Metellus assurgit: qui [17] callidissime hostem nunc precibus, nunc minis, [18] jam simulata, jam quasi vera fuga eludentem, artibus suis aggressus est. Agrorum atque vicorum populatione non contentus, in ipsa Numidiæ capita impetum fecit, & [19] Zamam quidem frustra diu voluit; cæterum [20] Thalam, gravem armis, thesauroque regis, diripuit. Tunc urbibus exutum regem, & jam finium suorum, [21] regniq; fugitivum, per [22] Mauros atque [23] Gætuliam sequebatur. Postremo Marius auctis ad-
92 modū copiis, [24] quum pro obscuritate generis sui [25] capite censos sacramento adegisset, jam fusum & [26] saucium regem adortus, non facilius tamen vicit, quam si integrum & recentem. Hic & urbem Herculi con-

INTERPRETATIO.

b *Cujus sceleris reus quum à Senatu evocaretur, interposita fide publica eadem audacia & venit, & immisso percussore trucidavit Massivam competitorem imperii Masinissa.*

NOTÆ.

9 *Peritus.* | Notandum hic *peritus* poni pro *expertus*, *edoctus*, *&c.* Nescio an temere alibi reperias.

10 *Interveniente publica fide.* | Romani fidem suam dedere se amicè cum eo acturos.

11 *Massivam.* | Masinissæ nepotem.

12 *Albino.* | Sp. Posthumio Albino.

13 *Sed hujus quoque.* | Non Albini, qui Consul fuit, sed fratris ejus Auli Posthumii qui fratri legatus fuit.

14 *Turpi.* | Romanis.

15 *Quem prius emerat.* | In al. Cod. legitur *quod prius emerat.* Ubi error est; in Editione Stadii legitur, *quem, quod prius emerat dimisit exercitum.* Ibi error est quoque, sed cujus ope locus Flori emendetur. Dele modo, *quod*, atque ita res confecta erit; nam, ex Sallustio exercitum P. R. emerat Jugurtha. Illud autem, *quod*, quasi varians lectio additum fuerat. Et miror Salmasium qui cum hanc lectionem in Cod. Palat. repererit, alteram tamen amplectatur.

16 *Metellus.* | Q. Cæcilius Metellus Numidicus.

17 *Callidissimè.* | Miror fuisse qui *Callidissimum* legi vellent. Nam Tò *Callidissimè* non ad hostem, sed ad Metellum debet referri, quem callidissimè egisse dicit noster, quod Jugurtham artibus suis aggressus est.

18 *Jam simulata, jam quasi vera fuga.* | Sed, *simulata fuga*, & *quasi vera* idem est. Lego, *jam* vera fuga, vel *jamque*; ut quibusdam editionibus positum est. Sed Tò *quasi*, delendum.

19 *Zamam.* | Africæ urbem quinque dierum itinere Carthagine distantem.

20 *Thalam.* | Africæ urbem. Hanc intra quadragesimum diem Metellus diripuit.

21 *Regnique fugitivum.* | Nota fugitivum regni & finium, pro regno & finibus.

22 *Mauros.* | Africæ populos in ultimo tractu ad Occidentem.

23 *Gætuliam.* | Gætulia Africæ infra Mauros.

24 *Quum pro obscuritate generis sui.* | Nam ex infimo loco natus Marius.

25 *Capite censos.* | Capite censi ii diceban-bantur qui cum non haberent bona, quæ in censum referrent capite tantum censebantur, qui & proletarii dicti sunt.

26 *Saucium.* | De clade in bello affectò dici jam supra monuimus.

ditam

ditam [27] Capsam in media Africa sitam, [28] anguibus arenisq; vallatam, mira quadam felicitate superavit; & saxeo inditã monti [29] Mulucham urbem, [30] per Ligurem, aditu arduo inaccessoque, penetravit. Mox non ipsum modo, sed Bocchum quoque Mauritaniæ regem, jure sanguinis Numidam [c] vindicantem, apud oppidũ [31] Cirtam graviter cecidit. Qui ubi, diffisus rebus suis, alienæ cladis accessio fieri timet, pretium fœderis, atque amicitiæ, regem facit. Sic fraudulentissimus regum, fraude soceri sui in insidias deductus est, & Sullæ in manum traditus: tandemque opertũ catenis Jugurtham in triumpho populus Romanus aspexit. Sed ille quoque, quamvis victus, & vinctus, vidit Urbem; [32] quam venalem, & quandoque perituram, si habuisset emptorem, frustra cecinerat. [33] Jam [34] ut venalis fuisset, habuit emptorem: & quum ille non evaserit, certum erat eam non esse perituram.

INTERPRETATIO.

c *Sed etiam juxta oppidum Cirtam graviter vulneravit Bocchum defendentem Jugurtham jure sanguinis.*

NOTÆ.

27 *Capsam.* | Urbem Africæ propriæ ab Hercule Phœnice conditam. Alia est in interiori Lybia. De priori intellige, inter Tritonem & Bagradam fluvios sita.

28 *Anguibus.* | Vide Sallust.

29 *Mulucham.* | In Mauritania ad Mulucham fluvium sitam. Castellum nominat Sallust.

30 *Per Ligurem.* | De industria hujusce Liguris, vide Sallust.

31 *Cirtam.* | Numidiæ urbem Masinissæ quondam regiam, ad Pagydam fluvium.

32 *Quam venalem.* | Jugurtha, cum ex urbe clam fugeret, dixisse fertur: O *urbem venalem, & cito perituram si emptorem habuerit!*

33 *Jam.* | In al. legitur *tamen*, at ego puto Florum scripsisse *nam*: reddit enim rationem horum verborum *frustra cecinerat.*

34 *Ut venalis fuisset.* | *Ut*, hic *quamvis* significat, sit Romam venalem fuisse, habuit quidem emptorem, nempe Jugurtham, tamen certum erat illam non esse perituram; quum ille non evaserit, sed contra victus & vinctus in eam fuerit deductus.

CAPUT II.

Bellum Allobrogicum.

[a] SIC ad meridiem populus Romanus. Multo atrocius, & multipliciter 93
magis, & à Septemtrione sævitum. Nihil hac plaga infestius. Atrox cœlum, [1] perinde ingenia. [2] Omni igitur tractu violentus hostis, à dextris atque lævis, & medio Septemtrionis, erupit. Prima trans Alpes arma

INTERPRETATIO.

a *Sic populus Rom. agebat versus meridiem, sed multo crudelius & magis multipliciter Septentrio sævit. Nihil iniquius hac regione; infestus aër sic & ingenia.*

NOTÆ.

CAP. II. *Bellum Allobrogicum. Anno Mundi* 3829. *ante Ch. Nat.* 119. *ab Urbe Cond.* 632. *Coss. L. Opimio, & Q. Fabio Maximo. Toto decennio ante inceptum bellum Jugurthinum. De quo vid. cap. sup.*

1 *Perinde ingenia.* | Nam ubique locorum situs ingenia hominum format.

2 *Omni igitur tractu.* | Mox ipse explicat per, *à dextris atque lævis, & media Septentrionis.*

nostra sensere [3] Salyi; quum de incursionibus eorũ fidissima atq; amicissima civitas [4] Massilia quereretur. [5] Allobroges deinde, & [6] Arverni, quum adversus eos [7] similes [8] Æduorum querelæ opem & auxilium nostrum flagitarent.[9] Varus victoriæ testis,[10] Isaraq; & [11] Vindelicus amnes,& [12] impiger fluminum Rhodanus. Maximus Barbaris terror elephanti fuêre,[13] immanitati gentium pares. Nil tam conspicuũ in triumpho,quam rex ipse Bituitus, discoloribus in armis, argenteoq; carpento,qualis pugnaverat. Utriusque victoriæ quod,quantumque gaudium fuerit, vel hinc existimari potest, quod & [14] Domitius Ænobarbus, & Fabius Maximus,ipsis quibus dimicaverant in locis,saxeas erexere turres, & desuper exornata armis hostilibus tropæa fixere: quum hic mos insusitatus fuerit nostris.Nunquam enim populus Romanus,hostibus domitis victoriam suam exprobravit.

NOTÆ.

3 *Salyi.* | Supra dictum est lib.2. cap.3.

4 *Massilia.* | Galliæ Narbonensis urbs. *Marseille.*

5 *Allobroges.* | Galliæ Narbonensis populi, hodie *Dauphinois.*

6 *Arverni.* | Galliæ populi, hodie *Auvergnacs.*

7 *Similes.* | Querelis Massiliæ scilicet.

8 *Æduorum.* | Æudi Galliæ populi, *Bourguignons.*

9 *Varus victoriæ testis.* | Sic Horat. Flumen testem appellat *testis metaurum flumen.* Est autem *Varus* fluvius qui Galliã, & Italiã dividit.

10 *Isaraque.* | Galliæ Narbonensis fluvius.

11 *Vindelicus.* | In Provincia Narbonensi, sic dictus à Vindelo oppido quod præterfluit. Ab aliis non fluvius, sed fons vocatur.

12 *Impiger fluminum.* | Merus Græcismus, pro impiger inter flumina. Græci dicunt δῖα θεάων, pro diva inter Deas.

13 *Immanitati.* | De vastitate, immensitate corporum, immanitas dicitur.

14 *Domitius Ænobarbus.* | Qui tunc proconsul erat.

CAPUT III.

Bellum Cimbricum, Theutonicum, ac Tigurinum.

94 [1] Cimbri, [2] Theutoni, atque [3] Tigurini, ab extremis [4] Galliæ profugi, quum terras eorum inundasset Oceanus, novas sedes toto orbe quærebant: exclusiq; Gallia & Hispania,quum in Italiam [5] remigarent, misere legatos in castra Silani; inde ad senatum, petentes, ut

NOTÆ.

CAP. III. *Bellum Cimbricum, Theutonicum, ac Tigurinum, ut quidem habet Florus, anno Mundi 3841. ante Ch. Nat. 107. ab Ur. Cond. 644. Coss. Q. Cæcilio Metello Numidico, & Marcio Junio Silano. Sed jam tum quatuor anni fere transierant cum Papirius Consul à Cimbris cum exercitu fusus fuit.*

1 *Cimbri.* | Germaniæ populi Septentrionales.

2 *Theutoni.* | Populi ad mare Germanicum.

3 *Tigurini.* | Populi sunt à Tigurino Helvetiorum pago sic dicti.

4 *Gallia.* | Cluver. legit *Germania.* Sed nil opus est.

5 *Remigarent.* | Non placet. Alii, *remigrarent*, quod stare non potest. Salmasius *regyrarent*, quod ei valde placet: Causam nescio. Ipse quidem legerim *emigrarent*, scriptura apertissima. & ex veteri historia. Nam tunc primum Italiam petebant. *Pater.*

Martius

Martius populus aliquid sibi terræ daret quasi [6] stipendium: cæterum, ut vellet, manibus atque armis suis uteretur. Sed quas daret terras populus Romanus [7] agrariis legibus intra se dimicaturus? Repulsi igitur, quod nequiverant precibus, armis petere constituunt. Sed nec primum quidem impetum Barbarorum [8] Silanus, nec secundum [9] Manlius, nec tertium [10] Cæpio sustinere potuerunt. Omnes fugati, exuti castris. Actum erat, nisi Marius illi sæculo contigisset. Ille quoque non ausus congredi statim; militem tenuit in castris,[a] donec invicta illa rabies, & impetus, quem pro virtute Barbari habent, consenesceret. Recessere igitur increpantes, & (tanta erat capiendæ Urbis fiducia) consulentes, si quid ad uxores suas mandarent. Nec segnius, quam minati fuerant, tripartito agmine per Alpes, id est claustra Italiæ, ferebantur. Marius mira statim velocitate occupatis compendiis, prævenit hostem. Prioresque [11] Theutonos sub ipsis Alpiũ radicibus assequutus, in locum, quem 95
[12] Aquas Sextias vocant, quo, fidem numinum! prœlio oppressit? Vallem fluviumq; medium hostes tenebant. Nostris aquarum nulla copia. [13] Consultóne id egerit imperator; [15] an errorem in consilium verterit, dubium. Certe necessitate aucta virtus, causa victoriæ fuit. Nam flagitante aquam exercitu, Viri, inquit, estis, en [15] illic habetis. Itaque tanto ardore pugnatum est, eaque cædes hostium fuit, ut victor Romanus de cruento flumine non plus aquæ biberit, quam sanguinis Barbarorũ. Certe rex ipse, Theutobochus [16] quaternos senosq; equos transilire solitus,[17] vix unum quum fugeret ascendit; proximoq; in saltu comprehensus, insigne spectaculum triumphi fuit. Quippe vir proceritatis eximiæ super tropæa ipsa eminebat. Sublatis funditus Theutonis, in Cimbros convertitur. [b] Hi jam (quis crederet?) per hiemem, quæ altius

INTERPRETATIO.

a *Donec invincibilis ille furor & impetus quem barbari habent loco virtutis, defervesceret, retro cessere igitur milites.*

b *Hi jam per hiemem quæ attollit Alpes altius, quis crederet! Per Tridentina juga descenderant in Italiam ruendo devoluti*

NOTÆ.

[6] *Stipendium.* | Quasi militibus, & inde est quod mox dicunt, Senatus *manibus atque armis suis uteretur.*

7 *Agrariis legibus intra se dimicaturus.* | Tribunorum seditiones respicit, de quibus vid. infra cap. xiii, xiv, xv, xvi, xvii.

[8] *Silanus.* | Marcius Julius Silanus, supra.

[9] *Manlius.* | Qui sit iste Manlius ignorare me fateor. Legendum puto *Mallius.* Is est Mallius qui Consul fuit quinto anno post Junium Silanum, & à Cimbris victus eodem tempore quo Cœpio, qui tunc proconsul erat, & ambo castris exuti.

[10] *Cæpio.* | Q. Servilius Cœpio tunc proconsul.

[11] *Theutonos.* | Vide supra.

[12] *Aquas Sextias.* | Aquæ Sextiæ oppidum in Gallia Narbonensi ad mare.

[13] *Consultóne id egerit imperator.* | Ut milites eo acrius pugnarent, quod aquæ deficerent.

[14] *An errorem in consilium verterit.* | Effecerit ut ea quæ errore evenerint, consilio ducis facta viderentur.

[15] *Illic.* | In mediis hostibus.

[16] *Quaternos senosque equos transilire.* | Quatuor vel sex equos in pugnam secum ducebat, ut ex fesso in recentem transiret, dum omnes currerent, & sic omnes ordine percurrebat. Hoc est quod noster quaternos, & senos equos transilire vocat.

[17] *Vix unum quum fugeret ascendit.* | Lege, *quo.*

Alpes levat,[18] Tridentinis jugis in Italiam,[19] provoluti ruina descenderant. [20] Atesim flumen non ponte, nec navibus, sed quadam stoliditate Barbarica primū corporibus aggressi; postquam retinere amnem manibus & clipeis frustra tentaverant, ingesta obrutum silva transiluēre: &,[c] si statim infesto agmine Urbem petiissent, grande discrimen [21] esset, sed [22] in Venetia, quo fere tractu Italia mollissima est, ipsa soli cœlique clementia robur elanguit. Ad hoc panis usu, carnisque coctæ, & dulcedine vini mitigatos, Marius in tempore aggressus est. [23] Jam diem pugnæ à nostro imperatore petierunt, & sic proximum dedit. In patentissimo, quem [24] Raudium vocant, campo procurrere. Millia [25] inde [26] ad sexaginta ciciderunt; [27] hinc trecentis min⁹: per omnem diem conciditur Barbarus. Istic quoq; imperator addiderat virtuti dolum; sequutus Annibalem, [28] artemq; Cannarum: primum, nebulosum nactus diem, ut hosti inopinatus occurreret; tum ventosum quoq; ut pulvis in oculos & ora ferretur; tum acie [29] conversa in Orientem, ut, quod ex captivis mox cognitum est, ex splendore galearum, ac repercussu, quasi ardere cœlum videretur. Nec minor cum uxoribus eorum pugna, quam cum ipsis fuit: quum objectis undique plaustris, atque carpentis, altæ desuper quasi è turribus, lanceis contisque pugnarent. Perinde speciosa mors earum fuit quam pugna. Nam quum missa ad Marium legatione,

96

INTERPRETATIO.

[c] *Et si mox petiissent Romam inimicis copiis, magnum periculum fuisset: sed in Venetia, quâ fere regione Italia clementissima est, vires eorum mollita fuēre ipsâ salubritate terræ & aëris.*

NOTÆ.

[18] *Tridentinis jugis.* | Tridentini Montes sunt sub Alpibus quæ Venetæ appellantur, juxta fluvium Athesin.

[19] *Provoluti ruina.* | Cimbri subjicientes corporibus lata scuta, sic per nivem ruendo se dimisere, quod ruina provolvi dicit noster. Sic Livius lib. 46. *Inenarrabilis labor descendentibus cum ruina jumentorum sarcinarumque.* Et infra, *Rursus simili ruina inferioris pontis deferebantur*

[20] *Athesim flumen.* | In Rætia sub Alpibus, juxta Tridentinos montes.

[21] *Esset.* | Pro fuisset, sic apud Terent. in Adelph. act. 1. sc. 1.

--- *Nam si esset unde id fieret*
Faceremus. ---

Id est, *si fuisset unde id fieret, fecissemus.*

[22] *In Venetia.* | Italiæ regione inter Athesim & Anassum fluvium, non longe à mari Hadriatico.

[23] *Jam diem pugnæ.* | Hic aliquid deesse putavit summus vir Salmasius, qui legendum censuit. *Venere illi, quam metus in Barbaris nulla vestigia! diem pugnæ ab Imperatore nostro petierunt.* Id vero, ut ingenue dicam, non probo, quum adeo ex levi mutatione, & scripturæ, & sensui fieri satis possit. Lege igitur, *Ii diem pugnæ ab Imperatore nostro petierunt, & is proximum dedit.*

[24] *Raudium.* | In Venetia ponit Florus, alii legendum volunt *Caudium*, quod probari non possit.

[25] *Inde.* | A parte Cimbrorum.

[26] *Ad sexaginta.* | Plutarchus tamen scribit centum & viginti millia cæsa, & sexaginta millia capta fuisse.

[27] *Hinc.* | A parte Romanorum.

[28] *Artemque Cannarum.* | Vide cap. vi. lib. iii. *Insuper callidissimus Imperator* [de Annibale loquitur] *patentibus in campis observato loci ingenio, quod & sol ibi acerrimus, & plurimus pulvis, & Eurus ab Oriente, quasi ad constitutum, ita instruxit aciem, ut Romanis adversus hæc omnia obversis, quasi secundum cœlum tenens, vento, pulvere, sole, pugnaret.*

[19] *Conversa in Orientem.* | Ita ut surgentem solem Romani, Cimbri vero cadentem aspicerent.

liber-

libertatem [30] ac sacerdotiū non impetrassent, [31] (nec fas erat) suffocatis elisisque passim infantibus suis, aut mutuis concidere vulneribus, aut vinculo è crinibus suis facto, ab arboribus, jugisq; plaustrorum pependerunt. [32] Bojorix rex in acie dimicans, impigre nec inultus occubuit. [d] Tertia [33] Tigurinorū manus, quæ quasi subsidio [34] Noricos incederat Alpium tumulos, in diversa lapsi, fuga ignobili & latrociniis evanuit. Hunc tam lætum, tamque felicem liberatæ Italiæ, assertique imperii nuncium, non per homines, ut solebat, populus Romanus accepit; sed per ipsos, si credere fas est, deos. Quippe [35] eodem die, quo gesta res 97
est, visi pro æde Castoris & Pollucis, juvenes laureati Prætori litteras tradere: frequensq; in spectaculo rumor, [36] Victoriæ Cimbricæ feliciter, dixit. Quo quid admirabilius, quid insignius fieri potest? [e] Quippe, velut elata montibus suis Roma spectaculo belli interesset, [37] quod in [38] gladiatorio munere fieri solet, uno eodemque momento, quum in acie Cimbri succumberent, populus in urbe plaudebat.

INTERPRETATIO.

d *Tertius exercitus Tigurinorum, qui occupaverat juga Alpium, quasi ad subsidium; in dimersas terras fugientes inhonesta fuga, & latrociniis disparuit.*

e *Nam quasi Roma montibus suis evecta spectaret bellum, uno & eodem momento quo Cimbri in pugna caderent, populus Rom. plaudebat in urbe, quod fieri solet in Gladiatoriis spectaculis.*

NOTÆ.

[30] *Ac Sacerdotium.* | *Permission de se faire Religieuses.* Cupiebant, puto, privatum aliquod Sacerdotum Collegium componere, nec aliis sacerdotibus commune.

[31] *Nec fas erat.* | Quippe & hostes & Barbari.

[32] *Bojorix Rex.* | Malè in aliis Beleus.

[33] *Tertia Tigurinorum manus.* | Vide initium capitis.

[34] *Noricos Alpium tumulos.* | Alpes quæ ad Noricum conversæ sunt, ut Alpes Juliæ, quæ & Venetæ vocantur.

[35] *Eodem die.* | Hoc fieri quidem potuit, sed sine Deorum interventu. Sic dum Xerxes bellum in Græcia gereret, quadraginta octo horarum spatio omnia in Persiam fama tulerat. Per dispositas scilicet stationes, ab Athenis Susas usque, quæ vocem acceptam ad alias, & sic porro tramitterent.

[36] *Victoriæ Cimbricæ feliciter.* | Faustis plane acclamationibus familiaris vox erat FELICITER. Sueton. in Domitian. cap. 13. *acclamari etiam in Amphitheatro epulari die libenter audiit* DOMINO ET DOMINÆ FELICITER.

[37] *Quod in gladiatorio munere fieri solet.* | Nam dum certant Gladiatores, cadentibus iis, populus plausum dat.

[38] *Gladiatorio munere.* | Cum quis Gladiatores, vel aliud quid populo visendum præbet, id propriè munus dicitur.

CAPUT IV.

Bellum Thracium.

POst Macedonas, [1] si diis placet, Thraces rebellabant, ipsi quondam tributarii Macedonum; [a] nec in proximas modo provincias con-

INTERPRETATIO.

a *Nec contenti petere Thessaliam atque Dalmatiam, proximas Provincias.*

NOTÆ.

CAP. IV. *Bellum Thracium. Anno Mundi 3836. ante Ch. Nat. 112. ab Ur. Cond. 639. Coss. Man. Acilio Balbo, & C. Porcio Catone. Hoc bellum cœptum est ante Cimbricum & Jugurthinum de quibus cap.* I. *&* III.

[1] *Si Diis placet.* | Indignantis hæc vox est, ut vulgo nos etiam dicimus, *S'il plaist à Dieu.*

tenti incurrere, Theſſaliam, atque [2] Dalmatiam; in Adriaticum mare uſque venerunt: eoque fine contenti, quaſi interveniente natura, contorta in ipſas aquas tela miſerunt. [b] Nihil interim per id omne tempus
98 reſiduum crudelitatis fuit in captivos ſævientibus: litare diis ſanguinē humanum: bibere [3] in oſſibus capitum, & cujuſquemodi ludibrio fœdare mortem [4] tam igni quam fumo: partus quoq; gravidarum extorquere tormentis. Sæviſſimi omnium Thracum [5] Scordiſci fuêre: ſed calliditas quoq; ac robur [6] acceſſerat. Silvarum & montium ſitus cum ingenio [7] conſentiebant. Itaque non fuſus modo ab his, aut fugatus, (ſed ſimile prodigio!) omnino totus interceptus exercitus, quem duxerat Cato. [8] Didius vagos, & libera populatione diffuſos, intra ſuam repulit Thraciam. [9] Druſus ulterius egit, & [10] vetuit tranſire Danubium, [11] Minutius [c] toto vaſtavit [12] Hebro, multis quidem amiſſis, [13] dum perfidum glacie flumen equitatur. [14] Piſo [15] Rhodopen, [16] Caucaſumq; penetravit. [d] [17] Curio Daciâ tenus venit: ſed tenebras ſalutum expavit.

INTERPRETATIO.

b *Interea per totum illud tempus nil ſævitiæ reliquum fuit illis in captivos crudeliter agentibus.*

c *Minutius per totum Hebrum cecîdit, dum equitant per fluvium infidum propter glaciem.*

d *Curio venit uſque ad Daciam, ſed timuit obſcuritatem ſylvarum.*

NOTÆ.

[2] *Dalmatiam.* | Illyridis regio eſt, ad Adriaticum mare.

[3] *In oſſibus capitum.* | Ex interfectorum craniis ſibi pocula fecêre.

[4] *Tam igni quam fumo.* | Nam alios igne, alios fumo necavêre.

[5] *Scordiſci.* | Alii eos ponunt in Thracia, ut noſter; alii Pannoniæ inferioris populos faciunt; & alii Illyricis & Thracibus permixtos ſcribunt.

[6] *Acceſſerat.* | Ad ſævitiam ſcilicet.

[7] *Conſentiebant.* | Malim legere, *Conſentiebat*; propter Tò *ſitus*, quod in ſingulari ſæpius, quam in plurali numero invenias.

[8] *Didius.* | Anno ſequenti poſt cæſum Catonis exercitum.

[9] *Druſus.* | M. Livius Druſus, tertio anno poſt incœptum bellum,

[10] *Vetuit tranſire Danubium.* | Legendum. *Vetuit tranſire Danubius*, hoc ſenſu ut Danubius obſtiterit quominus illos Druſus ulterius egerit. Danubius autem Europæ fluvius eſt qui Daciam inter & Thraciam fluit.

[11] *Minutius.* | M. Minutius Rufus, quinto belli anno.

[12] *Hebro.* | Thraciæ fluvius eſt aurifer.

[13] *Dum perfidum glacie flumen.* | Optimè legendum conjecit Salmaſius, *per perfidum glacie flumen equitatur.* Perfidum autem flumen vocat, quòd Minutius dum flumini congelato exercitum ſuum crederet, multos amiſerit, nondum ſatis firmata glacie.

[14] *Piſo.* | Puto eum eſſe L. Calpurnium Piſonem Cæſonium, Druſi collegam, qui à Tigurinis occiſus fuit; quamquam eum cum Thracibus bellum geſſiſſe nuſquam invenio.

[15] *Rhodopen.* | Thraciæ montem.

[16] *Caucaſum.* | Montem inter Pontum Euxinum, & mare Caſpium. Sed hîc erraſſe Florum puto: quid enim Caucaſo commune cùm Thracibus?

[17] *Curio.* | C. Scribonium Curionem intelligit, qui Conſul fuit anno Mundi 3874. ab Urbe Condita 677. & bellum geſſit anno poſtquam Cicero è Græcia reverſus eſt; poſt cæſum Catonis exercitum 37. Unde patet hic Florum non unum tantum, ſed plurima bella deſcribere.

[18] *Daciâ.* | Europæ regione ſupra Danubium.

Appius

[19] Appius in [20] Sarmatas uſque pervenit; [21] Lucullus [22] ad terminum gentium Tanaïm, [33] lacumq; Mæotim. Nec aliter cruentiſſimi hoſtiū quam [24] ſuis moribus domiti. Quippe in captivos [25] igne ferroq; ſævitum eſt. Sed nihil Barbaris atrocius viſum eſt, quam quod abſciſſis manibus relicti, vivere ſuperſtites pœnæ ſuæ jubebantur. 99

NOTÆ.

19 *Appius.* | Appius Claudius pulcher, qui tribus annis ante Curionem Conſul fuit: & hunc Florus debuit præmittere.

20 *Sarmatas.* | Populos ſupra Boriſthenem fluvium. Sed duplex eſt Sarmatia, Europæa altera, altera Aſiatica. Prior ſupra Boriſthenem, poſterior ſupra Tanaïm verſus Orientem.

21 *Lucullus.* | Duo fuêre Luculli fratres ex gente Licinia; nempe M. Licinius Lucullus, & Lucius Licinius Lucullus: de priori autem hìc ſermo eſt, alter enim Lucius contra Mithridatem bellum geſſit. Vide Eutrop. lib. 6. ad an. urb. 681.

22 *Ad terminum gentium Tanaïm.* | Non dicit noſter ultra Tanaïm nullas gentes habitare, ſed Tanaïm eſſe terminum illarum gentium, nempe Thracum. Eſt autem Tanaïs fluvius qui Aſiam ab Europa diſterminat.

23 *Lacumque Mæotim.* | Paludem Mæotim ſupra Pontum Euxinum.

24 *Suis moribus.* | Nam ſupra dixit Scordiſcos ſæviſſimos Thracum fuiſſe.

25 *Igne ferroque.* | Prout ipſi in Romanos ſævierant.

CAPUT V.

Bellum Mithridaticum.

[1] PONticæ gentes ad Septemtrionem in [2] mare ſiniſtrum jacent, à [3] Pontico cognominatæ mari. Harum gentium atque regionum rex antiquiſſimus [4] Æetas: [5] poſt Artabazes, à [6] ſeptem Perſis oriundus: [7] inde Mithridates omnium longe maximus; quippe quum [8] quatuor Pyrrho, [9] decem & ſeptem anni Annibali ſuffecerint; ille 100
per [10] quadraginta annos reſtitit, donec tribus ingentibus bellis ſuba-

NOTÆ.

CAP. V. *Bellum Mithridaticum. Anno Mundi 3860. ante Ch. Nat. 88. ab Ur. Cond. 663. 11. an. antequam Appius Claudius pulcher (de quo ſupra) contra Thraces pugnaret.*

1 *Pontica gentes.* | Quæ Pontum Aſiæ regionem ſub Euxino incolunt.

2 *Mare ſiniſtrum.* | Pontum Euxinum intelligit, qui Orientem aſpicientibus ad ſiniſtram jacet.

3 *Pontico mari.* | Ponto Euxino qui mare Ponticum à Strabone, Tacito, & Plutarcho nominatur.

4 *Æetas.* | Medeæ pater. Prope 1260. an. ante J. Ch. & circiter 60. ante bellum Trojanum.

5 *Poſt Artabazes.* | Septem Perſæ prope 740. an. poſt Æetam floruêre, à quibus Artabazes, ſed quanto temporis intervallo ab illis abfuerit ignotum eſt.

6 *A ſeptem Perſis.* | Septem Perſas intelligit, qui Regnum à falſo Rege Oropaſta recipere conjuraverant. Vide Juſtin. lib. 1. cap. ix.

7 *Inde Mithridates.* | *Inde*, nempe ab Artabaze, ſic enim malim intelligi, quam *deinde*, quomodo ſæpe ſumitur. Explicationem meam firmat Aurel. Victor, qui à ſeptem Perſis eum oriundum facit. *Mithridates*, inquit, *Rex Ponti, oriundus à ſeptem Perſis:* Ne tamen Mithridatis avorum inde uſque à ſeptem Perſis ſeriem ſcire deſideres, jam nunc tibi ego renuntio nunquam fore ut illa ulli homini nota ſit.

8 *Quatuor Pyrrho.* | Vid. lib. 1. cap. xviii.

9 *Decem & ſeptem anni.* | Vid. cap. vi. lib. 11.

10 *Quadraginta annos.* | Juſtin. habet. 46. lib. 37. cap. 1. Sed uterque & Juſtinus & Florus falſi ſunt. Nam quomodo quadraginta annos reſtitiſſet, qui vigeſimo ſeptimo anno poſt inceptum bellum ſuum diem obiit?

ctus; [11] felicitate Syllæ, virtute Luculli, magnitudine Pompeii consumeretur.[a] Causam quidem illius belli prætenderat apud Cassium legatum, attrectari terminos suos à [12] Nicomede Bithynico: cæterū elatus animis ingentibus, Asiæ totius, &, si posset, Europæ cupiditate flagrabat. Spem ac fiduciam dabant nostra vitia. Quippe quum [13] civilibus bellis dejungeremur, invitabat occasio; nudumq; imperii latus ostentabant [14] procul [15] Marius, Sylla, Sertorius. Inter hæc Reipublicæ vulnera, & hos tumultus, repente, quasi captato tempore, in lassos simul atq; [16] districtos, [b] subitus turbo Pontici belli, ab ultima veluti specula Septemtrionis erupit. Primus statim impetus belli [17] Bithyniam rapuit. Asia deinde pari terrore correpta est.[c] Nec cunctanter ad regem ab urbibus nostris, populisq; descitum est. Aderat, instabat, sævitia, quasi virtute utebatur. Nam quid atrocius uno ejus edicto, [18] quum omnes, qui in Asia forent, Romanæ civitatis homines interfici jussit? Tum quidem domus, templa & aræ, humana omnia atq; divina jura violata sunt. Sed hic [19] terror Asiæ, Europam quoq; regi aperiebat. Itaque missis Archelao Neoptolemoq; præfectis, excepta [20] Rhodo, quæ pro nobis stetit, cæterum [21] Cyclades, [22] Delos, [23] Eubœa, & ipsum Græciæ decus Athenæ, tenebantur. Italiam jam, ipsamq; urbem Romam
101 [24] regius terror afflabat. Itaq; [25] Lucius Sylla festinat, vir armis optimus: pariq; violentia ruentem ulterius hostem, quadam quasi manu, repulit: primumq; Athenas urbem [26] (quis crederet?) [27] frugum parentem, obsidione, ac fame ad humanos cibos compulit. Mox subruto [28] Piræi portu, [28] sex quoq; & amplius muris, postquam domuerat in-

INTERPRETATIO.

a *Cassio quidem legato objecerat* hanc *belli causam*; nempe *fines suos* invadi, attingi *à Nicomede Bithynico.*

b *Subita Pontici belli tempestas orta est, quasi ab extrema Septentrionis arce.*

c *Nec segniter urbes nostræ, & populi declinavère ad regem.*

NOTÆ.

[11] *Felicitate Syllæ.* | Vid. infra.

[12] *Nicomede.* | Bithyniæ rege.

[13] *Civilibus bellis.* | Bellum Marii & Syllæ intelligit. De quibus vid. cap. xxi. hujus lib.

[14] *Procul.* | A Roma scilicet

[15] *Marius, Sylla, Sertorius.* | Qui omnes contra Romanos arma sumpserant.

[16] *Districtos.* | In diversas partes occupatos.

[17] *Bithyniam.* | Asiæ minoris regio est, intra Sangarium fluvium & Propontida.

[18] *Quum omnes.* | Legendum, *quo*, ut in quibusdam Editionibus apparet.

[19] *Terror Asiæ.* | Terror quem Asiæ Mithridates incusserat.

[20] *Rhodo.* | Rhodus Carpathii maris insula.

[21] *Cyclades.* | Insulæ in mari Ægeo, sic dictæ quod ita positæ sunt, ut orbem, qui Græcè *κύκλος* dicitur, efficiant.

[22] *Delos.* | Una ex Cycladibus.

[23] *Eubœa.* | Ægei maris insula, à Bœotia Euripi freto disjuncta, Hodie *Negreponte.*

[24] *Regius terror.* | Terror Regis, id est quem Rex incutiebat.

[25] *Lucius Sylla.* | Luc. Cornelius Sylla, tertio anno post Mithridatis irruptionem in Asiam.

[26] *Quis crederet.* | Hoc dicit propter, *frugum parentem*, quod sequitur: quis crederet frugum parentem ad famem unquam potuisse redigi?

[27] *Frugum parentem.* | Ab Atheniensibus enim primitus fruges inventas ferunt.

[28] *Piræi.* | Athenarum portus Æginam insulam spectat in sinu Saronico.

[29] *Sex quoque.* | Subrutis scilicet: male qui hoc ad *Piræi* referunt ut sit, Piræi portu sex quoque & amplius muris, sub. munito, ut Brundusium inclyto portu. Id enim vox *quoque* non patitur.

gratissi-

gratissimos, ut ipse dixit, hominum, in honorem tamen [30] mortuorum, [31] sacris suis famæq; donavit. Mox quum Eubœa, atq; [32] Bœotia, præsidia regis dispulisset, omneis copias, uno apud [33] Chæroneã, apud [34] Orchomenon altero [35] bello dissipavit: statimq; in Asiam transgressus, ipsum opprimit. [d] Et debellatum foret, nisi de Mithridate triumphare cito, quam vere maluisset. At tunc quidem hunc Asiæ statum Sylla dederat. [36] Ictum cum Ponticis fœd⁹. [37] Recepit Bithyniã à rege Nicomede, ab Ariobarzane Cappadociã: ac sic erat Asia rursus nostra ut cœperat; [38] Mithridates tantum repulsus. Itaq; non fregit ea res Ponticos, sed incendit. Quippe rex [39] Asia & Europa quodãmodo inescatus, non jam quasi alienam, sed quia amiserat, quasi raptã belli jure repetebat. Igitur ut extincta parũ fideliter incendia majore flamma reviviscunt; ita ille de integro, auctis majorem in modum copiis, tota deniq; regni sui [40] mole, in Asiam rursus mari, terra, fluminibusq; 102 veniebat. [41] Cyzicum nobilis civitas, arce, mœnibus, portu, turribusq; marmoreis, Asiaticæ plagæ littora illustrat. Hanc ille quasi alteram Romam toto invaserat bello: sed fiduciã oppidanis resistendi nuncius fecit, docens adventare [42] Lucullum, qui (horribile dictu!) [e] per medias hostium naves utre suspensus, & pedib⁹ iter adgubernans, videntib⁹ procul quasi marina [43] pistrix evaserat. Mox [44] clade conversa

INTERPRETATIO.

d *Et perfectum fuisset bellum.*

e *Qui* [*horrendum dictu!*] *adnixus utre, & regens viam suam pedibus per medias naves hostium*, ipsis *procul spectantibus*, *appulerat quasi marina pristis.*

NOTÆ.

[30] *Mortuorum.* | Per mortuos, majores intelligit. Rebus pace belloq; gestis, ad hoc multarum rerum inventione cultuque nobiles.

[31] *Sacris suis famaque donavit.* | Eleganti-us multo *suis ipsos sacris*, &c. Per sacra, Cereris sacra intellige.

[32] *Bœotia.* | Supra Atticam, ad littus Euripi qui Eubœam sejungit.

[33] *Chæroneam.* | Bœotiæ urbem.

[34] *Orchomenon.* | Bœotiæ urbem.

[35] *Bello.* | Bellum prælium tantum aliquando significat, ut hic.

[36] *Ictum cum Ponticis fœdus.* | Ea lege ut Provinciis Asia, Bithynia, & Cappadocia cederent.

[37] *Recepit Bithyniam à Rege Nicomede.* | Hoc falsum esse jampridem docti viderunt. Alii aliter emendavêre. Pater scribendum omnino arbitrabatur; *recepit Bithyniam à rege Nicomedes, Ariobarzanes Cappadociam.* Historia notissima est. Etenim ex fœdere Mithridates cessit Bithynia & Cappadocia, & eo modo Nicomedes illam, hanc Ariobarzanes ab illo receperunt.

[38] *Mithridates tantum repulsus.* | Lego, *at Mithridates.*

[39] *Asia & Europa.* | Ex iis quæ sequuntur apparet hæc verba, *& Europa*, à Floro non esse, qui de Asia tantum agat, *lege modo.*

[40] *Mole.* | Vi. Jam supra plus semel.

[41] *Cyzicum.* | Insula & Urbs ad Propontidem.

[42] *Lucullum.* | L. Licinum Lucullum. Cyzicum petiit anno decimo septimo post incœptum à Mithridate bellum.

[43] *Pistrix.* | Lege ut apud Virgilium, *pristis*, aut, pristrix.

[44] *Clade conversa.* | Romani sub Cotta, qui cum Lucullo anno superiori Consul fuerat, clade affecti. Ideoque nunc Florus ait, *clade conversa*, à Romanis scilicet in Mithridatem.

quum ex mora obſidentē regem fames, & ex fame peſtilentia urgeret, recedentem Lucullus aſſequitur, adeoq; cecîdit, ut [45] Granicus & [46] Æſep⁹ amnes, cruenti redderentur. Rex callid⁹, Romanæq; avaritiæ [47] peritus, ſpargi à fugientib⁹ ſarcinas & pecuniam juſſit, qua ſequentes moraretur. Nec felicior in mari, quam in terra fuga. Quippe centum amplius navium claſſem, [48] apparatumq; belli gravem, in [49] Pontico mari aggreſſa tempeſtas, tam [50] fœda ſtrage laceravit, ut navalis belli inſtar efficeret: plane quaſi Lucullus quodam cum fluctib⁹ procelliſq; commercio, debellandum tradidiſſe regem ventis videretur. Attritæ jam omnes validiſſimi regni vires erant; ſed anim⁹ malis augebatur. Itaq; converſus ad proximas gentes, totum pæne Orientem, ac Septentrionem, ruina ſua involvit. [51] Iberi, [52] Caſpii, [53] Albani, & [54] utræq; ſolicitabantur Armeniæ: perq; omnia & decus, & nomen, & titulos [55] Pompeio ſuo fortuna quærebat. Qui ubi novis motib⁹ ardere
103 Aſiam videt, [f] alioſq; ex aliis prodire reges; nihil cunctandum ratus priuſquā inter ſe gentium robora coirent, ſtatim ponte navibus facto, [56] omnium ante ſe primus [57] tranſit Euphratem: regemq; fugientem media nact⁹ Armenia (quanta felicitas viri!) uno prælio confecit. Nocturna ea dimicatio fuit, & luna in partibus. Quippe quaſi cōmilitans, quum à tergo ſe hoſtibus, à facie Romanis, præbuiſſet, Pontici per errorem longi⁹ cadentes umbras ſuas quaſi hoſtium corpora petebant. Et Mithridates quidem nocte illa debellat⁹ eſt. Nihil enim poſtea valuit, quanquam omnia expertus, more anguium, qui obtrito capite, [58] poſtremum cauda minantur. Quippe quum effugiſſet hoſtē [59] Col-

INTERPRETATIO.

f *Qui ubi videt Aſiam inflammari novis tumultibus, & oriri alios reges poſt alios.*

NOTÆ.

45 *Granicus.* | Aſiæ minoris fluvius.

46 *Æſepus.* | Fluvius inter Mœſiam Troadam, ad Lampſacum.

47 *Peritus.* | Conſcius, ſic ſupra cap. 1. dixit: *Sed rex peritus fortius adverſus Romanos aurum eſſe quam ferrum.* Et Livius, *Peritus hoſtis & regionum.*

48 *Apparatumque.* | Alii legunt, & melius, *apparatuque.*

49 *Pontico mari.* | Euxino, ſic ſupra.

50 *Fœda ſtrage.* | Propriè. Sic apud Virg. *Fœda tempeſtas.* Alibi dictum.

51 *Iberi.* | Populi ad Caucaſum montem, in Colchide.

52 *Caſpii.* | Qui littora Hircani, vel Caſpii maris incolunt.

53 *Albani.* | Aſiæ populi intra Iberos & mare Caſpium.

54 *Utraque Armenia.* | Armenia enim in majorem & minorem, vel in primam & ſecundam dividitur.

55 *Pompeio ſuo.* | Ita in libris ſcriptis. Malè in al. *ſua*: *ſuo* autem, id eſt, cui favebat. Sic Lucanus, *Pompeius, fortuna, tuus.*

56 *Omnium ante ſe.* | Imitatio Græca, id eſt, *Omnium qui ante ſe fuerant.*

57 *Tranſit Euphratem.* | Anno vigeſimo quarto incœpti belli.

58 *Poſtremum.* | Adverb. ut apud Terent. *Poſtremum me vides.*

59 *Colchos.* | Colchi populi ad Pontum Euxinum, ad Orientem juxta Iberos.

chos,

chos, Siciliæ quoq; litora, & Campaniam noſtram ſubito adventu terrere voluit: [60] mox ſubruto Piræei portu, [61] Colchis ten⁹ [62] jungere Boſphoron; inde per Thraciam, Macedoniam & Græciam tranſilire; g ſic Italiam nec opinat⁹ invadere [63] tantum cogitavit. Nam per defe-ctionem civium, [64] Pharnaciſq; filii ſcelere prævent⁹, [65] male tentatum veneno ſpiritum ferro expulit. Cnæus interim Magn⁹ rebelles Aſiæ reliquias ſequens, h per diverſa gentium terrarumq; volitabat. Nam ſub Orientem ſequut⁹ Armenios, captis ipſo capite gentis [66] Artaxatis, ſupplicem juſſit regnare Tigranem. At in Septemtrionem Scythicum, iter tanquam in mari [67] ſtellis ſequut⁹, Colchos cecidit. Ignovit Iberiæ, pepercit Albanis. Regem Colchorum Orodem, poſitis ſub ipſo Cau- 104
caſo caſtris, juſſit [68] in plana deſcendere: Arthocen, qui Iberis imperabat, & obſides liberos dare. Orodem etiam remunerat⁹ eſt, ultro ab Albania ſua lectulum aureum, & alia dona mittentem. Nec non & in meridiem verſo agmine, [69] Libanum Syriæ, [70] Damaſcumq; tranſgreſſus, per nemora illa odorata, per thuris & balſami ſilvas Romana circumtulit ſigna. Arabes, ſi quid imperaret, præſto fuêre. [71] Hieroſolymā defendere tentavere Judæi: verum hanc quoq; intravit; & vi-

INTERPRETATIO.

g *Sic cogitavit* tantum *in Italiam inexpectatus incurrere.*

h *Volitabat per diverſas gentes & terras.*

i *Sed hanc etiam ingreſſus eſt, & vidit magnum impia gentis myſterium apertum,* nempe *vitem ſub aureo tentorio.*

NOTÆ.

60 *Mox ſubruto Pirai portu.* | Merito hæc viris doctis delenda viſa ſunt. Huc enim ex ſuperioribus illis irrepſerunt, *Mox ſubruto Pirai portu, ſex quoque & amplius muris.* Dele igitur.

61 *Colchis tenus jungere Boſphoron.* | Hoc eſt Boſphori ripas ponte ex navibus ſcilicet, committere, ut pedibus à Colchis Thraciam tranſiliret, à Thracia Macedoniam, è Macedonia Græciam, Epirum ſcilicet, & ab Epiro poſtea Calabriam nec opinantem invaderet. Nunc omnia plana.

62 *Jungere Boſphoron.* | Miror cur pravè uſus obtinuerit ut *Boſphoron* pro *Boſporon* ubiq; legatur.

63 *Tantum cogitavit.* | Non perfecit.

64 *Pharnaciſque filii ſcelere.* | Pharnaces de occidendo patre Mithridate conſilia inierat. Mithridates autem cum illi perſuadere non poſſet, ut ſibi parceret; ſe, qui veneno non poterat, ferro, Gallo cuidam præbuit occidendum.

65 *Malè tentatum veneno ſpiritum.* | Mithridates puer adhuc cum illum veneno tutores peterent *antidota ſæpius bibit, & ita ſe adverſus inſidias exquiſitis tutioribus remediis ſtagnavit, ut ne volens quidem ſenex mori potuerit,* Juſtin. lib. 37. Idem dicit noſter *male tentatum, &c.* Ubi *malè* eſt fruſtra, in caſſum, ſine eventu.

66 *Artaxatis.* | Sub mare Caſpio ad Araxum flumen.

67 *Stellis ſequutus.* | Sic Curtius lib. 7. *Qui tranſeunt campos (in Bactrianis) navigantium modo noctu ſidera obſervant, ad quorum curſum iter dirigunt.* Et Lucan. de Phœnicibus. *Sideribus novere vias.*

68 *In plana deſcendere.* | Ne montium fiducia rebellaret.

69 *Libanum.* | Syriæ montem.

70 *Damaſcum.* | Damaſcus urbs & Syriæ caput.

71 *Hieroſolymam.* | Judeæ caput.

dit illud grande impiæ gentis arcanum patens, [72] sub aureo vitem
105 [73] cœlo. Diſſidentibuſq; de regno [74] fratribus, arbiter factus regnare juſſit Hyrcanum. Ariſtobulo, quia renovabat eam rem, catenas dedit. Sic Pompeio duce populus Romanus totam, qua latiſſima eſt, Aſiam pervagatus, [75] quam extremam habebat imperii provinciam, mediam fecit. Exceptis quippe [76] Parthis, qui fœdus maluerunt, & [77] Indis, qui adhuc nos non noverant; omnis Aſia inter [78] Rubrum mare, & Caſpium, & [79] Oceanum, Pompeianis domita, vel oppreſſa ſignis, tenebatur.

NOTÆ.

72 *Sub aureo vitem cœlo.*| Hic tu grande aliquod myſterium latêre cogitas, lector, nil minus tamen, neque enim illa vitis grande impiæ gentis Arcanum dici poterat, quippe quæ Pompeio ab Ariſtobulo Alexandri filio, dono data fuerit, ante etiam quam Hieroſolymam perveniret. Videlicet ſuo more fecit Florus, qui dum vult eſſe diſertus, ſæpe eſt negligens. Hîc enim ille ex duobus veris, falſam nobis hiſtoriam compegit. Audi modo, nam pretium eſt moræ: audi, inquam, Joſephum quid ſcribat, antiquit. Judaic. lib. 14. initio cap. 5. *Non multo autem poſt, cum Pompeius Damaſcum veniſſet, & obiret Cœleſyriam, præſto fuerunt ei legati, ex univerſa Syria, & Ægypto, atque Judæa. Miſit enim ad eum inſigne donum Ariſtobulus, vitem auream quingentorum talentorum.* Hujus vitis meminit & Strab. *Venit & ex Ægypto legatio cum corona facta ex aureorum quatuor millibus: & ex Judæa ſivè vitis ſive hortus, quod opus τερπωλὴ, id eſt delectamentum vocabatur. Hoc donum vidimus etiam nos Romæ dedicatum in Jovis Capitolini Templo, cum inſcriptione Alexandri regis Judæorum, æſtimabaturque quingentis talentis: fertur autem miſſum à Dynaſta Judæorum Ariſtobulo.* An tu ex his vel Strabonis vel Joſephi verbis grande illud impiæ gentis Arcanum agnoviſti? Sed audi etiam eundem Joſephum eodem lib. cap. 8. infra medium, dum de Hieroſolyma à Pompeio capta loquitur: *Læſa etiam eſt non mediocriter templi religio, humanis antehac nec veſtigiis penetrati, nec oculis. Introgreſſus eſt enim in illud Pompeius, & una cum eo non pauci alii, & inſpexerunt quæ nefas eſt videre, niſi ſolis Sacerdotibus: cumque intus eſſent, ex auro menſa, & candelabrum, & pocula, & odoramentorum magna copia, præterea in Theſauris ſacra pecuniæ, circiter talentorum duo millia, nihil horum pro pietate attigit.* Hoc illud eſt quod Flori figmento locum dedit, dum læſam illam Templi religionem confundit cum vite illa quæ dono data fuit; & ea quæ ante captam Hieroſolymam evenêre, cum iis quæ ante eam etiam adoratam facta ſunt. Ejuſdem fabricæ aureum illud cœlum de quo ille, merito quis exiſtimet, cum ejus nulla mentio, neque apud Joſephum, neque apud Strabonem, facta ſit? Tamen non ſatis firmum videtur argumentum: nam fieri potuit ut illa vitis aureum illud cœlum habuerit, quò ne pulvere, & aliis id genus reſpergeretur, atque id à ſcriptoribus noſtris tuto fuerit prætermiſſum. Hæc ſunt quæ mihi amicus meus primarius vir illuſtris Jacobus Capellus in Academia Salmurienſi linguarum Orientalium Profeſſor digniſſimus, Jacobi illius Capelli qui tam bene de ſacris Litteris, ut alia taceam, meritus eſt, filius, amiciſſimè communicavit, illi tu Lector, dignam gratiam refer.

73 *Cœlo.*| Eſt quod vulgo dicimus, *Dais, Poele*, ut & apud Græcos οὐρανίσκος.

74 *Fratribus.*| Hircanum & Ariſtobulum intelligit, de Judæorum regno inter ſe diſſidentes.

75 *Quam extremam habebat imperii Provinciam.*| Provincia quam populus Romanus extremam habebat, erat Aſia, quam Attalus illi teſtamento reliquerat, Pompeius autem, tantùm inde ſoli ſibi ſubjecit, quantùm à Româ Aſiam intercedit, & ſic eam mediam fecit.

76 *Parthis.*| Aſiæ populi juxta Perſidem.

77 *Indis.*| Indi Orientales populi juxta Sinarum regionem.

78 *Rubrum mare.*| Quod Africam ab Arabia dividit.

79 *Oceanum.*| Mare Eoum intelligit.

CAPUT

CAPUT VI.

Bellum Piraticum.

INterim dum populus Romanus per diverſa terrarum diſtractus eſt, [1] Cilices invaſerant maria: ſublatiſq; commerciis, [2] rupto fœdere generis humani, ſic maria bello, quaſi tempeſtate præcluſerant. Audaciam perditis furioſiſq; latronibus dabat [a] [3] inquieta Mithridatis præliis Aſia: dum ſub alieni belli tumultu, [4] exteriq; regis invidia, 106
impune graſſantur, ac primum duce Iſidoro, contenti proximo mari, [5] Cretam inter atque [6] Cyrenas, [7] Piræeum & Achaiam, [8] ſinumque Maleum, quod à ſpoliis Aureum ipſi vocavêre, latrocinabantur. Miſſuſq; in eos [9] Publius Servilius, quamvis leves & fugaces [10] myoparonas gravi & Martia claſſe turbaret, non incruenta victoria ſuperat. Sed nec mari ſubmoviſſe contentus, validiſſimas urbes eorum, & diutina præda abundantes, [11] Phaſelin, & [12] Olympon evertit, [13] Iſaurumq; ipſam arcem Ciliciæ: unde conſcius ſibi magni laboris, Iſaurici cognomen adamavit. Non ideo tamen tot cladibus domiti, terra ſe

INTERPRETATIO.

a *Aſia turbata bello Mithridatis audaciam dabat perditis & furioſis latronibus dum impune currunt per favorem tumultus alieni belli, & odii in extraneum regem.*

NOTÆ.

CAP. VI. *Bellum Piraticum, Anno Mundi 3871. ante Ch. Nat. 77. ab Ur. Cond. 674. undecimo belli Mithridatici anno Coſſ. P. Servilio Vatia Iſaurico, & Ap. Claudio Pulchro.*

[1] *Cilices.* | Aſiæ populi ad extremum fere maris Mediterranei littus.

[2] *Rupto fœdere generis humani.* | Piratæ cum toto genere humano bella gerunt ideoque eos Cicer. *Communes hoſtes gentium nationumque omnium* vocat. Noſter autem ideo eos generis humani fœdus rupiſſe dicit, quod maria, quæ communis juris ſunt, præcluſerant.

[3] *Inquieta.* | Eadem Metaphora Horat. Adriam inquietum vocavit.

Dux inquieti turbidus Adriæ.

[4] *Exterique Regis invidia.* | Hoc eſt, cum invidia belli non in ſe, ſed in exterum regem, nempe Mithridatem caderet: Invidia autem eſt odium.

[5] *Cretam.* | Inſulam in mari Mediterraneo.

[6] *Cyrenas.* | Urbem in littore Africæ, ſupra Syrtem majorem.

[7] *Pyræeum.* | Delendum *Piraeum*: ita viſum Stadio, & verum puto. Salmaſius legit *Epirum*, quod ſubindicare videtur Plutarchus.

[8] *Sinumque Maleum, quod à ſpoliis aureum ipſi vocavêre.* | Iſtud *quod*, plane error eſt; ſic tamen MSS. conſtanter legitur. At in nonnullis impreſſis ſcriptum eſt, *quem.* Sed omnino legendum contendo, non *ſinum Maleum*, ſed *jugum Maleum*; Jugum autem eſt promontorium, & *Malea* ſinus non eſt, ſed jugum Peloponneſi, quod Cretam ſpectat. Correctionem iſtam firmat quod extremo Capite nono libri ſecundi legitur *Jugumque Maleum, &c.* Pater.

[9] *Pulius Servilius.* | Qui tunc Conſul. Vide ſupra.

[10] *Myoparonas.* | Myoparones, piratarum naviculæ. Cicer. uſus. *Nam quum quæreretur ex eo quo ſcelere impulſus mare haberet infeſtum uno Myoparone, eodem, inquit, quo tu orbem terræ.*

[11] *Phaſelis.* | Oppidum Pamphiliæ ad mare ſitum.

[12] *Olympus.* | Oppidum Pamphiliæ juxta Phaſelim.

[13] *Iſaurum.* | Urbem in Iſauria, quæ eſt parva regio juxta Ciliciam; hæc urbs poſtea Claudiopolis dicta.

continere,

continere potuerunt: sed ut [14] quædam animalia, quibus aquam terramq; incolendi gemina natura est, [b] sub ipso hostis recessu impatientes soli, in aquas suas resiluerunt; & aliquanto latius, quam prius. Sic ille quoque [15] ante felix, dignus nunc victoria Pompeius visus est; & [16] Mithridaticæ provinciæ facta accessio. Ille dispersam toto mari pestem, semel & in perpetuum volens extinguere, divino quodam apparatu aggressus est. Quippe quum classib⁹ suis & [17] socialib⁹ Rhodiorum abundaret, plurib⁹ legatis atq; præfectis [18] utraq; [19] Ponti & Oceani ora complex⁹ est. [20] Gellius [21] Tusco mari imposit⁹; [22] Plotius Siculo; [23] Gratilius [24] Ligusticum sinum; Pompeius [25] Gallicum obsedit; [26] Torquatus [27] Balearicum; [28] Tiberius Nero Gaditanum fretum, [29] qua primum maris nostri limen aperitur; [30] Lentul⁹ Libycū; Marcellinus Ægyptium; [31] Pompeii juvenes Adriaticum; [32] Varro Terentius Ægæum & Ponticum; [33] Pamphylium [34] Metellus; Asiaticum

107

INTERPRETATIO.

b *Ante ipsum discessum hostis non ferentes terram, rursus salière in aquas suas.*

NOTÆ.

Quædam animalia. | Amphibia vulgo vocata, quæ in aquis & aëre vivunt.

[15] *Ante felix.* | *Ante*, Capite superiori, ad quod respexit Florus, non vero ad tempus; neque enim adhuc Mithridatem debellaverat.

[16] *Et Mithridaticæ provinciæ facta accessio.* | Provincia hìc est bellum quod Consuli peragendum demandatur. Mithridatico igitur bello, alterum, nempe Piraticum, accessit.

[17] *Socialibus.* | Sociales & socii propriè dicuntur milites, qui una navigant, Græcis ἑταῖροι, millies apud Homer.

[18] *Utraque ponti, & Oceani ora.* | Porcius Cato Propontidem Ponti Euxini, Tiberius Nero Gaditanum fretum, Oceani ora insederant, & sic utraque Ponti & Oceani ora Pompeius complexus.

[19] *Ponti.* | Euxini.

[20] *Gellius.* | Puto fuisse L. Gellium Publicolam.

[21] *Tusco mari.* | Quod & Tyrrhenum nominatur.

[22] *Plotius.* | Puto esse *Aulum Plotium*; de quo in Epitome Liviana LXXIV. *Aulus Plotius legatus Umbros, L. Porcius Prætor Marsos, cùm uterque populus defecisset, prælio vicerunt.*

[23] *Gratilius.* | Hunc planè ignoro quis sit. Et frustra quæras; neque enim super legatorum nominibus omnes consentiunt.

[24] *Ligusticum sinum.* | Intra Corsicam & Liguriam.

[25] *Gallicum.* | Circa Massiliam.

[26] *Torquatus.* | L. Manlius Torquatus.

[27] *Balearicum.* | Ad Insulas Balearides è regione Hispaniæ.

[28] *Tiberius Nero.* | Tiberius Claudius Nero.

[29] *Qua.* | Qua parte.

[30] *Lentulus.* | Cn. Cornelius Lentulus Marcellinus, sed hic locus, qui malè distinctus est sic legendus: *Lentulus Marcellinus Lybicum & Ægyptium*; nam Tò *Marcellinus ad* Tò *Lentulus* pertinet. Et Appianus Africum mare Lentulo Marcellino tributum fuisse apertè docet.

[31] *Pompeii juvenes.* | Cn. & Sext. Pompeii, filii Pompeii magni qui tunc imperabat, & Gallicum fretum obsederat.

[32] *Varro Terentius.* | Neque hic frustra me tempus trivisse putem si tandem verissima conjectura, quis iste sit Varro Terentius, assequi possim. Neque enim, quod quidam somniant, de nescio quo M. Varrone Terentio Lucullo, mihi unquam probabitur, minus etiam tibi cum rem resciveris. M. Terentius Varro diligentissimus ille investigator antiquitatis, cujus libri de latino sermone, & de re rustica ad nos pervenêre, scribit alicubi, puto in II. de re rustica, se bello Piratico inter Delum & Ciliciam Græciæ classibus præfuisse. Num tu hic nostrum Varronem Terentium agnoscis? Ipsissimus certè est: omnia conveniunt. Imo & eum eodem bello corona navali à Pompeio magno donatum fuisse testatur Plinius: Festus etiam in *navali corona*, prout fragmentum illud supplicuit Criticæ lumen Scaliger. At inquies huic *Varro Terentius*, illi vero *Terentius Varro* nomen est. Quasi vero ubiq; prænominum atque cognominum ordinem servaverint veteres. Res certa est.

[35] Cæpio;

[35] Cæpio; ipsas Propontidis fauces [36] Portius Cato sic [37] obditis navib⁹, quasi portam [38] obseravit. Sic per omnes æquoris portus, [39] sinus, latebras, recessus, promontoria, [40] freta, peninsulas, quicquid piratarum 108
fuit, quadam [41] indagine inclusum & oppressum est. Ipse Pompeius in originem fontemq; belli Ciliciam versus est: nec hostes detrectavêre certamen, [42] non ex fiducia, sed quia oppressi erant, ausi videbantur, sed nihil tamen amplius, quam ut ad primū ictum concurrerent. Mox ubi circumfusa undiq; rostra viderunt, abjectis statim telis, remisque, plausu undiq; pari, quod supplicantium signum fuit, vitam petiverunt. Non alias tam incruenta victoria usi unquam sumus: sed nec fidelior in posterum reperta gens ulla est. Idq; prospectū singulari consilio ducis, qui [43] maritimum genus à conspectu [44] longe removit maris, & mediterraneis agris quasi [45] obligavit: Eodemq; tempore & usum maris [46] navib⁹ recuperavit, & terræ homines suos reddidit. Quid pri⁹ in hac mirere victoria; velocitatem, quod quadragesimo die parta est? an felicitatem, quod ne una quidē navis amissa est: an vero perpetuitatem, quod amplius piratæ non fuêrunt?

NOTÆ.

33 *Pamphilium.* | Intra Rhodum & Cyprum insulas.

34 *Metellus.* | Q. Cæcilius Metellus pius, ut puto.

35 *Cæpio.* | Q. Servilius Cœpio.

36 *Portius Cato.* | L. Portius Cato, cujus meminit Epitom. Liv. LXXIV. Vide supra *Plotius.*

37 *Obditis.* | Transversis. Gallicè, *mises de côté.*

38 *Obseravit.* | Malè alii *observavit*; nam Tò quasi portam, probat legendum *obseravit.*

39 *Sinus.* Littus incurvum, mare amplectens. Gallicè, *Golfe.*

40 *Freta.* | Maris angustiæ, Gall. *Détroit.*

41 *Indagine.* | Metaphora à re venatoria. Indago enim est plagarum series ad cingendos saltus, & includendas feras. Virgil. 4. Æneid. --- *Saltusque indagine cingunt.*

42 *Non ex fiducia, sed quia oppressi erant, ausi videbantur.* | Non ex nimia sui fiducia nobiscum pugnavêre, sed id ausi videbantur, quia oppressi erant, tunc vero necessitas potius quam audacia. Sic apud Livium lib. 21. *Nec nunc illi, quia audent, sed quia necesse est, pugnant.*

43 *Maritimum genus.* | Cilices, Piratas.

44 *Longè removit.* | Eos in urbe Ciliciæ, quæ olim *Solis* dicebatur, collocavit, eamque *Pompeiopolim,* Pompeii urbem, appellavit.

45 *Obligavit.* | Fortiter ligavit, sic *obtinere* est fortiter tenere.

46 *Navibus.* | In dandi casu.

CAPUT VII.

Bellum Creticum.

CReticum bellum, si vera volumus noscere, nos fecimus; sola vincendi [1] nobilem insulam cupiditate. Favisse Mithridati videbatur.

NOTÆ.

CAP. VII. *Bellum Creticum. Anno Mundi 3876. ante Ch. Nat. 72. ab Vr. Cond. 679. Sexto anno belli Piratici de quo Cap. sup. Coss. L. Licinio Lucullo. & Marco Aurelio Cotta.*

1 *Nobilem.* | Inclitam, fabulosam, propter ibi educatum & sepultum Jovem, ut quidem vulgo credebatur.

Hoc

Hoc placuit armis vindicare. Primus invasit insulam [1] Marc⁹ Antoni⁹, cum ingenti quidem victoriæ spe atq; fiducia, adeo, ut plureis catenas in navibus, quam arma portaret. Dedit itaq; pœnas [3] vecordiæ.
109 Nam plerasq; naves intercepêre hostes: captivaq; corpora religata velis ac funib⁹ pependêre: [a] ac sic velificantes triumphantium in modum Cretes portibus suis adremigaverunt. [4] Metellus deinde totam insulam igni ferroq; populatus, [b] intra castella & urbes redegit, & [5] Cnossum, & [6] Erythræam, &, ut Græci dicere solent, [7] urbium matrem [8] Cydoneam: [c] adeoq; sæve in captivos consulebatur, ut veneno se pleriq; conficerent, alii deditionem suam ad Pompeium absentem mitterent. Et quum ille res in Asia gerens, eo quoq; præfectum misisset [9] Antonium; in aliena provincia inclitus fuit: eoq; infestior Metellus in hostes jus victoris exercuit: victisq; Lasthene & Panare Cydoneæ ducibus, victor rediit. Nec quicquam amplius tamen de tam [10] famosa victoria, quam cognomen Creticum reportavit.

INTERPRETATIO.

a *Et ita velis turgidis portibus suis appulere, instar triumphantium.*

b *Postea cum Metellus igne & ferro vastaverit totam insulam, hostes reppulit intra castella & urbes Cnossum, Erythræum, & Cydonam matrem Urbium; ut eam Græci solent vocare.*

c *Et tam crudeliter decernebatur in captivos, ut multi se corrumperent veneno.*

NOTÆ.

[2] *Marcus Antonius.* | Pater Antonii, postea triumvir fuit.

3 *Vecordia.* | Propriè est turbati & mali animi motbus.

4 *Metellus.* | Q. Cæcilius Metellus, Cretam petiit sexto anno post Antonium, & intra triennium bellum confecit.

5 *Cnossum.* | Urbem Cretæ ad Septentrionem.

6 *Erythræam.* | Urbem Cretæ ad Erythreum promontorium, & ab eo sic dictam.

7 *Urbium matrem.* | Cujusdam Poëtæ Græci locum noster intelligit, qui tamen nunc quidem non succurrit.

8 *Cydoneam.* | Cydonea vel Cydonia, urbs Cretæ ad Orientem.

9 *Antonium.* | Quis sit iste Antonius sane nescio. Dio non Antonium, sed Octavium vocat, qui à Pompeio Cretam missus.

10 *Famosa.* | Nota *famosa* in bonam partem, raro, quod sciam, reperias.

CAPUT VIII.

Bellum Balearicum.

QUatenus [1] Metelli Macedonici domus bellicis nominibus assueverat; [2] altero ex liberis ejus Cretico facto, mora non fuit, quin

NOTÆ.

CAP. VIII. *Bellum Balearicum. Anno Mundi* 3827. *ante Ch. Nat.* 121. *ab Ur. Cond.* 630. *Coss. Q. Cæcilio Metello Balearico, & T. Quintio Flaminio.*

1 *Metelli Macedonici.* | Qui ex devicta Macedonia, Macedonici nomen reportaverat. Vide cap. 14. lib. II.

2 *Altero ex liberis ejus Cretico facto.* | In his verbis duo gravissimi errores. Primus in eo est quod Q. Cæcilium Metellum, qui Cretam devicit, Creticum dictum facit ante quam hic

alter

alter quoq; Balearicus vocaretur. [3] Baleares per idem tempus inſulæ 110
piratica rabie corruperant maria. Homines feros atq; ſilveſtres mireris auſos à ſcopulis ſuis ſaltem maria proſpicere. [a] [4] Aſcendere etiam inconditas rates, & prænavigantes ſubinde inopinato impetu terruêre. Sed quum venientem ab alto Romanam claſſem proſpexiſſent, prædã putantes, auſi etiam occurrere: & primo impetu, ingenti lapidum ſaxorumq; nimbo claſſem operuerunt. Tribus quiſque fundis præliantur. Certos eſſe quis miretur ictus,[5] quum hæc ſola genti arma ſint, id unum ab infantia ſtudiũ? Cibum puer à matre non accipit, niſi quem ipſa monſtrante percuſſit. Sed non diu lapidatione terruêre Romanos. Poſtquam [6] cominus ventum eſt, expertiq; roſtra, & [7] pila venientia, pecudum in morem clamore ſublato, petierunt fuga litora: dilapſiq; in proximos tumulos, quærendi fuerunt ut vincerentur.

INTERPRETATIO.

a *Conſcendere etiam naves inſalbres, & poſtea prætercurrentes turbavere inexpectato impetu.*

NOTÆ.

alter Metellus Balearicus dictus fuerit, quum conſtet, hunc Balearicum cognominatum fuiſſe totis circiter ſexaginta annis antequam prior ille Creticus diceretur. Quod ex iis quæ utrique capiti præmiſimus facilè colliges. Alter vero error eſt quod hunc Metellum Balearicum illius Metelli Cretici fratrem dicit, & utrumque Metelli Macedonici filium, quum certum ſit Metellum Creticum, non Metelli Macedonici, ſed ejus filii L. Metelli Dalmatici, qui Balearici frater fuit, filium fuiſſe. Ita ut ſic generis ſeries ſit ducenda. Q. Cæcilius Metellus Macedonicus, ex quo Q. Cæcilius Metellus Balearicus, & L. Metellus Dalmaticus, cujus poſterioris, Dalmatici ſcilicet, Q. Cæcilius Metellus Creticus filius fuit. Ergo Metelli Macedonici non filius, ſed nepos. Tamen ut Floro ſuppetias feras, verum eſſe queat quod habet Salm. plerumq; liberorum appellatione nepotes pronepotes etiam contineri.

3 *Baleares.* | E regione Hiſpaniæ. Alibi dictum.

4 *Aſcendere etiam.* | Iſtud *etiam* à ſuperioribus pendet, *mireris auſos ſaltem maria proſpicere*, quaſi dicat, ſed non contenti maria proſpexiſſe, inconditas etiam rates aſcendẽre.

5 *Quum hæc ſola genti arma ſint.* | Ab ipſis etiam armis, à lapidum jactu, quod Græcè βάλλειν dicitur, nomen ſortiri.

6 *Cominus.* | Propè.

7 *Pila venientia.* | Pila quæ corpus penetrabant, ut puto, & notandum.

CAPUT IX.

Expeditio in Cypron.

ADerat fatum inſularum: igitur & Cypros recepta ſine bello. Inſulam [1] veteribus divitiis abundantem, & ob hoc Veneri ſacram,

NOTÆ.

CAP. IX. *Expeditio in Cyprum. Anno mundi 3892. ante Ch. Nat. 56. ab Urbe Cond. 695. Coſſ. L. Calpurnio Piſone, & A. Gabinio.*

1 *Veteribus divitiis abundantem, & ob hoc Veneri ſacram.* | Certe hic error eſt, nec idonea hæc aſſertio: dives eſt, ideoq; Veneri ſacra. Deinde cur infra, *ſed divitiarum tanta erat fama.* Si hic de divitiis egit noſter, certè hæc ſatis valida ſunt argumenta queis probetur legendum *veteribus deliciis*, quo facto rationem habes cur Veneri ſacra dicatur.

 [2] Ptolemæus

111 [2] Ptolemæus regebat. [3] Sed divitiarum tanta erat fama, nec falso, ut victor gentium populus, & donare regna consuetus, [4] Publio Clodio Tribuno duce, socii viviq; regis confiscationem mandaverit. Et ille quidem ad rei famam, veneno fata præcepit. Cæterum Porcius Cato Cyprias opes [5] liburnis per Tiberinum ostium invexit, [6] quæ res latius ærarium populi Romani, quam ullus triumphus implevit.

NOTÆ.

[2] *Ptolemæus.* | Ut puto hic est Ptolemæus Dionysius, qui & Auletes dicebatur.

[3] *Sed divitiarum.* | *Sed* est transitio.

[4] *Publio Clodio Tribuno duce.* | Is Clodius legem tulit, ut ejus bona publicarentur, quod se olim à Piratis captum non redemisset. Ducem igitur illum ob latam legem vocat noster.

[5] *Liburnis.* | Liburna parva quædam navigia à Liburnis Illyridis populis dicta. Hor.

Ibis liburnis, inter alta navium,
Amice, propugnacula.

[6] *Quæ res latius.* | Confectam pecuniam 7000. talentorum scribit Plutarch. in Caton.

CAPUT X.

Bellum Gallicum.

Asia Pompeii manibus subacta; reliqua quæ restabant in Europa, fortuna in Cæsarem transtulit. Restabant autem immanissimi gentium [2] Galli, atq; [3] Germani: & quamvis [4] toto orbe divisa, tamen qui vinceret habuit [5] Britannia. Prim⁹ Galliæ motus ab [6] Helvetiis cœpit: qui Rhodanum inter & Rhenum siti, non sufficientibus terris, venêre sedes petitum, incensis mœnibus suis. [7] Hoc sacramentum fuit, ne redirent. Sed petito tempore ad deliberandum, quum inter moras
112 Cæsar, Rhodani ponte rescisso, abstulisset fugam; statim bellicosissimam gentem sic in sedes suas, quasi greges in stabula pastor, deduxit. Sequens longe cruentior pugna [8] Belgarum; quippe pro libertate pu-

NOTÆ.

CAP. X. *Bellum Gallicum. Eodem anno quo expeditio in Cypron Capite superiori.*

[1] *Asia Pompeii manibus subacta.* | Vide supra cap. 5.

[2] *Galli.* | De quibus supra dictum est.

[3] *Germani.* | Populi supra Illyrium, quorum regio totius Europæ latissima est.

[4] *Toto orbe divisa.* | Idem Virgil. Eclog. 1.

Et penitus toto divisos orbe Britannos.

Nam ora Gallici littoris finis orbis putabatur.

[5] *Britannia.* | Trium Insularum Britannicarum ad Oceanum Occidentalem maxima, Gall. *Angleterre.*

[6] *Helvetii.* | Olim Galliæ populi, nunc inter Germanos, inter Juram montem, Rhenum, & Rhodanum flumina, Lemanumque lacum, Gall. *Les Suisses.*

[7] *Hoc Sacramentum fuit ne redirent.* | Is mos erat populis patriam deserentibus, ingenti quodam juramento se nunquam redituros polliceri. Sic apud Horat.

—— . . . Phocæorum,
Velut profugit execrata civitas.

Et infra:

Sed juremus in hæc: simul imis saxa renarint
Vadis levata: ne redire sit nefas.

Helvetii vero non jurejurando, sed dirutis suis mœnibus viam reditu præcidêre.

[8] *Belgarum.* | Galliæ Belgicæ populi. Hic autem Nervios noster intelligit, qui in Belgis numerabantur.

gnantium.

gnantium. [a] Hic cum multa Romanorum militum insignia, tum illud egregium [9] ipsius ducis, quod nutante in fugam exercitu, rapto fugientis è manu scuto, in primam volitans aciem, [10] manu præliū restituit. Inde cum [11] Venetis etiam navale bellum: sed major cum Oceano,quā cum ipsis navib⁹ rixa. Quippe illæ rudes, & informes, & statim naufragæ quum rostra sensissent. [b] Sed hærebat in vadis pugna, quum [12] æstibus solitis [13] cum ipso certamine subductus Oceanus intercedere bello videretur. Illæ quoq; accessêre diversitates pro gentium locorumq; natura. [14] Aquitani callidum gen⁹, in speluncas se recipiebant; [15] jussit includi: [16] Morini dilabebantur in silvas; jussit incendi. Nemo tantum feroces dixerit Gallos; fraudib⁹ agunt: Induciomarus [17] Treviros, Ambiorix convocavit [18] Eburones. Utrique, absente Cæsare, conjuratione facta, invenere [19] legatos. [20] Sed ille fortiter [21] à Dolabella summotus est, relatumq; regis caput. [22] Hic insidiis in valle dispositis, [23] dolo perculit. Itaq; & castra direpta sunt, & aurum ablatum. Cottam cum Titurio Sabino legato ibi amisimus. Nec ulla [24] de rege mox ultio; quippe perpetua trans Rhenum fuga [25] latuit. Nec Rhen⁹ ergo immunis, nec enim fas erat, ut liber esset receptator hostium atq; de- 113 fensor. Sed prima [26] contra Germanos illius pugna, justissimis quidem ex causis. [27] Hædui enim de incursionibus eorum querebantur. Quæ [28] Ariovisti superbia? Quum [29] legati dicerent, Veni ad Cæsarem. Quis est autem Cæsar? &, Si vult, veniat, inquit. Et, quid ad illum, quid agat nostra Germania? num ego me interpono Romanis? Itaq; tantus

INTERPRETATIO.

a *Hic & multa Romanorum militum præclara facinora, & præcipuè illud ipsius ducis eximium, quod exercitu inclinante in fugam, erepto Clypeo è manu fugientis, ad primam aciem volans, pugnando prœlium erexit.*

b *Sed prœlium in vadis restabat, quum Oceanus constitutis motibus in media pugna recedens videretur se bello interponere.*

NOTÆ.

[9] *Ipsius ducis.* | Cæsaris.

[10] *Manu prælium restituit.* | De hoc Sueton. cap. 62. *Inclinatam aciem solus sæpe restituit, obsistens fugientibus, retinens singulos, & contortis faucibus convertens in hostem, & quidem adeo plerumque trepidos, ut aquilifer moranti cuspide sit comminatus: alius in manu retinentis reliquerit signum.*

[11] *Venetis.* | Veneti Galliæ populi in ipso Oceani Gallici littore.

[12] *Æstibus solitis.* | Æstum dicit maris recessum.

[13] *Cum ipso certamine.* | Error turpis. Scribe, *in ipso.*

[14] *Aquitani.* | Galliæ populi, quorum regio Aquitania.

[15] *Jussit includi.* | Cæsar scilicet.

[16] *Morini.* | Belgii populi.

[17] *Treviros.* | Treviri vel Treveri, Galliæ Belgicæ populi.

[18] *Eburones.* | Galliæ Belgicæ itidem populi. Horum regio Gall vocatur, *Liege.*

[19] *Legatos.* | Cottam & Titurium Sabinum.

[20] *Sed ille.* | Induciomarus.

[21] *A Dolabella.* | Hic erraffe nostrum puto, neque enim Dolabella Treviros vicit, sed Labienus, & Labienum vocat Dio.

[22] *Hic.* | Ambiorix.

[23] *Dolo perculit.* | Nota *perculit* neutropass. pro *perculsus fuit.*

[24] *De rege.* | Induciomaro.

[25] *Latuit.* | Quis latuit? Fuit quum legendum putarem *Latuere*, Treviri scilicet & Eburones; sed nil mutandum: *latuit*, scilicet *Ambiorix*, quamvis remotior paulo sit. Et hic cum commentariis Cæsaris consentit noster, quos proculdubio legerat.

[26] *Contra Germanos illius.* | Illius Rheni scilicet.

[27] *Hædui.* | Galliæ populi, alibi dictum. Malè in al. Cod. legitur *Sequani.*

[28] *Ariovisti.* | Germanorum ducis.

[29] *Legati.* | Romanorum.

gentis novæ terror in castris, ut testamenta passim etiam [30] in principiis scriberentur. Sed illa immania corpora, quo erant majora, eo magis gladiis ferroq; patuerunt. Qui calor in prӕliando militum fuerit, nullo magis exprimi potest, quã quod elatis super caput scutis quum se [31] testudine Barbarus tegeret, super ipsa Romani scuta salierunt: & inde in jugulos gladiis descendebant. [32] Iterũ de Germano [33] Tencteri querebantur. Hic vero jam Cæsar ultra [34] Mosulam navali ponte transgreditur, ipsumq; Rhenum: & [35] Hercyniis hostem quærit in silvis: sed in saltus & paludes gen⁹ omne diffugerat. Tantum pavoris incussit intra ripam subito Romana vis. Nec semel Rhenus, sed iterum quoque, & quidem ponte facto, penetrat⁹ est. Sed major aliquanto trepidatio: quippe quum Rhenum suum sic ponte, quasi jugo captum viderent, fuga rursus in silvas ac paludes: &, quod acerbissimum Cæsari fuit, non fuêre qui vincerentur. [37] Omnibus terra mariq; captis, respexit Oceanum: & quasi [34] hic Romanis orbis non sufficeret, alterum
114 cogitavit. Classe igitur comparata, Britanniam transit, mira celeritate: quippe quum [38] tertia vigilia [39] Morino solvisset à portu, minus quam medio die insulam ingressus est. Plena erant tumultu hostico littora, & [40] trepidantia ad conspectũ [41] rei novæ carpenta volitabant. Itaq; trepidatio pro victoria fuit. [42] Arma, & obsides accepit à trepidis, & ulteriis iisset, nisi [43] improbam classem naufragio castigasset Oceanus. Reversus igitur in Galliam, classe majore, auctisq; admodum copiis, in eundem rursus Oceanum, eosdemq; rursus Britannos, [44] Calidonias sequutus in silvas, unum quoq; è regibus [45] Cavelanis in vincula de-

NOTÆ.

30 *In Principiis.* | Principia, est spacium quoddam in mediis castris, ubi fortissimi tendebant, præcipua item signa defixa.

31 *Testudine.* | Testudo est junctio corporum armorumque, & scuta partim lateribus applicata, partim capitibus superlata. Græcis *Συνασπισμὸς*, *Conscutatio*, dicitur.

32 *Iterum de Germano Tencteri.* | Hìc à Cæsare dissentit noster. Cæsar enim tunc primum Rhenum transiit postquam Tencterorum magnam stragem edidisset. Vide cap. 4. lib. 4. Comment. Cæsaris. Quid igitur? Scribendum fuerat, *Iterum de Germano Galli querebantur:* sed suo more fecit Florus, qui τῆς μὲ ἀληθείας ἐν τῇ ἀφηγήσει τὴν ὠλιγώρησεν, οὐχ ἥκιστα δ' ἐπιμελήθη φράσεώς τε καὶ εὐφωνίας. Hoc est, ut magni illius interpretis verbis utar, *Minus sanè multam in veri pervestigatione quam in exornanda componendaque oratione industriam posuit.*

33 *Tencteri.* | Germaniæ populi prope Rhenum, Luppiam & Lonam fluvios habitantes.

34 *Mosulam.* | Mosula, sive Mosella, Galliæ Belgicæ fluvius, Gallicè, *Moselle.*

35 *Hercyniis.* | Alibi dictum.

36 *Omnibus terra marique captis.* | Hìc errat noster. Cæsar enim, ut ex tabulis patet, jam bis Germaniam petierat antequam Treviros & Eburones devicisset.

37 *Hic Romanis orbis.* | Optimè in Edit. Salmasii, Romanus.

38 *Tertia vigilia.* | Noctes in quatuor vigilias dividebantur, singulæ vigiliæ tribus horis constabant. Tertia igitur vigilia incipere poterat à media nocte.

39 *Morino solvisset à portu.* | Morinus portus est in Gallia Belgica.

40 *Trepidantia.* | Præ nimio metu festinantia.

41 *Rei novæ.* | Navium, quæ illis incognitæ.

42 *Arma, & obsides.* | Idem Sueton. cap. 23. *Aggressus est & Britannos ignotos antea: superatisque pecunias, & obsides imperavit.*

43 *Improbam classem.* | Id est, audaciorem. Ita boni scriptores solent.

44 *Calidonias silvas.* | In Anglia.

45 *Cavelanis.* | An *Cavelani* nomen regulis Angliæ dari fuerit solitum nescio. Alii legunt *è regibus Cassivelaunis* Cæsarem sequuti ubi legitur, *è regulis Cassivelaunis.* Est autem Cassivelauni oppidum in Anglia.

dit.

dit. Content⁹ his [c] [46] (non enim provinciæ ſed nomini ſtudebatur) cum majore quam prius præda revectus eſt; ipſo quoq; Oceano tranquillo magis, & propitio, quaſi imparem ſe fateretur. Sed maxima omnium, eademque noviſſima conjuratio fuit Galliarum, quum omnes pariter Arvernos atq; [47] Biturigas, [48] Carnutas ſimul Sequanoſq; contraxit ille carpore, armis, [49] ſpirituq; terribilis, nomine etiam [50] quaſi terrore compoſito, Vercingentorix. Ille feſtis diebus, & [51] comitialibus, [d] quum frequentiſſimos in lucis haberet, ferocibus dictis ad jus priſtinum libertatis erexit. Aberat tunc Cæſar, [52] Ravennæ [53] delectum agens: & hieme creverant Alpes: ſic interclusum putabant iter. Sed ille [54] qualis erat [55] ad nuncium rei feliciſſimæ temeritatis? Per invios id tempus montium tumulos, [56] per intactas vias, & nives, [57] expedita manu [58] emenſus, occupat Galliam; & [59] ex diſtantibus hibernis caſtra contraxit; & ante in media Gallia fuit quam [60] ab ultima timeretur. Tum ipſa capita belli aggreſſus, urbes; [e] [61] Avaricum cum quadra-

INTERPRETATIO.

c *Non enim provincia, ſed fama quærebatur.*

d *Quum in ſylvis concionaretur eos numeroſiſſimos.*

e *Diruit Avaricum cum quadraginta millibus deffenſorum, & flammis* ſolo *æquavit Alexiam fretam juventute ducentorum quinquaginta millium* militum.

NOTÆ.

[46] *Non enim provinciæ, ſed nomini.* | Romani non Angliam in provinciæ formam redigere, ſed ex ea devicta ſibi nomen aliquod comparare quærebant.

[47] *Biturigas.* | Bituriges Aquitaniæ populi intra Ligerim & Germaniam.

[48] *Carnutas.* | Celtarum populos in Gallia, quorum regio Gallicè vocatur *Chartraine.*

[49] *Spirituque.* | Spiritus quandoque pro arrogantia ſumitur, ut hic.

[50] *Quaſi terrore compoſito.* | Legit Salmaſius *quaſi ad terrorem compoſito,* quod præſtat, ſed & altera lectio retineri poteſt, modo majuſcula littera *Terrore* ſcribas. Illi enim perſonam dat noſter fingens eum, *Terrorem* ſcilicet nomen *Vercingentorix* compoſuiſſe; vel legendum *terrori,* pro *ad terrorem.*

[51] *Comitialibus.* | Optimè in Cod. Salmaſ. legitur *Concilialibus.* Conciliales dies, ii dicuntur quibus in conciliis, ſeu conciliabulis convenitur, conſilii capiendi gratia: Feſtos autem dies elegerat Vercingentorix, ut melius latere poſſet, quod comitialibus diebus non ita facilè potuiſſet.

[52] *Ravennæ.* | Ravenna urbs Italiæ in Boiis, in ipſo Adriatici maris littore.

[53] *Delectum agens.* | Delectum militum.

[54] *Qualis erat.* | Græci dicunt ὡς εἶχεν, *ut erat.* Id eſt ſtatim, ſine mora. Aliter Latini dicerent, *Sic,*

[55] *Ad nuncium rei feliciſſima temeritatis?* | Hæc omnino perturbata nemo non videt. Legit Salmaſ. *Sed ille qualis erat ad nuntium rei, feliciſſima temeritate, per invios ad id tempus, &c.* Forſan legendum. *Sed ille qualis erat ad nuntium rei, [feliciſſima temeritas!] per invios ad id tempus, &c.* Sane ſic frequens loquitur noſter.

[56] *Per intactas vias & nives.* | Dele *vias &.* Quod natum eſt ex diverſa lectione olim à ſcriptore librario ſuperpoſita, ut hunc morem eo tempore habebant. Lege igitur *per intactas nives. Nives* enim intactæ, non *viæ* fuerant. Res per ſe loquitur.

[57] *Expedita manu.* | Cum quibuſdam copiis levi armatura. Gall. *Avec un Camp volant; ſans train, ſans bagage.*

[58] *Emenſus.* | Hic peſſimè ſe dedit Freinſhem, qui legit *emerſus,* eleganter enim metiri & emetiri pro ire dicitur. Sic apud Plaut, in Pſeudol. Act. 4. Sc. 4.

Quin hinc metimur gradibus militaribus.

Quem verſum malè ſollicitavit Boxhornius.

[59] *Ex diſtantibus hibernis caſtra contraxit.* | Ex hibernis copias ad ſe vocavit, *Il tira des Troupes des Quartiers-d'hyver.*

[60] *Ab ultima.* | Hic ultimam vocat quæ prima eſt, & Italiæ obverſa.

[61] *Avaricum.* | Oppidum in finibus Biturigum. Hodiè *Bourges* aiunt vocari.

ginta millibus propugnantium sustulit: [62] Alexiam [63] ducentorũ quinquaginta millium juventute subnixam [64] flammis adæquavit. [f] Circa [65] Gergoviam Arvernorum tota belli moles fuit: quippe quum octo-
116 ginta millia muro, & arce, & abruptis defenderent; maximam civitatem, [66] vallo, sudibus, & fossa, [67] inductoque fossæ flumine, ad hoc decem & octo castellis, [68] ingentiq; lorica circundatam, primum fame domuit; mox audentem eruptiones, in vallo, gladiis, sudibusq; concidit: novissime in deditionem redegit. [69] Ipse ille rex, maximum victoriæ decus, supplex quum in castra venisset, tum & [70] phaleras & sua arma ante Cæsaris genua projecit: [71] habes, inquit, fortem virum, vir fortissime, vicisti.

INTERPRETATIO.

f *Circa Gergoviam Arvernorum urbem tota vis belli fuit, nam quum octoginta millia* militum *murus & excisa* saxa *defenderent, primum eam maximam civitatem fame concussit, cinctam vallo, palis, fossa, & fluvio in fossam ducto, insuper decem & octo castellis, & permagna lorica; postea egredi audentem, in vallo ense, & palis trucidavit.*

NOTÆ.

[62] *Alexiam.* | Oppidum in Celtis.

[63] *Ducentorum quinquaginta millium.* | Hic numerus fuit externorum auxiliorum quæ Alexiam petebant, ut eam obsidione liberarent. Vide Comment. Cæsar. lib. 7. cap. 14. In ipsa enim urbe octoginta tantum millia propugnantium fuêre, ut infra probabitur.

[64] *Flammis adæquavit.* | Flammis in sexto casu. Sed hoc falsum videtur. Neque enim id unquam Cæsar prætermisisset. Illum vid. lib. 7. cap. 13. circa medium.

[65] *Gergoviam.* | Hodiè aiunt vocari, *Clermont.* Sed hic de Gergovia narrat Florus, quæ Cæsar disertè de Alexia. Ait enim; locus est lib. 7. cap. 13. octoginta millia propugnantium intra urbem Alexiam fuisse; neque eorum qui Gergoviam defendebant numerum definit. Deinde quæ hic de Gergovia memorantur, ea omnia accuratè Alexiæ competunt, ut ex eodem Cæsare videre est, nulla vero Gergoviæ nisi *murus, arx, & abrupta*, quæ etiam & de Alexia narrat Cæsar, lib. 7. cap. 12. initio. Sic igitur Florus quum Cæsarem legisset, memoria lapsus est.

[66] *Vallo, sudibus, & fossa.* | Vallum, sudes, & fossa, hæc tria nil aliud sunt quam vallum. Vallum enim est aggestus è terra & sudibus ad labrum internum fossæ.

[67] *Inductoque fossæ flumine.* | Sic Virgil. lib. 1. Georg.
Deinde satis fluvium inducit, rivosq; sequentes

[68] *Ingentiq; lorica.* | Vide Notata ad c. 18. l. 2.

[69] *Ipse ille rex.* | Vercingentorix.

[70] *Phaleras.* | De iis dictum, lib. 1. c. 5.

[71] *Habes, inquit.* | Phaleras & arma mea scilicet.

CAPUT XI.

Bellum Parthicum.

[1] DUM Gallos per Cæsarem in Septemtrione debellat, interim ad Orientẽ grave vulnus à Parthis populus Romanus accepit. Nec

NOTÆ.

CAP. XI. *Bellum Parthicum. Anno Mundi 3896. ante Ch. Nat. 52. ab Ur. Cond. 699. Coss. L. Domitio Ahenobardo, & Appio Claudio Pulchro.*

[1] *Dum Gallos per Cæsarem.* | Hoc vulnus acceptum anno quinto belli Gallici.

[2] *Parthis.* | Alibi dictum.

de

de fortuna queri possum. [3] Caret solatio clades. [a] Adversis & diis, & hominibus, cupiditas [4] consulis Crassi, dum Parthico inhiat auro, undecim strage legionum, & ipsius capite multata est. Et tribunus plebis Metell9, exeuntem ducem [5] hostilib9 diris devoverat: & quum [6] Zeug- 117
ma transisset exercit9, [b] rapta subitis signa turbinib9 hausit Euphrates: & quum apud [7] Nicephorium castra posuisset, missi ab [8] Orode rege legati denunciavere, percussorum cum Pompeio fœderũ, Syllaque, meminisset. Regiis inhians ille thesauris, nihil, [9] ne imaginario quidem jure: sed [10] Seleuciæ se responsurum esse respondit. Itaq; dii fœderum ultores, nec insidiis, nec virtuti hostium defuerunt. [11] Jam primũ, qui solus & subvehere commeatus, & munire poterat à tergo relictus Euphrates. Tum simulato transfugæ cuidã [12] Mezeræ Syro creditur, dum in mediã camporum vastitatem eodem duce ductus exercitus, undiq; hosti exponeretur. Itaque vixdum venerat [13] Carras, [c] quum undiq; præfecti regis, Sillaces & Surenas, ostendere signa auro sericeisq; vexillis vibrantia. Tum sine mora circumfusi undiq; [14] equitat9, in modum grandinis atq; nimborum densa pariter tela fuderunt. Sic miserabili strage deletus exercit9. Ipse in colloquium sollicitat9, signo dato, vivus in hostium manus incidisset [d] nisi tribunis reluctantibus, fugam ducis, Barbari ferro occupassent. [15] Sic quoque relatum caput ludibrio

INTERPRETATIO.

a *Cupiditas consulis Crassi dum captat Parthicum aurum, inimicis Diis & hominibus, castigata fuit ruina undecim Legionum, & ipsius etiam capite.*

b *Euphrates absorbuit signa rapta inopinatis tempestatibus.*

c *Quum undiquaque Scyllaces & Surenus, Legati regis aperuère signa renidentia auro, & velis sericeis.*

d *Ipse in colloquium adductus vivus in hostium manus venisset, nisi, Tribunis resistentibus, Barbari ferro fugam ducis prævenissent.*

NOTÆ.

3 *Caret solatio clades.* | Sine dubio legendum, *caret eo solatio clades*; quod ad superiora habet anaphoram. *Nec de fortuna queri possumus.* Clades nostra eo caret solatio, ut scilicet de fortuna possimus queri. Solatium enim fit si fortunam accusare liceat.

4 *Consulis Crassi.* | Non Consul, sed Prætor erat.

5 *Hostilibus diris.* | Diræ sunt Furiæ. Virg. lib. 12.

Dicuntur geminæ pestes, cognomine Diræ.

Diræ etiam sunt imprecationes, ut hic & apud Horat. Sic supra lib. 11. cap. 6.

6 *Zeugma.* | Syriæ ad Euphratem oppidum, ubi maxime amnis est pervius.

7 *Nicephorium.* | Mesopotamiæ urbem, ad Euphratem sitam.

8 *Orode rege.* | Orodes Artabani filius erat, qui Artabanus Phraatis Mithridatis à Pompeio devicti filii patruus fuit.

9 *Ne imaginario quidem jure.* | Hoc est, ne prætextum quemlibet imaginarium, non saltem justum & legitimum, se habere dicens. Nam ex more debebat aliquem prætextum fingere. Sic Antonius infra lib. 4. cap. 10. *Neque causa, neque consilio, ac ne imaginaria belli indictione in Parthos impetum facit.* Ubi imaginaria indictio est, indictio qualibet non solennis, neque legitima.

10 *Seleuciæ.* | Seleuciæ oppidum in Parthis ubi se Euphrates cum Tigride conjungit.

11 *Jam primum.* | Probat nunc Deos insidias, & virtutem hostium juvisse, *jam primum.* Gallicè diceres, *Sans aller plus loin; d'abord.* Et mirum Flori artificium hic videre est, qui, ut invidiam à Romanis avertat, illam cladem Diis fœderum ultoribus tribuit.

12 *Mezera Syro.* | Hunc augurem fuisse quidam tradidêre.

13 *Carras.* | Carræ Mesopotamiæ oppidum.

14 *Equitatus.* | Notari potest *equitatus*, in numero multitudinis. Est & apud Sallustium tamen.

15 *Sic quoque.* | Hoc à superioribus pendet. Quamvis Tribuni restiterint, & Barbari fugam regis ferro occupaverint, tamen sic etiam caput illius relatum hostib9 ludibrio fuit.

118 hosti fuit. Filium ducis, pæne in conspectu patris, eisdē telis operuêre. [c] Reliquiæ infelicis exercit[9], quo quemq; rapuit fuga, In Armeniam, Ciliciam, Syriamq; distractæ, vix nuncium cladis retulerunt. Caput ejus recisum cum dextera manu, [16] ad regem reportatū, ludibrio fuit, neq; indigno. Aurum enim liquidum in rictum oris infusum est; ut cujus animus arserat auri cupiditate, ejus etiam mortuum & exangue corpus auro ureretur.

INTERPRETATIO.

c *Reliqui infelicis exercitus dispersi in Armeniam, Ciliciam & Syriam, quo unumquemque fuga tulit, vix retulere stragis nuntium.*

NOTÆ.

16 *Ad regem.* | Orodem.

CAPUT XII.

Anakephalæosis.

[1] HÆC est illa tertia ætas populi Romani transmarina, qua Italia progredi ausus, orbe toto arma circumtulit. Cujus ætatis superiores centum anni, sancti, pii, &, [2] ut diximus, aurei, sine flagitio, sine scelere, [a] dum sincera adhuc & innoxia [3] pastoriæ illius sectæ integritas, dumq; Pœnorum hostium imminens metus disciplinam veterem continebat. Postremi centum, quos à [4] Carthaginis, [5] Corinthi, [6] Numantiæq; excidiis, & [7] Attali regis Asiatica hæreditate deduximus [8] in Cæsarem & Pompeium, sequutumq; hos, de quo dicemus, Augustum, ut claritate rerum bellicarū magnifici, ita domesticis cladib[9] miseri & erubescendi. [b] Quippe sicut [9] Galliam, [10] Thraciam, [11] Ciliciam,

119

INTERPRETATIO.

a *Dum integritas pastoria illius disciplinæ intacta manet & inculpata, & dum Pœnorum hostium terror impendens disciplinam veterem retinebat.*

b *Nam sicut honestum atque gloriosum est comparasse Galliam, Traciam, Ciliciam, Cappadociam, feracissimas & fortissimas Provincias, Armenios etiam & Britannos, qui ut non ad fructum comparati, ita magna nomina sunt ad majestatem imperii* ampliandam.

NOTÆ.

CAP. XII. *Anakephalæosis. Hoc Caput quæ 17. Capitibus superioribus tractata fuere, & quæ 13. sequentibus tractantur compendiose persequitur.*

1 *Hæc est illa ætas.* | De qua toto hoc libro usque ad cap. 2. lib. 4.

2 *Et ut diximus aurei.* | Cap. 19. lib. 2. *Centum hos priores quibus Africam, Macedoniam, Siciliam, Hispaniam domuit, aureos, sicut Poëtæ canunt, jure meritoque fateatur.*

3 *Pastoriæ illius sectæ.* | Ætatis Romuli.

4 *Carthaginis.* | De qua cap. 15. lib. 2.

5 *Corinthi.* | Capite 16. lib. 2.

6 *Numantiaque.* | Cap. 18. lib. 2.

7 *Attali regis Asiatica hereditate.* | Cap. 20. lib. 2. Quæ tu omnia, Lector, temporibus suis assignata repete.

8 *In Cæsarem & Pompeium.* | De quibus capite 2. lib. 3.

9 *Galliam.* | De qua cap. 10. supra.

10 *Traciam.* | Vide cap. 9.

11 *Ciliciam.* | Bellum Piraticum intelligit, de quo supra cap. 6.

12 Cap-

[12] Cappadociam, uberrimas validiſſimaſq; provincias, [13] Armenios etiam, & [14] Britannos, [15] ut non in uſum, ita ad imperii ſpeciem magna nomina acquiſiiſſe, pulchrum atq; decorum: ita eodem tempore dimicaſſe domi [16] cum civibus, [17] ſociis, [18] mancipiis, [19] gladiatoribus, totoq; inter ſe ſenatu, turpe atq; miſerandum. Ac neſcio an ſatius fuerit populo Romano, Sicilia, & Africa contento fuiſſe, aut his etiam ipſis carere, dominanti in Italia ſua, [c] quam eo magnitudinis creſcere, ut virib⁹ ſuis conficeretur. Quæ enim res alia furores civiles peperit, quã nimia felicitas? [20] Syria prima nos victa corrupit: [21] mox Aſiatica Pergameni regis hæreditas. [22] Illæ opes atq; divitiæ [d] afflixere ſæculi mores: merſamq; vitiis ſuis, quaſi ſentina, rempublicam peſſum dedere. [e] Unde enim popul⁹ Roman⁹ à tribunis agros & cibaria flagitaret, niſi per famem, quam luxu fecerat? Hinc ergo [23] Gracchana & prima & ſecunda, & illa tertia [24] Appuleiana ſeditio. [f] Unde regnaret [25] judiciariis legib⁹ divulſ⁹ à ſenatu eques, niſi ex avaritia, [26] ut vectigalia reipublicæ, atq; ipſa judicia in quæſtu haberentur? [g] Hinc rurſus & promiſſa [27] civitas Latio, & per hoc arma ſociorũ. Quid autem bella ſer-

INTERPRETATIO.

c *Quam ad tantam ſurgere magnitudinem, ut viribus ſuis periret.*

d *Illæ opes & deliciæ proſtravere mores ſæculi, & proculcavere Rempublicam immerſam vitiis ſuis quaſi cloaca.*

e *Unde factum eſt ut plebs Romana à Tribunis peteret agros & cibos, niſi ex fame quam luxuria pepererat?*

f *Unde factum eſt ut eques ſeparatus à Senatu regnum teneret per leges judiciarias, niſi ex avaritia, ut tributa Reipublicæ, & judicia tractarentur in lucro?*

g *Inde & iterum quod jus civitatis promiſſum fuit Latio.*

NOTÆ.

[12] *Cappadociam.*| In bello Mithridatico de quo ſupra cap. 5.

[13] *Armenios.*| Eodem bello Mithridatico, cap. 5.

[14] *Britannos.*| A Cæſare devictos cap. 10.

[15] *Ut non in uſum, ſic ad imperii ſpeciem.*| Hæc ad Britannos referri debent, nam ſupra cap. 10. dixit, *Non enim provinciæ, ſed nomini ſtudebatur.*

[16] *Cum civibus.*| Bella Marii, Sertorii, Lepidi, de quibus ſequentibus capitibus 21, 22, 23.

[17] *Sociis.*| Bellum Sociale intelligit, de quo cap. 18. infra.

[18] *Mancipiis.*| Bellum Servile de quo cap. 19. infra.

[19] *Gladiatoribus.*| Bellum Spartacium, cap. 20.

[20] *Syria.*| Cap. 8. lib. II.

[21] *Mox Aſiatica Pergameni Regis.*| Attali Regis hereditas. De qua cap. 20. lib. II.

[22] *Illæ opes atque divitiæ.*| Pro *divitiæ* fortaſſe ſcriptum fuerat, *deliciæ*, unde & *luxus* continuò meminit. Similis corruptio ſupra cap. 9. quam vide.

[23] *Gracchana prima & ſecunda.*| Tiberii & Caii Gracchorum. De his cap. 14. & 15.

[24] *Appuleiana ſeditio.*| Appuleii Saturnini, cap. 15.

[25] *Judiciaribus legibus.*| Judiciariæ leges hic eæ ſunt quibus ad equites Romanos à Senatu judicia tranſlata ſunt. Eas Caius Gracchus tulit.

[26] *Ut vectigalia Reipub. atque ipſa judicia in quæſtu haberentur.*| Vectigalia Reipub. erant quæ ea, ex portorio, hoc eſt ex mercium exportatione & importatione; ex decuma, hoc eſt, ex decima parte frumenti quod in agris colligebatur; & ex ſcriptura capiebar, hoc eſt, ex ſylvis ſive è paſtione pecorum. Quod autem ea vectigalia equitibus in quæſtu haberentur. Vide infra cap. 17. *Equites Romani interceptis vectigalibus ſuo jure peculabantur Rempublicam.*

[27] *Civitas.*| Jus civitatis. Hoc eſt eodem jure uti quo cives Romani.

vilia?

vilia? Unde nobis, nisi ex abundantia [28] familiarū? [h] Unde gladiatorii adversus dominos suos exercitus, nisi ad conciliandum plebis favorem [29] effusa largitio, [30] quum spectaculis indulget, [31] supplicia quondā hostium [32] artem facit? Jam ut speciosiora vitia tangam, nonne ambitus honorum ab iisdem divitiis incitat? Atqui inde Mariana, inde Syllana tempestas. Aut magnificus apparatus conviviorum, & sumptuosa largitio, nonne ab opulentia, [33] paritura mox egestatem? [i] [34] Hæc Catilinā patriæ suæ [35] impegit. Deniq; illa ipsa principat & dominandi cupido, unde, [36] nisi ex nimiis opibus venit? Atqui hæc Cæsarem atq; Pompeium, [37] furialibus in exitium reipublicæ facibus armavit. Hos igitur populi Romani omnes domesticos motus, separatos ab externis justisq; bellis, ex ordine prosequemur.

INTERPRETATIO.

h *Quid Gladiatorum exercitus armavit adversus ipsos Dominos, nisi immoderata largitio ad captandam plebis auram,* quæ *cum spectaculis studet, artem reddit,* quod *olim* fuit *suppliciùm hostium?*

i *Hæc impulit Catilinam contra patriam suam.*

NOTÆ.

28 *Familiarum.*| Familia est servorum certus numerus uni Domino serviens.

29 *Effusa largicio.*| Quomodo autem effusa largitio Gladiatorios armavit exercitus? Quippe quum Romana plebs gladiatoriis muneribus studeret, undique gladiatores sibi conquirebant, qui plebem demereri cupiebant; eos etiam erudiendos curabant ad majorem voluptatem. Et inde factum est, ut gladiatores qui in immensam multitudinem creverant, & artem pugnandi sibi paraverant, arte & numero suo freti, arma contra Dominos ipsos ceperint.

30 *Quum spectaculis indulget.*| Scribendum, *indulgens,* & continuanda sententia, ac tollenda distinctio quæ post, *largitio,* posita est.

31 *Supplicia quondam hostium.*| Ea tempora respicit Florus quibus sontes inter se ferro depugnabant.

32 *Artem facit.*| Quippe, ut supra dictum est, Gladiatorum familias magistris erudiendas dabant, ut ex eorum pugna major voluptas perciperetur.

33 *Paritura mox egestatem.*| Refer *paritura* ad Tò *opulentia,* non vero ad Tò *largitio,* & est in sexto casu.

34 *Hæc Catilinam.*| Egestas scilicet.

35 *Impegit.*| Nota *impegit* activè positum.

36 *Nisi ex nimiis opibus venit.*| Tollo, *venit,* nam ignavum est, & Flori genio minus conveniens.

37 *Furialibus.*| Quippe Furiæ à Poëtis & Pictoribus armatæ nobis exhibentur. Vide Notata ad cap. 12. lib. 1. *Facibus armatæ Furiali more processerant.*

CAPUT

CAPUT XIII.

Seditiositas tribuniciæ potestatis.

SEditionum omnium causas Tribunicia potestas excitavit: [a] quæ spe- 121
cie quidem plebis tuendæ, [1] cujus in auxilium comparata est, re autem dominationē sibi acquirens, studium populi ac favorem, [2] agrariis, [3] frumentariis, [4] judiciariis legibꝰ aucupabatur. Inerat omnibꝰ species æquitatis. Quid enim tam justum, quam recipere plebem jus suum à patribꝰ? Ne populus gentium victor orbisq; possessor, [b] [5] extorris aris ac focis ageret. Quid tam æquum quam inopem populum [6] vivere ex ærario suo? Quid ad jus libertatis æquandæ magis efficax, quā ut senatu regente provincias, ordinis equestris auctoritas saltem [7] judiciorū regno niteretur? Sed hæc ipsa in perniciē redibant: & misera respublica in exitium suum merces erat. Nam & à senatu in equitē translata judiciorum potestas, vectigalia, id est, imperii patrimonium, [8] supprimebat: [9] & emptio frumenti, ipsos Reipublicæ nervos, exhauriebat ærarium. Reduci plebs in agros unde poterat sine possidentium eversione? Qui ipsi pars populi erant, [10] & tamen relictas sibi à majoribꝰ sedes, [11] ætate, quasi jure hæreditario possidebant.

INTERPRETATIO.

a *Quæ sub specie quidem defendendæ plebis, verè autem sibi imperium quærens, venabatur studium populi per leges agrarias, frumentarias, & judiciarias.* b *Exul aris, & focis esset.*

NOTÆ.

[1] *Cujus in exilium comparata est.* | Tribuni enim plebis primum creati fuerunt, ut eam contra fœneratorum impotentiam defenderent.

[2] *Agrariis.* | Agrariæ leges quibus sancitum erat, ut agri à privatis per vim occupati plebi dividerentur. Has Caius Gracchus post Tiberium Gracchum tulit.

[3] *Frumentariis.* | Quibus continebatur ut frumentum, quod copiosissimè ex Africa & Sicilia advehebatur, venderetur triente & semisse: Caius Gracchus eam tulit.

[4] *Judiciariis.* | De quibus cap. superiori.

[5] *Extorris aris ac focis.* | Ex Latinitate ipsa suspicor expungi cum indicio posse, *aris ac*; hoc certè scio, dici posse, extorris domo, patria, &c. At nescio [neque quidquam occurrit memoriæ] an dici possit, extorris ara. Ast hæc si nolis admittere, saltem facere non potes quin legas, extorris *agris, ac focis*. Hæc autem ad agrarias leges pertinent.

[6] *Vivere ex ærario suo.* | Ex ærario depromebatur pecunia qua coemeretur frumentum, quod vili pretio vendebatur propter plebis inopiam. Hoc frumentarias leges respicit.

[7] *Judiciorum regno.* | *C'étoit le pouvoir de juger les affaires des particuliers en dernier ressort.*

[8] *Supprimebat.* | Equites enim societati faventes, vel ludificabant locationem, vel remittebant, vel redemptionis parte relevabant, & sic pecuniam publicam supprimebant.

[9] *Et emptio frumenti exhauriebat ærarium.* | Quippe magno pretio emptum, plebi postea ob leges frumentarias vili pretio vendebatur.

[10] *Et tamen.* | Subjunge statim post, *possidentium eversione? Et tamen.*

[11] *Ætate quasi jure hereditario.* | Hæc ex juris formula pendent, qua possessori possessionis diuturnitas pro jure hereditario est.

CAPUT

CAPUT XIV.

Seditio Tiberii Gracchi.

122 PRimam certaminum facem Tiberius Gracchus accendit, genere, forma, eloquentia [1] facile princeps. Sed hic, ſive [2] Mancinianæ deditionis, quia ſponſor fœderis fuerat, contagium timens, & [3] inde popularis: ſive æquo & bono ductus, quia depulſam agris ſuis plebẽ miſeratus eſt, ne populus gentium victor, orbiſque poſſeſſor, laribus ac focis ſuis exularet. [a] Quacumq; mente, rem auſus ingentem, poſtquam [4] rogationis dies aderat, ingenti ſtipat9 agmine [5] Roſtra conſcendit: nec deerat obvia manu tota inde nobilitas, & tribuni in partibus: ſed ubi [6] intercedentem legib9 ſuis [7] Cnæum Octavium videt Gracch9, [8] contra fas collegii, [9] jus poteſtatis, injecta manu depulit Roſtris: adeoq; præſenti metu mortis exterruit, ut abdicare ſe magiſtratu cogeretur. Sic triumvir creat9 dividendis agris. [b] Quum ad perpetranda cœpta, die comitiorum prorogari ſibi vellet imperium, obvia nobiliũ manu, eorumq; quos agris moverat, cædes à foro cœpit. Inde quum in Capitolium profugiſſet, plebemq; ad defenſionem ſalutis ſuæ, manu caput tangens, hortaretur, [10] præbuit ſpeciem regnum ſibi & dia-

INTERPRETATIO.

a *Quocumque animo* ille hoc egit.

b *Quum die conventuum peteret imperium ſibi continuari ad perficienda cœpta* ſua *occurrentibus nobilium copiis, & eorum quos agris expulerat, cædes incepit à foro.*

NOTÆ.

CAP. XIV. *Seditio Tiberii Gracchi, anno Mundi* 3817. *ante Ch. Nat.* 131. *ab Vr. Cond.* 620. *Coſſ. P. Mucio Scævola, & L. Calpurnio Piſone Frugi.*

[1] *Facilè princeps.*| Hoc eſt *nemine repugnante.* De illo hæc habet Velleius, l. 2. c. 2. *Vir alioqui vita innocentiſſimus, ingenio florentiſſimus, propoſito ſanctiſſimus, tantis denique adornatus virtutibus, quantas perfecta, & naturâ, & induſtriâ, mortalis conditio recipit.*

[2] *Mancinianæ deditionis.*| C. Hoſtilius Mancinus Numantinis, ut ignominiam & dedecus à ſe cum illis icti fœderis expiaret, deditus fuit. Vid. c. 18. l. 2. Tiberius autem Gracchus, quo quæſtore & auctore id fœdus ictum fuerat ſimilis judicii vel pœne diſcrimen metuebat.

[3] *Et inde popularis.*| Et poſtea populi favorem cœpit captare.

[4] *Rogationis dies.*| Dies quo leges rogare licebat: legem autem rogare eſt à populo petere ut illam ferat, ſciſcat.

[5] *Roſtra.*| De iis alibi dictum.

[6] *Intercedentem.*| Propria vox. Intercedere, id eſt, reſiſtere, obſiſtere, ſe interponere, intercedentium ſolennis vox erat: *Veto.*

[7] *Cnæum Octavium.*| Alii *Marcum* non *Cnæum* vocant. Tribunis plebis erat, & Gracchi collega. Tribunorum autem erat hæc poteſtas, ut intercedente uno, alii, etiam ſi plures eſſent, nil agerent.

[8] *Contra fas collegii.*| Octavius enim Gracchi collega.

[9] *Jus poteſtatis.*| Cum Tribunitia poteſtas alios contra vim defendendi gratia creata ſit, contra jus poteſtatis agit Tribunus qui ipſe vim affert. Vel hoc ideo dicit, quòd cum Tribunitia poteſtas ſacroſancta eſſet, nulli Tribunum pellere fas erat.

[10] *Præbuit ſpeciem regnum ſibi, & diadema poſcentis.*| Cum opem implorans caput tetigiſſet, hoc populus interpretatus eſt, quaſi ſibi diademate caput redimiri cuperet.

dema

dema poſcentis: atq; ita duce Scipione Naſica, concitato in arma populo, [11] quaſi jure [12] oppreſſus eſt.

NOTÆ.

[11] *Quaſi jure.* | Cum ſcilicet regnum ſibi poſcere viſus fuerit.

[12] *Oppreſſus eſt.* | Subſelliorum fragmentis contuſus, & inde in Tiberim projectus.

CAPUT XV.

Seditio Caii Gracchi.

[a] [1] STatim & mortis, & legum fratris ſui vindex, non minore impetu incaluit Caius Gracchus. [b] Qui cum pari tumultu atq; terrore plebem in avitos agros arceſſeret; & [2] recentem Attali hæreditatē in alimenta populo polliceretur; [3] [c] jamq; nimius, & potens [4] altero tribunatu, ſecunda plebe volitaret: [5] obrogare auſo legib⁹ ſuis Minucio tribuno, fret⁹ comitum manu, [6] fatale familiæ ſuæ Capitolium invaſit. Inde proximorum cæde pulſus, quum ſe in Aventinum recepiſſet; inde quoq; obvia ſenat⁹ manu, ab [7] Opimio conſule oppreſſus eſt. Inſultatum quoq; mortis reliquiis: & illud [8] ſacroſanctum caput Tribuni plebis percuſſoribus auro [9] penſatum eſt.

INTERPRETATIO.

a *Mox Caius Gracchus aſſertor mortis, & legum fratris ſui, non minori impetu excanduit.*

b *Qui cum plebem in agros paternos evocaret eodem tumultu atque terrore.*

c *Et jam nimis potens ob ſecundum tribunatum favente plebe degeret.*

NOTÆ.

CAP. XV. *Seditio Caii Gracchi. Anno Mundi 3827. ante Ch. Nat. 121. ab Ur. cond. 630. Coſſ. Q. Cæcilio Metello Balearico, T. Quinctio Flaminio.*

[1] *Statim.* | Decimo anno poſt Tiberii Gracchi mortem.

[2] *Recentem.* | Jure recentem vocat, vix ſunt anni novem cum ea populo Romano contigit. Vide cap. 20. lib. 2.

3 *Jamque nimius & potens.* | Lego *Jamque nimium potens.* Ratio facilè appareat. *Pater meus.*

[4] *Altero tribunatu.* | Nam bis Tribunus fuit.

[5] *Obrogare.* | Obrogare legi eſt, hujus legis infirmandæ gratia alteram legem ferre. In al. legitur *abrogare*, quod minus placet.

[6] *Fatale familiæ ſuæ.* | Nam ibi occiſus Tiberius Gracchus hujuſce frater. Supra.

7 *Opimio Conſule.* | L. Opimio.

[8] *Sacroſanctum.* | Sic paſſim in ſcriptoribus Tribuni ſacroſancti, & Tribunitia poteſtas ſacroſancta nominatur.

[9] *Penſatum eſt.* | Alludit ad veterum morem, qui non numerata pecunia, ſed appenſa, debita ſolvebant.

CAPUT

CAPUT XVI.

Seditio Appuleiana.

124 [a] NIhilominus Appuleius Saturninus Gracchanas aſſerere leges non deſtitit. Tantum animorum viro Mariꝰ dabat. [1] Qui nobilitati ſemper inimicus, conſulatu ſuo præterea confiſus, occiſo palam [2] comitiis [3] Annio competitore Tribunatus, ſubrogare conatus eſt in ejus locum [4] Caium Gracchum, hominē [5] ſine tribu, ſine nomine: ſed ſubdito titulo, [6] in familiam ipſe ſe adoptabat. Quum tot, tantiſq; ludibriis exultaret impune, [b] rogandis Gracchorum legibꝰ ita vehementer incubuit, ut Senatum quoq; cogeret [7] in verba jurare; quum abnuentibus [8] aqua & igni interdicturum ſe minaretur. [9] Unus tamen extitit, qui mallet exilium. Igitur poſt Metelli fugā omni nobilitate perculſa, quum jam tertiū annū [10] dominaretur, eo veſaniæ progreſſus eſt, ut [11] conſularia quoq; comitia nova cæde turbaret. Quippe ut ſatellitē furoris ſui Glauciam, [12] conſulem faceret, Caium Memmiū [13] competitorem interfici juſſit, & in eo tumultu regem ex ſatellitibꝰ ſuis ſe appellatum, lætus accepit. Tum vero jam conſpiratione Senatus, ipſo quoq; jam Mario conſule, [14] quia tueri non poterat, adverſo: directæ in foro acies, expulſus inde, Capitolium invaſit. Sed quum abruptis [15] fi-

INTERPRETATIO.

a *Nec ideo minus Appuleius Saturnius ceſſavit vindicare leges Gracchorum.*

b *Fortiter operam dedit petendis legibus Gracchorum, ut cogeret Senatum jurare in verba* ſua, *quum minitaret detrectantibus ſe eos aqua & igni privaturum.*

NOTÆ.

CAP. XVI. *Seditio Appuleiana. Anno Mundi 3850. ante Ch. Nat. 98. ab Ur. Cond. 653. Coſſ. C. Mario. VI. & L. Valerio Flacco.*

[1] *Qui.* | Mariumne, an Appuleium intelligit? Certe de Appuleio hæc dicuntur. Libenter igitur ſcriberem cum aliis, *non deſtitit: qui (tantum animorum viro Marius dabat, nobilitati ſemper inimicus, Conſulatu ſuo præterea confiſus) occiſo, &c.* Nunc omnia plana.

[2] *Comitiis.* | Comitia ſunt conventus totius, vel partis populi Rom.

3 *Annio.* | Tanta in hujuſce nominis ſcripturæ varietas, ut nil certi unquam ſtatuatur.

4 *Caium Gracchum.* | Non Caius Gracchus, ſed Quinctius vocabatur: Caii Gracchi nomen aſſumpſerat, ut ſe ex Gracchorum familia mentiretur.

5 *Sine tribu.* | Qui ſine tribu, ſervi habebantur: nam libertini tribum urbanam aliquam habebant.

[6] *In familiam.* | Gracchorum ſcilicet.

[7] *In verba jurare.* | In verba plebis, hoc eſt ut quidquid plebs juſſiſſet, id ratum haberet, nec impugnaret.

[8] *Aqua & igni interdicturum.* | *Aqua & igni interdicere,* ſolennia verba ſunt queis veteres utebantur cum quem mori jubebant.

9 *Unus.* | Metellus Numidicus.

10 *Dominaretur.* | Apuleius Saturninus.

11 *Conſularia comitia.* | Comitia quæ ad nominandos Conſules habebantur.

12 *Conſulem faceret.* | Quem tamen facere non potuit.

13 *Competitorem.* | Conſulatus ſcilicet.

14 *Quia tueri non poterat, adverſo.* | Hoc iiſdem fere verbis Epitom. Livii, ubi Marius homo mutabilis vocatur, & varii conſilii, ingeniique ſemper ſecundum fortunam.

15 *Fiſtulis.* | Canalibus quibus aqua in Capitolium perducebatur.

ſtulis

stulis obsideretur, Senatuiq; per legatos pœnitentiæ fidem faceret, ab arce degressus, cum ducib⁹ factionis recept⁹ in curiam est. Ibi eum facta irruptione, populus fustibus saxisq; coopertum in ipsa quoq; morte laceravit.

CAPUT XVII.

Drusiana seditio.

POstremo Livius Drusus non tribunatus modo viribus, sed ipsius etiam Senatus auctoritate, [1] totiusque Italiæ consensu, [a] [2] easdem leges asserere conat⁹, [3] dum aliud captat ex alio, tantum conflavit incendium, ut ne prima illi⁹ flamma posset sustineri: & subita morte corrept⁹, [4] hæreditarium in posteros suos bellum propagaret. [b] Judiciaria lege Gracchi diviserant populum Romanum, & [5] bicipitem ex una fecerant civitatem: [c] Equites Romani, tanta potestate subnixi, [6] ut qui fata fortunasq; principum haberent in manu, interceptis vectigalibus, 126
[7] peculabantur [8] suo jure rempublicã: Senatus [9] exilio Metelli, [10] damnatione Rutilii debilitatus, omne decus majestatis amiserat. [d] In hoc

INTERPRETATIO.

a *Conatus easdem leges vindicare, dum aliud aucupatur ex alio, tantum excitavit incendium, ut ne prima* quidem *illius flamma posset ferri, & subita morte præventus, in nepotes suos hereditarium bellum tramitteret.*

b *Gracchi diviserunt populum Romanum per legem judiciorum.*

c *Romani equites tanta potestate freti, quippe qui vitam & opes principum præ manibus* suis *haberent, correptis tributis, sua potestate, vel suo arbitrio furantur Rempublicam.*

d *In hoc statu rerum pares, opibus, spiritu, & dignitate, ex qua & æmulatio nata Livium Drusum ceperat, Servilius Cæpio Equites, Livius Drusus Senatum defendere cœpit.*

NOTÆ.

*CAP. XVII. *Drusiana seditio. Anno Mundi* 3859. *ante Ch. Nat.* 89. *ab Ur. Cond.* 662. *Coss. L. Martio Philippo, & Sex. Julio Cæsare.*

[1] *Totiusque Italiæ consensu.* | Nam Livius Drusus socios, & populos Italicos spe civitatis Romanæ sollicitaverat.

[2] *Easdem leges.* | Eædem fuêre quoad agrarias leges, sed quoad judiciarias, minimè. C. enim Gracchus à Senatu judicia ad equites transtulerat: at vero L. Drusus ab Equite ad Senatum deferre conabatur.

[3] *Dum aliud captat ex alio.* | Non solum Senatui judicia restituere, & Latium civitatis jure donare contendebat, sed ex eo sibi dominationem aucupabatur, hoc est quod noster dicit, *Dum aliud captat ex alio.* vide cap. seq.

[4] *Hereditarium in posteros.* | Bellum sociale intelligit, de quo cap. sequent.

[5] *Bicipitem.* | Quia judicia à Senatu in Equites transtulit: & sic quasi duplex caput habuit Respublica, Equitem, scilicet, & Senatum.

[6] *Ut qui fata fortunasque.* | Ob judicia quæ ipsi tenebant, vitæ omnium erant Domini.

7. *Peculabantur.* | Peculari propriè est pecuniam multæ quæ pecore indicebatur avertere; sed de quibuslibet furtis publicis dicitur.

[8] *Suo jure.* | Suâ auctoritate, potestate quæ ipsis legibus concessa erat, qua pravè usi.

[9] *Exilio Metelli.* | De quo capite superiori.

10 *Damnatione Rutilii.* | P. Rutilius Rufus legatus fuerat Scævolæ Proconsulis, & à Publicanorum [hoc est Equitum] injuriis Asiam defenderat: quare invisus Equestri ordini, penes quem judicia erant, repetundarum damnatus, in exilium pulsus fuit.

statu

statu rerũ pares opibꝰ, animis, dignitate, [11] (unde & nata Livio Druso
æmulatio accesserat) equitem Serviliꝰ Cæpio, Senatum Livius Drusus
asserere. [12] Signa, & aquilæ, & vexilla aderant: cæterum sic urbe in
una, quasi in binis castris dissidebatur. Prior Cæpio in senatũ impetu
facto, [13] reos ambitꝰ Scaurum & Philippum, principes nobilitatis ele-
git. [e] His motibꝰ ut resisteret Drusus, plebem ad se [14] Gracchanis legi-
bus, eisdem [15] socios ad plebem spe civitatis erexit. Extat vox ipsius ni-
hil se ad largitionẽ ulli reliquisse, nisi si quis [16] aut cœnum dividere vel-
let, aut cœlum. Aderat [17] promulgandi dies; quum subito tanta vis ho-
minum undiq; apparuit, ut hostium adventu obsessa civitas videretur.
Ausus tamen [18] obrogare de legibꝰ consul [19] Philippus: sed apprehensũ
faucibus [20] viator non ante dimisit, quam sanguis in ora & oculos re-
dundaret. Sic per vim latæ, jussæq; leges: sed pretium [21] rogationis
127 statim socii [22] flagitavere [f] quum interim [23] imparẽ Drusum, [24] ægrum-
que rerum temere motarum, matura, ut in tali discrimine, [25] mors ab-
stulit. Nec ideo minus socii promissa Drusi à populo Romano repo-
scere armis desierunt.

INTERPRETATIO.

e *Drusus ut obsisteret hisce tumultibus, per Gracchanas leges plebem ad se, & socios ad plebem per easdem* leges *transtulit.*

f *Quum interea mors prœmatura, ut* fit *in tali periculo, abstulit Drusum impotentem & saucium ob res imprudenter motas.*

NOTÆ.

11. *Unde & nata Livio Druso.* | Unde, ad Τὸ *dignitate* debet referri: nam inde nata Livio Druso æmulatio, quod Eques dignitate par esset Senatui.

12 *Signa, aquilæ, vexilla.* | Signa communi nomine, & aquilas, & vexilla complectitur, hic pro quibuslibet manipulorum signis: aquilæ, legionum signa; vexilla, equitum.

13 *Reos ambitus elegit.* | Eos elegit, ut ambitus accusaret.

14 *Gracchanis legibus.* | Agrariis & frumentariis.

15 *Socios.* | Socii vocabantur quasi confœderati, & consortes armorum; & erant Italici.

16 *Aut cœnum dividere vellet, aut cœlum.* | Quippe ipse reliqua omnia largitus fuerat.

17 *Promulgandi.* | Leges scilicet.

18 *Obrogare de legibus.* | Malim, ut alibi, *Obrogare legibus.* De hoc alibi dictum.

19 *Philippus.* | L. Martius Philip. Vid. Tit.

20 *Viator.* | Dissentit expresse Val. Max. l. 9, c. 5. *Obtorta gula, & quidem non per viatorem, sed clientem suum.*

21 *Rogationis.* | Hic *Rogatio* nil aliud est quam *lex*; pretium autem legis, vel legum quas ipsi per vim jusserant, erat jus civitatis, quod ipsis Livius Drusus promiserat.

22 *Flagitavere.* | Magis placet quod habet Salmas. *Flagitare*, ut supra, *Senatum L. Drusus asserere*, sub. cœpit.

23 *Imparem.* | Hoc est, qui impar erat solvendo ea quæ sociis promiserat, nempe jus civitatis.

24 *Ægrum rerum temere motarum.* | Hoc est *rebus temerè motis*, Græcorum more qui Genitivum ponunt, ubi Latini Ablativum usurpant: Sic *discrucior animi* Terent. *Æger animi* Liv.

25 *Mors abstulit.* | Ferro periit à quodam C. Vario, cujus meminit Cicero in 3. de Nat. Deor. percussus.

CAPUT

CAPUT XVIII.

Bellum Sociale.

SOciale bellum vocetur licet, ut extenuemus invidiam: si verum tamen volumus, [1] illud civile bellum fuit. Quippe quum populus Romanus Etruscos, Latinos, Sabinosque miscuerit, & [2] unum ex omnib⁹ sanguinem ducat; corpus fecit ex membris, & ex omnib⁹ unus est. Nec minore flagitio socii intra Italiam, quam intra urbem cives rebellabant. Itaq; quum jus civitatis, quam [3] viribus auxerant, socii [4] justissimè postularent, ad quā spem eos cupidine dominationis [5] Drusus erexerat; postquam ille domestico scelere oppressus est, eadē fax, quæ illum cremavit, socios in arma & oppugnationem Urbis accendit, Quid hac clade tristius? quid calamitosius? quum omne Latium, atq; Picenum, Etruria omnis, atq; Campania, postremo Italia contra matrē ac parentē suam Urbem consurgerent? [a] Quum omne robur for- 128
tissimorum fidelissimorumq; sociorum sub suis quisq; signis haberent [6] municipalia illa prodigia: Popedius Marsos, & Latinos Afranius; Umbros [7] totus senatus, & consules; Samnium Lucaniamq; Telesinus: quum regum & gentium arbiter populus ipsum se regere non posset, ut

INTERPRETATIO.

a *Quum monstra illa municipum quaque sub suis vexillis haberent omne robur fortissimorum fidelissimorumque sociorum.*

NOTÆ.

CAP. XVIII. *Bellum sociale.* *Anno Mundi 3860. ante Ch. Nat. 88. ab Ur. cond. 663. Coss. L. Julio Cæsare, & P. Rutilio Lupo.*

[1] *Illud Civile bellum fuit. Quippe cum.* | Post, *fuit*, minor distinctio ponenda est, dein illa prorsus hinc everrenda, *Corpus fecit ex membris & ex omnibus unus est.* Sunt enim ab aliquo addita, qui se rhetoriscum facere gestiebat. *Pater meus.*

[2] *Et unum ex omnibus.* | Romulus enim ex Sabinis, post virginum raptum, Latinis, & Tuscis pastoribus civitatem composuit: ideo vocat infra, *Civitatem quam viribus auxerant.*

[3] *Quam viribus auxerant.* | Vide Notam superiorem.

[4] *Justissimè.* | Civitatem socii justissimè reposcebant, quia scilicet eam viribus suis auxerant.

[5] *Drusus erexerat.* | Vide cap. superiori.

[6] *Municipalia illa prodigia.* | Duces qui singulis municipiorum copiis præerant, prodigia vocat, quod adversus matrem & parentem suam consurgerent. Sunt autem municipia civitates quæ muniis & honoribus populi Rom. fruuntur.

7 *Totus Senatus & Consules.* | Quid hoc *totus Senatus, & Consules*? Res inepta est & ridicula, sed ea tamen, qualiscumque sit, à Salmasio non animadversa, quanquam sperabam, nam incredibilis quædam in hoc loco depravatio est. Ea autem in veteri Editione non erat; nam pro, *totus Senatus & Consules*, ibi legitur, *Vettius Cato Samnium, &c.* Idque cum jam pridem olfecissem, totum hunc locum sic scripsi. *Popedius Marsos & Latinos, Afranius Umbros, Vettius Cato Samnium, Lucaniam Telesinus, ut cum regum & gentium arbiter populus ipsum se regere non posset, Victrix Asia Europaque à Corfinio Roma peteretur.* In ante editis pro, *Victrix*, scriptum est, *ut Victrix*, quæ particula, *ut*, aliò transmittenda fuit, ut à me est. *Pater meus.*

victrix Asiæ Europæq; à [8] Corfinio Roma peteretur. Primum fuit belli [9] in Albano monte consilium, ut [10] festo die Latinarum [11] Julius Cæsar, & Martius Philippus consules, inter sacra & aras immolarentur. [b] Postquã id nefas proditione discussum est, [12] Asculo furor omnis erupit, in ipsa quidem ludorum frequentia trucidatis, qui tum aderant ab Urbe, [13] legatis. Hoc fuit, [14] impii belli sacramentum. Inde jam passim ab omni parte Italiæ, duce & auctore belli discursante Popedio, [15] diversa per populos & urbes [16] signa cecinere. Nec Annibalis, nec Pyrrhi fuit tanta vastatio. Ecce Ocriculum, ecce [17] Grumentum, ecce Fesulæ,
129 ecce [18] Carseoli; [19] reseratæ [20] Nuceria, & [21] Picentia, cædibus, ferro, & igne vastantur. Fusæ [22] Rutilii copiæ, fusæ [23] Cæpionis. Nam ipse [24] Julius Cæsar exercitu amisso, quum in Urbem cruentus referretur, miserabili funere mediam etiam Urbem [25] perviam fecit. Sed magna populi Romani fortuna, & semper in malis major, totis denuo virib⁹ insurrexit: aggressiq; singuli populos; [26] Cato [27] discutit Etruscos; [28] Gabinius Marsos; Carbo Lucanos; [29] Sylla Samnites. [30] Strabo vero Pompeius omnia flammis ferroque populatus, [c] non prius finem cæ-

INTERPRETATIO.

b *Postquam id flagitium proditione detectum fuit.*

c *Non prius stragis finem fecit quam per eversionem Asculi sacrificaretur Manibus tot exercituum & Consulum, Diisque urbium dieptarum.*

NOTÆ.

8 *A Corfinio Roma peteretur.* | Hoc est Roma invaderetur ab agminibus infestis quæ à Corfinio Pelignorum urbe descendebant.

9 *In Albano monte.* | In Latio.

10 *Festo die Latinarum.* | Latinæ feriæ erant sacra quædam Romanis, Latinis, Hernicis, & Volscis communia, à Tarquinio superbo instituta. Sed postea multi alii populi fuêre participes. In monte autem Albano quotannis peragebantur, & singuli in ea aliquid conferebant, alii caseos, alii agnos, alii liba lactaria.

11 *Julius Cæsar, & Martius Philippus Consules.* | Sext. Julius Cæsar, & L. Martius Philippus, qui superiori anno Consules fuerant, quo tempore socii in Albano monte belli consilium iniere.

12 *Asculo.* | Asculum Picenorum urbs.

13 *Legatis.* | Servium Prætorem Fonteiumque legatum occiderunt Asculani.

14 *Impii belli sacramentum.* | Quo se ad bellum devovebant, ita ut nulli postea illud abjurare liceret. Impium vocat, quia contra Romam, quæ illorum omnium parens.

15 *Diversa per populos & urbes.* | Nota, diversa per populos, hoc est, per populos dispersa.

16 *Signa cecinere.* | Id est tubæ, cornua, sic apud Virgil. x. *Signa canunt.*

17 *Grumentum.* | Lucaniæ oppidum.

18 *Carseoli.* | Urbs Æquorum.

19 *Reseratæ Nuceria, & Pisentia.* | Pro, *reserata*, quod hic nihil est, ingeniosè conjecit Salmasius, *Reate*, quæ urbs in Sabinis fuit, ab origne autem, si memini, erat Umbriæ.

20 *Nuceria.* | Urbs Umbrorum.

21 *Picentia.* | Urbs in Picintinis juxta Lucaniam.

22 *Rutilii copiæ.* | P. Rutilii Lupi Consulis Contra Marsos pugnabat, & cecidit in prælio.

23 *Cæpionis.* | Qui Prætor erat. Is primo prosperè pugnavit, sed cum victoriæ modum non faceret, circumventus cadit.

24 *Julius Cæsar.* | Tamen in tabulis hunc prosperè pugnasse reperies, sed forsan pro, *Julius Cæsar*, legendum, *Ipse Rutilius* Cos. Is enim pugnans lethale vulnus accepit. Vidit Freinshem.

25 *Perviam fecit.* | Emendabat Lipsius, *permadefecit*, quod mirè placet.

26 *Cato.* | L. Porcius Cato.

27 *Discutit.* | Discutere est, opprimere, ut supra noster, *discussum nefas*, hoc est oppressum. Sic apud Vellei. *Bellum discussum.*

28 *Gabinius.* | A. Gabinius.

29 *Sylla Samnites.* | L. Cornelius Sylla: is ante oppidum Nolam florentissima Samnitum castra cepit.

30 *Strabo vero Pompeius.* | Cn. Pompeius Strabo, is Asculum cepit, circa quam urbem, ut ait Vellei, lib. 2. cap. 21. *Cum in multis aliis regionibus exercitus dispersi forent* v. & lxx. *M. Civium Romanorum, amplius* lx. *M. Italicorum una die conflixere.*

dium

dium fecit, quam Asculi eversione, Manibus tot exercituum, consulum, direptarumque urbium diis, [31] litaretur.

NOTÆ.

[31] *Litaretur.* | Vide lib. II. cap. V.

CAPUT XIX.

Bellum Servile.

a [1] UTcunque, etsi cum sociis (nefas!) cum liberis tamen, & ingenuis dimicatum est. Quis æquo animo ferat in principe gentium populo bella servorum? [2] Primum Servile bellum, [3] inter initia 130
Urbis Herdonio Sabino duce in ipsa Urbe tentatum est: quum [4] occupata tribuniciis seditionibus civitate, Capitolium obsessum est, & [5] à consule captum. Sed hic tumultus magis fuit quam bellum. [6] Mox imperio [7] per diversa terrarum occupato, quis crederet Siciliam multo cruentius servili, quam Punico bello esse vastatam: [8] Terra frugum ferax, & quodammodo suburbana provincia, [9] latifundiis civium Romanorum tenebatur. b Hic ad cultum agri, frequentia [10] ergastula, ca-

INTERPRETATIO.

a *Ut ut sit, quamvis cum sociis (nefas!) cum liberis & ingenuis pugnatum fuit.*

b *Hic numerosa ergastula ad colendos agros, & cultores catenati bello dedere materiam.*

NOTÆ.

CAP. XIX. *Bellum Servile. Anno Mundi* 3815. *ant. Ch. Nat.* 133. *ab Ur. Cond.* 618. *Coss. Serv. Fulvio Flacco, & Q. Calpurnio Pisone.*

[1] *Utcunque.* | Hæc ad majorem hujusce belli invidiam dicta sunt, dum illud cum superiori confert, quasi diceret, fateor nefas fuisse quod populus Roman. cum sociis dimicavit, sed ut ut sit, cum liberis tamen, & ingenuis dimicatum est.

[2] *Primum servile bellum.* | Anno Mundi 3491. ante Ch. Nat. 457. ab Ur. Cond. 294. De eo Livius, lib. 3. sect. 15. *Exules servique ad quatuor millia hominum, & quingenti, duce Appio Herdonio Sabino, nocte Capitolium atque arcem occupavêre.*

[3] *Inter initia urbis.* | Mirum cur hoc inter urbis principia dicat evenisse, cum ea tunc temporis à 264. annis fuerit condita. Respexit scilicet ad posterius istud bellum Servile, quod 324. annis post natum est.

[4] *Occupata tribuniciis seditionibus.* | Tribuni cum Consulibus de legibus ferendis decertabant. Liv. loco suprà laudato, *Legis ferendæ aut accipiendæ cura civitatem tenebat. Quantum juniores Patrum plebi se magis insinuabant, eo acrius contra Tribuni tendebant, ut plebi suspectos eos criminando facerent.*

[5] *A Consule.* | Poëticè pro, *Consulibus*, Consules autem erant P. Valerius Poblicola II. & C. Claudius App. Fil. Sabinus.

[6] *Mox.* | Comparatè ad sua tempora, hæc dixit Florus, quæ multo longiori intervallo ab his distant, quam Servile istud bellum à superiori, quod Herdonio Sabino duce tentatum est.

[7] *Per diversa terrarum.* | Tamen in Hispania tantum tunc temporis gestum fuisse bellum comperio.

[8] *Terra frugum ferax.* | Populum Romanum Sicilia nutriebat, unde & eam multi, *urbis nutricem*, cellam penariam Reipublicæ vocavêre.

[9] *Latifundiis civium Romanorum.* | Alii legunt *Latinorum*, sed melius, *Romanorum*, nam & cives Romanos vocat Diod. *Cum Cives Romani, etiam Equites sibi plurima prædia in Sicilia comparassent.*

[10] *Ergastula.* | Loca ubi servi vincti operantur. Hic autem Tò, *ergastula*, pro ipsis servis ponitur.

tenatique cultores, [11] materiam bello præbuere. Syrus quidam nomine Eunus (magnitudo cladium facit, ut meminerimus) [12] fanatico furore simulato, dum [13] Syriæ deæ comas jactat, ad libertatem & arma
131 servos, [14] quasi numinum imperio concitavit; idque ut divinitus fieri probaret, in ore abdita nuce, quam sulphure, & igne stipaverat, leniter inspirans, flammã inter verba fundebat. [15] Hoc Miraculũ primũ duo millia ex obviis, mox [16] jure belli refractis ergastulis, sexaginta amplius millium fecit exercitum; regiisque, [17] ne quid malis deesset, decoratus insignibus, castella, oppida, vicos, miserabili direptione vastavit. Quin illud quoque, (ultimum belli dedecus) capta sunt castra [18] Prætorum; nec nominare ipsos pudebit, castra Manilii, Lentuli, [19] Pisonis, Hypsæi, Itaque qui per [20] fugitivarios [21] distrahi debuissent, prætorios duces, profugos prælio, ipsi sequebantur. Tandem [22] Perperna Imperatore supplicium de eis sumptum est. Hic enim victos, & [23] apud Ennam, novissime obsessos, [24] quum fame quasi pestilentia consumpsisset,

NOTÆ.

11 *Materiam bello præbuere.* | Supra dixit cap. xii. *Quid autem bella Servilia? Unde nobis nisi ex abundantia familiarum?*

12 *Fanatico.* | Fanatici propriè dicebantur, Sacerdotes, & furor fanaticus, furor divinus quali Sacerdotes corripi putabantur oraculum edituri.

13 *Dum Syriæ Dea comas jactat.* | Pro *comas* quidam habent *ceremonias*; quod non placet: minus etiam quod Pontano in mentem venit, qui legit *comos*, & explicat *saltationis genus.* Nam dubito an hoc sensu *comus* ullibi possit reperiri. Retine igitur *comas*, & sic intellige, *Pendant qu' à tous propos le drôle ne parle que des cheveux de la Deesse Syr.*; ille enim per ejus comas jurabat. Nunc de Dea Syriâ multa hic possent dici, sed ea nec res nec tempus postulant. Dea Syra Cybele est Deûm mater. Probat Selden, in libro de Diis Syris.

14 *Quasi numinum imperio.* | Quippe fanaticum furorem simulaverat, & sic eos, quasi ipsi Dii mandarent, concitabat.

15 *Hoc miraculum.* | Alii legunt, *hoc miraculo*, ut sequentia, *fecit exercitum*, ad Eunum referantur, quod etiam magis placet.

16 *Jure belli.* | Alii legunt *more belli*, vel *vi & bello*, perperam ut videtur: *jure belli*, quia nihil est quod per bellum non liceat.

17 *Nequid malis deesset.* | An ideo gravior Eunus erat populo Romano, quod regiis ibat decoratus insignibus? Ita, *Regium* enim nomen sic ei infestum, & odiosum erat, ut Tarquinium Collatinum ob nomen tantum regium urbe fugaverit.

18 *Prætorum.* | *Prætores* etiam numero plurali dixit Livius, sive autor Epitomæ, quisquis ille sit, sed *Hipsæi* tantum Annales meminere.

19 *Pisonis.* | Hunc Pisonem alium intellige à Q. Calpurnio Pisone, qui Consul, non Prætor fuit. Forsan Cn. vel L. Calpurnius Piso.

20 *Fugitivarios.* | Fugitivarii dicuntur, qui fugitivis adduntur, ut eos retrahant, *Des Archers.*

21 *Distrahi.* | Error est, sed non Salmasii, (quanquam in ejus Editione majore legitur Lugd. Batav.) Profecto autem Correctori Typographico hoc Sphalma relinqui æquum est, & verum: scribendum, *retrahi*, quod verbum in fuga, cum quis reprehenditur, solenne & proprium est. Sic apud Terent. in Heautont. Act. 4. sc. 2.

Retraham herclè opinor ad me idem illud fugitivum argentum.

22 *Perpenna Imperatore.* | Pro Perpenna sunt qui legant, *Rupilio*, ut & infra Nota 36. Sed etsi Rupilius contra servos in Sicilia rem gesserit, non ideo sequitur Marcum Perpennam in partibus non fuisse: sane & Perpennæ triumphi Annales meminere, qui eum præterea Prætorem vocant.

23 *Apud Ennam.* | Enna Siciliæ Mediterranea urbs, & insulæ Umbilicus.

24 *Quum fame quasi pestilentia.* | Legendum, *cum fame*, ex qua *pestilentia, consumpsisset.* Nil certius: Et multis exemplis probari potest. Quin & ipse sic supra locutus est cap. v. *Quum ex mora obsidentem regem fames, & ex fame pestilentia urgeret.* Et Q. Curtius lib. 9. *Famem deinde pestilentia sequuta est.* Pater meus.

reli-

reliquias latronum compedibus & catenis religavit, [25] crucibusque punivit. Fuitque de servis [26] ovatione contentus, ne dignitatem triumphi [27] servili inscriptione violaret. Vixdum respiraverat insula,
[28] quũ [29] statim à servis, & [30] à Syro reditur ad Cilicem. Athenio pa- 132
stor, interfecto domino, [31] familiam ergastulo liberatam sub signis ordinat. Ipse veste purpurea, argenteoq; baculo, & [32] regium in morem fronte redimita, non minorem, quam ille fanaticus prior, conflat exercitum: acriusque multo, quasi & illum vindicaret, vicos, castella, oppida diripiens, in dominos, in servos infestius [33] quasi in transfugas, sæviebat. Ab hoc quoq; Prætorii exercitus cæsi; capta [34] Servilii castra, capta Luculli. Sed [35] Aquilius [36] Perpernæ usus exemplo, interclusum hostem commeatibus ad extrema compulit: [37] communitasq; copias armis, fame facile delevit; [38] dedidissentque se, nisi suppliciorum metu voluntariam mortem prætulissent. Ac ne de duce quidem supplicium exigi potuit, quamvis in manus venerit. Quippe [39] dum circa deprehendendum eum multitudo contendit, inter rixantium manus [40] præda lacerata est.

NOTÆ.

[25] *Crucibusque punivit.* | Crux servorum supplicium fuit.

[26] *Ovatione.* | Ovatio est minoris Triumphi genus, quo Triumphantes nec trabeam, nec togam pictam induti, pedibus, interdum etiam & equo urbem ingrediebantur, exercitu præeunte, Ovatio ab ove quam ovantes immolabant.

[27] *Servili inscriptione.* | Solenne fuit apud veteres Romanos devictorum hostium nomina ante triumphum inscripta procedere; muri etiam devictarum urbium, flumina, montes & sylvæ ex argento unà spectanda populo ferebantur. Ovid. in elegantissima illa eleg. quæ lib. 2. de Ponto initium facit, quam merito reliquis ejusdem nominis operibus anteponas.

Protinus argento versos imitantia muros
Barbara cum victis oppida lata viris,
Fluminaque & montes, & in altis pascua sylvis,
Armaque cum telis in strue mista suis.

[28] *Quum statim à servis & à Syro.* | Acutissimè Salmasius, *Cum statim servi,* (subaud. *adsunt,* aut tale aliquid) tamen mihi placeat magis, si tollas, *a servis*; ratio est, quod, *à Syro*, idem est quod, *à servis*. Explicatio tantum est, à studioso aliquo, ut fit, ad scripta. *Pater meus.*

[29] *Statim.* | XXXI. annis post incœptum ab Euno bellum.

[30] *A Syro reditur ad Cilicem.* | Proverbium olet. Per Cilicem alludit ad bellum Piraticum quod contra Cilices gestum fuit, de quo vid. cap. VI. lib. III. à bello Servili ad Piraticum illud rursus ventum est. Eunus enim Syrus erat. Et Cilix pastor Athenio de quo infra.

[31] *Familiam.* | Vid. cap. XIX.

[32] *Regium in morem fronte redimita.* | Diademate quali Reges solent frontem redimiri.

[33] *Quasi in transfugas.* | Nam cum servi essent, communem servorum causam tueri, seque sub vexillis ordinare debebant: quod quum ab illis præstitum non fuerit, quasi transfugæ videbantur.

[34] *Servilii castra, capta Luculli.* | Alios Annales habuit Florus, nam ex nostris C. Servilii, & C. Licinii Luculli castra non modo non capta fuisse, contra vero, & á Lucullo victos semel, & à Servilio tantum non repressos fuisse servos manifestum est.

[35] *Aquilius.* | Manlius Aquilius qui tunc Consul fuit.

[36] *Perpernæ.* | Vid. Not. XXII. supra.

[37] *Communitasque.* | Ex Historia legendum, *Comminutasque.* Aquilius enim eos, & vi & fame devicit.

[38] *Dedidissentque se.* | Immo fere se omnes dedidêre, qui Romam deducti, & bestiis objecti, cum iis decertare detrectantes mutuis concidêre vulneribus.

[39] *Dum circa deprehendendum eum.* | Alii habent *ad deprehendendum eum.* Sed vitium est contra usum Latinitatis. Scribe, *Dum circa prehendendum eum.* *Pater meus.*

[40] *Præda lacerata est.* | Diodor. tamen ducem etiam Romam deductum fuisse dicit, sibique ipsum manus intulisse.

I 3 CAPUT

CAPUT XX.

Bellum Spartacium.

133 [a] [1] ENimverò servilium armorum dedecus [2] feras. [3] nam & ipsi per fortunam in omnia obnoxii,tamen [4] quasi secundum hominum genus sunt; [5] & in bona libertatis nostræ adoptantur. Bellū Spartaco duce concitatum, quo nomine appellam, nescio. Quippe quum servi militaverint,gladiatores imperaverint: [6] illi infimæ sortis homines: hi pessimam auxere ludibrio calamitatem. Spartacus, Chrysus, Oenomaus [7] effracto Lentuli ludo, [8] cū triginta haud ampilus ejusdem fortunæ viris eruperunt Capua; servisq; [9] ad vexillum & ad auxilium vocatis, quū statim decem amplius millia coissent hominum, non modo
134 effugisse contenti, [10] jam vindicari volebant. Prima [11] velut arena viris

INTERPRETATIO.

[a] *Sed ut vera dicam* omnes *servilium bellorum infamiam ferant: nam etsi ipsi per fortunam in omnia subjecti sint, tamen sunt quasi secundum genus, & bonorum nostra libertatis* participes *assumuntur.*

NOTÆ.

CAP. XX. *Bellum Spartacium. Anno Mundi* 3877. *ante Ch. Nat.* 71. *ab. Vr. Cond.* 680. *Coss.* M. *Terentio Varrone Lucullo, & Cassio Varo.*

[1] *Enimvero.* | Ostendit Servile bellum minus flagitiosum fuisse quam Gladiatorium, quippe gladiatores multo peioris sunt sortis quam servi. Cæterum hoc principium abruptum, ut & illud superioris capitis, *utcumque*, probare videntur quod monuimus, nempe Florum bella sua uno tenore, non per capita descripsisse:

[2] *Feras.* | Id est quivis ferat, hoc est æquo animo patiatur.

[3] *Nam & ipsi per fortunam, &c.* | Omnino scribendum, *nam* etsi *ipsi per fortunam in omnia obnoxii, tamen, &c.* Pater meus.

[4] *Quasi secundum hominum genus sunt.* | Secundum genus hominum servos vocat noster, quia inter eos & dominos parum inest discriminis, & post dominos inter homines numerantur.

[5] *Et in bona libertatis nostræ adoptantur.* | Hoc est per manumissionem, quasi per adoptionem bonorum libertatis nostræ participes fiunt; libertatem consequuntur quâ nos soli, domini scilicet, utimur.

[6] *Illi infimæ sortis homines: hi pessimam auxere ludibrio calamitatem.* | Scire equidem velim quid sit hoc loco *pessima* calamitas: Dein, si quis resondeat (ut sunt quidam ingeniosè fatui) tum hoc alterum petam denuo. Illi (servi scilicet) *sunt infimæ sortis, hi pessimam:* Quid ais? Servine *sortis infimæ* fuerint, Gladiatores nullius? nemo dixerit, nam nimis ridicula res foret. Cujus igitur sortis erant Gladiatores? *Pessimæ*; nam & servi erant, & pessimi ac sceleratissimi servorum. Piget me plura adscribere. Sic igitur lege. *Illi infimæ sortis homines, hi pessimæ, auxere ludibrio calamitatem. Pater meus.*

[7] *Effracto Lentuli ludo.* | Ludus dicebatur locus ubi gladiatores exercebantur. Gallicè diceres, *la Salle.*

[8] *Cum triginta haud amplius.* | Epitom. Liv. sexaginta quatuor fuisse testatur, alii plures: Cicero cum nostro fere consentit, qui multo minus quinquaginta fuisse contendit. lib. 6. Epist. ad Atticum.

[9] *Ad vexillum, & ad auxilium.* | Isthæc expunge, *& ad auxilium,* quæ diversa tantum lectio est, libro adscripta, vel inscripta, ut optimè monuit Salmasius.

[10] *Jam vindicari volebant.* | Hoc est in libertatem asseri.

[11] *Velut arena.* | Arenam dicit, quia de gladiatoribus loquitur, qui propriè in arenam descendere, in arena pugnare dicuntur. Sic capite sequenti, Cives quasi in arena pugnare dicit,quod gladiatorio more inter se concurrerent.

mons

mons Vesuvius placuit. Ibi quum obsiderentur à [12] Clodio Glabro, [b] per fauces cavi montis [13] vitigineis delapsi vinculis, ad imas ejus descendere radices: & exitu invio, nihil tale opinantis ducis subito impetu castra rapuere. Inde alia castra. Deinceps [14] Coram, totamq; pervagantur Campaniã. Nec villarũ atq; vicorum vastatione contenti, Nolam atq; Nuceriã, [15] Thurios atq; [16] Metapontum terribili strage populantur. Affluentib⁹ in diem copiis, quũ jam esset justus exercitus; è [17] viminib⁹, pecudumq; tegumentis inconditos sibi clipeos; [18] è ferro ergastulorũ recocto, gladios ac tela fecerunt. Ac ne quod decus justo deesset exercitui, domitis obviis gregib⁹ paratur equitatus. Captaq; de prætorib⁹ insignia & fasces ad ducem detulere. Nec abnuit ille de stipendiario Thrace miles, de milite desertor, inde latro, [19] deinde in honore virium gladiator. [20] Qui [c] defunctorũ quoq; prælio ducũ [21] funera imperatoriis celebravit exequiis, [22] captivosq; circa rogũ jussit armis depugnare: quasi plane expiaturus [23] omne præteritum dedecus, si de gladiatore [24] munerator fuisset. Inde jam consulares 135
quoq; aggressus, in Appennino [25] Lentuli exercitum percecidit: apud

INTERPRETATIO.

b *Vitigineis funibus lapsi per specum cavi montis ad ultimas ejus radices descendere, & egressu incognito, subito impetu rapuere castra ducis, nil tale reputantis.*

c *Qui funera quoque ducum in prælio mortuorum decoravit imperatoria pugna, & captivos jussit circa rogum armis decertare,*

NOTÆ.

[12] *Clodio Glabro.* | Claudium Pulchrum vocat Liv., Appianus vero, Varinium Glabrum.

[13] *Vitigineis delapsi vinculis.* | In al. legitur *vitineis*, al. *vimineis*, al. *vixineis*, vel, *vixinis*, sed melius *vitigeneis*; nam & Plutarch. in Crasso labrusca contextas fuisse catenas istas ait.

[14] *Coram.* | Urbs in Volscis.

[15] *Thurium.* | Magnæ Græciæ urbs in sinu Tarentino.

[16] *Metapontum.* | Magnæ Græciæ urbs maritima, inter Casuentum & Bradanum fluvios sita.

[17] *Evimimibus.* | Hæc conficiendorum scutorum ratio à veteribus sæpiùs usurpata: Vimina intexebant, eaque pellibus inducebant.

[18] *E ferro ergastulorum.* | Gallicè diceres, *Des fleurets.*

[19] *Deinde in honore virium gladiator.* | Legendum *in honorem.* Hoc vult Florus: Spartacus ex tributario Thrace miles, ex milite desertor, ex desertore latro, deinde captus & Romam perductus, cum ob latrocinia in crucem rectà duci debuisset, tamen quia viribus maximis præditus erat, in honorem virium gladiator factus est.

[20] *Qui defunctorum quoque, &c.* | Scribendum. *quin*, id est, *quin etiam*, ad augendam rei indignitatem.

[21] *Funera imperatorii celebravit exequiis.* | In exequiis vel Ducum vel Imperatorum quandoque gladiatores adhibebantur, quod de Spartaco noster ait, qui defunctorum prælio Ducum funera gladiatoriâ pugnâ, quam imperatorias exequias vocat noster, sæpissimè decoravit.

[22] *Captivos circa rogum jussit.* | Familiæ dux factus scilicet.

[23] *Omne præteritum dedecus.* | Quod contraxerat dum & ipse circa rogum gladiator pugnabat.

[24] *Munerator,* | Muneratores dicebantur qui munera, hoc est, spectacula, gladiatores populo dabant. Spartacus autem munerator sibi quodam modo videbatur, quia captivos jubebat circa rogum armis depugnare.

[25] *Lentuli.* | Cn. Cornelii Lentuli Clodiani Consulis,

[26] Mutinã [27] Caii Cassii castra delevit. Quibus elatus victoriis, de invadendâ urbe Romanâ (quod satis est turpitudini nostræ) deliberavit. Tandem etiam totis imperii viribus contra [28] Mirmillonem consurgitur: [d] pudoremq; Romanũ [29] Licinius Crassus asseruit. A quo pulsi fugatiq; [30] (pudet dicere) hostes, in extrema Italiæ refugerunt. [e] Ibi circa Bruttiũ angulũ [31] clusi, quum fugam in Siciliam pararent, neque navigia suppeterent, ratesque ex cratibus, & dolia connexa virgultis in rapidissimo freto frustra experirentur; tandem eruptione facta, dignã viris obiere mortem: & quod sub gladiatore duce oportuit, [32] sine missione pugnatũ est. Spartacus ipse in primo agmine fortissimè dimicans, quasi imperator occisus est.

INTERPRETATIO.

d *Et Licinius Crassus dedecus Romanum vindicavit.*

e *Ibi circa sinum Bruttium, cum fugam in Siciliam pararent, nec naves contingerent, frustraque in violentissimo freto tentarent rates factas ex cratibus, & dolia colligata virgultis; tandem,*

NOTÆ.

[26] *Mutinam.* | Galliæ Cispadanæ urbem. Hodiè *Modene.*

[27] *Caii Cassii.* | Qui Prætor erat.

[28] *Mirmillonem* | Mirmillones dicebantur gladiatores quidam qui ex Gallia venerant. Mirmillo autem non erat Spartacus, ex Thracia scilicet oriundus. Sed aliquando *Mirmillo,* pro quovis gladiatore sumitur, ut hic.

[29] *Licinius Crassus.* | Prætor.

[30] *Pudet dicere.* | Hæc pendent à voce, *hostes: pudet dicere,* hostes scilicet. turpe enim populo Rom, servos & gladiatores hostes vocare.

[31] *Clusi.* | Ex MSS. Codd. optimè; non, ut in aliis, *occlusi.*

[32] *Sine missione.* | Hoc est ad certam mortem. Missio enim erat gratia deserendi pugnam, quæ quandoque dabatur victis gladiatoribus: cum autem placeret ut eo usque pugnaretur, quoad alteruter occumberet, dicebatur, pugna sine missione ut hic sine missione pugnatum est, quia gladiator imperabat,

CAPUT XXI.

Bellum civile Marianum.

136 HOC deerat unũ populi Romani malis, jam ut ipse intra se [1] parricidiale bellũ domi stringeret; & in Urbe media ac foro, [2] quasi arena, cives cum civibus suis, gladiatorio more concurrerent. Æquiore

NOTÆ.

CAP. XXI. *Bellum civile Marianum. Anno Mundi 3862. ante Ch. Nat. 86. ab Ur. Cond. 665. Coss. L. Cornelio Sullâ, & Q. Pompeio Rufo.*

[1] *Parricidiale bellum.* | Mallem legere *ferrum;* nam nescio si rectè dici possit, *stringere bellum;* at stringere ferrum, est ferrum è vagina educere. Parricidiale autem vocat, quod à civibus contra cives adhiberetur.

[2] *Quasi arena.* | Metaphora à gladiatoribus, unde mox subjungit, *gladiatorio more* Vid. cap. sup.

animo

animo [3] utcunq; ferrem, si [4] plebeii duces; aut si nobiles, mali saltem, ducatū sceleri præbuissent: [5] quū vero, prô facinus, qui viri! qui imperatores! decora & ornamenta sæculi sui Marius, & Sylla pessimo facinori suā etiā dignitatem præbuerunt. [6] Tribus, ut sic dixerim, sideribus agitatum est: [7] primo & levi, & modico, [8] tumultu magis quā bello, intra ipsos armorum duces subsistente sævitia; mox atrocius, & cruentius, per totius viscera senatus grassante victoria. Ultimum [9] non civicam modo, sed hostilem quoque rabiem supergressum est; quum armorum furor totius Italiæ viribus niteretur, eo usque odiis sævientibus, donec deessent, qui occiderentur. Initium & causa belli,
[10] inexplebilis honorū Marii fames, a dum [11] decretā Syllæ provinciā 137
Sulpitia lege sollicitat. Sed impatiens injuriæ statim Sylla legiones [12] circumegit: [13] dilatoq; Mithridate, [14] Esquilina, [15] Collinaq; porta geminū agmen Urbi infudit. [16] Unde quum consulto Sulpicius, & Albinovanus objecissent catervas, sudesq; & saxa undique à mœnibus ac

INTERPRETATIO.

a *Dum per legem Sulpitii ambit provinciam delatam Sylla*

NOTÆ.

3 *Utcumque.* | Sic supra cap. xix. *Utcumque etsi cum sociis (nefas!)* &c. *Utcumque, quodammodo, quoquo modo.*

4 *Si plebeii Duces, aut si nobiles, mali saltem.* | Et revera minus flagitiosum esset Romanis, si plebeii aut si nobiles mali se hujusce belli Duces præbuissent: fieri enim nequit quin interdum in magno, & in dies majore populo perniciosi cives existant. At vero cum per Marium & Syllam sæculi sui ornamenta id bellum contigerit, omnino caret solatio clades.

5 *Quum vero.* | Vel aliquid deest, vel legendum, *tum vero*, seu, *at vero*: nil certius.

6 *Tribus ut sic dixerim sideribus.* | Hic sidera posuit noster pro *tempestatibus*. Tribus sideribus, Gallicè diceres, *Par trois èclats de tempête.*

7 *Primo.* | Sidere scilicet, *Le premier coup.*

8 *Tumultu magis quam bello.* | In aliis legitur; *Tumultu majore quam bello*, sed præstat ut edendum curavimus: & bene tumultum à bello distinguit. Sic Livius; Sallust. & Tacitus. Cicer. etiam Philip. 8. *Itaque majores nostri tumultum Italicum quòd erat domesticus, tumultum Gallicum quòd erat Italiæ finitimus, præterea nullum tumultum nomminabant.*

9 *Non civicam modo, sed hostilem quoque rabiem supergressum est.* | Lucanum suum interpretari voluit Florus, sed Profectò panegyristes noster Poëtam Hispanum non intelligebat satis. Cum enim Lucanus dixit, *bella plusquam civilia*, nullum gradum reliquit, quo crescere possent: At Florus supra, *Civilia*, ponit *Hostilia*, quod falsum, ut ratio & politici probant. Ergo hic nihil aliud est quam arguti acuminis pruritus. Quod dixi modò, ad perfectam & exquisitam judicandi rationem pertinet. *Pater meus.*

10 *Inexplebilis honorum Marii fames.* | Refer ad cap. xii. Ubi dixit noster. *Nonne ambitus honorum ab iisdem divitiis incitatus? Atqui inde Mariana, inde Syllana tempestas.*

11 *Dum decretam Sylla provinciam Sulpicia lège sollicitat.* | Provincia Syllæ demandata erat bellum cum Mithridate gerendum; quam Provinciam cum sibi optaret Marius, Sulpitio Tribuno plebis autor fuit, ut perniciosas leges ferret, queis exules revocarentur, & ut ipse adversus Mithridatem dux crearetur.

12 *Circumegit.* | Hoc est, reduxit.

13 *Dilatoque Mithridate.* | Et in aliud tempus dilato bello quod cum Mithridate gerendum sibi demandatum fuerat.

14 *Esquilina.* | Porta quæ ad Esquilinum campum ducebat, dicta etiam Triburtina & Prænestina.

15 *Collina.* | Quæ & quirinalis, agonia, sive agonensis dicta fuit.

16 *Unde cum consulto Servius, &c.* | Hoc probat Salmasius non ego. In aliisd Ed. memini me legere, *Unde cum subito Servius.* Scribendum, *Unde cum Servius Sulpicius.* Res notissima, & protrita est.

tela

tela jacerentur; [17] ipse quoq; [18] jaculatus incendio viam fecit, arcemque Capitolii, quæ [19] Pœnos quoque, [20] Gallos etiam Senones evaserat, quasi captivam victor insedit. Tum [21] ex consulto senatus adversariis hostib⁹ judicatis, in præsentem tribunum, aliosq; diversæ factionis, jure sævitū est. Mariū servilis fuga exemit; immo fortuna alteri bello reservavit. [22] Cornelio, Cinna, Cnæo Octavio consulibus, male obrutū resurrexit incendium; & [23] quidem ab ipsorū discordia, quum de revocandis, quos senatus hostes judicaverat, ad populum referretur. Cincta quidem gladiis concione, sed vincentibus [24] quib⁹ pax & quies potior, profugus patria sua Cinna [25] confugit ad partes.
138 Redit ab Africa Marius, [26] clade major. Siquidem [27] carcer, catenæ, fuga, exilium, [28] horrificaverant dignitatem. Itaque ad nomen tanti viri late concurritur: [29] servitia (pro nefas!) & ergastula armantur: & facile invenit exercitū miser imperator. Itaq; vi patriam reposcens, unde vi fuerat expulsus, poterat videri jure agere, nisi causam suam sævitia corrumperet. Sed quum diis hominibusq; infestus rediret, statim primo impetu [30] cliens & alumna Urbis Ostia, nefanda strage diripitur. Mox in urbem quadruplici agmine intratur. Divisere copias Cinna, Marius, Carbo, Sertorius. Hic postquam manus omnis Octavii depulsa Janiculo est; statim ad principū cædē signo dato aliquanto sævius quam aut [31] in Punica, aut in [32] Cimbrica urbe, sævitur. Octavii

NOTÆ.

[17] *Ipse.* | Sylla scilicet.

[18] *Jaculatus.* | Sudes, scilicet, jacula ignita quibus Romani utebantur, quomodo hodiè Galli, *Des Bombes, des Grenades.*

[19] *Pœnos quoque.* | Annibalem scilicet.

[20] *Gallos etiam Senones.* | Vide cap. xiii. lib. I.

[21] *Ex consulto Senatus adversariis hostibus judicatis.* | Qui contra patriam arma cepissent, vel à Republica defecissent, resque novas moliri essent, eos moris erat, *hostes* à Senatu judicari, ita ut cuivis eos impunè liceret, vel occidere, vel ad Consules ducere.

[22] *Cornelio Cinna.* | L. Cornelio Cinna, Cn. Octavio nepote Consulibus; anno qui titulo præmissos sequutus est.

[23] *Etquidem ab ipsorum discordia.* | Ab discordia Consulum. Cum alter, nempe Cinna, exules revocandos censeret, alter vero, nempe Octavius, negaret esse revocandos, alii aliam discordiæ causam dant, nempe quod Cinna, ut sibi potentiam adstrueret, Italiæ cives in omnes tribus divisit, quâ ratione Italicis plus potestatis dabat in comitiis, quam Romanis, ideoque ab Octavio collega urbe pulsus fuit.

[24] *Quibus pax & quies potior.* | Nempe ii qui exules revocandos negaverant.

[25] *Confugit ad partes.* | Marii quem ab exilio revocavit.

[26] *Clade major.* | Hoc est propter cladem, probant sequentia.

[27] *Carcer.* | Cum Sylla Romam ingressus fuit, fugiens Marius retractus arundineto ubi latuerat, in Minturnensium carcerem perductus fuit, cui immissus Gallus ut eum occideret, ejus autoritate eum interficere non ausus est, contra dimissus Marius, & viatico adjutus, in Africam contendit.

[28] *Horrificaverant.* | Egregium, & plenum dignitatis atque adeo majestatis divinæ verbum est, quasi diceret, admirabiliorem, digniorem fecerant Marium, & quodam quasi sacro horrore auxerant, reverentiamque conciliârant, quòd tot periculis objectus, non potuerit extingui. Horror enim ad res sacras refertur & venerationem. Vid. quæ diximus cap. xvii. lib. II. *Obrutum aquis ignem non sine quodam sacrilegii metu & horrore deprehendit.*

[29] *Servitia & ergastula.* | Hoc est *servi*, Poetarum more, sic alibi *dominationem* dixit pro *dominantibus.*

[30] *Cliens & alumna urbis Ostia.* | Alumnam & clientem urbis vocat, quia ab Anco Marcio quarto Romanorum rege condita fuit. Vide cap. iv. lib. I. *Ostiamque in ipso maris, fluminisque confinio coloniam posuit.*

[31] *In Punica urbe.* | Carthagine.

[32] *Aut Cimbrica urbe.* | Cimbricam urbem pro quavis hostili urbe posuit, neque enim ullam apud nostrum Cimbrorum urbem à Romanis captam reperias.

consulis caput pro Rostris exponitur; [33] Antonii consularis in Marii ipsius mensis: [34] Cæsar, & Fimbria [35] in penatibus domorū suarum trucidantur; [36] Crassi pater & filius in mutuo alter alterius aspectu: Bæbium atq; Numitorium per medium forum [37] unci traxere carnificū: [38] Catulus se ignis haustu ludibrio hostiū exemit; [39] Merula flamen 139
Dialis in Capitolio Jovis ipsius oculos venarum cruore respersit: Ancharius ipso vidente Mario confossus est, [40] quia fatalē illā scilicet manum non porrexerat salutanti. Hæc tot senatus funera [41] intra calendas & idus Januarii mensis, [42] septima illa Marii purpura dedit. Quid futurum fuit, si annū consularis implesset; [43] Scipione Norbanoq; consulibus; tertius ille turbo civilis insaniæ toto furore detonuit, quippe quum [44] hinc octo legiones, inde quingentæ cohortes starent in armis, & inde ab Asia cū victore exercitu Sylla properaret. Et sane quū tam ferus in Syllanos Marius fuisset; quanta sævitia opus erat, ut Sylla de Mario vindicaretur? [45] Primum apud Capuā sub amne Vulturno signa concurrunt: & statim Norbani fusus exercitus. Statim [46] omnes

NOTÆ.

33 *Antonii.* | Marci Antonii oratoris, cujus meminit Cicero 3. de Orat. quem eloquentissimum, prudentissimumq; commendat.

34 *Cæsar & Fimbria.* | Merito hic hæsere viri docti, constat enim Marianarum partium fuisse Fimbriam, cur igitur à Marianis occisus. Libenter Salmasio assentiar, qui ex scriptis Cod. legendum conjecit, *Cæsar à Fimbria in penatibus domorum suarum trucidatur.* Nisi tamen illum Fimbriam de quo noster, alium ab isto statuas qui Marii partes tutatus est. Alii legunt, *Cæsares à Cinna*, quod satis verisimile est. Ambo enim Cæsares, & Caius & Lucius trucidati.

35 *In penatibus domorum suarum.* | Hoc est in intima domorum suarum parte, ubi penates Dii habitare putabantur in uniuscujusque domo. Unde etiam *penates* pro domo dicuntur.

36 *Crassi pater & filius.* | Filius ab Equitibus Fimbriæ interfectus fuit, pater sua manu. Alii tamen aliter.

37 *Unci.* | Is mos fuit Romæ ut damnatorum corpora uncis, vel in Tiberim, vel in cloacas raperent.

38 *Catulus se ignis haustu.* | Q. Catulus se loco nuper calce arenaque perpolito, illatoque igne qui vim ardoris excitaret, simul exitiali hausto spiritu, simul incluso suo, mortem magis voto quā arbitrio inimicorum, obiit. Hinc patet quid noster intelligit perignis haustum.

39 *Merula.* | *L. Cornelius Merula flamen dialis incisis venis superfusoque altaribus sanguine, quos sæpe pro salute Reipublicæ precatus erat Deos, eos in execrationem Cinnæ, partiumque ejus, tum precatus, optime de Republica meritum spiritum reddidit.* Patercul.

40 *Quia fatalem illam scilicet manum.* | Hoc signum suis dederat, ut quibus se adeuntibus manum non porrigeret, eos trucidarent. Ideo illam Florus fatalem vocat.

41 *Intra Calendas & Idus.* | Marius enim cum vii. Consul esset, obiit Idibus Januarii, hoc est die tredecimo.

42 *Septima Marii purpura.* | Septimus Marii Consulatus: Consules enim purpura induti.

43 *Scipione Norbanoque Consulibus.* | In omnibus Codicibus manuscriptis, ut auctor est Salmasius, legitur, *Scipione Norbanoque quinto Consulibus.* Quod utrum corruptè an rectè positum sit, non posse se per otium disquirere dicit. Ipse quidem scio Scipionem: illum dictum fuisse Lucium Scipionem: illum alterum, Caium Norbanum. Itaque istud, *quinto*, natum fuerit ex compendiosa scriptura, q; pro, *que*, unde illi effecerunt Q. id est, *Quinto. Pater meus.*

44 *Hinc octo Legiones, inde quingenta cohortes.* | Hic & legiones & cohortes ex iisdem partibus sunt, nempe Romanorum: hoc dixi ob voces, *hinc & inde*, quæ duos exercitus comprehendere videri poterant. Legiones erant 6000. hominum, & constabant decem cohortibus, quæ tunc 600. homines capiebant: nam primis temporibus, & legiones & cohortes minores fuerant.

45 *Primum apud Capuam.* | Idem habet Eutrop. lib. 5. primo prælio contra Norbanum dimicavit non longè à Capua, tum vii. ejus cecidit, vii. millia cepit, cxxiv. suorum amisit.

46 *Omnes Scipionis copiæ ostentata spe pacis oppressa.* | Fuso Norbani exercitu Sylla se ad Scipionem convertit, & ante prælium totum ejus exercitum sine sanguine in deditionem accepit.

Scipi-

Scipionis copiæ, ostentata spe pacis, oppressæ. [47] tum Marius juvenis, & Carbo consules, quasi desperata victoria, ne inulti perirent, [48] in antecessum [49] sanguine senatus sibi [50] parentabant. Obsessaq; curia,
140 sic de senatu quasi de carcere, qui jugularentur, educti. Quid funerum [51] in foro, [52] in circo, in patentib⁹ templis? Nam Quinctus Mucius Scævola pontifex [53] Vestales amplexus aras, [54] tantum non eodē igne sepelitur. Lamponius atq; [55] Telesinus Samnitum duces, atrocius Pyrrho & Annibale Campaniam Etruriamq; populantur: [56] & sub specie partium se vindicant. Apud [57] Sacriportum, [58] Collinamq; portam debellatæ omnes hostiū copiæ. Ibi Marius, hic Telesinus oppressi. Nec idem tamen cædium, qui belli finis fuit. Stricti enim & in pace gladii: [59] animadversumq; in eos, qui se sponte dediderant. [60] Minus est, quod apud Sacriportum, & apud Collinam portam septuaginta amplius millia Sylla concidit. Bellum erat. Quatuor millia deditorum inermium civiū in [61] Villa publica interfici jussit. [62] Isti tot in pace, non plures sunt? Quis autem illos potest computare, quos in Urbe passim, quisquis voluit, occidit? donec admonente [63] Furfidio, vivere aliquos debere, ut essent quib⁹ imperarent; proposita est [64] ingens, illa tabula; & ex ipso Equestris ordinis flore ac senatus duo millia e-

NOTÆ.

[47] *Tum Marius.* | Ca. Marius Marii filius, & Cn. Papirius Carbo.

[48] *In antecessum.* | Hoc est ante justum tempus. Sic lib. 4. cap. 12. dixit *in antecessum prædam dividere.*

[49] *Sanguine Senatus.* | Eos Senatores occidebant qui Syllæ partes tuebantur.

[50] *Parentabant.* | Parentare est mortuis parentibus sacrificia facere, inferias ferre. Sed de quorumvis mortuorum sacrificiis dicitur.

[51] *In foro.* | Forum Romanum intellige, inter Capitolinum & Palatinum, montes.

[52] *In circo.* | In circo maximo, qui ad Palatini latus Meridionale, quod Aventino est oppositum, jacet. Ibi & Deorum imagines gypseæ, & detracta hostibus spolia suspendebantur.

[53] *Vestales amplexus aras.* | Ubi sacer ignis vigilabat.

[54] *Tantum non eodem igne sepelitur.* | Hujus sanguine simulachrum Vestæ respersum fuisse dicit Cicer. lib. 3. de Orat. Tantum non, id est, propemodum, parum abest, Græci dicunt, ϰὴ δὴ σχεδὸν, Callim.

[55] *Telesinus.* | Vid. sup. cap. xviii. de bello Sociali.

[56] *Sub specie partium.* | Hoc est quasi has vel illas partes tuerentur.

[57] *Sacriportum.* | Locus Italiæ circa Præneste. Nam ibi oppressum Marium scribunt Vellei. Et Appian. Quanquam Eutrop. in ipsa urbe Præneste obsessum, & oppressum fuisse dicit.

[58] *Collinamque portam.* | Ibi Lamponii, & Telesini copiæ debellatæ.

[59] *Animadversumque in eos qui se sponte dediderant.* | Victo Mario Sylla urbem ingressus octo millia, vel quatuor, ut vult noster, dedititiorum in villa publica trucidavit.

[60] *Minus est.* | Hoc est, quod Sylla quatuor millia deditorum inermium per pacem, in villa publica interfici jussit, hoc majus est quam quod apud Sacriportum & Collinam portam septuaginta amplius millia hostium concidit. Nam tunc bellum erat; illi dediti, hi hostes.

[61] *Villa publica.* | In campo Martio. Est & alia villa publica extra urbem, quam Sigonius sexto ab urbe lapide ponit. De priori accipio.

[62] *Isti tot in pace non plures sunt.* | Cum interrogationis nota Salmasii judicio edendum curavimus. Hoc sensu ista quatuor hominum millia quos Sylla in pace jussit interfici, an non multo plures sunt quam septuaginta illa millia quos in bello interfecit? Hæc autem à superioribus pendent, *minus est, &c.*

[63] *Furfidio.* | Afidium vocat Plutarch. Sallust. Fusidium. Alii autem hoc aliis tribuunt.

[64] *Ingens illa tabula.* | Tabula proscriptionis,

lecti, qui mori juberentur. [65] Novi generis edictum. [66] Piget post hæc referre, ludibrio habita [67] fata [68] Carbonis, fata Sorani Prætoris, at- 141
que Venuleii: Bæbium sine ferro, ritu ferarum, inter manus laniatū: Marium [69] ducis ipsius fratrem apud Catuli sepulchrum, [70] oculis, manibus, cruribusq; defossis, servatum aliquandiu, ut per singula membra moreretur. [b] Positis singulorum hominum fere pœnis, municipia Italiæ splendidissima [71] sub hasta venierunt, [72] Spoletium, [73] Interamnium, Præneste, [74] Florentia. [75] Nam Sulmonem, vetus oppidum socium atq; amicum (facinus indignum!) nondum expugnatum, ut obsides jure belli, & mode morte damnati, [76] duci jubentur: sic damnatā civitatem jussit Sylla deleri.

INTERPRETATIO.

b *Singulorum fere hominum suppliciis finitis.*

NOTÆ.

[65] *Novi generis edictum.* | Nam primus fuit Sylla qui proscriptionis tabulam proposuit.

[66] *Piget post hac referre.* | Post tot funera hujus vel illius mortem piget referre.

[67] *Fata.* | Vitam hic.

[68] *Carbonis.* | Cn. Papirii Carbonis Consulis.

[69] *Ducis ipsius fratrem.* | Marii junioris fratrem. Is autem Marcus Marius Gratidianus vocabatur.

[70] *Oculis, cruribus, manibusque defossis.* | Ergo totus defossus erat. Qui igitur aliquandiu servari potuit, ut per singula membra moreretur? Certe non intelligo. Libenter cum aliis legerem *oculis, cruribus, manibusque perfossis.* Nam & similem crudelitatem in Hannonem suum exercuerunt Carthaginenses. Justin. lib. 21. cap. 4. *Virgis cæsus, effossis oculis, & manibus cruribusque fractis, velut à singulis membris pœna exigerentur, occiditur.*

[71] *Sub hasta venierunt.* | Vid. quæ ad cap. 6. lib. 11. dicta sunt.

[72] *Spoletium.* | Oppidum in Umbria Orientali.

[73] *Interamnium.* | In Umbria Orientali: nam de interamna, quæ est in via Latina, non intelligendum est.

[74] *Fluentia.* | Etruriæ urbs ad Arnum fluvium sita. Florentia vocatur.

[75] *Nam Sulmonem.* | Tota hæc periodus deperdita est; neque ad ejus salutem, quidquam esse tentandum arbitror. Multa possem dicere, sed, illa multa, nihil essent; nam meris conjecturis interminabilis area est. Tamen inter eos qui hæc correxere, verisimilior videtur conjectura Salmasii, qui legit, *Nam Sulmone vetus oppidum socium atque amicum) facinus indignum! nondum expugnato, ut obsides iure belli, & mox morte damnati duci jubentur.* Ut sensus sit, Syllam Sulmoni nondum expugnato obsides jure belli imperasse, & eos postea damnatos, ad mortem duci jussisse.

Est autem Sulmo Latii oppidum, diversum ab illa Pelignorum urbe, quæ Ovidii patria.

[76] *Duci.* | Propriè de damnatis dicitur qui ad crucem ducuntur.

CAPUT

CAPUT XXII.

Bellum Sertorianum.

142 BEllum Sertorianum quid aliud, quã [1] Syllanæ proſcriptionis hæreditas fuit? [2] hoſtile potius, an civile dixerim, neſcio: quippe quod Luſitani Celtiberiq; Romano geſſerint duce. [a] Exul & [3] profugus feralis illius tabulæ, vir ſummæ quidem, ſed calamitoſæ virtutis, malis ſuis maria terraſq; permiſcuit: [4] & jam Africæ, jam Balearib[9] inſulis fortunam expertus, [5] miſſuſq; in Oceanum, [6] Fortunatas Inſulas penetravit: tandem Hiſpaniã armavit. Viro cum viris facile convenit. Nec alias magis apparuit Hiſpani militis vigor, quam Romano duce. Quanquã ille non contentus Hiſpania, [7] ad Mithridatem quoq; Ponticoſq; reſpexit, regemq; claſſe juvit. [8] Et quid futurum fuit? [b] ſatis
143 tanto hoſti uno imperatore reſiſtere res Romana non potuit. Additus [9] Metello Cnæus Pompeius. [c] Hi copias viri diu, & ancipiti ſemper acie attrivere: nec tamen prius bello, quã ſuorum ſcelere & inſidiis,

INTERPRETATIO.

a *Extorris & fugitivus à mortifera illa tabula vir ſummæ quidem, ſed infelicis virtutis malorum ſuorum maria ac terras participes fecit; & cum jam in Africa & Balearibus inſulis fortunam tentaſſet, in Oceanum converſus ad Fortunatas Inſulas conabatur.*

b *Reſpublica Romana non ſatis uno duce tanto hoſti reſiſtere potuit.*

c *Hi copias Sertorii frequentibus & dubiis præliis comminuêre.*

NOTÆ.

CAP. XXII. *Bellum Sertorianum. Anno Mundi 3872. ante Ch. Nat. 76. ab Urbe Cond. 675. Coſſ. M. Æmilio Lepido, & Q. Lutatio Catulo.*

[1] *Syllanæ proſcriptionis hæreditas.* | Sertorius à Romanis in Hiſpaniam miſſus, cum poſteà à Sylla & Romanis proſcriptus fuiſſet, his eam contra illos armavit.

[2] *Hoſtile potius an civile.* | Civile bellum eſt quod cives inter ſe gerunt, hoſtile quod peregrini: primis enim temporibus *hoſtes* dicebantur, qui poſtea peregrini dicti ſunt.

[3] *Profugus feralis illius tabulæ.* | Proſcriptionis quam propoſuerat Sylla. Profugus autem cum gignendi caſu paſſim boni auctores; ſic cap. 1. lib. 3. dixit noſter, *regem jam finium ſuorum, ſegnique fugitivum.*

4 *Et jam Africæ, jam Balearibus inſulis fortunam expertus.* | Africam ſcilicet & Baleares inſulas in cauſam ſuam trahere tentavit, & contra Romanos armare.

[5] *Miſſuſque in Oceanum.* | A quo, cum jam ſui juris & Imperator? Certe error eſt: vidit Salmaſius qui legit, *niſuſque in Oceanum*; & infra *penetrare* pro *penetravit.* Sed malim legi *converſus in Oceanum.*

[6] *Fortunatas Inſulas penetravit.* |Fortunatæ Inſulæ in mari Atlantico vocant Hiſpani, *Iſlas de Canaria.* At hoc falſum eſt, *penetraſſe* Sertorium in eas Inſulas. Lege ergo mecum, *tentavit*, quod veriſſimum eſt ex Plutarcho. At, inquies, unde ergo illud corruptum *penetravit?* quid enim ſcio? Fortaſſe ex ſcriptura corrupta ſuperioris ævi, *temptavit*, (ſic enim ſcribebant) hoc monſtrum enatum eſt. Utcumque ſit (neque enim meum eſt cauſas latentes ſcrutari) errorem eſſe aio. *Pater meus.*

7 *Ad Mithridatem quoque Ponticoſque reſpexit.* | Cum Mithridate fœdus feriit. Meminit Plutarch in Sertor.

[8] *Et quid futurum fuit.* | Ellipſis. Senſus eſt, cum Sertorius Mithridatem claſſe juverit, quid futurum fuit ſi uterque ſimul juncti Romam petiiſſent?

[9] *Metello.* | Qui Q. Cæcilius Metellus Pius vocabatur, filius ejus qui Jugurtham regem vicit.

extinctus

extinctus est. [10] Copias ejus prope tota Hispania persequuti, diu & ancipiti semper acie domuerunt. [11] Prima per legatos certamina habita, quum [12] hinc Domitius, & Thorius, [13] inde Herculeii [14] proluderent: mox [15] his apud [16] Segoviam, [17] illis apud [18] Anam flumen oppressis; [19] ipsi duces cominus invicem experti, apud [20] Lauronem, atq; Sucronem [21] æquavere clades. Tum [22] illis ad populationem agrorũ, [23] his ad urbiũ excidia conversis, misera inter Romanos duces Hispania discordiæ pœnas dabat; donec oppresso [24] domestica fraude Sertorio, [25] victo deditoq; Perperna, ipsæ quoq; in Romanam fidem venere urbes, [26] Osca, [27] Terme, [28] Tutia, [29] Valentia. [30] Auxima, & in fame nihil non experta [31] Calaguris. Sic recepta in pace Hispania. Victores duces externum id magis quã civile bellũ videri voluerunt, [32] ut triumpharent.

NOTÆ.

10 *Copias ejus tota.* | Nemo est qui dubitet has lineas delere, *Copias ejus tota Hispania persequuti, diu & ancipiti semper acie domuerunt.* Nil enim aliud sunt quam quod supra dicit, *Hi copias viri diu & ancipiti semper acie attrivere.*

11 *Prima per legatos certamina habita.* | Verso stylo confodiatur istud, *habita*; nec enim Latinum est, & à brevitate Flori abhorret. *Pater meus.*

12 *Hinc Domitius & Thorius.* | *Hinc* ex parte Metelli, *Domitius* & *Thorius* Metelli legati.

13 *Inde Herculeii.* | *Inde* ex parte Sertorii: *Herculeii* duces, Sertorii fratres erant.

14 *Proluderent.* | Idem quod *præludere.* Metaphora à re musica, sic cap. 11. lib. 4. *Ac Mariana quidem Cinnanaque rabies intra urbem præluserat, quasi experiretur.*

15 *His.* | Herculeiis,

16 *Segoviam.* | Urbem in Tarraconensi Hispania.

17 *Illis.* | Metelli Legatis Domitio & Thorio.

18 *Anam.* | Hispaniæ fluvium.

19 *Ipsi duces.* | Pompeius & Sertorius.

20 *Lauronem atque Sucronem.* | Hispaniæ Tarraconensis fluvii Lauro & Sucro.

21 *Æquavere clades.* | Ibi singula ex utraque acie cornua vicerunt.

22 *Illis ad populationem agrorum.* | Sertorii militibus.

23 *His.* | Pompeii militibus.

24 *Domestica fraude.* | A Marco Antonio, & M. Perpenna. in convivio interfectus fuit.

25 *Victo deditoque Perpenna.* | Qui Sertorii partes tutabatur.

26 *Osca.* | In Tarraconensi Hispania urbs.

27 *Terme.* | Celtiberiæ oppidum.

28 *Tutia.* | Hispaniæ urbs. Alii legunt *Tuttia* duplici *tt.*

29 *Valentia.* | Urbs Hispaniæ Orientalis inter Urbes Saguntum & Salariam.

30 *Auxima.* | Hispaniæ urbs, alii *Uxamam*, alii *Auxumam* vocant.

31 *Calaguris.* | Hispaniæ urbs ad Iberum fluvium sita.

32 *Ut triumpharent.* | Nam de civilibus bellis nullus erat triumphus, quia ut necessariæ istæ, ita lugubres semper existimatæ victoriæ sunt; utpote non externo, sed domestico partæ cruore. Valer. Max. lib. 2. cap. 8. Lucanus bella civilia vocat

—— *nullos habitura triumphos.*

CAPUT

CAPUT XXIII.

Bellum civile ſub Lepido.

MArco Lepido, Quincto Catulo conſulibus, civile bellum pæne citius oppreſſum eſt quam inciperet: [1] ſed quantum, lateq; fax illius motus [2] ab ipſo Syllæ rogo exarſit! Cupidus namq; rerum novarum per inſolentiam Lepidus, acta tanti viri reſcindere parabat; nec immerito, ſi tamen [3] poſſet ſine magna clade Reipublicæ. [4] Nam quũ jure belli Sylla dictator proſcripſiſſet inimicos: [a] qui ſupererant, revocante Lepido, quid aliud quã ad bellũ vocabantur? [b] quumq; damnatorum civium bona, [5] addicente Sylla; [6] quamvis male capta, jure tamen, repetitio eorum proculdubio [7] labefactabat compoſitã civitatem. [c] Expediebat ergo quaſi ægræ ſauciæq; Reipublicæ requieſcere quomodocumq;; ne vulnera curatione ipſa reſcinderentur. [d] Ergo quum turbidis concionib⁹, [8] velut claſſico civitatem terruiſſet, profectus in Etruriã, arma inde & exercitum Urbi admoverat. Sed jam [9] Mulvium
145 pontem, collemq; Janiculum Lutatius Catulus, Cnæuſq; Pompeius, Syllanæ dominationis duces atq; ſigniferi, alio exercitu inſederant. A quib⁹ primo ſtatim impetu retro pulſus [10] hoſtiſq; à ſenatu judicatus

INTERPRETATIO.

a *Lepido revocante eos qui* proſcriptionibus *ſupererant, quid aliud niſi ad bellum vocabantur?*

b *Et cum bona civium damnatorum quamvis injuſtè capta, jure tamen capta* eſſent *adjudicante Sylla, eorum repetitio ſine dubio quietam Rempubl. quatiebat.*

c *Præſtabat igitur civitati veluti ægrotæ & ſauciæ quieſcere quoquo modo, ne vulnera curatione ipſa* rurſus *aperirentur.*

d *Ergo cum tumultuoſis orationibus quaſi claſſico urbem terruiſſet.*

NOTÆ.

CAP. XXIII. *Bellum civile ſub Lepido. Eodem anno quo bellum Sertorianum de quo Capite ſuperiori.*

1 *Sed quantum lateque.* | Merito hæc verba viris doctis diſplicuere, quaſi à Floro noſtro aliena. Lege itaque; *Fax illius motus ab ipſo Syllæ rogo exarſit.*

2 *Ab ipſo Syllæ rogo* | Rectè. Sylla enim in agro Cumano mortuus, per Italiam Romam lectica aurea regium in morem delatus, annitente Q. Catulo, & Pompeio, in Campo Martio crematus fuit, etiamſi reluctaretur Lepidus, qui inde, & ejuſdem Syllæ acta reſcindere, idque ſi minus procederet, patriæ bellum inferre cogitavit. Merito igitur dixit noſter, facem hujuſce motus ab ipſo Syllæ rogo accenſam fuiſſe.

3 *Poſſet.* | Id eſt potuiſſet.

4 *Nam quum jure belli.* | Hæc pendent à ſuperioribus, *ſi tamen poſſet.* Id autem non poterat, inquit noſter, *nam quum.*

5 *Addicente Sylla.* | Addicere, verbum juriſdictionis prætoriæ, id eſt adjudicare.

6 *Quamvis malè, jure tamen.* | Sed quî malè capta ſi jure capta ſunt? Jure capta, quia ex legis jure capta fuêre; malè autem capta, quia per proſcriptionis legem capta ſunt.

7 *Labefactabat compoſitam civitatem.* | Quod ſcilicet bonorum poſſeſſores non facilè ſe iis privari paterentur.

8 *Velut claſſico.* | Claſſicum eſt cum ſigna omnia pariter canunt, ut milites ad pugnam vocent. Eleganter Florus Lepidum turbidis concionibus quaſi claſſico urbem terruiſſe dicit: nam per eas, obvios ad arma concitabat.

9 *Mulvium pontem.* | Mulvius ſive Milvius pons in Tiberi prope Romam: hodie, *Ponte molle* vocant.

10 *Hoſtiſque à Senatu judicatus.* | Vide Notatã ad cap 21. *Conſulto Senatus adverſariis hoſtibus judicatis.*

incru-

incruenta fuga Etruriam, inde Sardiniam recessit, ibiq; morbo & pœnitentia interiit. Victores, [11] quod non temere alias in civilib⁹ bellis, pace contenti fuerunt.

NOTÆ.

11 *Quod non temere alias in civilibus bellis.* | In iis enim victores sibi, vel dominationem, vel vindictam petunt, ut in superioribus factum est.

LIBER QUARTUS.

CAPUT I.

Bellum Catilinarium.

a CAtilinam luxuria primùm, [1] tum hinc conflata egestas rei familiaris, simul occasio, [2] quod in extremis finibus mundi arma Romana peregrinabantur; in nefaria consilia opprimendæ patriæ suæ compulere; Senatum confodere, consules trucidare, b distringere incendiis Urbem, diripere ærarium, totam deniq; rempublicam funditus tollere, & quicquid nec Annibal videretur optasse. Quæ omnia quib⁹ (ô nefas!) sociis aggressus est, [3] ipse patricius? [4] sed hoc minus est: [5] Curii, Porcii,
[6] Syllæ, Cethegi, Autronii, Vargunteii, atq; Longini. Quæ familiæ? 146
[7] Quæ senatus insignia? [8] Lentulus quoq; cum maxime Prætor. Hos

INTERPRETATIO.

a *Primum luxus, deinde ex eo luxu comparata rei familiaris penuria, simul & occasio, quòd in extremis orbis finibus Romanorum arma versebantur, impulere Catilinam in flagitiosa opprimendæ patriæ suæ consilia.*

b *Urbem incendiis dividere.*

NOTÆ.

IN LIB. IV. CAP. I. *Bellum Catilinarium. Anno Mundi* 3887. *ante Ch. Nat.* 61. *ab Ur. Cond.* 690. *Coss. M. Tullio Cicerone, & C. Antonio.*

1 *Tum hinc conflata egestas.* | Egestatem luxuriæ filiam fecit Plaut. in Prolog. Trinum.
Primum mihi Plautus nomen luxuria indidit
Tum mihi natam hanc esse voluit inopiam.

2 *Quod in extremis finibus mundi.* | Pompeius in Asia contra Mithridatem militabat Sallust. *In Italia nullus exercitus: Cn. Pompeius in extremis terris bellum gerebat.*

3 *Ipse patricius.* | Patricii qui ex patribus, hoc est Senatoribus, orti sunt. Sic dicti quod patrem ciere possent,

4 *Sed hoc minus est.* | Minus est, inquit, Catilinam qui patricius fuit, contra patriam conjurasse, cum Curii, Porcii, Syllæ, &c. qui & ipsi Senatores fuère, se illi socios adjunxerint.

5 *Curii, Porcii.* Præter istos, quos hic numerat Florus, fuère item & alii, ut M. Crassus, Cæsar, &c. Vide Sallust.

6 *Sylla.* | Hunc L. Syllam vocat Cicero.

7 *Quæ Senatus insignia.* | Nam plurimi ex ipso Senatu. Unde Cicer. 1. Catil. *Hic sunt in nostro numero P. C. in hoc orbis terræ sanctissimo, gravissimoque consilio, qui de meo nostrumque omnium interitu, qui de hujus urbis atque adeo orbis terrarum exitio cogitent.*

8 *Lentulus quoque tum maximè prætor.* | Idem testatur Cicero, Sallust. Et alii: *Tum maximè* autem, nil aliud est quam *tunc.*

omnes immanissimi facinoris satellites habuit. Additū est pignus conjurationis, [9] sanguis humanus: quem circumlatum pateris bibêre: [c] summū nefas, nisi amplius esset propter quod biberunt. Actum erat de plucherrimo imperio, nisi illa conjuratio in Ciceronem & Antoniū consules incidisset: [10] quorū alter industria rē patefecit: [11] alter manu oppressit. Tanti sceleris indiciū [12] per Fulviā emersit, [12] vilissimū scortum, [13] sed parricidii innocens. Tum Consul [14] habito senatu, [15] in præsentem reum Cicero [16] peroravit: sed non amplius profectum, [17] quā
147 ut hostis evaderet, [d] seq; [18] palam professo, incendium suum restincturū [19] ruina minaretur. Et ille quidem ad præparatum à Manlio in Etruria exercitū proficiscitur, signa illatur [9] Urbi. [20] Lentul[9] [e] destinatū familiæ suæ [21] Sibyllinis versib[9] regnum sibi Vaticinans, ad præstitutū à Catilina diem, urbe tota viros, faces, tela disponit. Nec civili conspiratione contentus, legatis Allobrogum, qui tum forte aderant, in ar-

INTERPRETATIO.

c *Summum flagitium nisi majus esset* illud *cujus causa* sanguinem illum *biberunt*.

d *Et coram minitaret se incendium suum eorum ruina obruturum.*

e *Lentulus sibi promittens Regnum per Sibyllinos versus familiæ suæ destinatum.*

NOTÆ.

[9] *Sanguis humanus.* | Idem Sallust. *Fuêre ea tempestate qui dicerent Catilinam, oratione habita, cum ad jusjurandum populares sceleris sui adigeret, humani corporis sanguinem vino permixtum in pateris circumtulisse.* Unde infra noster ait: *Quem circumlatum pateris bibere.*

[10] *Quorum alter.* | Cicero.

[11] *Alter manu oppressit.* | C. Antonius. Qui tamen contra hostes non ipse pugnavit, sed per Petreium legatum suum id bellum confecit, ut ex Cicer. patet & Sallust.

[12] *Per Fulviam.* | *At Fulvia, insolentia Curii caussa cognita, tale periculum Reip. haud occultum habuit; sed subiato auctore, de Catilinæ conjuratione qua quo modo audierat compluribus narravit.* Sall.

[12] *Vilissimum scortum.* | Illam tamen *virginem nobilem*, vocat Plutarch.

[13] *Parricidii.* | Parricidium vocat conjurationem in Patriam. Sic supra cap.xxi. lib. 3. parricidiale bellum vocavit, quod contra Patriam gereretur.

[14] *Habito Senatu.* | Hoc est coacto Senatu. Sic supra dixit cum frequentissimos eos in sylvis haberet.

[15] *In præsentem reum.* | In aliis legitur *In præsentem parricidam, in præsentem reum*; sed delenda sunt isthæc verba *in præsentem reum*, nihil enim novi dicunt, nec in iis figura est, etsi figura sit, contra figuram peccant. *Reus* enim minus est centum parasangis quam *Parricida*. Dele & Tò *Cicero*, quid enim aliud quam interpretamentum τῦ *Consul*.

[16] *Peroravit.* | Primam catilinariam habuit.

[17] *Quam ut hostis suaderet.* | Prima Ciceronis oratione ex urbe profugus se ad Manlii castra in Etruriam penetravit.

[18] *Palam professo.* | Barbarismus est, Dele *professo*.

[19] *Ruina.* | Patriæ scilicet.

[20] *Lentulus destinatum familiæ suæ Sibyllinis versibus.* | Ex libris Sibyllinis, Regnum Romæ tribus Corneliis portendebatur, Cinnæ scilicet; Syllæ, & Lentulo, ut is putabat, jam Cinna & Sylla regnaverant: sibi igitur Lentulus vaticinabat regnum deberi, cum tertius esset ex Corneliorum familia. Meminit Cicer. in 3. Catil. *Lentulum autem sibi confirmasse ex fatis Sibyllinis, aruspicumque responsis se esse tertium illum Cornelium, ad quem regnum hujus urbis, atque imperium pervenire esset necesse. Cinnam ante se, & Syllam fuisse.*

[21] *Sibyllinis versibus.* | Multæ Sibyllæ numerantur quæ hos versus in linteis voluminibus descripsere: horum libri novem Tarquinio Prisco venales propositi. Quidam combusti, reliqui multa cum cura per longa tempora Romæ servati.

ma

ma sollicitatis. [22] Iissetq; ultra Alpes furor, nisi [23] altera proditione Vulturcii, [24] Prætoris literæ tenerentur. Statim Ciceronis imperio [25] injecta est Barbaris man⁹. Palã [26] Prætor in senatu convincitur. De supplicio agentib⁹, [27] Cæsar parcendum dignitati; Cato animadvertendum pro scelere censebat. Quam sententiam sequutis omnibus, in carcere parricidæ strangulantur. Quamvis parte conjurationis oppressa, tamen ab incepto Catilina non destitit: sed infestis ab Etruria signis patriam petens, obvio [28] Antonii exercitu opprimitur. Quã atrociter dimicatum sit, exitus docuit. Nemo hostium bello superfuit. [29] Quem quis in pugnando ceperat locum, eum amissa anima corpore tegebat. Catilina longe à suis inter hostium cadavera repertus est; plucherrima morte, si pro patria sic concidisset.

NOTÆ.

22 *Iissetque ultra Alpes furor.* | Lentulus legatos Allobrogum belli Transalpini, & tumultus Gallici excitandi causa sollicitaverat, & sic ultra Alpes ivisset furor ni res à Cicerone deprehensa & obruta fuisset.

23 *Altera proditione.* | Fulvia priorem Catilinæ conjurationem prodiderat, Vultureius hanc Lentuli cum legatis Allobrogum. Est hæc igitur altera, hoc est, secunda proditio. Vel alteram proditionem dicit, quia bis proditor Vultureius, primo quod cum Catilina ejusque sociis conjuravit, mox quod eos cum quibus conjuraverat, prodidit.

24 *Prætoris literæ,* | P. Lentuli literæ quas is ad Catilinam scripserat.

25 *Injecta est barbaris manus.* | Galli legati Allobrogum à Ponte Milvio cum abirent retracti, & Ciceronis domum deducti.

26 *Prætor.* | Lentulus.

27 *Cæsar parcendum dignitati.* | Cæsar utpote qui ex conjuratis esset, non morte quidem multandos, sed æternis tenebris vinculisque mandandos censebat.

28 *Obvio Antonii exercitu opprimitur.* | Tamen Antonius non pugnavit, se ægrotare simulans, sed ejus legatus Petreius.

29 *Quem quis in pugnando ceperat locum, eum, amissa anima, corpore tegebat.* | Si jurem hoc in loco errorem esse, id quam multi minus credent. Sed & sic verum est. Constat enim ex Sallustii Catilinario desumpta esse; idque nemo neget; nam verba ipsa tanti scriptoris fidem cuivis fecerint: En tibi: *Quem quisque; vivus pugnando locum ceperat, eum, amissa anima, corpore tegebat*; sed rectè apud Sallustium est, *pugnando*, ratio est quia non capitur locus dum pugnatur (id est in pugnando) imo capitur locus ad pugnandum, id est, *pugnando*. Itaque istud, *pugnando*, est in tertio casu, non in sexto, & cum quis dicitur cepisse locum pugnando, intelligimus locum ab eo captum fuisse ad pugnandum; quod est lectissimæ & elegantissimæ Latinitatis, quam tamen Florus non observavit, aut istud, *in*, additum est. *Pater meus.*

CAPUT II.

Bellum Cæsaris & Pompeii.

JAM pæne [1] toto orbe pacato, majus erat imperium Romanũm, quã ut ullis externis viribus extingui posset. Itaque invidens fortuna principi gentium populo, ipsum illum in exitium suum armavit. Ac Mariana quidem Cinnanaq; rabies intra Urbẽ [2] præluserat, quasi ex- 148

NOTÆ.

CAP. II. *Bellum Cæsaris & Pompeii, Anno Mundi 3900. ante Ch. Nat. 48. ab Ur. Cond. 703. Coss. Claudio Marcello, & L. Cornelio Lentulo qui Crus vocatus est.*

1 *Toto orbe pacato.* | Quidquid à Gaditano freto usque ad Indiam patebat sibi fere Romani subjecerant.

2 *Præluserat quasi experiretur.* | Præludere, ut jam dixi, & experiri, musica verba sunt; & de iis dicuntur qui chordas instrumentorum digitis prætentant, ut experiantur an inter se consentiant. Præluserat quasi experiretur, Gallicè diceres, *Avoit preludé comme pour sonder.*

periretur. Syllana tempestas latius, intra Italiam tamen, detonuerat.
[a] Cæsaris furor, atque Pompeii, Urbem, Italiam, gentes, nationes,
totum deniq; qua patebat imperium, quodam quasi diluvio & inflam-
matione corripuit: adeo ut non recte tantū civile dicatur; ac ne sociale
quidē; sed [3] nec externum: sed potius commune quoddā ex omnibꝰ,
[4] & plus quā bellum. Quippe [5] si duces ejus inspicias; totꝰ senatꝰ in
partibꝰ. Si exercitꝰ, [6] hinc undecim legiones, [7] inde decē & octo, flos
omnis & robur Italici sanguinis. Si auxilia sociorum; [8] hinc Gallici Ger-
maniq; delectꝰ: [9] inde Dejotar[10], [11] Ariobarzanes, [12] Tarchondi-
motꝰ, [13] Cotys, omne Thraciæ, Cappadociæq;, Ciliciæ, Macedoniæ,
Græciæ, Ætoliæ, totiusq; robur Orientis. Si moram belli; [14] quatuor
149 anni, & pro clade rerum breve tempꝰ. Si locum & spacium ubi com-
missum est; [15] intra Italiam: inde se in Galliam Hispaniamq; deflexit,
reversumq; ab occasu, totis viribus in Epiro Thessaliaq; consedit:
hinc in Ægyptum subito transiliit: inde respexit Asiā: inde Africæ in-
cubuit: postremo in Hispaniam [16] regyravit, & ibi aliquando defecit,
Sed non & odia partium finita cum bello. Non enim prius quievere,
quā in Urbe ipsa, medio senatu, eorum qui victi erant odia [17] victo-
ris sese cæde satiarent. Causa tantæ calamitatis eadem quæ omnium,
[18] nimia felicitas. Siquidē [19] Quincto Metello, Lucio Afranio consulibꝰ,
quum Romana majestas toto orbe polleret, [20] recentesque victorias,

INTERPRETATIO.

a *Furor Cæsaris & Pompeii, urbem Italiam, Gentes, Nationes, denique totum qua extendebatur imperium complexus est, veluti quadam inundatione & inflammatione.*

NOTÆ.

3 *Nec externum.* | Externum dici non potest, quia non illud singulæ nationes, sed universæ gerunt.

4 *Et plusquam bellum.* | Optimè hic Lucanum sequutus, nullum enim hic gradum reliquit quo crescere posset. Sed non ita bene supra cap. xxi. ut ostendi.

5 *Si duces ejus.* | Dele posteriorem vocem *eius.*

6 *Hinc undecim legiones.* | *Hinc* ex parte Cæsaris.

7 *Inde.* | Ex parte Pompeii.

8 *Hinc.* | Ut supra, ex parte Cæsaris.

9 *Inde.* | Ex parte pompeii.

10 *Dejotarus.* | Gallogræcus pro quo Cicero orationem habuit, ut eum apud Cæsarem excusaret, quod in Pompeii amicitiam propensior fuerit.

11 *Ariobarzanes.* | Cappadociæ Rex.

12 *Tarchondimotus.* | Ciliciæ regulus.

13 *Cotys.* | Ut puto pater fuit illius Cotys ad quem Ovid. Eleg. 9. lib. 2. de Ponto misit.

Regia progenies, cui nobilitatis origo
Nomen in Eumolpi pervenit usque Coty.

14 *Quatuor anni.* | Immo plures sunt, nempe sex. Nam anno quo Cæsar primo, & Consul, & Dictator fuit, extinctum est.

15 *Intra Italiam.* | Ubi Corfinium, & aliquot urbes Cæsar recepit; inde in Galliam ubi Massiliam obsidet; inde in Hispaniam tèndit; Epirum postea Thessaliam, Ægyptum, Asiam, Africam, & rursus Hispaniam eodem tenore peragravit.

16 *Regyravit.* | Hoc est *deflexit*, Græci dicerent περιεκάμψατο. Malè in aliis *remigravit.*

17 *Victoris sese cæde satiarent.* | Victoris hoc est Cæsaris quem in medio Senatu confodere.

18 *Nimia felicitas.* | Consule, cap. xii. lib. iii. *Denique illa ipsa principatus & dominandi cupido unde nisi ex nimiis opibus? Atqui hac Cæsarem atque Pompeium furialibus in exitium Reipub. facibus armavit.*

19 *Quinto Metello.* | Quinto Cæcilio Metello qui celer dictus. Et L. Afranio, anno Mundi 3890.

20 *Recentesque victorias.* | Superiori anno, eo scilicet qui Metelli & Cæcilii Consulatum antecessit, Pompeius ex Asia reversus de Mithridate, & Tigrane, & tota fere Asia triumphavit.

21 Ponticos

[21] Ponticos & Armenios triumphos [22] in Pompeianis theatris Roma cantaret; nimia Pompeii potentia apud otiosos, ut solet, cives movit invidiam. Metellus [23] ob imminutum Cretæ triumphum; [b] Cato adversus potentes semper obliquus, detrectare Pompeium, actisq; ejus [24] obstrepere. [c] Hic dolor [25] transversu egit: & ad præsidia dignitati paranda impulit. Forte tunc Crassus genere, divitiis, dignitate florebat: [26] vellet tamen auctiores opes: [d] Caius Cæsar eloquentia, & spiritu, ecce jam & [27] consulatu allevabatur: Pompeius tamen super utrumq; eminebat. Sic igitur Cæsare [28] dignitatē comparare, [29] Crasso augere: Pompeio retinere cupientibus, omnibusq; pariter potentiæ cupidis, de invadenda Republica facile convenit. [e] Ergo quum mutuis viribus in suum quisq; decus niteretur, [30] Galliam Cæsar invadit, [31] Crassus Asiam, [32] Pompeius Hispaniam: tres maximos exercitus: [33] & jam sic orbis imperium societate trium principum occupatur. [34] Decē annos traxit ista dominatio. [f] Exinde, quoniam [35] mutuo metu tenebantur, [36] Crassi morte apud parthos, [37] & morte Juliæ Cæsaris filiæ, quæ nup-

INTERPRETATIO.

b *Cato potentibus semper infensus, Pompeium vituperare cœpit, & ejus acta suggillare, minuere.*

c *Hic dolor eum in adversum impulit, & ad dignitati suæ auxilia comparanda excitavit.*

d *Caius Cæsar eloquentia, & animo, & jam Consulatu suo nitebatur.*

e *Ergo cum singuli ad suā dignitatem tenderent.*

f *Postea quoniam mutuo metu tenebantur, statim æmulatio erupit Crassi morte, apud Parthos, & morte Juliæ Cæsaris filiæ, quæ Pompeio nupta, generi & soceri concordiam retinebat matrimonii fœdere.*

NOTÆ.

[21] *Ponticos & Armenios triumphos.* | Pontum, Armeniam, totam fere Asiam Metellus domuerat. Vide supra cap. v. lib. iii.

[22] *Pompeianis theatris.* | Cave ea theatra intelligas, quæ Pompeius exruxit: nondum enim ea extruxerat cum de Mithridate triumphavit. Pompeiana theatra vocat noster, loca ubi pop. Rom. Pompeii laudes canebat, sive in campo Martio, sive in foro, sive revera ad id theatra quædam momentanea, ut fiebat, erecta fuerint.

[23] *Ob imminutum Cretæ triumphum.* | Dum Metellus in Creta rem gerebat, Pompeius quamvis absens in ea provincia inclytus fuit, & multi ad eum defecerunt, quapropter & hic de Creta triumphavit, & sic Metelli triumphus imminutus fuit. Pompeius etiam captivos duces ornamentum triumphi Metello subduxerat, ut eos ipse duceret.

[24] *Obstrepere.* | Actis alicujus obstrepere, est murmurando, & tumultuando eorum rescissionem suadere.

[25] *Transversum egit.* | Sallustiana phrasis. Gallicè, *Le poussa à la traverse.*

[26] *Vellet.* | Pro *voluisset.*

[27] *Consulatu.* | Nam post Metellum, & Afranium Consul fuit.

[28] *Dignitatem.* | Consulatus scilicet, quem anno sequenti obtinuit.

[29] *Crasso augere.* | Supra, *Vellet tamen auctiores opes.*

[30] *Galliam Cæsar invadit.* | Ad bellum Gallicum, de quo cap. x. lib. iii.

[31] *Crassus asiam.* | Ad bellum Parthicum de quo cap. xi. lib. iii.

[32] *Pompeius Hispaniam.* | Hanc secundo Consulatu suo obtinuit, nec Romam tamen reliquit, sed ibi præsidens, provinciam suam per legatos Afranium, & Petreium administravit. Vellei. Paterc. lib. 2.

[33] *Et jam sic orbis.* | Istud, *jam.* unde huc irrepserit non video.

[34] *Decem annos.* | A Consulatu Metelli, & Afranii, usq; ad Consulatum Lentuli, & Marcelli.

[35] *Mutuo metu tenebantur.* | Ne scilicet alter alterum in imperio occupando præveniret.

[36] *Morte Crassi.* | Nam dum Crassus vivebat, nil movere audebant Cæsar, & Pompeius, quia tertii accessionem, Crassi scilicet, verebantur.

[37] *Et morte Juliæ Cæsaris filiæ.* | Et Crassus & Julia eodem anno mortem obiere; nempe septem annis post initum fœdus cum Crasso, Cæsare, & Pompeio.

ta Pompeio, [38] generi soceriq; concordiam matrimonii fœdere tenebat, statim æmulatio erupit. Jam Pompeio suspectæ Cæsaris opes, & Cæsari Pompeiana dignitas gravis. [39] Nec hic ferebat parē, nec ille superiorē. Nefas! sic de principatu laborabant, [40] tanquam duos tanti imperii fortuna non caperet. Ergo [41] Lentulo Marcelloq; consulibus,
115 rupta [42] prima conjurationis fide, [43] de successione Cæsaris [44] senatus, id est, Pompei⁹, agitabat: [45] nec ille abnuebat, [46] si ratio sui proximis comitiis haberetur. Consulatus absenti, quem decem tribuni plebis, [47] favente Pompeio, nuper decreverant; tum [48] dissimulante eodē negabatur. [49] Veniret, & peteret majorum more. Ille contra flagitare decreta: [50] ac nisi in fide permanerent, non se [51] remittere exercitum. Ergo ut in hostem decernitur. His Cæsar agitat⁹, statuit præmia armorum armis defendere. Prima civilis belli arena, Italia fuit; cuj⁹ arces levib⁹ præsidiis Pompeius insederat: sed omnia subito Cæsaris impetu oppressa sunt. Prima [52] Arimino signa cecinerunt. Tum puls⁹ Etruria Libo, [53] Umbria Therm⁹, Domiti⁹ Corfinio. Et peractum erat bellum sine sanguine, si Pompeium [54] Brundusii opprimere potuisset: [55] & cœperat. Sed ille per obsessi claustra port⁹, nocturna fuga evasit.

NOTÆ.

38 *Generi socerique concordiam.* | Idem Vellei. lib. 2. *Male cohærentis inter Cn. Pompeium, & C. Cæsarem concordiæ pignus, Julia uxor magni decessit.*

39 *Nec hic ferebat parem, nec ille sup.* | *Hic*, est Pompeius. *Ille* Cæsar. Lucan. lib. 1.

Nec quenquam jam ferre potest Cæsarve priorem
Pompeiusve parem.

40 *Tanquam duos tanti imperii.* | Idem expressit Lucan. lib. 1.

Quæ mare quæ terras, quæ totum possidet orbem,
Non cepit fortuna duos.

41 *Lentulo Marcelloque Consulibus.* | Vid. quæ capiti præmissa sunt.

42 *Prima conjurationis fide.* | Quâ illis de invadenda Republica convenerat. Vide supra.

43 *De successione Cæsaris.* | Hoc est de Imperio Cæsari abrogando & successore in ejus locum mittendo, tunc autem Cæsar Provinciam Galliam obtinebat.

44 *Senatus, id est, Pompeius.* | Argutissima sententia quasi diceret Florus Senatum, nil aliud tum fuisse quam Pompeium ipsum; vel, quidquid vellet Pompeius, id statim Senatoribus placuisse, & eorum decretis firmatum fuisse. Nam Senatum in Pompeii partibus fuisse notum est. Hujus autem figuræ exemplum est in fine cap. iii. infra. *Romana dominationis, id est humani generis.* Ut si diceret Florus humanum genus, & Romanam dominationem, verbis differre, re autem minimè.

45 *Nec ille abnuebat.* | Nec Cæsar abnuebat successorem,

46 *Si ratio sui proximis comitiis.* | Hoc est, si sibi proximis Comitiis Consulatum vellent deferre.

47 *Favente Pompeio.* | Cum Pompeius legem tulisset, ne quis absens magistratum posset petere, lege jam in æs incisa recordatus soceri sui C. Cæsaris, eum legi exemit, & errorem suum correxit. Sed Marcellus postea id nullo modo locum habere posse contendit, cum Pompeius per se errorem suum correxisset, sine populi auctoritate qua tamen æque opus erat, veluti si lex nova de integro rogata fuisset.

48 *Dissimulante eodem.* | *Pompée ne faisant pas semblant de voir.*

49 *Veniret.* | Sic eum superioribus junge. Illi Consulatus à Romanis negabatur dicentibus, *Veniret.*

50 *Ac nisi in fide permanerent.* | Nisi sibi Consulatum darent ut promiserant.

51 *Remittere.* | Eleganter pro remissurum.

52 *Ariminum.* | Maritima urbs supra Umbros.

53 *Umbria Thermus.* | Ex Lucano.

Jusque suum pulso jam perdidit umbria Thermo.

54 *Brundusii.* | Vide cap. xx. lib. 1.

55 *Et cœperat.* | Id est inceperat supp. opprimere. Alii legunt, *ceperat*, id est, *cepisset*: ut *peractum erat*, pro *peractum fuisset*.

Turpe

Turpe dictu! modo [56] princeps patrum, pacis belliq; moderator, per triumphatũ à se mare, lacera & pæne inermi navi fugiebat. Nec Pompeiꝰ ab Italia, quam senatꝰ ab Urbe, fugatur prior. Quam pæne vacuam metu Cæsar ingressꝰ consulem se ipse facit. Ærarium quoq; [57] sanctum, quia tardius aperiebant Tribuni, jussit effringi: censumq; & patrimonium populi Romani ante rapuit, quã imperium. Pulso fugatoq; Pompeio, maluit priꝰ ordinare provincias, quam ipsum sequi. Siciliam & Sardiniã, [58] annonæ pignora, per legatos habet. Nihil hostile erat in Gallia: pacem ipse fecerat. Sed ad [59] Hispanienses Pompeii exercitꝰ transeunti per eam duci portas claudere ausa Massilia est. Misera, [60] dum cupit pacẽ, belli metu in bellũ incidit: sed quia tutis muris erat, vinci eam sibi jussit [61] absenti. [g] [62] Græcula civitas, [63] non pro mollitie nominis, & vallum rumpere, & incendere [64] machinas ausa, & congredi navibꝰ: sed Brutus, cui mandatum erat bellum, victos terra mariq; perdomuit. Mox dedentibꝰ sese ablata omnia præter, quam potiorem omnibꝰ habebant, libertatem. Anceps, variumque, & cruentũ in Hispania bellum cum legatis Cnæi Pompeii [65] Petreio & Afranio: quos [66] Ilerdæ castra habentes, apud [67] Sicorim amnẽ obsidere, & ab oppido intercludere aggreditur. [h] Interim [68] obundatione verni fluminis, commeatibꝰ prohibetur. Sic fame castra tentata sunt: obsessorq; ipse quasi obsidebatur, Sed [69] ubi pax fluminis rediit; [70] populationibꝰ & pugna campos aperuit: iterum ferox instat; & cedentes ad Celtiberiã

INTERPRETATIO.

g *Græcula urbs ausa est vallum Cæsaris rumpere, & incendere machinas, & navibus pugnare, non secundum mollitiem sui nominis.*

h *Interea verna inundatione fluminis commeatibus intercluditur.*

NOTÆ.

56 *Princeps patrum.* | Princeps Senatꝰ, is dicebatur qui in lectione Senatꝰ, quæ percensores peracto censu fiebat, primo loco recitabatur.

57 *Sanctum.* | Quia erat in æde Saturni. Vel *sanctum* vocat, quia in eo pecunia belli Gallici causa servabatur, cum execrationibus publicis eam motam non iri, nisi Gallicum bellum incideret. Prior sententia magis placet.

58 *Annonæ pignora.* | Sardinia & Sicilia populum Romanum nutriebant: ideoque eas, *annonæ pignora*, vocat noster, quod sibi annonam certam facerent.

59 *Hispanienses.* | Hispanienses dicuntur qui in Hispania sunt, non vero ex Hispania nati. Hispani vero qui ex Hispania nati quamvis non sint in Hispania.

60 *Dum cupit pacem.* | Portas enim Cæsari clauserat ne partes ejus sequi coacta sic bello involveretur, itaque bellum metuens in bellum incidit.

61 *Absenti.* | D. Bruto.

62 *Græcula civitas.* | Græculam vocat quod à Phocæensibus condita sit. Vide Justin. lib. 43. cap. 3.

63 *Non pro mollitie nominis.* | Hoc est, *quod parum mollitiei nominis convenit.* Græci autem semper molles & effeminati audivere. Ovid. lib. 3. Fast.

Græcia facundum sed malè forte genus.

64 *Machinas.* | Quibus ad oppugnationem Cæsar utebatur.

65 *Petreio & Afranio.* | Afranium Consularem, Petreium Prætorium, vocat Vellei.

66 *Ilerda.* | Oppidum in Hispania Tarraconensi quæ citerior dicta est.

67 *Sicoris.* | Fluvius non longe ab Ilerda.

68 *Obundatione verni fluminis.* | Hoc est obundatione verna fluminis. Alii legunt, *abundatione*, ut apud Virgil. 1. Georg. *Amnis abundans*, sed, *obundatione*, rectum est, usus stat.

69 *Ubi pax fluminis rediit.* | Legendum profecto, *ubi pax flumini rediit*, videre multi.

70 *Populationibus & pugna.* | Legendum, *pugnæ*, ut monet Salmasius.

135 consequutus, aggere & vallo,[71] ac per hæc siti ad deditionem compulit. Sic citerior Hispania recepta est; nec ulterior morā fecit. [72] Quid enim una post quinque legiones? Itaque ultro cedente Varrone, Gades,[73] fretum, Oceanus, omnia felicitatem Cæsaris sequebantur. Aliquid tamen adversus absentem ducē [74] ausa fortuna est circa Illyricum & Africam, [i] [75] quasi de industria prospera ejus adversis radiarentur. Quippe quum fauces Adriatici maris jussi occupare [76] Dolabella & Antonius, ille Illyrico, hic [77] Curictico litore castra posuissent; jam maria late tenente Pompeio, repente legatus ejus Octavius Libo ingentibus copiis classicorū circumvenit utrumque. Deditionē fames extorsit Antonio. [k] Missæ quoque à Basilo in auxilium ejus rates, quales inopia navium fecerat [77] nova Pompeianorum arte [78] Cilicum; [79] actis sub mare funibus, captæ quasi [80] per indaginem. [l] Duas tamen [81] æstus explicuit. Una, quæ [82] Opiterginos ferebat, in vadis hæsit, memorandumque posteris [83] exitum dedit. Quippe vix mille juvenū manus, circumfusi undique exercitus per totum diem tela sustinuit. Et quum exitū virtus non haberet,

INTERPRETATIO.

i *Quasi ex proposito, ut ejus felicitas adversitate fulgeret.*

k *Rates quoque quales navium penuries fecerat, à Basilo in ejus auxilium missa novo artificio Pompeianorum nautarum, ductis sub mare funibus, quasi per indaginem capta fuere*

l *Æstus tamen duas expedivit.*

NOTÆ.

[71] *Ac per hæc.* | Per aggerem & vallum, quibus eos cinxerat, ita ut fontibus interclusi essent.

[72] *Quid enim una post quinque legiones.* | Snsus est; quomodo una legio resistere posset postquam quinque non potuere.

[73] *Fretum.* | Propriè fretum Herculeum seu Gaditanum, quod Hispaniam à Mauritania dividit.

[74] *Ausa fortuna.* | Ex Lucano, ut alia multa.

Non eadem belli totum fortuna per orbem
Constitit, in partes aliquid sed Cæsaris ausa
est.

[75] *Quasi de industria prospera ejus.* | Addo ut, *ausa fortuna est.... quasi de industria, ut prospera ejus, &c.*
Fortuna & Consilium inter se pugnant, nec se misceri sinunt; tamen eo tempore cum aliquid ausa fuit adversus Cæsarem, consilium adhibuisse visa est, ut dum adversabatur Cæsari, splendidiorem redderet Cæsarem.

[76] *Dolabella & Antonius.* | Meminit Suet. in Cæsar. cap. 36. *Omnibus civilibus bellis nullam cladem, nisi per legatos suos passus est; quorum C. Curio in Africa periit: C. Antonius in Illyrico, in adversariorum devenit potestatem, P. Dolabella classem in eodem Illyrico, Cn. Domitius in Ponto exercitum amiserunt.*

[76] *Curictico.* | In al. *Corcyrao.* sed *Curictico*, vel *Curictio*, ex variantium lectionum multitudine legendum monuit Salmas. *Curicta* autem insula est Illyriæ objacens, ut ex Plinio notum.

[77] *Nova Pompeianorum arte Cilicum.* | De hoc Lucanus lib. iv.

At Pompeianus fraudes innectere ponto
Antiqua parat arte Cilix.

Ubi quam antiquam ille, noster novam dicit.

[78] *Cilicum.* | Sic Nautæ communi cum Piratis nomine dicebantur.

[79] *Actis sub mare funibus.* | Sic Brutus quum Xanthum obsedisset, & aliqui fluvium urbe prælabentem, sub aqua tranantes evaderent. *Retibus excepit transverso alveo in altum demissis, quorum in summo tintinnabula appensa illico irretitum nuntiabant.*

[80] *Per indaginem.* | Propriè. Vide Notata ad cap. xvi. lib. iii. *Quidquid piratarum fuit quadam indagine inclusum & oppressum.*

[81] *Æstus explicuit.* | Mare recurrens altius naves attollendo eas è funibus extricavit.

[82] *Opiterginos.* | Opitergium oppidum Venetorum supra sinum Adriaticum.

[83] *Exitum.* | Pro, *exitum*, lego, *exemplum*; vera lectio est.

tamen

tamen ne in deditionem veniret; hortante tribuno Vulteio mutuis ictibus in se concucurrit. In Africa quoq; par & virtus & calamitas [84] Curionis fuit: qui ad recipiendam provinciam missus, pulso fugatoque Varo jam superbus, subitum Jubæ regis adventum, equitatumq; Maurorum sustinere non potuit. Patebat victo fuga, [85] sed pudor suasit, ut amissum sua temeritate exercitum, morte sequeretur. [86] Sed jam debitum par fortuna flagitante sedem bello Pompeius Epiron elegerat. Nec Cæsar moratur. Quippe ordinatis à tergo omnibus, quamvis [87] hiems media prohiberet tempestate, ad bellum navigavit, positisq; ad [88] Oricum castris, quum pars exercitus, ob inopiam navium cum Antonio relicta, Brundusii moram faceret; adeo impatiens erat, ut ad arcessendos eos, [m] ardente ventis mari, [89] nocte concubia, speculatorio navigio, solus ire tentaverit. Extat ad trepidum tanto discrimine gubernatorem vox ipsius: Quid times? Cæsarem vehis. Contractis in unum undique copiis, positisque cominus castris diversa erant ducum consilia. Cæsar [90] pro natura [90] ferox, & conficiendæ rei cupidus, ostentare aciem, provocare, lacessere; nunc obsidione castrorum, [n] quæ sedecim millium 155
vallo obduxerat; (sed quid his obesset obsidio, qui patente mari omnibus copiis abundarent?) nunc expugnatione [91] Dyrrhachii irrita; (quippe quam vel situs inexpugnabilem faceret.) Ad hoc assiduis in eruptionem hostiū præliis; (quo tempore egregia virtus Scævæ [92] centurionis

INTERPRETATIO.

m *Mare ventis exagitato media nocte speculatoria nave solus ire ausus fuerit.*

n *Qua cinxerat vallo sedecim millium.*

NOTÆ.

[84] *Curionis.* | Ca. Curionem vocat Sueton.

[85] *Sed pudor suasit.* | Cæsar de bello Civ. lib. 2. *Curio nunquam, amisso exercitu quem à Cæsare fidei sua commissum acceperat, se in ejus conspectum reversurum confirmat, atque ita prælians interficitur.*

[86] *Sed jam debitum par fortuna flagitante.* | Salmasius legit, sed jam debitum *pari* fortuna flagitante. Utinam ne isthuc scripsisset vir longe clarissimus; quid enim est, *par fortuna,* hoc loco? nihil. At *debitum par,* metaphora est à re gladiatoria. *Flagitante,* quoque sumptum à populo, qui *paria* aliquot Gladiatorum à muneratoribus poscebat; ex Martiale, Suetonio, & aliis passim. Quid igitur? inquies. Hoc inquam: Et Scaligeris interdum, & Casaubonis, & Salmasiis, opus venia est. Homines fuère. Huic exemplo alterum planè geminum est apud Justinum lib. 17. ubi de Lysimacho, & Seluco agit. *Ultimum hoc certamen commilitonum Alexandri fuit, &, velut ad exemplum fortuna, par reservatum.* Pater meus.

[87] *Hiems media prohiberet tempestate.* | Refer τὸ *media,* ad τὸ *tempestate,* Et hoc voluit Florus: cum Pompeius Epirum bello egisset ac Cæsar qui Brundusii morabatur, illuc optaret trajicere, medio obstaculo, tempestate media, hoc est quæ inter eum & Pompeium media erat, prohibebatur. Sed tamen, &c.

[88] *Oricum.* | Epiri maritima urbs.

[89] *Nocte concubia.* | Nox concubia dicitur media nox, qua *cuncta animalia terris somnus habet,* ut ait ille: usus est etiam Liv.

[90] *Pro natura.* | Satis dubito utrum istuc, *pro,* sit à manu Flori nec ne.

[90] *Ferox.* | Hic *ferox* est *audax,* ut apud Virgil. lib. 10.

——— *Non vivida bello*
Dextra viris, animusque ferox, patiensque pericli. Et 12.
O præstans animi juvenis, quantum ipse feroci
Virtute exsuperas,

[91] *Dyrrachii.* | Macedoniæ oppidi quod prius Epidaurus dicebatur ad litus fere maris Adriatici.

[92] *Centurionis.* | Centuriones in exercitu dicebantur qui singulis ordinibus in legione præerant. Qui ordines centum militibus constabant.

emicuit,

emicuit, cujus in ſcuto centum atque viginti tela ſedere.) jam vero direptione urbium ſociarum, quum Oricum, & [93] Gomphos, & alia caſtella Theſſaliæ veſtaret. o Pompeius adverſ⁹ hæc [94] nectere moras, tergiverſari, ſimul ut hoſtem interclusum undiq; inopia commeatuum tereret, utque ardentiſſimi ducis conſeneſceret impetus. Nec diutius profuit duci ſalutare conſilium. Milites ocium, ſocii moram, [95] principes ambitum ducis increpabant. Sic præcipitantibus fatis, prælio ſumpta eſt Theſſalia: & [96] Philippicis campis, Urbis, imperii, generis humani fata commiſſa ſunt. Nunquam ullo loco [97] tantum virium popul⁹ Romanus, tantū dignitatis fortuna vidit. Trecenta amplius millia hinc vel illinc, [98] præter auxilia regum, & Senatus. Nunquā imminentis ruinæ manifeſtiora [99] prodigia: [100] fuga victimarū, [101] examina in ſignis, interdiu tenebræ; dux ipſa & nocturna [102] imagine, [103] theatri ſui audiens
156 plauſum, in modum [104] planctus circumſonare; & mane [105] cum pullo [106] (nefas!) [107] apud principia conſpectus. Nunquam acrior neque alacrior exercitus Cæſaris fuit. [108] Inde claſſica prius, inde tela. p Annotatum quoque committentis aciem [109] Craſtini pilum: qui mox adacto in

INTERPRETATIO.

o *Contra hæc Pompeius moras nectebat, recedebat, ſimul ut hoſtem undique concluſum,* inopia *commeatuum minueret.*

p *Notatum quoque fuit telum Craſtini pugnam incipientis, qui mox tranſacto in os gladio, ſic inter mortuos repertus ipſa novitate vulneris, rabiem & ardorem quo pugnaverat, oſtendebat.*

NOTÆ.

93 *Gomphos.* | Oppidum Theſſaliæ ab Epiro venientibus.

94 *Nectere moras.* | *Nectere* pro *nectebat*, eleganter. Sic ſæpe indefinitos pro imperfectis reperias.

95 *Principes ambitum.* | Quaſi de induſtria moras necteret, ut diutiùs imperium obtineret. Et ambitus hic pro ambitione ponitur.

96 *Philippicis Campis* | In Theſſalia inter Pharſalum & Enipeum fluvium. Hi campi prius Pharſalici dicti ſunt.

97 *Tantum virium Populus Romanus.* | Hic errorem eſſe nemo non videt. Salmaſ. legit, *Populi Romani*; ſed omnino delenda ſunt hæc verba, *Populi Rom.* neque unquam illa ſcripſit Florus.

98 *Præter auxilia regum & Senatus.* | Ridiculum eſt, lege, *Sociorum*, pro, *Senatus*.

99 *Prodigia.* | Idem quod, *monſtra*, quæ eveniunt, ut aliquid portendant.

100 *Fuga victimarum.* | Victimæ ducebantur non trahebantur, quæ ſi ductores ſponte non ſequerentur, vel ſi ex eorum manibus ſeſe proripuiſſent & aufugiſſent, vel elapſæ ictum fefelliſſent, mali ominis erat, ut contra boni, ſi ad aram ſponte acceleraſſent, ſine tumultu ictum pertuliſſent, & collapſæ placide animum exhalaſſent.

101 *Examina in ſignis.* | Vide Notata ad cap. vi. lib. ii. *Inſidentia ſignis examina.*

102 *Imagine.* | Gallicè diceres, *Viſion.*

103 *Theatri ſui.* | Quod dedicaverat ſeptem annis poſt triumphum ſuum de Aſia. Illud Demetrius, qui ejus libertus erat, ædificavit ad campum Floræ, contiguum circo Flaminio.

104 *Planctus.* | Eſt propriè cum pectora palmis concutiuntur, quod in luctu fieri ſolet.

105 *Cum pullo.* | Id eſt, cum *veſte pulla*, id eſt, *nigra*, quod omen infauſtum apud Romanos putabatur, qui pullo niſi in luctu non utebantur.

106 *Nefas!* | Quia cum purpura eum decebat conſpici.

107 *Apud principia.* | Vide Notata ad cap. x. lib. iii.

108 *Inde claſſica prius, inde tela.* | Ab exercitu Cæſaris prius claſſica cecinere, & prius tela miſſa ſunt: quod dixit noſter, ut Cæſaris exercitus alacritatem oſtenderet.

109 *Craſtini pilum.* | Certe hic non poſſum quin incogitantiæ Florum inſimulem, qui hæc nobis ita tradidit, ut planè ignorarentur, ni nos ea alii docuiſſent. Hic Craſtinus, qui Cæſaris partes ſequebatur, prælium commiſſurus, antequam telum torqueret, Cæſarem aſpiciens: *Faciam*, inquit, *hodie Imperator, ut aut vivo mihi, aut mortuo gratias agas.* Annotatum ergo eſt ejus pilum, quia hæc locutus, illud in hoſtes torſit

os gladio, sic inter cadavera repertus, libidinem ac rabiem qua pugna-
verat, ipsa novitate vulneris præferebat. Sed nec [110] minus admirabilior
illi⁹ exit⁹ belli. Quippe quum Pompeius adeo equitum copia abunda-
ret, ut facile circumventurus sibi Cæsarē videretur, circumventus ipse
est. Nam quum diu æquo Marte contenderent, jussuq; Pompeii fusus
à cornu erupisset equitatus; repente [111] hinc signo dato, Germanorum
cohortes tantum in effusos equites fecere impetum, [112] ut illi esse pedi-
tes, [113] hi [114] venire in equis viderentur. Hanc stragem fugientis equita-
tus, [115] levis armaturæ ruina comitata est. Tunc terrore latius dato, tur-
bantib⁹ invicem copiis reliqua strages [116] quasi una manu facta est. Nec
ulla res magis exitio fuit, quam ipsa exercitus magnitudo. [117] Multus in
eo prælio Cæsar fuit, [118] mediusque inter Imperatorē & militem. Voces
quoque [119] obequitantis exceptæ, altera cruenta, sed docta, & ad vi- 157
ctoriam efficax; Miles, [120] faciem feri: altera [121] ad jactationem compo-
sita; Parce civibus: [122] quum ipse sequeretur. Felicem utcumq; in ma-
lis Pompeium, si eadem ipsum, quæ exercitum ejus fortuna traxisset!
Superstes dignitati suæ vixit, ut cum majore dedecore per [123] Thessalica
Tempe equo fugeret, ut una navicula [124] Lesbon applicaretur: [125] puls⁹
Hedris in deserto Ciliciæ scopulo, fugam in Parthos, Africam, vel Æ-

NOTÆ.

110 *Nec minus admirabilior.* | Legendum *nec minus admirabilis.*

111 *Hinc signo dato.* | A Cæsaris exercitu.

112 *Ut illi esse pedites.* | Pompeii equites.

113 *Hi.* | Germani.

114 *Venire.* | Cum impetu in hostem ruere hic, Quod Notandum.

115 *Levis armaturæ.* | Hoc est militum levis armaturæ.

116 *Quasi una manu.* | Ita facilè facta fuit ut una tantum manu facta videretur. Non temere hoc alibi reperies.

117 *Multus in eo prælio Cæsar.* | Eleganter. Multus hic est, *pro multis*, assiduus, diligens. Sic Sallust. in Jugurth. *Ad vigilias multus esse.* Et infra, *Tum vero multus atque ferox instare.*

118 *Mediusque inter Imperatorem & Militem.* | Hoc est ut Imperatoris sic militis munus obibat. Et sic utriusque muneris particeps, & Imperatoris & militis, medius erat inter utrumque.

119 *Obequitantis.* | Hoc est circum equitantis, huc & illuc circum ordines equitantis.

120 *Faciem feri.* | Hoc est resistentes feri, parce fugientibus, vel hoc ideo dixit Cæsar, ut quod maximè ad victoriam efficax, cum hostes oculos ad vitandum ictum averterent, toto corpore parentes facilè à suis transfoderentur. Sed prius magis verisimilè, immo & magis doctum, & efficax. Quasi dixisset Cæsar: fugientes finite fugere, & vos ad obsistentes convertite.

121 *Ad jactationem composita.* | Quia per eam Cæsar se Cives & amare, & colere suadere volebat, seque invitum contra eos tela convertere.

122 *Quum ipse sequeretur.* | Profecto scripserat Florus, *parce civibus quos ipse sequeretur*, ut sensus sit Cæsarem dixisse, *parce civibus*, ut eos scilicet ipse sequeretur.

123 *Per Thessalica tempe.* | Loca nemorosa ad Peneum fluvium sita in Thessalia, *Thessala tempe* dixit Horat. Horum plane mirabilem descriptionem, vide apud Ælian. lib. 3. Var. Hist. cap. 1.

124 *Lesbon.* | Insulam in mari Ægeo è regione Troadis.

125 *Pulsus Hedris in deserto Ciliciæ scopulo.* | Optimè Salmas. qui legit, *pulsus Syedris deserto Ciliciæ scopulo: Syedra* autem est urbs Ciliciæ, quam scopulum vocat noster, quia maritima est, ita ut longè aspicientibus scopulus videatur. Quidam libri habent *pulsus Larissa, in deserto Ciliciæ scopulo, &c.* Quod verum esse potest. Sed Salmasii lectio magis placet, cum idem Lucan. lib. 8. de eadem Pompeii fuga,

Ad profugum collecta ducem parvisque Synedris.

Ubi quivis videt legendum, *Syedris*, ut idem Salmas. monuit: quidam legunt *Celendris*, sed id manifestò falsum est.

gyptum

gyptum agitaret; ut denique [126] in Pelusio littore, [127] imperio vilissimi regis, [128] consiliis spadonum, & nequid malis desit, [129] Septimii desertoris sui gladio trucidatus, sub oculis uxoris suæ liberorumq; moreretur. Quis non peractũ esse cum Pompeio crederet bellum? Atqui acrius multo atq; vehementius Thessalici incendii cineres recaluere. [130] Et in Ægypto quidem adversus Cæsarem [131] sine partibus bellum. Quippe quum Ptolemæus rex Alexandriæ, [132] summum civilis belli scelus peregisset, fœdusq; amicitiæ cum Cæsare, [133] medio Pompeii capite sanxis-
158 set; ultionem tanti viri Manibus quærente fortuna, causa non defuit. Cleopatra regis soror affusa Cæsaris genibus, partem regni reposcebat. [q] Aderat puellæ forma, & quæ duplicaretur ex illo, quod talis passa videbatur injuriam: [134] odium ipsius regis, qui Pompeii cædem, [135] partium fato, non Cæsari dederat : haud dubie idem in ipsum ausurus, si expedisset. Quam ubi Cæsar restitui jussit in regnum, statim ab eisdem percussoribus Pompeii obsessus in regia, quamvis exigua manu, ingentis exercit⁹ molẽ mira virtute sustinuit. [136] Ac primum ædificiorum proximorum, atq; navalium incendio, infestorum hostium tela submovit: mox [137] in peninsulam Pharon subitus evasit: inde depulsus in maria, mira felicitate ad proximã classẽ enatavit: [138] relicto quidẽ in fluctibus [139] paludamento, seu fato, seu concilio, ut illud [140] ingruentibus hostium telis saxisq; peteretur. Tandem recept⁹ à classicis suis, undi-

INTERPRETATIO.

q *Aderat puellæ pulchritudo, quæ etiam ex eo duplicabatur, quod cum talis esset, injuriam tulisse videbatur. Aderat odium in Regem.*

NOTÆ.

126 *Pelusio littore.* | Ad Delta Nili.

127 *Imperio vilissimi regis.* | Ptolomæi Alexandriæ Regis.

128 *Consiliis spadonum.* | Qui plurimi in his regionibus erant. & maximè potentes. Curtius l.3. *Spadonum grex haud sane illis gentibus vilis.*

129 *Septimii.* | L. Septimius apud Cæsarem vocatur.

130 *Et in Ægypto.* | Vid. ut planè servat ordinem, quem supra descripsit. Bellum *totis viribus Thessaliaque confecit: hinc in Ægyptum subito transiliit.*

131 *Sine partibus.* | Pompeii scilicet. Partes proprie dicuntur cives unius Reipublicæ in factiones scissæ.

132 *Summum civilis belli scelus.* | Pompeii necem.

133 *Medio Pompeii capite.* | Pompeii nece mediante, conjungente fœdus illud amicitiæ.

134 *Odium ipsius regis.* | Repete, *aderat.* Odium regis est odium in ipsum regem.

135 *Partium fato.* | Pompeium trucidavit quia victus fuerat, & ut victoris Cæsaris gratiam iniret. Idemque sibi victo etiam fecisset, Pompeio victore, & sic partium fato, non Cæsari, Pompeii necem dederat.

136 *Ac primum ædificiorum proximorum, atque navalium incendio.* | Vide Cæsarem in fine bellorum Civilium. Navalia hic sunt quæ vulgo dicimus, *Arsenal.*

137 *In Peninsulam Pharon.* | E regione Alexandriæ, antiquitus Insula fuit, postea vero limus, & alia inter eam & Ægyptum induruere, ut nunc Ægypto ab altera parte contigua sit: quapropter peninsulam eam vocavit noster, quam Homerus antea insulam vocaverat,

138 *Relicto quidem in fluctibus paludamento.* | Alii dicunt non reliquisse, sed mordicus traxisse ne hostes spolio potirentur.

139 *Paludamento.* | Paludamentum erat pallium insigne bellicum Imperatorum ducumque proprium, ejus forma erat, ut extrema longitudinis essent utrinque angusta, imis latioribus. Color ejus eximius, & quidem è cocco, interdum etiam album erat, sed non ita sæpe.

140 *Ingruentibus.* | *Qui tomboient en grand nombre.* Dictum ingruere à *gruibus*, quæ catervatim fundunt.

que

que simul hostes adortus, debellata perfida gente, [141] justa [142] generi Manibꝰ dedit. Quippe & [143] Theodotus magister, auctorq; totiꝰ belli, & ne virilia quidem portenta Pothinus atq; Ganymedes, diversa per mare & terras fuga & morte consumpti. Regis ipsius corpꝰ obrutum limo repertum est in aureæ loricæ honore. In Asia quoq; novus rerum motus à Ponto: [r] plane quasi de industria captante fortuna hunc Mithridatico regno exitum, ut [144] à Pompeio pater, à Cæsare filius vince- 159
retur. Rex Pharnaces magis discordiæ nostræ fiducia, quā virtutis suæ, infesto in Cappadociā agmine ruebat: sed hunc Cæsar aggressus, uno, &, ut sic dixerim, [145] non toto prælio, obtrivit; more fulminis, quod uno eodemq; momento venit, percussit, abscessit. Nec vana de se prædicatio est Cæsaris; [146] ante victum hostē esse, quam visum. Sic cum exteris. At in Africa [147] cum civibꝰ multo atrocius, quam in [148] Pharsalia. [s] Huc reliquias partium naufragarum quidā furoris æstꝰ expulerat: nec reliquias diceres, sed integrum bellum. [149] Sparsæ magis quam oppressæ vires erant. [150] Auxerat sacramentum ipsa clades Imperatoris: nec degenerabat [151] ducū successio. Quippe satis ample sonabant in Pompeiani nominis locū Cato & Scipio. Accessit copiis Mauritaniæ rex Juba, [152] videlicet ut latiꝰ vinceret Cæsar. Nihil ergo inter Pharsaliā, & [153] Thapson, [154] nisi quod amplior, eoq; acrior Cæsa-

INTERPRETATIO.

r *Omnino quasi consulto fortuna servante hoc Mithridatico regno fatum.*

s *Huc naufragarum partium reliquias quidam furoris torrens ejecerat.*

NOTÆ.

141 *Justa.* | Sic propriè dicuntur sacrificia, inferiæ quæ pro mortuis fiunt.

142 *Generi.* | Pompeii.

143 *Theodotus Magister.* | Ptolemæi pueri Præceptor fuit; eum Rhetoricam docebat, ut ex Plutarcho patet.

144 *A Pompeio pater.* | Idem Sueton. in Cæsar. cap. 35. *Ab Alexandria in Syriam, & inde Pontum transit urgentibus de Pharnace nunciis, quem Mithridatis magni filium, ac tunc occasione temporum bellantem* (lego rebellantem) *jamque multiplici successu præferocem, intra quintum quam adfuerat diem, quatuor quibus in conspectum venit horis, una profligavit acie.*

145 *Non toto prælio.* | Quippe quod per quatuor tantum horas duravit. Hic autem *non toto prælio*; alibi dixit, *ne hoc quidem justo prælio.*

146 *Ante victum hostem quam visum.* | Ita rem habet Sueton. *Pontico triumpho, inter pompæ fercula, trium verborum prætulit titulum, veni, vidi, vici, non acta belli significantem, sicut cæteri, sed celeriter confecti notam.*

147 *Cum Civibus.* | Catone & Scipione.

148 *Pharsalia.* | Ad Campos Philippicos, qui & Pharsalici dicti fuêre, ut supra dictum.

149 *Sparsæ magis quam oppressæ vires erant.* | Ex Lucano lib. 8.

---- sparsit potius Pharsalia nostras
Quam subvertit opes.

150 *Auxerat sacramentum ipsa clades Imperatoris.* | Clades Pompeii effecerat, ut se arctius sacramento adstringerent ad bellum contra Cæsarem gerendum.

151 *Ducum successio.* | Id est succedentes duces. Cato & Scipio non degenerabant à Pompeio.

152 *Videlicet ut latius vinceret Cæsar.* | Hæc à se dixit Florus. Gall. *Juba Roy de Mauritanie se joignit aux Troupes de Scipion, sans doute pour accroître la victoire de Cæsar.*

153 *Thapson.* | Africæ propriæ oppidum.

154 *Nisi quod amplior.* | Certe hic aliquid deest. Sententia postulat ut legas, *Nisi quod ibi amplior hostium exercitus.* Nihil discriminis, inquit, inter Pharsaliam fuit & Thapson, nisi quod ibi major hostium numerus, eoque acrior Pompeianorum impetus fuit. Id antecedentia probant & sequentia.

rianorum

rianorum impetus fuit, indignantium post Pompeium crevisse bellum. Deniq;, quod aliàs nunquam, [155] ante imperium ducis sua sponte signa cecinerunt. Strages à Juba cœpit. t Ejus elephanti bellorum rudes, 160 [156] & nuper à silva, consternati subito clangore, statim & exercit⁹ in fugam, [157] & duces fortius quam ut fugerent, non inconspicua tamen morte omnium. [158] Jam Scipio nave fugiebat: sed assequutis eum hostib⁹, gladium per viscera exegit: & ubi esset quodam requirente, respondit [159] hoc ipsũ; Bene se habet Imperator. Juba quũ sese recepisset in regiam, magnifice epulat⁹, postero die cum Petreio fugæ comite u super mensas & pocula interficiendum se ei præbuit. [160] Ille & regi x suffecit, & sibi, quum interim semesi in medio cibi; & [161] parentalia fercula [162] regio simul [163] Romanoq; sanguine madebant. Cato non interfuit bello: [164] positisq; apud [165] Bagradam castris, [166] Uticam, velut [167] altera Africæ claustra servabat. Sed accepta partium clade, nihil cunctatus, ut sapiente dignum erat, [168] mortem etiam lætus accivit. Nam postquam filium comitesque amplexu dimisit, in nocte lecto ad lucernam [169] Platonis libro, qui immortalitatem animæ docet, paululũ quievit. y Tum [170] circa primã vigiliã stricto gladio revelatũ manu pectus semel iterumq; percussit. Ausi post hoc virum medici [171] violare

INTERPRETATIO.

t *Ejus elephanti pugnæ imperiti, & nuper è sylva* extracti, *subito clamore pavefacti, statim, ut & exercitus, in fugam abiere.*

u *Inter mensas & pocula se ei interimendum dedit.*

x *Ille regi satis fuit & sibi.*

y *Ibi circa primam vigiliam educto gladio detectum manu pectus semel & iterum ferit.*

NOTÆ.

[155] *Ante imperium ducis.* | *Subito dextro cornu, injussu Cæsaris tubicen à militibus coactus canere cepit.* Hirtius de bello Africo. Semper autem Imperium ducis expectabatur, ut signa canerent.

[156] *Et nuper à sylva.* | Eleganter, pro à sylva recepti, quapropter eos per tempus fingere & ad bella instruere, formare, non licuit.

[157] *Et duces fortius quam ut fugerent.* | Nullum hinc bonum sensum elicias. Verissima est conjectura Salmasii qui legit, *Nec duces fortius quam ut fugerent.* Hoc sensu elephanti & exercitus in fugam abiere, nec duces ipsi fortius se gesserunt, quam ut fugerent.

[158] *Jam.* | Malè qui legi volunt, *nam*, nec, *jam*, minus à superioribus pendet, nempe *non in conspicua tamen morte omnium*; *jam*, enim est quasi diceret, *Premierement, d'abord.*

[159] *Hoc ipsum.* | *Les mêmes paroles.*

[160] *Ille & Regi suffecit & sibi.* | Petreius Jubam, seque postea interemit; alii dicunt alterum alterius manu occisum fuisse.

[161] *Parentalia fercula.* | Eleganter fercula parentalia vocavit, hoc est, fercula quæ sibi pro parentalibus erant. *Les services qui leur etoient comme les sacrifices qu'on à coûtume de faire aux morts.* Et revera cum inter cibos & pocula occubuerint, fercula illa facilè parentalia videri poterant.

[162] *Regio.* | Jubæ scilicet.

[163] *Romanoque sanguine.* | Petreio.

[164] *Positisque apud Bagradam castris.* | Lego, *Positis enim ad Bagradam castris.*

[165] *Bagradam.* | Africæ fluvium non longe ab Utica.

[166] *Utica.* | Africæ urbs maritima, juxta Carthaginem.

[167] *Altera Africæ claustra.* | Carthaginem altera, Uticam altera Africæ claustra fuisse noster intelligit.

[168] *Mortem etiam lætus accivit.* | De hoc Catone, sic Horat. lib. 2. Od. 1.

Et cuncta terrarum subacta
Præter atrocem animum Catonis.

[169] *Platonis libro.* | Qui Phædon vocatur.

[170] *Circa primam vigiliam.* | De vigiliis dictum alibi.

[171] *Violare.* | Usque adeo egregium putabatur facinus propria manu sibi mortem consciscere, ut qui sic percessos à morte revocare tentarent, eos violare viderentur.

fomentis. Ille passus, dum abscederent, rescidit plagas: [172] sequutaq; 161
vis sanguinis, moribundas manus in ipso vulnere reliquit. Quasi non esset usquã dimicatum, sic arma rursus & partes; Quantoq; Africa supra Thessaliam, tanto Africã superabat Hispania. [173] Plurimum quantum favoris partibus dabat fraternitas [174] ducũ, & [175] pro uno duos [176] stare Pompeios. Itaq; [177] nusquam atrocius, nec tam ancipiti Marte concursum est. Primum [178] in ipso ostio Oceani [179] Varus Diiusq; legati conflixere: sed acrius fuit cum ipso mari, quam inter se navibus bellũ. Siquidem velut furorem civium castigaret Oceanus, utramq; classem naufragio cecidit. [z] Quinam ille horror, quum eodem tempore fluctus, procellæ, viri, naves [180] armamenta confligerent; adde situs ipsius formidinem; [181] vergentia in unum, hinc Hispaniæ, inde Mauritaniæ littora; [182] mare & intestinũ, & [183] externum; imminentesq; [184] Herculis speculas; quum omnia undiq; simul prælio, & tempestate sævirent. Mox circa obsidiones urbiũ [185] utrimq; discursum est; quæ miseræ inter hos atq; illos duces societatis Romanæ pœnas dabant. Omnium postrema certaminum [186] Munda, hic non pro cætera felicitate,
sed anceps & diu triste præliũ: ut plane videretur, [187] nescio quid de- 162
liberare fortuna. Sane & ipse ante aciẽ mœstior, non ex more, Cæsar; sive respectu fragilitatis humanæ; sive nimiã prosperorum suspectã habens continuationẽ; vel eadẽ timens, [188] postquã idem esse cœperat quod

INTERPRETATIO.

z *Quantus ille terror, quum eodem tempore, unda, tempestates, viri, naves, elementa, concurrerent.*

NOTÆ.

172 *Sequutaque vis sanguinis.* | Alii legunt, *Sequutaque vi sanguinis*, quod magis placet.

173 *Plurimum quantum.* | Sic, *immane quantum*, dixit Horat. alicubi ad verbum πλεῖστον ὅσον dixit Callimach. Gall. *Tout autant qu'il se peut.*

174 *Ducum.* | Pompeiorum.

175 *Pro uno duos stare Pompeios.* | Pro Pompeio magno duos Pompeios ejusdem Pompeii filios stare, nempe Sextum & Cnæum.

176 *Stare.* | Grave verbum. Hic *in armis esse* significat.

177 *Nusquam atrocius, nec tam ancipiti Marte.* | Idem ad verbum Vellei. lib. 2. cap. 56. *Sed nullum unquam atrocius periculosiusq; ab eo initum prælium, adeo ut plusquam dubio Marte, &c.*

178 *In ipso ostio Oceani.* | In freto quod Hispaniam inter & Mauritaniam currit, quod veluti claustrum & porta est, qua à mari nostro in Oceanum Atlanticum transitur.

179 *Varus Didiusque.* | Varus Pompeii legatus, Didius vero Cæsaris, res ex Cæsaris Comment. nota est.

180 *Armamenta.* | In aliis legebatur, *Scementa*, quod manifesto ex *elementa* corruptum fuit. Hic igitur malim legere, *Elementa*, cum Tò *armamenta* nil aliud sonet, quam Tò *naves.*

181 *Vergentia in unum.* | Hoc est fere concurrentia; nam Mauritaniæ & Hispaniæ littora fere contigua sunt.

182 *Mare intestinum.* | Mare Mediterraneum.

183 *Externum.* | Mare Atlanticum. Sed quid ad horrorem internum & Externum mare? Quia ipse utriusque maris concursus atrociorem ostendit faciem.

184 *Herculis Speculas.* | Herculis columnas, speculas vocat, quod mari imminebant, Has Hercules in Libya erexit, cum ad Geryona tenderet, ut ejus boves furaretur. Vide Appoll. lib. 2.

185 *Utrinque.* | A partibus Cæsaris, & à partibus Pompeii.

186 *Munda.* | Bœticæ urbs in inferiori Hispania. Ex Lucano hoc quoque,

Ultima funesta concurrunt prælia Munda.

187 *Nescio quid fortuna deliberare.* | Hæc verba, *nescio quid*, addita fuisse crediderim.

188 *Postquam idem esse cœperat quod Pompeius.* | Hoc est, postquam ad idem imperii gloriæque culmen ascenderat, quo altius ne fingi quidem poterat. Merito igitur sibi Pompeii fatum verebatur.

Pompeius

Pompeiꝰ. Sed in ipso prælio [189] quod nemo unquã meminerat, quũ diu pari Marte acies nihil aliud quã occiderent, in medio ardore pugnantiũ subito ingens inter utrosq; silentium, [190] quasi convenisset. Hic [191] omniũ sensꝰ erat. Novissime [192] illud inusitatum Cæsaris oculis nefas, post quatuordecim annos probata [193] veteranorũ manꝰ gradum retro dedit. [194] Quod etsi [194] nondũ fugerat, apparebat tamen [195] pudore magis, quã virtute resistere. Itaq; ablegato equo, similis furenti, primã in aciẽ procurrit. [196] Ibi prensare fugientes, confirmare, per totũ deniq; agmen oculis, manibꝰ, clamore volitare. Dicitur in illa perturbatione & de extremis agitasse secum, [aa] & ita manifesto vultu fuisse, quasi occupare manu mortem vellet; nisi cohortes hostium quinq; [197] per [bb] transversam aciem actæ, quas [198] Labienꝰ periclitantibꝰ castris [199] subsidio miserat, [200] fugæ speciẽ præbuissent. Hoc aut & [201] ipse credidit, aut dux callidꝰ arripuit in occasionem: & [202] quasi in fugientẽ invectus,
193 simul & suorũ erexit animos, [203] & hostes perculit. [204] Nam hi dum se putant vincere, fortius sequi; Pompeiani dum fugere credunt suos, fugere cœperunt. Quanta fuerit hostium cædes, ira, rabiesq; victoribꝰ, [205] sic æstimari potest. Hoc à prælio profugi quum se Mundã recepissent, & Cæsar obsideri statim victos imperasset, ex congestis cadaveribus [205] agger effectus est, quæ pilis jaculisq; confixa inter se tene-

INTERPRETATIO.

aa *Dicitur in ista trepidatione etiam de ultimis secum cogitasse, & sic apertum vultum ostendisse, veluti si manu sua mortem vellet prævenire.*

bb *Nisi quinque cohortes hostium, quas Labienus periclitantibus castris ad auxilium miserat, per mediam aciem acta, fugæ similitudinem dedissent.*

NOTÆ.

189 *Quod nemo unquam meminerat.* | Legendum, *Quale nemo unquam, &c.*

190 *Quasi convenisset.* | Gallicè diceres, *Come s'ils eussent été d'accord.* Pater meus.

191 *Hic omnium sensus erat.* | Frigidissima explicatio est Magistelli alicujus, apposita ad ea verba, *Quasi convenisset.*

192 *Illud inusitatum Cæsaris oculis.* | Si liceret, libenter legerem, *Illud invisitatum Cæsaris oculis.* Et sane facilè probaretur sæpius alibi mendosè *inusitatum*, pro *invisitatum* legi.

193 *Veteranorum.* | Veterani dicebantur, qui post vicena stipendia dimissi fuerant.

194 *Quod etsi.* | Notanda Latinitas, quam vitiosam esse sentio. Legerem, *nam etsi.*

194 *Nondum fugerat.* | Fugisse tamen apertè narrat Vellei. lib. 2. cap. 56.

195 *Pudore magis quam virtute.* | Idem Vellei, lib. 2. *Verecundia magis quam virtute acies restituta sunt.*

196 *Ibi prensare.* | Vide supra. Nectere moras, pro nectebat.

197 *Per transversam aciem.* | Per mediam aciem, Pompeii scilicet, non Cæsaris; probant sequentia.

198 *Labienus.* | Pompeii legatus.

199 *Subsidio miserat.* | Id est, *ad subsidium.* *Pour les soûtenir.*

200 *Fuga speciem præbuissent.* | Quippe per transversam aciem suam transeuntes, ut periclitantibus castris, quæ à tergo erant, auxilium ferrent, terga hostibus obvertebant, & sic fugere videbantur.

201 *Ipse.* | Cæsar.

202 *Et quasi in fugientum.* | Scribe, *In fugientes.*

203 *Et hostes perculit.* | Alii legunt, *Et hostis perculit*, ut ad animos referatur.

204 *Nam hi.* | Cæsaris milites.

205 *Sic existimari potest. Hoc à prælio profugi* | Hic errorem esse nemo non videt. Lege igitur; *Sic existimari potest, quod à prælio profugi, &c.* Pater meus.

205 *Agger.* | Suggestus è terra, & arborum truncis, quem paulatim attollebant, & versus urbem producebant; ut ex alto & ex plano cum hostibus, qui pro muris stabant, manum consererent.

bantur:

bantur: fœdum etiam inter Barbaros! [206] Sed videlicet victoriā desperantib⁹ Pompeii liberis, Cnæū prælio profugum, crure saucio deserta & avia petentem, Cesoni⁹ apud Lauronem oppidum consequut⁹, pugnantem [207] (adeo nondum desperabat) interfecit. Sextum fortuna in Celtiberiā interim abscondit; [208] aliisq; post Cæsarē bellis reservavit. Cæsar in patriam victor invehitur. Primum de Gallia triumphum [209] transmiserat Rhenus, Rhodanus, & [210] ex auro captivus Oceanus. [211] Altera laur⁹ Ægyptia. Tunc [212] in ferculis Nil⁹, [213] Arsinoë, [214] & ad simulacrum ignium ardens Pharus. [215] Terti⁹ de Pharnace curr⁹, 164
& Ponto. Quart⁹ Jubam & Mauros, & bis subactam ostendebat Hispaniā, [216] Pharsalia, & Thapsos, & Munda nusquā. [217] Et quanto majora erant, de quibus non triumphabat! Hic aliquando finis armis fuit. Reliqua pax incruenta: [218] pensatumq; clementia bellū. [219] Nemo cæsus imperio præter Afranium, [220] satis ignoverat semel, & [221] Fau-

NOTÆ.

206 *Sed videlicet.* | Hæc ad superiora non habent anaphoram: *sed* est transitio.

207 *Adeo nondum desperabat.* | Si enim omnino desperasset, lubens mortem oppetiisset, nec pugnasset.

208 *Aliisque post Cæsarem bellis.* | Nempe contra Augustum. Vid. cap. vii. infra.

209 *Transmiserat.* | Propriè. Gallicè diceres, *Auroit fait passer devant les yeux des Romains.*

210 *Ex auro captivus Oceanus.* | Captivus Oceanus ex auro factus. Jam alibi monui veteres in triumphis urbes, montes, flumina, maria denique quæ sibi subjecerant, ex auro, argento, vel ære representare fuisse solitos.

211 *Altera laurus Ægyptia.* | Elegantissimè hic triumphus, laurus, currus, pro eodem sumuntur. Altera laurus Ægyptia, hoc est, secund⁹ triumphus Ægyptius fuit, de Ægypto.

212 *Tunc in ferculis.* | Fercula sunt quæ in pompa ferebantur, quo nomine comprehenduntur simulacra oppidorum, Deorum, spolia hostium, coronæ, machinæ, & alia id genus quæ ferri solebant in pompa. Sueton. in Cæsar. cap. 37. *Pontico triumpho inter pompæ fercula trium verborum prætulit titulum: Veni, vidi, vici.* Sic *fercula ludorum, fercula sacrorum*, id est, quæ in ludis, vel sacris ferebantur.

213 *Arsinoë.* | Ægypti urbs ad sinum Arabicum, quæ nonnullis *Cleopatris* dicitur.

214 *Et ad simulacrum ignium ardens Pharus.* | De Pharo supra dictum: in ea fuit turris, seu specula, ubi noctu ignis incendebatur, quem Nautæ sequerentur. Quare hic noster dixit ad *simulacrum ignium ardens Pharus*, quia sic representata fuit. Sed ego hunc Flori locum mutilum esse contendo, & legendum, *Et ad simulacrum ignium Cælestium ardens Pharus.* Ignibus enim cœlestibus Pharum comparat, non ignibus: nam ridiculum sit dicere quidpiam ardere ad simulacrum ignium, nisi itidem & ad simulacrum aquæ ardere posse diceretur. Neque est quod quis dicat per ignes sic absolutè parva illa sydera significari, ut apud Horat. *Velut inter ignes luna minores.* Nam hic alia planè res est. Quin & sic supra loquutus est Florus, lib. 1. cap. 2. *Focum Vestæ virginibus colendum dedit, ut ad simulacrum cœlestium siderum custos imperii flamma vigilaret.*

215 *Tertius de Pharnace currus.* | *Tertius currus*, hoc est *tertius triumphus.*

216 *Pharsalia & Thapsos, & Munda, nusquam.* | Nusquam, inquit, inter triumphos, Pharsalia, Thapsos, Munda, visebantur, videlicet quia ibi contra cives pugnatum est.

217 *Et quanto majora erant de quibus non triumphabat.* | Nempe Pharsalia, Thapsos, & Munda, nam ibi atrociora fuēre prælia.

218 *Pensatum clementia bellum.* | Gallicè diceres, *La Guerre fut recompensée par la clemence.*

219 Nemo *Cæsus imperio præter Afranium.* | Sed alii ejus imperio occisum fuisse non putant. Sueton. in Cæsar. cap. 75. *Nec ulli perisse nisi in prælio reperientur, excepti s dumtaxat, Afranio & Fausto, & L. Cæsare juvene; ac ne hos quidem voluntate ipsius interemptos putant..*

220 *Satis ignoverat semel.* | Hæc sunt includenda parenthesi. *Nemo cæsus imperio, præter Afranium & Faustum Syllam, nam satis ignoverat semel, &c.* Hi enim ut ex Sueton. & aliis patet, post impetratam veniam rebellavere.

221 *Et Faustum Syllam.* | Cui neptis Cæsaris nupserat. Et sic Cæsaris progener fuit, non gener. Sed generi nomine progeneri etiam continentur.

ſtum Syllam: [222] didicerat generos timere: [223] Filiamq; Pompeii cum patruelibus ex Sylla. [223] Hic poſteris cavebatur. [224] Itaq; non ingratis civib9, omnes unum in principem congeſti honores: [226] circa templa imagines, in theatro [227] diſtincta radiis corona: [228] ſuggeſt9 in curia; [229] faſtigium in domo; [230] menſis in cœlo, ad hoc [231] pater ipſe patriæ [232] perpetuuſq; dictator: noviſſime dubium, an ipſo volente oblata pro Roſtris ab Antonio conſule [233] regni inſignia. Quæ omnia velut [234] inſulæ in deſtinatā morti victimā congerebantur. Quippe clementiam principis [235] vicit invidia: [236] graviſq; erat liberis ipſa beneficiorū potentia. Nec diuti9 dilatio donata eſt; ſed [237] Brutus & Caſſius, aliiq; patricii

NOTÆ.

[222] *Didicerat generos timere.* | Per generos Pompeium, cui filia, & Fauſtum, cui neptis Cæſaris nupſerat, intelligit.

[223] *Filiamque Pompeii cum patruelibus ex Sylla.* | Refer ad *Tò nemo caſus præter, &c.* Sed, hic ab Hirtio diverſus noſter abit, apud quem *Pompeia cum Fauſti liberis Cæſar incolumitatem ſuaque omnia conceſſit.* Patrueles autem Pompeiæ vocat ex Fauſto Sylla liberos. quos conſobrinos potius vocare debuerat.

[224] *Hic poſteris cavebatur.* | Gallicè, *De cette facon il aſſuroit le repos de la poſterité,* dum ſcilicet Syllæ liberos cædit.

[225] *Itaque.* | Refer ad ſuperiora: *Penſatum clementia bellum, nemo caſus imperio præter Afranium. Itaque non ingratis civibus, &c.*

[226] *Circa templa imagines.* | Idem eſt quod ait Sueton. in Cæſar. cap. 76. *Simulacra juxta Deos.*

[227] *Diſtincta radiis corona.* | Inſtar numinum quæ cum corona radiis diſtincta repreſentantur, ut & hodie fit in ſanctorum capitibus. Per radios autem ſplendor ſignificatur, qualem jacere ſolet ſolis jubar, aut ſtellarum fulgor.

[228] *Suggeſtus in curia* | Per ſuggeſtum hic intelligi puto ſedem auream reliquis altiorem, de qua Sueton. cap. 76. *Sedem auream in curia & pro tribunali.*

[229] *Faſtigium in domo.* | Faſtigium in domo Cæſaris, propriè erat ipſa domûs altitudo anterior, quæ in acumen pyramidale ſurgebat ad inſtar trianguli; Græcè ἀετὸς & ἀέτωμα dicitur: meminit Ariſtoph. Illud autem templis Deorum proprium fuit.

[230] *Menſis in cœlo.* | Hoc eſt, *Appellatio menſis è ſuo nomine,* ut habet Sueton. Eſt menſis Julius, qui antea quintilis dicebatur, quod quintus eſſet dum Mars anno dabat initium. Dixit autem Florus, *in Cœlo,* quia menſes per curſum ſyderum diriguntur, quod in cœlo fit: idq; ad majorem Cæſaris gloriam.

[231] *Pater ipſe patriæ.* | Sic ante Cæſarem Cicero dictus fuit, ob aſſertam à Catilinæ conjuratione Rempublicam.

[232] *Perpetuuſque dictator.* | Quod contra leges erat. Dictaturæ enim imperium ſemeſtre dumtaxat fuit, & nunquam in annum prorogatum invenias, niſi per extremam Reipublicæ neceſſitatem factum ſit. Erat autem dictator ſummus in urbe, & omnino primus; quippe qui omnia arbitrio ſuo gerere potuerit.

[233] *Regni inſignia.* | Diadema ſcilicet. Quod tamen repulit, atque in Capitolium Jovi optimo max. miſit.

[234] *Inſula.* | Faſcia erant in modum diadematis, unde vittæ laneæ dependebant, quibus caput victimarum redimiri ſolebat. Virgil. 3. Georg.

Sæpe in honore Deum medio ſtans hoſtia ad aram
Lanea dum niveâ circumdatur infula vittâ
Inter cunctantes cecidit moribunda miniſtros.

Has inſulas alibi vittas tantum vocavit, lib. 2. Æneid.

——vos aræ enſeſque nefandi
Quos fugi, vittæque Deum, quas hoſtia geſſi.

[235] *Vicit.* | Hoc eſt, invidia potior fuit clementia Cæſaris. Clementia Cæſaris invidiam effugere non potuit.

[236] *Graviſque erat liberis ipſa beneficiorum potentia.* | Potentia beneficiorum quam Cæſar præ manibus habebat, odioſa erat & gravis hominibus liberis, quia beneficia Cæſaris ſervitutis ſuæ pretium eſſe putabant. *Les Benefices dont Cæſar diſpoſoit, étoient odieux aux Romains, amis de leur liberté, parce qu'ils croyoient que par leur moyen Ceſar achetoit leur ſervitude.*

[237] *Brutus & Caſſius.* | Hi conjurationis duces fuère. M. Brutum quidam ex Servilia & ipſo Cæſare genitum putarunt.

con-

consenserunt in cædem principis. [238] Quanta vis fati! manaverat late conjuratio. [239] Libellus etiam Cæsari datꝰ eodem die. [240] Nec perlitare centum victimis potuerat. Venit in curiam tamen, expeditionem Parthicam meditans. Ibi in curuli sedentem eum senatꝰ invasit: [241] tribusq; & viginti vulneribꝰ ad terram datus est. Sic ille, qui terrarum orbem civili sanguine impleverat, tandem ipse sanguine suo curiam implevit.

NOTÆ.

[238] *Quanta vis fati.* | Quam ineluctabile fatum est! Manaverat latè conjuratio, nec tamen Cæsar eam vitare potuit.

[239] *Libellus etiam Cæsari datus.* | Sueton. *Libellum insidiarum indicem ab obvio quodam porrectum, libellis cæteris quos sinistra manu tenebat, quasi mox lecturus commiscuit.* Libellus est quod nos dicimus, *Un Placet.*

[240] *Nec perlitare centum victimis potuerat.* | Idem habet Sueton. *Pluribus hostiis cæsis, cum litare non posset, introiit curiam.* Litare autem & perlitare dicebatur, cum prospero eventu sacrificabant, & cum læta exta victimam Deo gratam esse præferebant. Græci καλλιερεῖν dicunt.

[241] *Tribus & viginti vulneribus.* | Hoc factum est anno Mundi 3906. ante Ch. Nat. 42. ab Ur. Cond. 709. die 15. Martii.

CAPUT III.

Cæsar Augustus.

POPULUS Romanus, Cæsare & Pompeio trucidatis, rediisse in 166
statū [1] pristinæ libertatis videbatur: & redierat, nisi aut Pompeiꝰ [2] liberos, aut Cæsar [3] hæredem reliquisset: vel, quod utroq; perniciosiꝰ fuit, si non [4] collega quondam, mox æmulꝰ Cæsarianæ potentiæ, fax & turbo [5] sequentis sæculi, superfuisset Antonius. Quippe dum [6] Sextus paterna repetit; [a] trepidatū [7] toto mari: dum [8] Octavius mortem patris ulciscitur, [9] iterū fuit movenda Thessalia; dū Antonius varius ingenio, aut successorem Cæsaris indignatur Octavium, [10] aut amote Cleopatræ descíscit in regem. [11] Nam aliter salvꝰ esse non

INTERPRETATIO.

a *Tumultuatum* fuit per *totum mare.*

NOTÆ.

CAP. III. *Hoc Caput vere ad Augusti gesta Proœmium dicas.*

[1] *Pristina libertatis.* | Quam olim habuerant fugatis regibus.

[2] *Liberos.* | Sextum & Cneum Pompeios.

[3] *Hæredem.* | Augustum.

[4] *Collega quondam.* | Nam cum Cæsare Consul fuit Antonius.

[5] *Sequentis sæculi.* | Hoc est, sequentis Regni, nempe Augusti.

[6] *Sextus.* | Sextus Pompeius.

[7] *Toto mari.* | Vide cap. 8. infra.

[8] *Octavius.* | Cæsar Augustus.

[9] *Iterum movenda fuit Thessalia.* | Vide c. 7.

[10] *Aut amore Cleopatræ descíscit in regem.* | Hoc est, Aut amore Cleopatræ in regem declinat, hoc est, se regem facere conatur, ut Reginâ Rex ipse frueretur. Idem est quod dicit infra c. 11. de eodem Antonio, *Totus in monstrū illud, ut mente, ita animo quoq; desciverat.*

[11] *Nam aliter salvus esse non potuit.* | Quis salvus esse non potuit, nisi ad servitutem confugisset? Antonius? At jam in regem desciverat. Quid igitur? Mutilus locus quod quivis facilè viderit. Aliquid dubio procul excidit post *descíscit in Regem.* Sic igitur legendum suspicor. *Dum Antonius varius ingenio, aut successorem Cæsaris indignatur Octavium, aut amore Cleopatræ descíscit in Regem: P. Rom. aliter salvus esse non potuit, nisi confugisset ad servitutem.* Hoc est, Populus Romanus, prima litera P. deleta ex reliquis, *Rom.* imperiti Librarii fecere *nam.* Certum puto. Talis autem sensus est. Dum Antonius secundus hæres prælatum sibi Octavium dolet, vel dum insano amore Cleopatræ totus in Regem degenerat, ut populus Rom. salvus esset, & ne in manus Antonii caderet, illi ad servitutem confugiendum fuit; hoc est, Regem pati necesse habuit; nempe Augustum, qui nepos Cæsaris fuit ex sorore.

potuit, nisi confugisset ad servitutem. Gratulandū tamen in tanta perturbatione est, quod potissimū ad Octaviū Cæsarem Augustum summa rerum rediit : qui sapientia sua atq; solertia, perculsum undiq; & perturbatū ordinavit imperii corpꝰ : [b] quod ita haud dubie nunquam
167 coire & consentire potuisset, nisi unius præsidis nutu, quasi anima & mente regeretur. [12] Marco Antonio, Publio Dolabella consulibꝰ, [13] imperimum Romanū jam ad Cæsares transferente fortuna, variꝰ & multiplex civitatis motus fuit, [c] Quodq; in annua cœli conversione fieri solet, ut [14] mota sidera tonent, ac suos flexꝰ tempestate significent; sic cum Romanæ dominationis, [15] id est humani generis conversione; penitꝰ intremuit, omniq; genere discriminum, civilibus, terrestribus, ac navalibus bellis, omne imperii corpus agitatum est.

INTERPRETATIO.

b *Quod procul dubio nunquam ita convenire & consentire potuisset, nisi gubernaretur unius præsidis imperio, quasi anima & mente.*

c *Quodque in annua cœli mutatione fieri solet ut sidera emota tonent, ac revolutiones suas per tempestates aperiant, sic cum mutatione Romanæ dominationis, hoc est, humani generis, totum imperii corpus omni genere discriminum, civilibus, terrestribus, ac navalibus bellis fuit agitatum.*

NOTÆ.

[12] *Marco Antonio, & Dolabella Coss.* | Anno quo Cæsar cum Marco Antonio Consul fuit, ipse Cæsar in Parthos cogitans, sibi Dolabellam, si abjisset, Consulem substituit; sed à conjuratis interfectus, aliter quam putaverat in Dolabellam Consulatum suum transmisit.

[13] *Imperium Romanum jam ad Cæsares transferente fortuna.* | Nam eodem anno, & in manus Caii Cæsaris, & Octavii Augusti Cæsaris imperium fuit.

[14] *Ut mota sidera tonent.* | Hic sidera pro sole: ex annua enim solis mutatione tempestates & tonitrua oriri veteres putabant.

[15] *Id est humani generis.* | Quasi totum, quà patebat, orbem Imperio Romani tenuissent.

CAPUT IV.

Bellum Mutinense.

PRIMA civilium motuum causa testamentum Cæsaris fuit, cujus secundus hæres Antonius prælatum sibi Octavium furens, inexpiabile contra adoptionē acerrimi juvenis susceperat bellum. Quippe quū [1] intra decem & octo annos tenerū, obnoxium, & opportunum injuriæ [2] juvenē videret, [a] ipse plenæ [3] ex commilitio Cæsaris dignitatis;
168 [4] lacerare furtis hæreditatem, ipsū insectari probris, cunctis artibus

INTERPRETATIO.

a *Ipse plenus dignitate ob commilitium Cæsaris.*

NOTÆ.

CAP. IV. *Bellum Mutinense, Anno Mundi 3907. ante Ch. Nat. 41. ab Ur. Cond. 710. Coss. C. Vibio Pansa, & A. Hertio.*

[1] *Intra decem, & octo annos.* | Cum Floro consentit Eutrop. sed tunc jam fere annum xix impleverat.

[2] *Juvenem.* | Non solum juvenis, quod & de natu grandioribus dicitur; sed etiam *puer* tunc temporis vulgò dicebatur, ut patet ex Dione: quanquam & provectori ætati pueri nomen datur sæpius apud Virgil. & Horatium.

[3] *Ex Commilitio Cæsaris.* | Quod cum Cæsare Consulatum gesserit. Consules commilites vocat, quia per eos bella gerebantur.

[4] *Lacerare furtis hæreditatem.* | Antonius HS. septies millies ab Augusto, ad opis ædem depositum, occupavit. Vid. Vellei. lib. 2. cap. 60.

coop-

cooptationem Juliæ gentis inhibere non desineret; denique ad opprimendum juvenem, palam arma moliri; & jam parato exercitu in Cisalpina Gallia resistentē motibus suis Decimum Brutum obsidebat: Octavius Cæsar, [5] ætate & injuria favorabilis, & [6] nominis majestate, quod sibi induerat, revocatis ad arma veteranis, privatus ([7] quis crederet!) consulem aggreditur: obsidio Mutinæ liberat [8] Brutum: Antoniū exuit castris. Tum quidē etiam manu [9] pulcher apparuit. Nam cruentus & saucius [10] aquilam, à moriente signifero traditam, suis humeris in castra referebat.

NOTÆ.

5 *Ætate & injuria favorabilis.* | Hoc est, qui propter ætatem & injuriam, quam pati videbatur, favorem mereretur.

6 *Et nominis majestate.* | Nam Augustus *Cæsar* salutatus fuerat.

7 *Quis crederet!* | Incredibile enim est hominem privatum contra Consulem totius fere reipub. viribus subnixum, stare ausum fuisse. Sed cur eum noster privatum vocet non video cum ex Cicer. Sueton. & aliis constet eum comparato exercitui pro prætore præesse jussum fuisse.

8 *Brutum.* | Decimum Brutum.

9 *Pulcher.* | Id est fortis, ut superius monui.

10 *Aquilam.* | Idem habet Suetonius in August. cap 10. *Atque in media dimicatione, aquilifero legionis suæ graviter saucio, aquilam humeris subiisse, diuque portasse.* Quod mirum videbatur, cum certum sit signa militaria tanti fuisse ponderis, ut iis portandis vix valentissimi humeri sufficerent. Nec tantus erat ea ætate Octavius, ut tanto oneri, sine magno conatu, par esse posset.

CAPUT V.

Bellum Perusinum

Alterum bellum concitavit agrorum divisio, [1] quos Cæsar veteranis in castris, pretium militiæ, persolvebat. [2] Semper alias Antonii pessimum ingenium Fulvia gladio cincta, [3] virilis militiæ uxor, agitabat. Ergo depulsos agris colonos incitando, [4] iterum in arma ierat. [5] Hic vero jam non privatis, sed totius senatus suffragiis judicatum hostem Cæsar aggressus, intra [6] Perusiæ muros redegit, compulitque ad 169
[7] extrema deditionis, turpi & nihil non experta fame.

NOTÆ.

CAP. V. *Bellum Perusinum. Anno Mundi 3909. ante Ch. Nat. 39. ab Ur. Cond. 712. Coss. L. Antonio, & P. Servilio Vatia Isaurico II.*

1 *Quos Cæsar veteranis in castris.* | Hæc corrupta sunt, neque enim in castris agros militibus dividebat Augustus. Lege igitur, *Quos Cæsar veteranis patris, pretium militiæ persolvebat.* Et re vera Julii Imperatoris veterani erant. *Pater meus.*

2 *Semper alias Antonii.* | Graviter hic Florus lapsus est, qui hoc bellum *Marco Antonio* tribuit, quod alii omnes de *Lucio Antonio* narrant. Neque est quod quis dicat Florum de Lucio sensisse; nam voces *uxor*, & *iterum*, quæ sequuntur, contrarium indicant. Fulvia enim Marci, non Lucii uxor fuit.

3 *Virilis militiæ Uxor.* | Dubito an hoc Latinè dici possit, *uxor virilis militiæ.* Lege itaque *virilis audaciæ uxor*, est enim imitatio Sallustii ubi de Sempronia agit: *Quæ multa sæpe virilis audaciæ facinora commiserat.*

4 *Iterum.* | Hoc probat Florum de M. Antonio sentire: nam is prius bellum, nempe Mutinense, conflavit. Vide Notam quæ superiorem proximè antecedit.

5 *Hic vero jam non privatis, sed totius.* | Immo & superiori bello Senatus suffragio hostis judicatus fuerat.

6 *Perusia.* | Tuscorum mediterranea urbs est intra Thrasimenum lacum & Tiberim.

7 *Extrema deditionis.* | Vide caput xiii. lib. 2.

CAPUT VI.

Triumviratus.

QUum ſolus etiam gravis paci, gravis Reipublicæ eſſet Antonius, quaſi ignis incendio Lepid[9] acceſſit. [1] Quid contra duos exercitus neceſſe fuit venire [2] in cruentiſſimi fœderis ſocietatẽ? [3] Diverſa omniũ nota incendia. [a] Lepidum divitiarũ cupido, quarum ſpes ex turbatione Reipublicæ: Antonium ultiones de his, qui ſe hoſtem judicaſſent: Cæſarem inultus pater, & [4] Manibus ejus graves Caſſius & Brutus agitabant. [5] In hoc velut fœdus pax inter tres duces componitur. [6] Apud Confluentes inter Peruſiam & [7] Bononiã jungunt manus, & [8] exercitus conſalutant. [9] Nullo bono more Triumviratus invaditur, [10] oppreſſaq; armis Republica, redit Syllana proſcriptio: [11] cujus atrocitas nihil in ſe

INTERPRETATIO.

a *Divitiarum cupiditas, quarum ſpes ex turbatione Reipub.* orta erat, *Lepidum incitabat*; *Antonium, vindicta de his qui ſe hoſtem judicaverant*; *& Cæſarem, Pater inultus, & Caſſius & Brutus* patris ſui *Manibus oneroſi.*

NOTÆ.

CAP. VI. *Triumviratus. Eodem anno quo bellum Mutinenſe. De quo vid. cap.* iv.

1 *Quid contra duos exercitus neceſſe fuit venire.* | Sic diſtinguenda ſunt hæc verba, *Quid contra duos exercitus? Neceſſe fuit venire in cruentiſſimi fœderis ſocietatem.* Quaſi diceret: Quid Cæſar contra duos exercitus, Lepidi ſcilicet & Antonii, potuiſſet? Neceſſe fuit igitur ut cum iis cruenriſſimum fœdus iniret. Mirum quantum hic locus torſit interpretes, qui non viderunt, his ita diſtinctis, planiſſimum ſenſum effici.

2 *In cruentiſſimi fœderis ſocietatem.* | Triumviratûs ſcilicet.

3 *Diverſa omnium nota incendia.* | In Edit. Stadii, *Diverſa omnium voto incendia.* Salmaſius, *Vota incendio.* Quod nihil eſt. Scilicet non viderunt iſtud, *incendia*, huc per incogitantiam Librarii ſcriptoris traductum è ſuperioris periodi parte, ubi ſcriptum eſt, *Quaſi ignis incendio, &c.* Legendum: *Diverſa omnium vota.* Nil verius. Delendum itaque, *incendia.* Pater meus.

4 *Et Manibus ejus graves Caſſius & Brutus.* | Defunctorum Manes ultione placari, & placida quiete componi putabantur, paſſim apud veteres.

5 *In hoc veluti fœdus.* | Gall. diceres, *Sous cette condition.* In hoc fœdus, ut ſcilicet omnes ſingulorum cauſam quaſi ſuam amplecterentur; & ſic Lepidus ſibi opes pararet, Cæſar & Antonius, Caſſium & Brutum prior, Senatum poſterior, ulciſcerentur.

6 *Apud confluentes.* | Juxta fluvios qui in unum locum confluebant. Sed quis fuerit is locus incertum eſt. Nam nimium diſtantes ſunt, & Peruſia & Bononia, ut aliquid certi ſtatuatur.

7 *Bononiam.* | Galliæ Togatæ urbem, hodie; *Bologne.*

8 *Et exercitus conſalutant.* | Quod pacis & concordiæ ſignum erat.

9 *Nullo bono more Triumviratus invaditur.* | Alludit ad triumviratum Craſſi, Cæſaris, & Pompeii. Qui Triumviratûs fædere rupto de opprimenda republica cogitavere. Hic autem *nullo bono more* eſt, *nulla bona conſuetudine.*

10 *Oppreſſaque armis republica redit Syllana proſcriptio.* | Ut Sylla poſt Rempublicam Marii & Cinnæ armis oppreſſam, ingentem illam proſcriptionis tabulam propoſuit, ſic Cæſar Lepidus & Antonius poſt eam armis ſuis proſtratam, rurſus eandem proſcriptionem excitavere. Unde patet oppreſſam Rempublicam proſcriptionis ſemper cauſam fuiſſe.

11 *Cujus atrocitas nihil in ſe minus habet.* | Hoc eſt, quæ uſque atrox eſt, ut nullum minus caput contineat, quam numerum centum quadraginta Senatorum. Gallicè diceres, *Dont le moindre article eſt de cent quarante Senateurs.*

minus habet, quam numerum centum quadraginta senatorum. Exitus fœdi, truces, [12] miserabiles, toto terrarum orbe fugientium. Pro quibus [13] quis pro dignitate rei ingemiscat, quum Antonius Lucium Cæsarem avunculum suum, Lepidus Lucium Paullum suum fratrē proscripserit? Romæ capita cæsorū proponere in Rostris jam usitatū erat: [14] verum sic quoque civitas lacrymas tenere non potuit, quum [15] recisum Ciceronis caput [16] in illis suis Rostris videretur, nec aliter ad videndū eum quam solebat ad audiendum, concurreretur. Hæc scelera in Antonii Lepidiq; tabulis. Cæsar percussoribus patris contentus fuit. Hæc quoq; [17] nisi multa fuisset, etiam justa cædes haberetur.

NOTÆ.

12 *Miserabiles.* | Non est quod vulgo dicimus, *Miserables*, sed, *Dignes de compassion.*

13 *Quis pro dignitate rei ingemiscat* | In aliis legitur, *Quis pro dignitate rei non ingemiscat.* Sed prior lectio magis placet, & est fortior.

14 *Verum sic quoque.* | Hoc est, sed quamvis usitatum fuerit in rostris cæsorum capita cernere, tamen civitas à lacrymis temperare non potuit, cum ibi Ciceronis caput vidit.

15 *Recisum Ciceronis caput.* | A Popilio Centurione, quem in causa capitis olim ipse Cicero defenderat, recisum fuit.

16 *In illis suis Rostris.* | Ad augendam invidiam, in illis Rostris, pro quibus tam sæpe insontes defenderat, & in reos peroraverat, ut illa ipsa sibi uni propria viderentur.

17 *Nisi multa fuisset, etiam justa cædes haberetur.* | Cædes quæ justa sit, si nimia, fit injusta. Sic Ovid. lib. 1. de Ponto El. 9.

Nec prius abscessit, merita quàm cæde nocentum
Se nimis ulciscens, extitit ipse nocens.

CAPUT VII.

Bellum Cassii & Bruti.

BRUTUS & Cassius sic Cæsarem, [1] quasi Tarquinium regem, de- 171
pulisse regno videbantur: sed libertatem, quā maxime restitutam voluerunt, [2] illo ipso parricidio perdidere. Igitur cæde perfecta, quum veteranos Cæsaris, nec immerito, timerent, statim è curia in Capitoliū confugerunt. [3] Nec illis ad ultionē deerat animus: sed ducē non habebant. Igitur quum appareret, quæ strages Reipublicæ immineret, [4] displicuit ultio cum consulis abolitione decreta. Ne tamen publici doloris oculos ferrent, in provincias [5] ab illo ipso, quem occiderant, Cæsare datas, Syriam & Macedoniam, concesserunt. Sic vindicta Cæsaris

NOTÆ.

CAP. VII. *Bellum Cassii & Bruti. Anno Mundi* 3908. *ante Ch. Nat* 40. *ab Ur. Cond.* 711. *Coss. L. Munatio Planco, & M. Æmilio Lepido II.*

1 *Quasi Tarquinium.* | Alludit ad Brutum & Collatinum, qui Tarquinium Superbum Regno fugavere.

2 *Illo ipso parricidio perdidere.* | Nam Roma fugere coacti fuēre.

3 *Nec illis ad ultionem deerat animus, sed ducem non habebant.* | Pudendum & fœdum dictu, ut Brutus & Cassius *ducem* non habuerint. Quem ducem, quos duces optassent? Nullos; neque enim ipsis duce opus erat, qui tantum in scientia militari possent. Corrige igitur, *exercitum non habebant.* Pater.

4 *Displicuit ultio cum consulis abolitione decreta.* | Nemo est qui hæc intelligat. Legendum est, *Displicuit ultio, senatus-consulto cædis abolitione decreta.* Nam revera secundo die post interfectum Cæsarem, ex Ciceronis sententia Senatus-consultum factum fuit de amnestia sancienda. Vide Epit. Liv. 116. & alios In quibusdam Edit. legitur *consensu* consulis. Quod & corruptum est.

5 *Ab illo ipso quem occiderant Cæsare datas.* | Non à Cæsare; sed ab ipso Senatu post interfectum Cæsarem Bruto & Cassio Provincias fuisse datas invenio.

dilata

dilata potius quã oppressa est. Igitur [6] ordinata magis ut poterat, quam ut debebat, in Triumviros republica, relicto ad Urbis præsidium Lepido, Cæsar cum Antonio in Cassium Brutumq; succingitur. Illi comparatis ingentibus copiis, [7] eandem illam, quæ fatalis Cnæo Pompeio fuit, arenam insederant. [8] Sed nec tum imminentia cladis destinatæ signa latuere. Nam & assuetæ cadaverũ pabulo [9] volucres, [10] castra quasi jam sua circumvolabant: & in aciem prodeuntibus [11] obvius Æthiops nimis aperte ferale signum fuit. Ipsiq; Bruto per noctem, quum illato lumine ex more aliqua secum agitaret, atra quædam imago se obtulit:
172 & quæ esset interrogata; [12] tuus, inquit, malus Genius. [13] Hoc dixit, & sub oculis mirantis evanuit. [a] Pari in meliora præsagio in Cæsaris castris omnia [14] aves, victimæq; promiserant: sed nihil illo [15] præsentius, [16] quod Cæsaris medicus somnio admonitus est, ut Cæsar castris excederet, quibus capi imminebat: ut factum est. [b] Acie namq; commissa, quum pari ardore aliquamdiu dimicatum foret: & quamvis duces non essent præsentes, [17] quorum alterũ corporis ægritudo, [18] illum metus & ignavia subduxissent; staret tamen pro partibus invicta fortuna & [19] ultoris, [20] & qui vindicabatur: primũ adeo anceps fuit & par utrim-

INTERPRETATIO.

a *Æquali sed feliciori præsagio in castris Cæsaris aves, & victimæ omnia promiserant.*

b *Nam incepto prælio, cum pari libidine per aliquod tempus pugnatum esset, & quamvis duces non essent præsentes, quorum alterum morbus, alterum metus & ignavia* prœlio *subtraxerant, invincibilis fortuna & vindicis, & ejus qui vindicabatur staret tamen pro partibus, statim dubium fuit, & par ex utraque parte periculum, ut finis prælii docuit.*

NOTÆ.

[6] *Ordinata in Triumviros Repub.* | Latinum non est, nec unquam erit. Scribo, *per Triumviros.*

[7] *Eandem illam arenam.* | Philippicos Campos, ubi Cn. Pompeius à Cæsare victus. cap. 2.

[8] *Sed nec tum imminentia cladis destinatæ signa latuere.* | Dele, *imminentia*, quod ridiculum est de signo. At *imminentis* ob aliquo studioso adscriptum fuerat supra vocem, *destinatæ* quasi explicatio scilicet; id deinde corruptum est, & intra textus verba, ut fit, receptum. Salmasii V. Cl. sententiam refellere nil necesse est, qui legit: *Sed nec tum imminentis cladis destinata signa latuere.* Ibi enim corruptionem non tollit, sed in aliud verbum transfert.

[9] *Volucres.* | Vultures.

[10] *Castra quasi jam sua.* | Quasi in iis non homines in armis stetissent, sed cadavera jacuissent.

[11] *Obvius Æthiops.* | Ferale signum fuit Æthiops, ob nigrum colorem, qui luctui proprius est.

[12] *Tuus inquit malus genius.* | Singulis hominibus suos præesse Deos, qui genii vocabantur, putabant veteres; malum alterum, alterum bonum, qui eos per totum vitæ decursum, vel ad bona bonus genius, vel malus ad mala, deducebant.

[13] *Hoc dixit.* | In libro D. Nazarii, quo usus est Salmas. abest τὸ *dixit*. Recte nam *inquit*, & *dixit*, tam propinqua non bene sonant. Et elegantius hoc secundum, *dixit*, subintelligitur.

[14] *Aves.* | Ex quorum volatu, gestu, gustuve futura præsentiebant.

[15] *Præsentius.* | *Præsens* sæpe apud bonos auctores pro *favente* reperias. Ut hic *præsentius*, est *faventius*, quod certius demonstret faventes Deos.

[16] *Quod Cæsaris medicus.* | In aliis est, *quum Cæsaris*: quod Latinum esse vix puto, Legendum arbitror. *Sed nihil illo præsentius quam quod Cæsaris medicus, &c.* Pater meus.

[17] *Quorum alterum.* | Octavium.

[18] *Illum metus.* | Antonium. De quo Plutarch. *Sunt qui scripserunt non interfuisse prœlio Antonium; sed post pugnam, consectantibus jam hostem suis, supervenisse.* Sed in Annalibus eum pugnæ interfuisse, & fortiter pugnasse, immo & Cassium vicisse invenies.

[19] *Ultoris.* | Octavii.

[20] *Et qui vindicabatur.* | Julii Cæsaris, subintelligendum, *ejus.*

que diſcrimen, ut exitus prælii docuit. Capta ſunt [21] hinc Cæſaris ca-
ſtra, [22] inde Caſſii. Sed quanto efficacior eſt fortuna quam virtus! &
quam verum eſt, [23] quod moriens efflavit, [24] non in re, ſed in verbo
tantum eſſe virtutem! [25] Victoriam illi prælio error dedit [c] Caſſius in-
clinato cornu ſuorum, quum captis Cæſaris caſtris, rapido impetu re- 173
cipientes ſe equites videret, fugere arbitratus, evadit in tumulum. Inde
pulvere & ſtrepitu, etiam nocte vicina, eximentibus geſtæ rei ſenſum,
quum ſpeculator quoq; in id miſſus, tardius renunciaret; [d] tranſactū
de partibus ratus, uni de proximis auferendum præbuit caput. Brutus
[26] quum in Caſſio etiā ſuum animum perdidiſſet, [e] ne quid ex conſti-
tuti fide reſignaret, [27] (ita enim par ſupereſſe bello convenerat) ipſe
quoq; uni comitum ſuorum confodiendum præbuit lat⁹. Quis ſapien-
tiſſimos viros [28] non miretur ad ultimum non ſuis manib⁹ uſos? [29] Niſi
ſi hoc quoq; ex perſuaſione defuit, ne violarent manus, ſed in aboli-
tione ſanctiſſimarum [30] piiſſimarumque animarum, judicio ſuo, ſcelere
alieno, uterentur.

INTERPRETATIO.

c *Caſſius fugato cornu ſuorum, cum videret Equites Bruti furenti impetu redeuntes è Cæſaris caſtris,* quæ *ceperant,* eos *fugere putans, aſcendit in tumulum.*

d *Putans omnino actum eſſe de partibus* ſuis.

e *Ne quid ex conſtituti fœdere remitteret.*

NOTÆ.

21 *Hinc.* | A parte Cæſaris & Antonii.

22 *Inde.* | A parte Caſſii & Bruti.

23 *Quod moriens efflavit.* | Adde *Brutus.*

24 *Non in re, ſed in verbo tantum eſſe virtutem.* | Hoc eſt, virtutem non rem, ſed nomen eſſe, *aut virtus nomen inane eſt.* Horat.

25 *Victoriam illi prælio error dedit.* | Quomodo ſe in eo prœlio res habuerint oculis ſubjiciendum arbitror, nam inde hujuſce loci intelligentia pendet.

Brutus Auguſti, Antonius vero Caſſii caſtra divicit, Caſſius autem cum videret Brutum revertentem, & eum fugere putaret, ſe ipſum interemit. Brutus paulo poſt iterum pugnavit, & victus, ipſe etiam ſibi manus intulit.

26 *Quum in Caſſio etiam ſuum animum perdidiſſet.* | Brutus & Caſſius convenerant, ut mortuo altero alter etiam moreretur. Et mortuo Caſſio, in eo jam ſuum animum Brutus perdiderat.

27 *Ita enim par ſupereſſe bello convenerat.* | Multi ad hunc locum multa dixere: At nemo (dicam liberè) quidquam attulit, quod ſe mihi probare poſſit. Legendum eſt: *Pariter enim ſupereſſe convenerat.* Quod dico, *pariter*, idem eſt ac ſi ſcribas, *utrumque ſupereſſe*, non alterutrum; & hoc ſignificat, *pariter.* Unde autem iſthæc corruptio? Ex, *Ita par:* ſic ſomniculoſi interdum erant veteres Librarii. De Salmaſii conjectura piget dicere. Quis enim ferat, *præſupereſſe*? Iſthuc puto eſſe monſtrum, nunquam aliàs in Latio viſum.

28 *Quis non miretur?* | Cave ſic explices, *qui n'admirera*, ſed, *qui ne s'étonnera.*

29 *Niſi ſi hoc quoque ex perſuaſione defuit.* | Hoc eſt, niſi manibus ſuis uti noluerunt, propter perſuaſionem Stoicæ ſectæ, quæ ſibi manus inferre prohibet. Niſi ſi hoc, (manibus ſuis uti ſcilicet) illis defuit ex perſuaſione.

30 *Piiſſimarum.* | In Ed. Stadii, *pientiſſimarum*, quod Latiniſſimum eſt.

CAP.

CAPUT. VIII.

Bellum cum Sexto Pompeio.

SUblatis percussoribus Cæsaris, supererat Pompeii domus. [1] Alter juvenum in Hispania occiderat, [2] alter fuga evaserat: contractis-
174 que infelicis belli reliquiis, quum insuper ergastula armasset, Siciliam; Sardiniamq; habebat. Jam & classe medium mare insederat, ô quam diversus à patre! [3] Ille Cilicas extinxerat: hic secum [4] piratas navales agitabat. [5] Tanta mole belli penit⁹ in Siculo freto juvenis oppressus est: magniq; famã ducis ad inferos secum tulisset, [6] si nihil tentasset ulteri⁹: nisi quod magnæ indolis signum est, sperare semper. Perditis enim rebus profugit; Asiamque velis petit, venturus ibi in manus hostiũ & catenas, & quod miserrimũ est fortib⁹ viris, ad hostiũ arbitrium sub percussore moriturus. Non alia [7] post Xerxem miserabilior fuga. Quippe modo trecentarum quinquaginta navium dominus, cum sex septemve fugiebat, [8] extincto Prætoriæ navis lumine, [9] anulis in mare abjectis, pavens atque [10] respectans, [11] & tamen non timens ne periret.

NOTÆ.

CAP. VIII. *Bellum cum Sexto Pompeio, Anno Mundi* 3912. *ante Ch. Nat.* 36. *ab Ur. Cond.* 715. *Coss. Appio Claudio Pulchro, & C. Norbano Flacco.*

[1] *Alter juvenum.* | Cn. Pompeius. Vid. cap. 2. supra.

[2] *Alter.* | Sextus Pompeius, de quo hic agitur.

[3] *Ille Cilicas extinxerat.* | Vide cap. vi. lib. iii.

[4] *Hic secum Piratas navales agitabat.* | Piratæ navales qui sint, & qua ratione ab aliis piratis differant haud equidem scio, nisi si & novos piratas, terrestris generis scilicet, invenias. Itaque pro, *Piratas navales*, facilè putem scriptum à Floro fuisse, *archipiratas*, quod quispiam interpretari studens, apposuerat, *Latrones navales*; quod postremo confusum fit. Qui aliud melius dispexerit, illi favebo, sed valde metuo, ut cuiquam necesse habeam favere. Pater meus.

[5] *Tanta mole belli penitus in Siculo freto juvenis oppressus est.* | Lego, *tota mole.* Fortasse hinc aliquid exciderit. Certe verissimile est.

[6] *Si nihil tentasset ulterius.* | Hoc est, si ab Augusto victus cedendo tempori se ad altera bella reservasset, neque in Asiam aufugisset, ubi in fuga deprehensus turpiter occisus est.

[7] *Post Xerxem.* | Qui post pugnam cum Græcis ad Salaminem, victus & profugus, una navicula Hellespontum trajecit, innumerabilium copiarum, & navium modo dominus.

[8] *Extincto Prætoria navis lumine.* | In Prætoriis navibus lumen accendebatur, quod reliquis præluceret, ut eæ eundem cursum sequerentur. Illud autem Pompeius jussit extingui ne quo fugeret indicaret.

[9] *Anulis in mare abjectis.* | Ne captus agnosceretur.

[10] *Respectans.* | Gallicè, *Regardant derriere luy*; ut videret an mitterentur qui ipsum retraherent.

[11] *Et tamen non timens ne periret.* | Quasi diceret noster: Pompeius suæ navis lumen extinxit ne fuga proderetur, annulos abjecit ne captus dignosceretur, nec tamen, cæcæ hominum mentes! quod sibi timendum erat, timuit. Non enim timuit ne periret, cum revera ibi ipsi pereundum fuerit.

CAPUT IX.

Bellum Parthicum duce Ventidio.

QUamvis in Cassio & Bruto partes sustulisset; in Pompeio totum partium nomen abolesset; nondum tamen ad pacis stabilitatem profecerat Cæsar, quum scopulus, & nodus, & mora publicæ securitatis superesset Antonius. [a] Nec ille defuit vitiis, quin 175
periret, immo omnia expertus [1] ambitu & luxuria, [2] primū hostes, de inde cives, tandem etiam terrore sui sæculum liberavit. Parthi [3] clade Crassiana altius animos erexerant; civilesq; populi Romani discordias læti acceperant: itaque ut prima adfulsit occasio, non dubitaverunt & erumpere, ultro quidem invitante Labieno, qui missus à Cassio Brutoq; (quis furor scelerum!) sollicitaverat hostes in auxilium; & illi Pacoro duce, regio juvene, dissipant Antoniana præsidia. [4] Saxa legatus, ne veniret in potestatē, à gladio suo impetravit. Deniq; [5] ablata Syria, emanabat latius malum, hostibus sub auxilii specie [6] sibi vincentibus; nisi Ventidius, & hic legatus Antonii, incredibili felicitate & Labieni copias, ipsumque Pacorum & omnem Parthicum equitatum, toto inter [7] Orontem & Euphratem sinu late cecidisset. [8] Viginti ampliꝰ millium fuit; Nec sine consilio ducis. [b] Qui simulato metu adeo pasꝰ est hostē [9] castris succedere, donec absumpto jactûs spatio, adimeret usum sagittarum. Rex fortissime dimicans cecidit. Mox circumlato ejꝰ per urbes quæ desciverant capite, Syria sine bello recepta. Sic Crassianam cladem Pacori cæde pensavimus.

INTERPRETATIO.

a *Nec stetit per vitia quin ille periret,*
b *Qui simulans metum* fugiendo *usque eo hostem castra* sua *subire passus est, donec, consumpto iaculandi spatio, usum sagittarum adimeret.*

NOTÆ.

CAP. IX. *Bellum Parthicum duce Ventidio. Eodem anno quo inceptum bellum superius.*

[1] *Ambitu.* | Hic pro ambitione ponitur. Sic initio cap. xi. *Furor Antonii quatenus per ambitum non interiret, luxu & libidine extinctus est.*

[2] *Primum hostes, deinde cives.* | Primum Parthos, deinde Romanos, tandem sæculum terrore sui liberavit. Vide cap. xi.

[3] *Clade Crassiana.* | De qua vid. cap xi. lib. iii.

[4] *Saxa.* | Antonii Legatus Decidius Saxa vocabatur. Hic ne in manus Labieni & Pacori caderet, se ipsum interemit: alii ab hostibus interfectum narrant.

[5] *Ablata Syria.* | A Labieno & Pacoro.

[6] *Sibi vincentibus.* | Hoc est in usum & utilitatem suam, non vero Cassii & Bruti. Sic cap. xvi. lib. i. *Bellum Samniticum Pop. Rom. sibi gessit.*

[7] *Orontem.* | Syriæ fluvium.

[8] *Viginti amplius millium fuit* | Hinc certe aliquid ætas, aut incuria abstulerit; neque enim ratio, nec structura sermonis, ut aliter sentiam sinunt. Sensus esse debuit, & his quidem verbis conceptus: *Viginti amplius millium*, ea clades, *fuit.* Idque cur jam pridem non omnes viderint, haud equidem video. *Pater meus.*

[9] *Castris succedere.* | Sic apud Virgil. *Succedere stabulis, succedere tectis,* pro, *tecta* & *stabula subire.*

CAP.

CAPUT X.

Bellum Parthicum cum Antonio.

EXpertis invicem Parthis atque Romanis, [1] quum Craſſus atque Pacorus utrimq; virium mutuarum documenta feciſſent: [2] pari rurſus reverentia integrata amicitia: & quidem ab ipſo fœdus Antonio [3] cum rege percuſſum. Sed immenſa vanitas hominis, dum titulorum
176 cupidine, [4] Araxem & Euphratem ſub imaginibꝰ ſuis legi concupiſcit; neq; cauſa, nec conſilio, [5] ac ne imaginaria quidem belli indictione, quaſi hoc quoq; ex arte ducis eſſet, [6] obrepere; relicta repente Syria in Parthos impetum facit. Gens præter armorum fiduciã callida, ſimulat trepidationẽ, & [7] in campos fugã: [8] hic ſtatim quaſi victor ſequebatur: quum ſubito [9] nec magna hoſtium manus, ex improviſo, & jam in feſſos via, ſub veſpere, velut nimbꝰ erupit, & miſſis undique ſagittis duas legiones operuerunt. Nihil acciderat in comparationẽ cladis, quæ in poſterum diem imminebat, niſi interveniſſet deûm miſeratio, [10] Unus ex clade Craſſiana Parthico habitu caſtris adequitat, & ſalute Latinè data, [11] quum fidẽ ipſo feciſſet, quid immineret edocuit; jam affuturum cum omnibꝰ copiis regem; irent retro, peterentq; montes: [12] ſic quoq; hoſtem fortaſſe non defore. Atque ita ſequuta eſt minor vis hoſtium quam imminebat. Adfuit tamen; deletæq; reliquæ copiæ

NOTÆ.

C A P. X. *Bellum Parthicum cum Antonio. Anno Mundi* 3914. *ante Ch.Nat.* 34. *ab Vr. Cond.* 717. *Coſſ. L. Gellio Poplicola, & M. Cocceio Nerva.*

[1] *Quum Craſſus atque Pacorus utrimque.* | Parthi Craſſum, Pacorum Romani interfecerunt; & ſic Craſſus & Pacorus, & Romanarum, & Parthicarum virium experimenta dederunt.

[2] *Pari reverentia.* | Par fuit reverentia, quia utrimque paria damna accepta fuerant.

[3] *Cum rege percuſſum.* | Quem regem intelligat Florus non video, nam Pacorum Vintidius occiderat, & cum Phrahate qui poſt Pacorum in regnum electus fuit, nuſquam fœdus percuſſum invenias. De Orode Pacori patre intelligendum eſſe certum eſt.

[4] *Araxem & Euphratem ſub imaginibus legi concupiſcit.* | Tituli devictarum gentium, locorum, fluviorum ſtatuis adſcribebantur.

[5] *Ac ne imaginaria quidem belli indictione.* | Vid. Notata ad cap. xi. lib. iii. *Ne imaginario quidem jure.*

[6] *Obrepere.* | Hic eſt ſubito in nec opinantes impetum facere.

[7] *Et in campos fugam.* | In pugna Parthi fugam ſimulant, ut inſequentes, & ſic adverſus vulnera incautiores, inverſis ſagittis facilius transfigant. Virg. l. Georg. lib. iii.

Fidentemque fuga Parthum, verſiſque ſagittis.

[8] *Hic.* | Antonius.

[9] *Nec magna.* | Legendum *immanis*, id & res & ſequentia probant: immanem enim eſſe oportuit, quæ velut nimbus erupit, & ſagittis duas legiones operuit.

[10] *Unus ex clade Craſſiana.* | Romanus, qui clade Craſſiani exercitus à Parthis captus fuit: is cum fortunam non animum mutaſſet, acceſſit nocte ad ſtationem Romanam, prædixitque ne deſtinatum iter peterent, ſed diverſo ſylveſtrique pervaderent. Vellei lib. 2.

[11] *Quum fidem ipſo feciſſet.* | Latinitas jubet ut legas, *Quum fidem eo ipſo feciſſet. Eo ipſo fidem* fecit, quod Latinè loquutus eſt.

[12] *Sic quoque.* | Hoc eſt, & quamvis montes peterent, tamen fortaſſe & hoſtes adfuturos.

forent

forent, nisi urgentibus telis in modum grandinis, [13] quadã sorte, quasi docti, procubuissent in genua milites, & elatis super capita scutis, cæsorum speciem præbuissent. Tum Parthus arcus inhibuit: deinde Romani quũ se rursus extulissent, adeo res miraculo fuit, ut unus ex Barbaris miserit vocẽ; Ite, & bene valete, Romani. [14] Merito vos victores fama gentiũ loquitur, qui Parthorum tela fugistis. Non minor ex aqua postea, quã ab hostib⁹ clades, infesta primum siti regio, [15] tum quibusdam Salmacidis fluvius infestior, novissimeq; jam ab invalidis & avide hauriebatur: quum noxiæ etiam dulcis fieret. Mox & ardores per Armeniam; & nives per Cappadociam; & utriusque cœli subita mutatio pro pestilentia fuit. [16] Sic vix tertia parte de sedecim legionib⁹ reliqua: quum argentum ejus passim [17] dolabris concideretur; & subinde [18] inter moras mortem à gladiatore suo efflagitasset [19] egregius imperator; tandem perfugit in Syriam. Ibi incredibili quadam mentis vecordia ferocior aliquanto factus est: [20] quasi vicisset qui evaserat.

NOTÆ.

13 *Quadam sorte quasi docti.* | Id ex sorte potius quam militari scientia evenisse vult Florus. Sed quomodo id factum fuerit, scire non licet: forsan quidam ex militibus, dum per prærupta fugiebat, cadens, clypeum supra caput extulit, sicque ingruentia hostium tela vitavit, quod reliqui annotantes imitati sunt.

14 *Merito vos victores fama gentium.* | Dura transpositio, melius in aliis legitur, *Merito vos victores gentium fama loquitur.*

15 *Tum quibusdam Salmacidis fluvius infestior.* | Cave fidem habeas Ortelio, qui hoc loco deceptus fluvium nomine *Salmacis* in Parthia creavit. Omnino corruptus hic locus. Lege igitur ex Salmas. in Solin. Et Freinshem. *Tum quibusdam Salinacidis fluviis infestior, novissimè quum jam ab invalidis & avidè hauriebantur, noxia etiam dulces fuere.* Sensu aperto & facili. *Salinacidis* autem, à Salinis. Quamquam non video cur omnino *Salmacidis* rejiciatur, rectè enim *Salmacidus* à *Salme*, quod ab ἅλμη, *Salsugo*, *Muria*, & *Acidus* dici possit.

16 *Sic vix tertia parte de sedecim legionibus reliqua.* | Velleius tamen scribit, haud minus quarta parte militum, Calonum, servitiique desideratum fuisse.

17 *Dolabris concideretur.* | Ut ostendat quantum argenti Antonius ibi perdidit, id ab hostibus dolabris concisum fuisse dicit.

18 *Inter moras.* | Gallicè diceres, *De temps en temps.*

19 *Egregius imperator.* | Ironicè.

20 *Quasi vicisset qui evaserat.* | Hanc Antonius fugam suam, quia vivus exierat, victoriam vocabat.

CAPUT XI.

Bellum cum Antonio & Cleopatra.

FUROR Antonii [1] quatenus per ambitũ non interiret, luxu & libidine extinctus est. Quippe post Parthos, quum exosus arma in otio ageret, captus amore Cleopatræ, quasi bene gestis rebus, in regio se sinu reficiebat. [2] Hæc mulier Ægyptia, [3] ab ebrio imperatore, 178

NOTÆ.

CAP. XI. *Bellum cum Antonio & Cleopatra. Anno Mundi 3919. ante Ch. Nat. 29. ab Ur. Cond. 722. Coss. Augusto Cæsare III. & M. Valerio Messala.*

1 *Quatenus per ambitum non interiret, luxu & libidine.* | Vide cap. ix. *Omnia expertus ambitu & luxuria, primum hostes, deinde cives, tandem etiam terrore sui seculum liberavit.*

2 *Hæc mulier Ægyptia.* | τὸ *hac*, hic ad contemptum positum est.

3 *Ab ebrio imperatore.* | Ebriosum fuisse Antonium, & eo ipso male audiisse, multorum testimonio patet.

pretium

pretium libidinum Romanum imperium petit. Et promisit Antonius: quasi facilior esset Partho Romanus. Igitur dominationem parare, nec tacite. [4] Sed patriæ, nominis, togæ, fascium oblitus, totus [5] in monstrum illud [6] ut mente, ita animo quoque, & cultu desciverat. [7] Aureũ in manu baculum; ad latus [8] acinaces; purpurea vestis ingentibus obstricta gemmis; diadema aderat, ut reginâ rex ipse frueretur. Ad primam novorum motuũ famã Cæsar à Brundisio trajecerat, ut venienti bello occurreret: positisque in Epiro castris, Leucadem insulam, montemque [9] Leucaten, & [10] Ambracii sinus cornua, infesta classe [a] succinxerat. Nobis quadringentæ amplius naves; ducentæ non min9 hostiũ

179 [11] sed numerum magnitudo pensabat. [b] Quippe [12] à senis in novenos remorum ordinibus, ad hoc turribus, atque [13] tabulatis allevatæ, castellorum & urbium specie, non sine gemitu maris, & labore ventorum ferebantur. Quæ quidem ipsa moles exitio fuit. Cæsaris naves à triremibus in senos non amplius ordines creverant. Itaque habiles in omnia quæ usus poscebat, ad impetus & recursus flexusque capiendos, illas graves, & ad omnia præpeditas, singulas plures adortæ, missilibus simul, tum rostris, ad hoc ignibus jactis, ad arbitrium dissipavere. Nec ulla re magis hostilium copiarum apparuit magnitudo, quam post victoriam. Quippe immensa classis, naufragio belli facto, toto mari ferebatur; [14] Arabumque, & Sabæorum, & mille aliarum gentium Asiæ

INTERPRETATIO.

a *Classe inimica insederat cornua Ambracii sinus.*

b *Nam à senis ordinibus remorum in novenos* crescentes, *insuper turribus atque tabulatis elata, quasi castella & urbes ferebantur, non sine labore ventorum & maris gemitu.*

NOTÆ.

4 *Sed patriæ, nominis, togæ, fascium, oblitus.* | Patria, nomen, togæ, fasces, ad exaggerationem posita sunt. Et videtur Florus respexisse ad illud Horatii, lib. iii. Od. v.

Anciliorum, nominis, & togæ
Oblitus, æternæque Vestæ.

5 *In monstrum illud.* | Regem scilicet, qui tunc temporis pro monstro Romanis erat.

6 *Ut mente ita animo* | Mens quandoque pro animo sumitur, sed hic nil aliud est quam voluntas simplex & sola; animus vero est ipsa indoles. Sic Terent. Andr. Act. 1. Sc. 1. *Mala mens, malus animus.*

7 *Aureum in manu baculum.* | Hæc apud Ægyptios Regum insignia.

8 *Acinaces.* | Persarum & Medorum gladii acinaces vocabantur. Medus acinaces, Horat.

9 *Leucaten.* | Montem & promontorium in Leucade insula. Virgil. viii. Æneid.

Fervere Leucaten auroque effulgere fluctus.

Veteres pro *Leucaten* habent *Leucadam*, ut bene Salmas. *Leucada* autem pro *Leucas*, ut *Persida* pro *Persis*, *Elida* pro *Elis*, *Chalcida* pro *Chalcis*. &c.

10 *Ambracii sinus.* | Supra Acarnaniam.

11 *Sed numerum magnitudo pensabat.* | Augustus quadringentas naves habebat, Antonius vero ducentas, sed harum magnitudo illarum numerum æquabat, De magnitudine navium Antonii, vid. Dion. lib 49.

12 *A senis in novenos remorum ordinibus.* | A trinis in denos, ait Plutarch. & Dio, a quaternis in denos. Hi autem ordines remorum alii supra alios collocabantur.

13 *Tabulatis.* | Gallicè, *Des Etages.*

14 *Arabumque, & Sabæorum.* | Arabes & Sabæos in Antoniana Classe fuisse testatur Virgil. lib. 8. Æneid.

Omnis Arabs, omnes verterunt terga Sabæi.

spolia

ſpolia, purpuram, aurumque in ripam aſſidue [c] mota ventis maria revomebant. Prima dux fugæ Regina, cum aurea puppe, veloq; purpureo, [15] ſe in altũ dedit. Mox ſequut⁹ Antoni⁹. [15] ſed inſtare veſtigiis Cæſar. [16] Itaque nec præparata in Oceanum fuga: nec munita præſidiis utraque Ægypti cornua, [17] Paretonium atque Peluſium profuêre, [18] Prope manu tenebantur. Prior ferrum occupavit Antonius: Regina ad pedes Cæſaris provoluta tentavit oculos ducis, fruſtra. Nam puchritudo [19] intra pudicitiã principis fuit. Nec illa de vita quæ offerebatur, ſed de parte regni laborabat. Quod ubi deſperavit a principe, ſervarique ſe triumpho vidit, incautiorem nacta cuſtodiam, in Mauſoleum ſe (ſepulchra regum [20] ſic vocant) recipit. Ibi maximos, ut ſolebat, induta cultus, [d] in differto odoribus [21] ſolio, juxta ſuum ſe collocavit Antonium: [22] admotiſque ad venas ſerpentibus, ſic morte quaſi ſomno ſoluta eſt.

INTERPRETATIO.

c *Maria ventis agitata aſſidue in ripam revomebant purpuram aurumque ſpolia Arabumque & Sabæorum, & mille aliarum gentium Aſia.*

d *In ſepulchro odoribus repleto juxta ſuum ſe Antonium compoſuit.*

NOTÆ.

[15] *Se in altum.* | Abundat τὸ *ſe*, neque illud agnoſcunt meliores libri. *In altum dare.* quid ſit docti ſciunt. Monuit Salmaſ.

[15] *Sed inſtare veſtigiis Cæſar.* | Hoc ex Horatio deſumpſit noſter. lib. 1. Od. 37.

Mentemque Lymphatam Mareotico
Redegit in veros timores
Cæſar, ab Italia volantem
Remis adurgens ———

Sed uterque ibi falſi ſunt. Nam ex Sueton. & aliis patet Cæſarem ab Actio ſtatim Samum inſulam ſe recepiſſe.

[16] *Itaque nec præparata in Oceanum fuga: nec munita præſidiis utraque Ægypti cornua.* | Hic etiam noſter falſus eſt, qui in fuga mortuum Antonium, cum jam caperetur, Cleopatram vero Cæſare captam putat, antequam in Ægyptum perveniret, ab ipſo Horatio deceptus Ode ſupra. Nam ex Dione & aliis certum eſt poſt pugnam Actiacam quoſdam milites à Cæſare ad Antonium & Cleopatram inſequendos miſſos fuiſſe, ſed non aſſequutos, eoſque Alexandriam perveniſſe.

[17] *Paratonium.* | Urbs Ægypti maritima verſus Occidentem.

[18] *Prope manu tenebantur.* | Falſum. vid. Not. ſuperiorem.

[19] *Intra pudicitiam principis fuit.* | Hoc eſt, minor fuit pudicitiã principis. Vide notata ad cap. iii. lib. 1. *Facinus intra gloriam fuit.* Legebat Salmaſ. *Intra pudicitiam principi fuit.* Sed non placet.

[20] *Sic vocant.* | Ægyptii ſcilicet.

[21] *Solio.* | Hic ſolium ſignificat loculum quo mortui conduntur, ut apud Q. Curtium & Plinium.

[22] *Admotiſque ad venas ſerpentibus.* | Aſpidum morſu periiſſe creditum eſt.

CAP.

CAPUT XII.

Bella adversus gentes exteras.

HIC finis armorum civilium, [a] reliqua advers⁹ exteras gentes: quæ districto circa mala sua imperio, diversis orbis oris emicabant. Nova quippe pax: [b] nec dum assuetæ frenis servitutis tumidæ gentiũ inflatæque cervices, ab imposito nuper jugo resiliebant. Ad Septemtrionem conversa ferme plaga ferocius agebat; Norici, Illyrii, Pannonii, Dalmatæ, Mysi, Thraces & Daci, Sarmatæ atque Germani. Noricis animos dabant Alpes atq; nives, quo bellũ non posset ascendere: sed omnes illius cardinis populos, Brennos, Senones [2] atq; Vin-
18 [1] delicos, [3] per privignum suum Claudium Drusum [4] perpacavit. Quæ fuerit callidarum gentium feritas, facile vel mulieres ostendêre; quæ deficientibus telis, infantes ipsos afflictos humo in ora militum adversa miserunt. [c] Illyrii quoque sub Alpibus agunt, imasque valles earum, ac quædam quasi claustra, custodiunt, abruptis torrentibus impliciti. In hos expeditionem ipse sumpsit; fierique pontes imperavit. Hic se & aquis & hoste turbantibus, cunctanti ad ascensum militi scutum de manu rapuit: & in via primus, tunc agmine sequuto, [6] quum Illyricus multitudine [7] pontem succidisset, [8] saucius manibus ac cruribus, speciosior sanguine, & ipso periculo augustior, terga hostium percecidit.

INTERPRETATIO.

a *Reliqua* bella *adversus gentes exteras fuere, quæ, imperio circa mala sua distracto, diversis terrarum finibus erumpebant.*

b *Et colla gentium tumida, & inflata, nondum frenis assueta, ab imposito nuper jugo deflectebant.*

c *Illyrii etiam sub alpibus vivunt, & extremas earum valles veluti quædam claustra habitant, abruptis torrentibus impediti.*

NOTÆ.

CAP. XII. *Bella adversus gentes exteras.*

[1] *Illius cardinis.* | Gallicè, *De ce Clymat.*

[2] *Atque Vindelicos.* | Gentem Cisalpinam, non longè ab Helvetiis. Hujusce Augusti victoriæ, per Drusum, meminit Horat. Od. xiv. lib. 4. ad Augustum.

Vindelici didicere nuper
Quid Marte posses: milite nam tuo
Drusus Genaunos, implacidum genus,
Brennosque veloces, & arces
Alpibus impositas tremendis
Dejecit acer plus vice simplici.

[3] *Per privignum suum Claudium D.* | Tiberii Claudii Neronis uxorem Liviam in sextum mensem gravidam Augustus sibi duxit, quæ post tres menses Claudium Drusum Neronem peperit, qui sic privignus fuit Augusti.

[4] *Perpacavit.* | Anno Mundi 3935. ante Ch. Nat. 13, ab Ur. Cond. 738.

[5] *Ipse sumpsit.* | Augustus 3. ann. ante pugnam Actiacam.

[6] *Quum Illyricus multitudine pontem succidisset.* | Illud falsum est & ridiculum. Optimè in libris antiquis, quibus usus est Salmasius, legitur, *lubricus*, unde ipse sic verba ordinavit: *Quum lubricus pons multitudine succidisset.* Nil verius. *Succidisset* autem ita hic usurpatur ut apud Plautum, *genua mihi succidunt:* quale aliquid apud Lucretium est.

[7] *Pontem.* | Hic pontem missilem intellige qui è turri in murum repentè protendebatur, qui propriè *exostra* dictus est.

[8] *Saucius manibus ac cruribus.* | Idem Sueton. in August. cap. 20. *Dalmatico (bello) etiam vulnera excepit; una acie dextrum genu lapide ictus, altera autem & crus, & utrumque brachium ruina pontis consauciatus.*

[9] Pannonii

[9] Pannonii duobus saltibus, ac tribus fluviis, [10] Dravo, Savo, Istroq; vallabantur. Populati proximos, intra ripas se recipiebant. In hos domandos [11] Vibium misit. Cæsi sunt in utrisq; fluminib9. Arma victorum non [12] ex more belli cremata, sed capta sunt, & in profluentes data: ut Cæteris, qui resistebant, victoria sic nunciaretur. Dalmatæ plerumq; sub silvis agunt: inde in latrocinia promptissimi. Hos jam quidē [13] Marci9 incensa urbe [14] Delminio quasi [15] detruncaverat. Po- 182
stea [16] Asinius Pollio gregib9, armis, agris multaverat, [17] (hic secundus orator) sed Augustus perdomandus [18] Vibio mandat: qui efferū genus fodere terras coëgit, aurumq; venis repurgare; quod alioquin gens omnium cupidissima, studiosa diligentia [19] anquirit; ut illud in usus suos servare videatur. [20] Mysi quā feri, quam truces fuerint, quam ipsorum etiam Barbari Barbarorum, horribile dictu est. Unus ducum, ante aciem postulato silentio, qui vos, inquit, estis; Responsū invicē. Romani, gentiū domini. Et illi, [21] ita, inquiunt, si nos viceritis. [21] Accepit omen [22] Marc9 Crass9. Illi statim ante aciē immolato equo concepere votum, ut cæsorum extis ducū, & litarent, & vescerentur. [23] Deos audisse crediderim, nec [24] tubā sustinere potuerunt. Non minimū terroris incussit Barbaris [25] Domiti9 centurio [d] satis Barbaræ, efficacis tamen apud pares homines stoliditatis, qui

INTERPRETATIO.

d *Domitius Centurio, homo stultitia satis barbara, sed tamen efficacis apud homines barbaros, qui foculum gerens super Galeam, &c.*

NOTÆ.

9 *Pannonii duobus saltibus ac tribus fluviis, Dravo, Savo, Istroque vallabantur.* | In aliis, *Duob. salt. ac fluv. Dravo, Savoque vallabantur:* nulla Istri facta mentione melius.

10 *Dravo, Savo.* | Dravus & Savus Pannoniæ fluvii, qui in Danubium incurrunt.

11 *Vibium misit.* | Multimodis hujus ducis nomen corruptum fuit, quare facilè viris doctis assentior, qui legunt *Tiberium*, nam facilè *TIB.* in *VIB.* potuit degenerare: & in Annalibus Tiberium Pannonios subegisse reperies, anno Mundi 3940. ante Ch. Nat. 8. ab Ur. Cond. 743.

12 *Ex more belli.* | Fusè docet Livius Romanis usitatum fuisse, devictarum gentium arma ignibus dare.

13 *Martius.* | Caius Martius Figulus, qui cum Cornelio Lentulo Lupo Consul fuit, anno Mundi 3794. ante Ch. Nat. 254. ab Ur. Cond. 597.

14 *Delminio.* | Delminium urbs Dalmatiæ ad Septentrionem.

15 *Detruncaverat.* | Rectè: nam Delminium Dalmatarum caput.

16 *Asinius Pollio.* | Anno Mundi 3910. ante Ch. Nat. 38. ab Ur. Cond. 713. Quo tempore Consul fuit Pollio cum Domitio Calvino, & de Dalmatis triumphavit. Meminit Horat. Od. 1. lib. 2.

Et consulenti Pollio curiæ
Cui laurus æternos honores
Dalmatico peperit triumpho.

17 *Hic secundus Orator.* | Unde tam putidum additamentum huc irrepsit, non video.

18 *Vibio.* | Hic iterum scribendum peto *Tiberio*. Is enim Dalmatas subegit anno sequenti post devictos Pannonios.

19 *Anquirit.* | Hoc est inquirit, vel circum quærit.

20 *Mysi.* | Mysi vel Mœsi intra Macedoniam & Danubium.

21 *Ita inquiunt, si nos.* | Rescribendum ait Salmas. *Ita, inquiunt, fiet si nos viceritis.* Quod à Floro alienissimum puto.

21 *Accepit omen.* | Propriè: nam omen est, cum quod ex alicujus ore ortum est, id nos præsagium accipimus, ut hic Crassus omen accepit, quod hostes dixerint, *Si nos viceritis.*

22 *Marcus Crassus.* | Marcus Licinius Crassus Mysos vicit anno Mundi 3921. ante Ch. Nat. 27. ab Ur. Cond. 724.

23 *Deos audisse crediderim.* | Ironicè.

24 *Tubam.* | Sonitum tubæ.

25 *Domitius Centurio.* | Quis fuerit *Domitius*, ignotum est. Alii legunt, *Donidius, Domidius*, vel *Chenidius*.

ſoculum gerens ſuper caſſidem, ſuſcitatam motu corporis flammam,
velut ardenti capite fundebat. [26] Ante hos, [27] Thracum maxime po-
pulus deſciverat. Ille barbarꝰ & ſignis militaribꝰ, & diſciplina, armis
183 etiam Romanis aſſueverat: ſed à [28] Piſone perdomiti, in ipſa capti-
vitate rabiem oſtendêre. Quippe quum catenas morſibus tentarent,
feritatem ſuā [29] ipſi puniebant. Daci montibꝰ inhærent: [30] Cotiſonis
regis imperio, quoties concretꝰ gelu Danubiꝰ junxerat ripas, decurre-
re ſolebant, & vicina populari. Viſum eſt Cæſari Auguſto gentē adi-
tu difficillimā ſubmovere. Miſſo igitur [31] Lentulo, ultra ulteriorem
repulit ripam: citra, præſidia conſtituit. Sic tunc Dacia non victa, ſed
ſummota, atq; dilata eſt. Sarmatæ patentibꝰ campis inequitant. Et
hos per eundē Lentulum prohibere Danubio ſatis fuit. Nihil præter
nives, raraſq; ſilvas habent. Tanta barbaries eſt, ut pacem non in-
telligant. Germaniā quoq; utinam vincere tanti non [32] putaſſet: ma-
gis turpiter amiſſa eſt, quam glorioſe acquiſita: ſed quatenus ſciebat
patrem ſuum Cæſarem, [33] bis trajecto ponte Rheno, quæſiſſe bellum;
[34] in illiꝰ honorem concupiit facere provinciā. Et factum erat, ſi Bar-
bari tam [35] vitia noſtra, quam imperia ferre potuiſſent. Miſſꝰ in eam
provinciam [36] Druſus, primos domuit [37] Uſipetes: inde Tenctheros
percucurrit, & [38] Cattos. [39] Nam [40] Marcomanorum ſpoliis inſignibꝰ
quendam editum tumulum in tropæi modum excoluit. Inde validiſſi-
mas nationes, [41] Cheruſcos, [42] Suevoſq;, & [43] Sicambros pariter ag-
greſſus eſt: qui viginti centurionibꝰ crematis, hoc velut ſacramento
184 ſumpſerant bellum, adeo certa victoriæ ſpe, ut prædam [44] in anteceſ-

NOTÆ.

26 *Ante hos.* | Falſum, nam multo poſt Myſos Thraces rebellarunt, ut patet ex Annalibus.

27 *Thracum maximè populus.* | Hic error eſt? quid enim iſthuc *maximè?* In Edit. Stadii, *Maximus populus*; quod ipſum & Herodotus ſcripſit, & verè, ſed non ſecundum recentiorum ſcriptorum ſententiam.

28 *A Piſone.* | L. Piſo Thracas perdomuit, anno Mundi 3939. ante Ch. Nat. 9. ab Ur. Cond. 742.

29 *Ipſi puniebant.* | Dum ſe fruſtra cateras mordendo macerabant.

30 *Cotiſonis* | Hunc Daciæ Regem fecit noſter, Horatium ſequutus, lib. 3. Od. 8.

– *Occidit Daci Cotiſonis agmen.*

Sueton. vero Getarum regem vocat, ſed Plinius ſcribit, Getas Romanis Dacos fuiſſe dictos Juſtin. etiam Dacos Getarum ſobolem vocat.

31 *Lentulo.* | Quis ipſe fuerit Lentulus incertum eſt. Facilè crediderim fuiſſe Cn. Cornelium Lentulum Augurem, qui Conſul fuit anno Mundi 3936. ab. Ur. Cond. 739.

32 *Putaſſet.* | Auguſtus.

33 *Bis trajecto ponte Rheno.* | Vid. c. 10. l. 3

34 *In illius honorem.* | Nec ſcilicet eos videretur contemnere; contra quos tot annis Cæſar bella geſſerat.

35 *Vitia noſtra.* | Injurias, avaritiam. Sic apud Tacit. alicubi, *Friſii pacem exuère, noſtra magis avaritia quam obſequii impatientes.*

36 *Druſus.* | Claudius Druſus, Auguſti privignus. Vid. ſupra, in Germaniam miſſus anno Mundi 3938. ante Ch. Nat. 10. ab Ur. Cond. 741 Et ibi quarto quàm bellum geſſit anno periit.

37 *Uſipetes.* | Germaniæ populi non longè à Rheno.

38 *Cattos.* | Catti Germaniæ populi iidem qui Saxones ut volunt.

39 *Nam.* | Eſt tranſitio.

40 *Marcomanorum ſpoliis inſignibus.* | Marcomani Germaniæ populi, quos ad Albim coluiſſe ex Tacito colligere eſt. Imo & ad Albim tropæa iſta de quibus loquitur Florus, à Druſo fixa fuiſſe teſtatur Dio alicubi.

41 *Cheruſcos.* | Germaniæ populos. Lunebulgenſes putat Junius.

42 *Suevoſque.* | In media Germania fere.

43 *Sicambros.* | Sicambri Germaniæ populi ad latus Rheni degentes.

44 *In anteceſſum.* | Hoc eſt, ante tempus, Gallicè, *Par avance.* Sic cap. 21. lib. 3.

sum pactione diviserint. Cherusci equos, Suevi aurum & argentum; Sicambri Captivos elegerant: sed omnia [45] retrosum. Victor namq; Drusus equos, pecora, torques eorum, ipsosq; [46] præda divisit, & vendidit: præterea in tutelam provinciarum, præsidia atq; custodias ubique disposuit; per [47] Mosam flumen; per [48] Albim, per [49] Visurgim. Nam per Rheni quidem ripam, [50] quinquaginta amplius castella direxit. [51] Bonnam & Geldubam pontibus junxit, classibusq; firmavit. [52] Invisum atque inaccessum in id tempus Hercynium saltum patefecit. Ea denique in Germania pax erat, ut mutati homines, alia terra, cœlum ipsum mitius molliusque solito videretur. Deniq; non per adulationem, sed ex meritis, defuncto ibi [53] fortissimo juvene, ipsi, [54] quod nunquam aliàs, senatus [55] cognomen ex provincia dedit. Sed difficilius est provincias [56] obtinere, quam facere. Viribus parantur, jure retinentur. Igitur breve id gaudium: Quippe Germani victi magis, quam domiti erant: [57] moresque nostros magis, quam arma sub imperatore Druso suspiciebant; postquam vero ille defunctus, Vari Quinctilii [58] libidinem ac superbiam, haud secus quam sævitiam odisse cœperunt. [59] Ausus ille agere conventum: [60] & in castris jus dicebat, quasi violentiam Barbarorum & lictoris virgis, & præconis voce posset inhibere: 185
at illi qui jam pridem rubigine oblitos enses, inertesq; mœrerent equos, ut primum [61] togas, & sæviora armis jura viderunt, duce Arminio arma corripiunt. Cum interim tanta erat Varo pacis fiducia, ut ne prædicta quidem, & prodita per Segestem, unum principum, conjuratio-

NOTÆ.

[45] *Retrorsum.* | Hoc est, aliter ac ipsi putaverant evenere.

[46] *Præda divisit.* | Hoc est, in prædam.

[47] *Mosam.* | Mosa Galliæ Belgicæ fluvius, qui per mediam Bataviam in mare incurrit.

[48] *Albim.* | Fluvium in extrema Germania, ad Cimbricam Chersonesum ferè.

[49] *Visurgim.* | Germaniæ fluvium qui in Oceanum aquas evolvit: ab Ovidio, *Isturgis* dicitur.

[50] *Quinquaginta amplius castella.* | In iis octo legiones locavit, ut commune in Germanos & Gallos essent subsidium. Cæterum hæc castella sunt origo urbium quæ hodieque in Gallica Rheni ripa visuntur.

[51] *Bonnam & Geldubam.* | Oppida ad Rhenum sita. Apud alios aliter legitur hic locus. Sed meliorem lectionem repræsentavimus.

[52] *Invisum atque inaccessum in id tempus.* | In eo tamen Cæsar hostem quæsivit. Supra lib. 3. cap. 10. *Sed non penetravit.*

[53] *Fortissimo juvene.* | Claudio Druso, qui collapsus equo, crus fregit, & obiit.

[54] *Quod nunquam aliàs.* | An vult nunquam aliàs Germanici cognomen reportatum fuisse? An nunquam aliàs devictarum gentium nomen mortuis Senatum dedisse? Posterius magis placet. Et verum est.

[55] *Cognomen ex provincia.* | Germanicus vocatus fuit. Ovid. 1. Fast.

Et mortem & nomen Druso Germania fecit.

[56] *Obtinere.* | Hic est fortiter tenere, ita ut eripi nequeat.

[57] *Moresque nostros magis, quam arma sub imperatore Druso suspiciebant.* | Id est, reverebantur. Male in aliis *suscipiebant*; nam etsi, *suscipere mores Romanorum*, suum sensum habere possit, *arma Romanorum suscipere*, nemo homo intelligat.

[58] *Libidinem.* | Avaritiam hic interpretor.

[59] *Ausus ille agere Conventum.* | Gallicè diceres, *Tenir les Etats.*

[60] *In castris jus dicebat.* | Pessimè in aliis, *& in castris se derexerat*; quod viri docti in, *jus dicebat*, mutavere. Sed his etiam error remansit; nam legendum, *Et in castris jus dicere.* Nunc res plana est.

[61] *Togas.* | Quas in jurisdictione induebant Romani.

ne commoveretur. [62] Itaque improvidum, & nihil tale metuentem improviso adorti, [63] quum ille (ô securitas!) ad tribunal citaret; undique invadunt, castra rapiunt, tres legiones opprimuntur. Varus perditas res [64] eodem, quo Cannensem diem Paulus, & fato est & animo sequutus. Nihil illa cæde per paludes, perque silvas cruentius: nihil insultatione Barborum intolerantius, præcipue tamen in causarū patronos, aliis oculos, aliis manus amputabant: unius os sutum, recisa prius lingua, quam in manu tenens Barbarus, tandem, inquit. vipera, sibilare desiste. Ipsius quoque [65] consulis corpus, quod militum pietas humi abdiderat, effossum, Signa & aquilas duas [66] adhuc Barbari possident. Tertiam signifer prius quam in manus hostium veniret, [67] evulsit; mersamq; [68] intra baltei sui Latebras gerens, in cruenta palude sic latuit. Hac clade factum, ut imperium, quod in littore Oceani non steterat, [68] in ripa Rheni fluminis staret. Hæc ad Septentrionem. Sub Meridiano tumultuatum magis, quam bellatum est. [69] Musulanios atque [70] Gætulos [71] accolas Syrtiū, [72] Cosso duce compescuit: unde illi
186 Gætulici nomen. Latius victoria patet. [73] Marmaridas atq; [74] Garamantas [75] Curinio subigendos dedit. Potuit & ille [76] redire Marmaric9 sed modestior in æstimanda victoria fuit. Ad Orientem plus negotii cū Armeniis. Huc [77] alterum ex Cæsaribus nepotibus suis misit. [78] Ambo

NOTÆ.

[62] *Itaque improvidum, & nil tale metuentem improviso adorti.* | Miror neminem vidisse vocem *improviso*, hinc remo vendam esse, quippe quæ ex *improvidum* nata est. videlicet explicatio scholastica apposita in textum recepta est.

[63] *Quum ille (ô securitas) ad Tribunal citaret.* | Citare absolutè positum neminem adhuc vidisse puto. Videlicet corruptus hic locus. Lege igitur: *Quum illos*; & post *adorti* ponenda est major distinctio, sic, *adorti. Quum illos, ô securitas! ad Tribunal citaret, undique invadunt.* Pater meus.

[64] *Eodem, quo Cannensem diem Paulus.* | Id est, sequutus est exemplum Pauli, qui Cannensi die post amissumexercitum sibi mortem conscivit, quod Varus imitatus est. Contigit hæc clades anno decimo nono post mortem Drusi.

[65] *Consulis.* | Vari. Sed is Proconsul, non Consul, fuit.

[66] *Adhuc Barbari possident.* | Dio tamen & Tacitus ambas istas aquilas à Romanis recuperatas fuisse tradunt.

[67] *Evulsit.* | Quippe hastæ acumini infixa hærebat, ut mos fuit.

[68] *Intra baltei sui latebras.* | Hinc patet aquilas non ita magnas fuisse.

[68] *In ripa Rheni fluminis staret.* | Hoc est; hac clade factum est ut Imperium ad Oceanum extendi prohibitum flumine Rheno terminaretur.

[69] *Musulanios.* | Musulanii vel Misulanii. Africæ propriæ populi ad Ampsam fluvium siti.

[70] *Gætulos.* | Africæ populos infra Mauritaniam.

[71] *Accolas Syrtium.* | Sic Virgilium sequutus est Florus, qui Syrtes Gætulas vocat; Nam falsum est Gætulos ad Syrtes degere, quippe qui Mediterranei sunt, & infra Mauritaniam.

[72] *Cosso.* | Cosso Cornelio Lentulo, qui Consul fuit cum Calpurnio Pisone Augure anno Mundi 3949. post Ch. Nat. 2. ab Ur. Cond. 752. A devictis Gætulis Gætulicus dictus est.

[73] *Marmaridas.* | Marmaridæ sunt qui Marmaricam à Nilo usque ad Cyrenem, vel Syrtem majorem, incolunt.

[74] *Garamantas.* | Libyæ populos intra Gætuliam & Montes Æthiopicos.

[75] *Curinio.* | Quis fuerit ille Curinius fateor me ignorare, forsan Q. Quirinius sit, cujus sæpe Tacitus meminit.

[76] *Redire Marmaricus.* | Id est Marmarici cognomen reportare.

[77] *Alterum.* | Caium Cæsarem Juliæ Augusti filiæ ex Agrippa filium. Et sic Augusti Nepotem.

[78] *Ambo fato breves.* | Major vigesimo tertio, minor vigesimo secundo ætatis anno mortem obiêre.

fato

ſato breves; ſed alter inglorius. Maſſiliæ quippe Lucius morbo ſolvitur: [79] in Syria Caius ex vulnere, quum Armeniã ad Parthos ſe ſubtrahentem recipit. Armenios, [80] victo rege Tigrane, in hoc unum ſervitutis genus [81] Pompeius aſſueverat, ut rectores à nobis acciperent. Intermiſſum ergo jus, per hunc recuperatum, non incruento nec inulto tamen certamine. Quippe [82] Domnes, quem [83] rex Artaxatis præfecerat, ſimulata proditione, adortus virum intentum libello, quem, ut theſaurorum rationes continentem ipſe porrexerat, ſtricto ferro cruentat vulnere in tempus. Cæterum Barbarus undiq; infeſto exercitu oppreſſus, gladio, & pyra, in quam ſe percuſſus immiſit, ſuperſtiti etiamnum Cæſari ſatisfecit. Sub Occaſu pacata fere omnis Hiſpania, [e] niſi quam Pyrænei deſinentis ſcopulis inhærentem [84] citerior alluebat Oceanus. Hic duæ validiſſimæ gentes, [85] Cantabri & [86] Auſtures immunes imperii agitabant. Cantabrorum & [87] pejor, & altior, & magis pertinax in rebellando animus fuit; qui non contenti libertatem ſuam defendere, proximis etiam imperitare tentabant, [88] Vaccæoſque, & [89] Curgonios, & [90] Autrigonas crebris incurſionibus fatigabant. In hos igitur 187
quia vehementius agere nunciabantur, non mandata expeditio, [91] ſed ſumpta eſt. Ipſe venit [92] Segiſamam: caſtra poſuit. Inde partito exercitu totam in diem amplexus Cantabriam, efferam gentem, ritu ferarum, quaſi indagine [93] debellabat. Nec ab Oceano quies, quum infeſta claſſe ipſa quoque terga hoſtium cæderentur. Primum adverſus Cantabros ſub [94] mœnibus Belgicæ prælatus eſt. Hinc fuga in eminen-

INTERPRETATIO.

e *Niſi ea quam interior Oceanus ambibat impoſitam ſaxis Pyrenæi montis.*

NOTÆ.

79 *In Syria.* | In Armenia, non in Syria vulneratus fuit, ut habent omnes hiſtorici, & multo poſt, dum Italiam repetebat, in Urbe Syriæ (Limyram vocant) morbo periit anno Mundi 3953. poſt Ch. Nat. 4. ab Ur. Cond. 756. cum ante annum, & menſes quinque frater Lucius obiiſſet.

80 *Victo rege Tigrane.* | Vide cap. v. lib. iii.

81 *Pompeius aſſueverat.* | Legendum arbitror *aſtrinxerat*. Non quod neſciam τὸ aſſueverat eſſe ſignificationis activæ, ſed quod non victoribus mos eſt, ut victos aſſueſcant, ſed ut eos aſtringant.

82 *Domnes.* | Alii *Addon*. Sed Paterculus *Adduum* vocavit.

83 *Rex.* | Rex Parthorum.

84 *Citerior alluebat Oceanus.* | Oceanus Gallicus, ſed qui & interior dici poſſet.

85 *Cantabri.* | Hiſpaniæ Septentrionalis populi.

86 *Aſtures.* | Hiſpaniæ populi ſupra Galliciam, è regione Cantabrum.

87 *Pejor.* | Malè in aliis prior.

88 *Vaccæos.* | Vide cap. vii. lib. ii.

89 *Curgonios.* | Populos in Hiſpania Tarraconenſi. Fortaſſe ab urbe κουργόνιον, quam in illo tractu nominat Ptolemæus, veteres libri habent *Curmogos*, forſan & corruptè pro *Turmodigos*.

90 *Autrigonas.* | Hiſpaniæ Tarraconenſis populos. Hodie *Navarra* regnum eſſe volunt.

91 *Sed ſumpta eſt.* | Ab Auguſto ſcilicet. Anno Mundi 3924. ante Ch. Nat. 24. ab Ur. Cond. 727. Et poſt quinque annos ad finem perducta.

92 *Segiſamam.* | Alii Vaccæorum Cantabriæ alii urbem faciunt. In Cantabria potius fuiſſe crediderim.

93 *Debellabat.* | Legendum *Debellat*.

94 *Sub mœnibus Belgicæ.* | Neſcio an in Hiſpania urbs reperiatur, quæ Belgica dicta ſit. Libenter legerem, *Sub mœnibus Belgidæ*, nam *Belgida* Celtiberorum urbs eſt.

tiſſimum [95] Vinnium montem, [96] quem [96] maria prius Oceani, quam arma Romana aſcenſura eſſe crediderant. Tertio [97] Arracillū oppidū magna vi repugnat. Captum tamen poſtremo fuit. Medulli montis f obſidio (quem perpetua quindecim millium foſſa comprehenſum cinxit undiq;, ſimul adeunte Romano) poſtquam extrema Barbari vident; certatim igne, ferro inter epulas, venenoq; quod ibi vulgo ex arboribus taxeis exprimitur, præcepere mortem; ſeq; pars major à captivitate, [98] quæ videbatur, vindicavere. Hæc per [99] Antiſtium, [100] Furnium, [101] Agrippam legatos, hibernans in Tarraconis maritimis Cæſar accepit. Ipſe præſens hos deduxit montibus; hos obſidibus aſtrinxit: hos [102] ſub corona jure belli venumdedit. Digna res lauro, digna [103] curru ſenatui viſa eſt: ſed jam Cæſar tantus erat, ut poſſet triumphos contemnere. Aſtures per idem temp⁹ ingenti agmine à montib⁹
188 ſuis deſcenderant. Nec temere ſumptus, [104] ut Barbaris, [104] impet⁹: ſed poſitis caſtris apud [105] Aſturam flumen, trifariam diviſo agmine, tria ſimul Romanorum caſtra aggredi parabant. Fuiſſet & anceps, & cruentum, [106] & utinam mutua clade certamen, tunc tam fortib⁹, tam ſubito, tam cum conſilio venientibus; niſi [107] Trigæcini prodidiſſent. à quibus præmonitus [108] Cariſius, cum exercitu adveniens oppreſſit conſilia. Sic quoq; tamen non incruento certamine. Reliquias fuſi exercitus validiſſima civitas [109] Lancia excepit, ubi adeo certatum eſt, ut quum in captam urbem faſces poſcerentur, ægre dux impetraverit veniam, [110] ut victoriæ Romanæ ſtans potius eſſet, quam incenſa, mo-

INTERPRETATIO.

f *In obſidione Medulli montis (quem foſſa perpetua quindecim millium paſſuum clauſum undique vallavit, Romano milite ſimul adeunte) poſtquam ultima vident Barbari, certatim mortem occupavere, igne, ferro inter epulas, & veneno, quod ibi communiter ex taxis arboribus exprimitur.*

NOTÆ.

95 *Vinnium.* | Montem Hiſpaniæ Tarraconenſis: cujus pars ad Pyrenæos pertingere dicitur.

96 *Quem maria.* | In al. *quâ* Unde Salmaſ. fecit *quo*. Sic ſupra. *In nives quo bellum non poſſet aſcendere.*

96 *Maria.* | Poëticè pro *Aquis*.

97 *Arracillum.* | Oppidum in Cantabria.

98 *Quæ videbatur.* | Videbatur, nec talis erat. Quis enim niſi Barbarus Auguſto ſervire captivitatem vocet.

99 *Antiſtium.* | Caium Antiſtium vocat Vellei. cap. 91. lib. 2.

100 *Furnium.* | Meminit Dio, lib. 54.

101 *Agrippam.* | M. Vipſanium Agrippam.

102 *Sub corona.* | Venales ſervi coronam geſtabant.

103 *Curru.* | Triumpho.

104 *Ut Barbaris.* | Hoc eſt, ut ſolent Barbari, qui impetum pro virtute habent.

104 *Impetus.* | Ex veteribus libris antiquam vocem *impes* reſtituit Salmaſ.

105 *Aſturam.* | Fluvium apud Aſtures.

106 *Et utinam mutua clade certamen.* | Legitur in aliis Edit. (*Et ultimum mutua clade certamen*,) quæ lectio melior altera eſt.

107 *Trigæcini.* | Hiſpaniæ populi. Sed eorum incerta poſitio.

108 *Cariſius.* | Meminit Dio, lib. 54.

109 *Lancia.* | Hiſpaniæ Urbs in Aſturia.

110 *Ut victoria Romanæ ſtans potius eſſet, quam, incenſa, monumentum.* | Ex genio Rhetoricæ artis lego, *ut* clementiæ *Romanæ ſtans potius eſſet, quam, incenſa,* victoriæ *monumentum.* Hoc elegantiores homines legent, &, puto, probabunt. *Pater meus.*

numentum

numentum. Hic finis Augusto bellicorum certaminum fuit; idem rebellandi finis Hispaniæ. Certa mox fides, & æterna pax; cum ipsorū ingenio, in pacis partes promptiore; tum consilio Cæsaris, qui fiduciam montium timens, in quos se recipiebant, castra sua, sed quæ in plano erant, habitare & incolere jussit. [111] Ingentis esse consilii illud observari cœpit. Natura regionis circa se omnis [112] aurifera, miniiq; & [113] chrysocollæ, & aliorum colorum ferax. Itaq; [114] exerceri solū jussit. Sic Astures & latentes in profundo opes suas atq; divitias, dum aliis quærunt, nosse cœperunt. Omnib⁹ ad Occasum & Meridiem pacatis gentib⁹, ad Septemtrionem quoq;, duntaxat intra Rhenum atq; Danubium; item ad Orientem intra [115] Taurum & Euphratem; [116] illi quoq; reliqui; qui immunes imperii erant, sentiebant tamen 189
magnitudinem, & victorē gentium populū Romanum reverebantur. Nam & [117] Scythæ misere legatos, & [118] Sarmatæ, amicitiam petentes. [119] Seres etiam, habitantesq; sub ipso sole Indi, cum gemmis, & margaritis, elephantes quoq; inter munera trahentes, [120] nihil magis, quā longinquitatem viæ imputabant, quam quadriennio impleverant; [121] & tamen ipse hominum color ab alio venire cœlo fatebatur. Parthi quoq; quasi victoriæ pœniteret, rapta, clade Crassiana, [122] ultro signa retulēre. Sic ubiq; cuncta atq; continua totius generis humani aut

NOTÆ.

111 *Ingentis esse consilii illud observari cœpit.* | Hæc verba nihil sunt quam mere barbara balbuties; neque isthæc à Floro. Alia conjicit Salmasius, sed quæ nemo unquam probaverit.

112 *Aurifera miniique.* | Vide cap. 1. lib. 44. Justin. ubi fusè de Hispania. *Nec summa tantum terræ laudanda bona, verum & abstrusorum metallorum felices divitiæ. Minii certè nulla feracior terra. In hac cursus amnium plerique etiam divites auro, quod in balucibus vehunt.* Et alibi: *Regio cum æris ac plumbi uberrima, tum & minio,* (legendum minii) *quod etiam Vicino flumini nomen dedit. Auro quoque ditissima, adeo ut etiam aratro frequenter glebas aureas exscindant.*

113 *Crysocollæ.* | Crysocolla est humor qui per venas auri fluit, eo aurum adligatur, adglutinatur, à Græco χρυσὸς & κολλάω adglutino.

114 *Exerceri solum jussit.* | Nam prius non exercebatur, ut ex Justino certum est. Sed iis si quando fulgure terra proscissa erat, quæ in his locis assidua res est, detectum aurum velut Dei munus colligere permittebatur.

115 *Taurum.* | Armeniæ majoris montem ad Euphratem. Legit Salmas. *Intra Cyrum & Euphratem.* Sed cur vulgata lectio rejiciatur, haud equidem video.

116 *Illi quoque reliqui.* | Legendum omnino, *illa quoque reliqua*; quæ? Nam de gentibus hic agitur.

117 *Scythæ misere legatos.* | Idem Sueton. cap. 21. *Quâ virtutis moderationisque fama, Indos etiam ac Scythas, auditu modo cognitos, pellexit ad amicitiam suam Populique Romani ultro per legatos petendam.* Scythæ sunt qui ad ultimam Septentrionis plagam versus Orientem degunt.

118 *Sarmatæ.* | Remotiores illos Sarmatas intellige, qui ultra Rham fluvium degunt.

119 *Seres.* | Ii sunt qui supra Sinarum regionem colunt.

120 *Nihil magis quam longinquitatem viæ imputabant.* | Gallicè diceres, *Ne faisoient rien sonner si haut que, &c.* Nam ea vis est verbi *Imputare.* Sic apud Sueton. in Tib. cap. 53. *Imputavit etiam quod non laqueo strangulatam in Gemonias abjecerit. Il luy faisoit sonner fort haut, luy vouloit faire passer pour une grande grace, de ce qu'il ne l'avoit pas fait étrangler, & jetter après dans les Gemonies.*

121 *Et tamen ipse hominum color.* | Ridiculum sensum hìc efficit vox *tamen*, quæ delenda verè est.

122 *Ultro signa retulere.* | Aliter tamen Sueton. cap. 21. *Parthi quoque & Armeniam vindicanti facilè cesserunt, & signa militaria quæ M. Crasso, & M. Antonio ademerant, reposcenti reddiderunt.*

pax fuit, aut pactio. Aususq; tandem Cæsar Augustus [123] septingentesimo ab Urbe condita anno, [124] Janum Geminum claudere, [125] bis ante se clausum [126] sub Numa rege, & [127] victa primum Carthagine. Hinc conversus ad pacem, pronum in omnia mala, & in luxuriam fluens sæculum, gravibus severisque legibus multis coërcuit. Ob hæc tot facta ingentia [128] Dictator perpetuus, & [129] Pater patriæ dictus. Tractatũ etiam in senatu, an quia [130] condidisset imperium, [131] Romul⁹ vocaretur: [132] sed sancti⁹ & reverenti⁹ visum est nomen Augusti: ut scilicet jam tum dum colit terras, ipso nomine & titulo [133] consecraretur.

NOTÆ.

[123] *Septingentesimo ab urbe condita anno.* | Qui potuerit Augustus Janum claudere anno septingentesimo ab urbe Condita, non video, cum tunc Julius Cæsar adhuc esset in vivis, & annos tantum novem natus ipse Cæsar Augustus? Videlicet hic annotum numerum sequutus est Florus, quem initio proposuit. Nam à Romulo usque ad Cæsarem Augustum annos totidem, non amplius interesse voluit. Locum ipsum vide. Cæterum primo ab Augusto Janus clausus fuit anno ab Ur. C. 723. post devictum Antonium. Secundo, ab Ur. Cond. 728. cum ex bello cantabrico Romam rediisset. Tertio anno ab Ur. Cond. 743. post Dalmatas à Tiberio subactos.

[124] *Janum geminum claudere.* | Quod pacis & bona fide cessantium armorum fuit indicium. De Jano alibi dictum est.

[125] *Bis ante se clausum.* | Idem Sueton. cap. 22. *Janum Quirinum semel atque iterum à condita urbe memoriam ante suam clausum in multo breviore temporis spatio, terra marique pace parta ter clusit.*

[126] *Sub Numa Rege.* | A quo is mos claudendi Jani inventus est: is eum clausum tenuit per annos 43.

[127] *Et victa primum Carthagine.* | Anno ab Ur. Cond. 519. Coss. T. Manlio Torquato, & C. Attilio Balbo. Vid. cap. 3. lib. 2. *Peracto Punico bello tunc primum post Numam clausa fuit porta Jani. Sed statim ac sine mora patuit.*

[128] *Dictator perpetuus.* | Sed hunc honorem fortiter reppulit, Tribunitia potestate contentus, ut patet ex Annalibus.

[129] *Pater Patriæ.* | Patris Patriæ cognomen universi repentino maximoq; consensu detulerunt ei, ut habet Suet. Ovid. docet ei hoc cognomen Nonis Februariis datum fuisse.

Sancte Pater Patriæ, tibi plebs, tibi curia nomen
Hoc dedit, hoc dedimus nos tibi nomen eques.

Quomodo autem illi datum fuerit, fusè narrat Sueton. cap. 58.

[130] *Condidisset imperium.* | Hoc est, ex integro restituisset, renovasset. Vid. lib. 1. cap. 3.

[131] *Romulus vocaretur.* | Idem Sueton. cap. 7. *Augusti cognomen assumpsit Munacii Planci sententia, cum quibusdam censentibus Romulum appellari oportere, quasi & ipsum conditorem urbis, prævaluisset ut Augustus potius vocaretur.*

[132] *Sed sanctius & reverentius visum nomen Augusti.* | Rationem reddit Sueton. cap. 7. *Quod loca quoque religiosa, & in quibus augurato quid consecratur, augusta dicuntur. Ab auctu, vel ab avium gestu, gustuve.* Et inde est quod subjungit noster. Ut ipso nomine, & titulo (augusti scilicet) consecraretur, quippe quæ Augusta dicuntur ea religiosa, & Diis consecrata sunt.

[133] *Consecraretur.* | Vide Notam superiorem.

EX-

EXCERPTIONES CHRONOLOGICÆ AD FLORUM.

EXCERPTIONES
CHRONOLOGICÆ
AD
FLORUM;

Ità concinnatæ, ut prior cifra librum, altera caput, tibi ostendat.

Anni ante natum Christum.		*Anni ante Urbem conditam.*	
	Italiæ cultores primi Aborigines fuere, quorum rex Saturnus: post hunc tertio loco Faunus, sub quo		
1230	Evander in Italiam venit, 1. 1.	480	Gedeon Israëlis judex moritur
1221		471	Æetas Ponticis gentibus imperat, 3. 5.
1181		431	Troia capta.
1179	Æneas in Italiam venit, 1. 1. Lavinium conditur, 1. 1.	429	Agamemnon occiditur. Jephtha, Ebzan, Elon, Abdon, Israëlem judicant.
1149	Alba condita, 1. 1.	399	
882		132	Dido Carthaginem condit, 2. 15.
793	Amulius Numitorem regno pellit, 1. 1.	43	
776	Romulus nascitur, 1. 1.	26	Usias rex Judæ. Zacharias, Sallum, Menahem reges Israëlis.
752	Amilium deturbat, 1. 1.	2	Ezechias rex nascitur.
750	Roma condita, 1. 1. cujus ita primus rex *Romulus* regnat per annos 37.	*Anni ab Urbe condita.*	Micha Propheta.

747 Raptus

Anni ante N. C.		*Anni ab V. C.*	
747	Raptus Sabinarum, I. I.	3	
746	Spolia opima prima, I. I.	4	
743	Sabini, ex hostibus, Romæ cives fiunt, I. I.	7	Pekah rex Israëlis, incurrit in Judæam.
			Hierosolyma obsidetur.
721	Romulus Veientes vincit, I. I.	29	Salmanassar expugnat Samariam.
713	Romulus moritur, I. I.	37	
712	*Numa Pompilius*, secundus rex Romanorum, pacificè regnat per annos xliii, I. 2.	38	Nahum Propheta.
			Ezechias, Manasses, reges Judæ.
669	*Tullus Hostilius*, tertius rex Romanorum, regnat per annos xxxii, I. 3.	81	
664	Pugna Tergeminorum, I. 3.	86	
662	Alba diruta, I. 3.	88	
		106	Tarentus conditur, I. 18.
644			Ammon rex Judæ.
637	*Ancus Marcius*, quartus rex Romanorum, regnat per annos xxiv.	113	
624	Ostia condita.	126	
			Josias rex Judæ.
613	*Tarquinius Priscus*, quintus rex Romanorum, regnat per annos xxxviii.	137	Josias moritur, succedunt filii.
			Nabucadnezar Hierosolymam venit.
599	Tusci vincuntur, I. 5.	151	Daniel interpretatur Nabucadnazaris somnium.
			Jeremias vaticinatur.
588		162	Galli in Italiam veniunt, I. 13.
575	*Servius Tullius*, sextus rex Romanorum, regnat per annos xliv, I. 6.	175	Ezechiel vaticinatur.
563	Census instituitur, I. 6.	187	
			Jechonias olim rex Judæ carcere liberatur.
531	*Tarquinius Superbus*, rex Romanorum ultimus, regnat per annos xxv, I. 7.	219	Cyrus Judæos restituit.
			Templum reficitur.
524	Suessa Pometia capitur, I. 7.	226	
519		231	Septem Persæ regnum Magis eripiunt, 3. 5.
515	Gabii urbs capitur, I. 7.		
		235	Darius rex Persarum.
514	Capitolium conditum, I. 7.		Haggæus & Zacharias vaticinantur.

Im-

Anni ante N. C.		Anni ab V. C.	
506	Imperium regibus abrogatur, quum durasset annos ccxliv.	236	Babylon opera Zopyri capitur.
		244	
	Consulatus origo, 1. 9.		Bellum Ionicum geritur.
	Brutus filios securi percutit, 1. 9		
	Porsena Romam obsidet, 1. 10.		
	Horatius, Mucius, Clœlia, clarent, 1. 10.		
	Brutus & Aruns Tarquinius mutuis vulneribus cadunt, 1. 10.		Pythagoras moritur.
493	Posthumius dictator Latinos vincit, 1. 11.	257	
491	Plebs secedit in sacrum montem, 1. 23.	259	
490	Corioli capiuntur. unde Coriolanus, 1. 11.	260	
489		261	Darius exercitum mittit contra Athenienses, 2. 8.
488	Coriolanus exulat, 1. 22.	262	
482	Spurius Cassius interficitur ob affectatum regnum, 1. 26.	268	
481		269	Xerxes montem Athon perfodit, 2. 8.
476	Fabii privatum bellum cum Veientibus gerunt, 1. 12.	274	
470	Volerone duce fracti Cos. fasces, 1. 22.	280	
468	Appii exercitus non vult vincere, 1. 22.	282	Artaxerxes rex Persarum. Esras Hierosolymam venit.
448	Decemviri creantur, 1. 24.	302	
446	Decemviratus tollitur, 1. 24.	304	Nehemias Hierosolymam venit. Herodotus historiam scribit.
425	Spolia opima secunda, 1. 12.	325	Thucydides historiam scribit.
410	P. Posthumius Albus trib. mil. consulari potestate, lapidatur à militibus, 1. 22.	340	Bellum Siculum cum Atheniensibus. Dionysius major, Siciliæ tyrannus.
401	Veii obsessi, 1. 12. Stipendia incipiunt, *ibidem*.	349	
399	Hiematur sub pellibus, *ibid.*	351	Artaxerxes Mnemon, rex Persarum.
392	Falisci Camillo se dedunt, 1. 12 Fidenæ conflagrant, *ibidem*.	358	
391	Veii capti, 1. 12.	359	Plato philosophatur.

368 Camillus

Anni ante N. C.		*Anni ab* V. C.	
386	Camillus exulat, 1. 22.	364	
385	Roma *Capta*, 1. 13.	365	Pax tota Græcia.
384	Camillus finitimos vincit, 1. 13.	366	Xenophon historiam scribit.
379	M. Manlius de saxo Tarpeio dejicitur, 1. 26.	371	Aristoteles nascitur.
		388	
362	C. Licinius Stolo, senatui consortium consulatus extorquet 1. 26.	395	Philippus M. rex Macedoniæ.
355	Galli vincuntur ad Anienem, 1. 13. inde Torquatus.	407	Templum Dianæ Ephesi conflagrat, dum Alexander nascitur.
343	Galli vincuntur in agro Pomtino, *ibidem*. inde Corvini.		Dionysius Corinthi.
337	Campani concedunt in ditionem Romanorum, 1. 16. Unde natum bellum Samniticum, quod duravit annis circiter 50.	413	
334	Manlius filium contra imperium pugnantem occidit, 1. 14.	416	Alexander M. rex Macedoniæ.
332	Rostra nomen accipiunt ex spoliis Antiatibus, 1. 11.	418	Darius Persarũ rex interficitur Hierosolyma capitur à Ptolemæo. Agathocles Siciliæ tyrannus.
317	Clades Caudina, 1. 16.	433	Theophrastus Philosophatur.
316	Papirius Samnitibus jugum reponit, 1. 16.	434	
307		443	Lysimachia condita, 2. 8.
305	Saltus Ciminius penetratus, 1. 17.	445	Demetrius Poliorcetes, rex Asiæ.
303	Decius mus se devovet, 1. 17.	457	Demetrius Poliorcetes, rex Macedoniæ.
288	Curius Sabinos vincit, 1. 15. Hoc anno bello Samnitico finis impositus, cum durasset annis 50, 1. 16.	462	Pyrrhus, rex Macedoniæ.
284	Plebs secedit in Janiculum, 1. 25.	466	Ptolemæus Philadelphus, rex Ægypti.
281	Dolabella Gallos vincit, 1. 13.	469	Regnum Tuscorum finitum.

Anni ante N. C.		Anni ab V. C.	
279	Bellum Tarentinum, 1. 18.	471	
278	Pyrrhus Tarentinis auxilio venit, 1. 18.	472	Ptolemæus Ceraunus, rex Macedoniæ.
	Pugnat cum Romanis ad Heracleam, 1. 18.		
276	Iterum ad Asculum, 1. 18.	474	Galli in Asiam veniunt, unde Gallogræcia, 2. 11.
273	Postremo in Arusinis campis, 1. 18.	477	Aratus Phænomena scribit.
	Fabricius censor Rufinum notat, 1. 18.		Sacra Biblia translata per lxx interpretes.
266	Picentes vincuntur, 1. 19.	484	
264	Sallentini vincuntur, 1. 20.	486	
263	Volsiniensium servi puniuntur, 1. 21.	487	
	Hoc modo Italia facta Romanorum, 2. 1.		
262	Romani in Siciliam navigant, 2. 2.	488	
	Unde natum bellum Punicum primum, quod duravit annis circiter xxiv.		Antigonus, rex Macedoniæ, Gallos vincit. Nicomedia conditur. Zeno Stoïcus moritur.
258	C. Duillius Nepos Cos. Pœnos navali prælio superat, 2. 2.	492	Antiochus Theos, rex Syriæ.
	Cn. Cornelius Scipio Asina Cos. capitur à Pœnis, 2. 2.		
257	L. Cornelius Scipio Cos. in Sardinia & Corsica Pœnos vincit, 2. 2	493	Ptolemæus Philadelphus cum Antiocho bellum gerit.
256	A. Atilius Calatinus Cos. in Sicilia Pœnos vincit, 2. 2.	494	
254	M. Atilius Regulus Cos. bellum in Africam transfert, 2. 2.	496	
253	Xantippus Regulum vincit, 2. 2	497	Antigonus Athenas capit.
248	L. Cæcilius Metellus procos. Pœnos cædit, 2. 2.	502	Aratus Sicyonius, dux Achæorum.
	Regulus pacem cum Pœnis dissuadet, 2. 2.		
247	P. Claudius Pulcer Cos. classem amittit, 2. 2.	503	Ptolemæus Evergetes, rex Ægypti.
243	M. Fabius Buteo Cos. Pœnos cædit, 2. 2.	507	
239	C. Lutatius Catulus Cos. primo bello Punico finem imponit	511	Attalus Pergamenum regnum constituit.
	2. 2. Duravit autem annis xxiv.		Arsaces Parthorum regnum constituit.
235	Q. Fulvius Flaccus Cos. Ligures vincit, 2. 3.	515	

Anni ante N. C.		Anni ab U.C.	
235		515	Annibal patri jurat ad aram se hostem pop. Rom. futurum, 2.6.
233	Janus clausus, 2. 3.	517	
232	Ligures Romanis bellum faciunt, 2. 3.	518	
228	Teutana legationem Rom. violat, 2. 5.	522	
227	Illyrii vincuntur, 2. 5.	523	Demetrius, rex Macedoniæ, Philippi pater, moritur.
226		524	Carthago Hispana conditur de qua, 2. 6.
225	Saguntus fœdere Romanorum & Pœnorum in libertatem excipitur, 2. 6.	525	
223	L. Æmilius Pappus Cos. Gallos vincit, 2. 4.	527	Seleucus & Antiochus fratres, Syriæ reges, moriuntur.
	C. Flaminius Nepos Cos. Gallos vincit, 2. 4.	529	Antigonus Tutor, Macedoniæ rex, Spartam occupat.
220	M. Claudius Marcellus Cos. de Viridomaro Gallo opima refert 2. 4.	530	Philippus, rex Macedoniæ penultimus.
217	Saguntus deleta, 2. 6. Romani legatione Carthaginem missa, dedi postulant Annibalem, 2. 6.	533	Philippus cum Ætolis bellum gerit. Antiochus cum Ptolemæo Philippus Peloponnesum occupat.
216	Annibal Alpes transit, 2. 6. unde bellum Punicum secundum, quod duravit annis circiter xvi.	534	Attalus cum Gallis contra Achæum pugnat. Carthaginiensium classis ad recuperandam Scíciliam missa, vincitur.
	Cn. Scipio in Hispaniam mittitur, 2. 6. 2. 17. P. Cornelius Scipio, post Africanus, prætexatus adhuc, patrem servat, 2. 6.		Hiero, rex Syracusanus, Romanos juvat.
215	Annibal Sempronium vincit, 2. 6. Et C. Flaminium Nepotem Cos. 11, 2. 6.	535	Cn. Scipio in Hispania classem Carthaginiensium capit, & Mandonium Hispaniæ regulum vincit.
	P. Scipio procos. in Hispaniam venit, 2. 6 : 2. 17. Q. Fabius Maximus dictator Annibalem cunctando macerat, 2. 6.		Antiochus vincitur à Ptolemæo. Philippus urbes aliquot Pæonum occupat, & cum Illyriis bellum gerit.
214	Clades Cannensis, 2. 6.	536	Antiochus Achæum bello persequitur.
	Annibal Capuam occupat, 2. 6.		Asdrubal in Hispania Carpesios vincit.

Ad

Anni ante N. C.

Ad Nolam vincitur à Marcello, 2. 6.

213 Iterum.

Sardi vincuntur à T. Manlio, ut alii, sive, ut noster, à Graccho, 2. 6.

Philippus legatos de societate mittit ad Annibalem, 2. 7.

Scipiones Asdrubalem vincunt, 2. 17.

212 Tib. Sempronius Gracchus procos. Pœnos in Lucania cædit, 2.6

Marcellus Annibalem ad Nolam tertio vincit, 2. 6.

Marcellus in Siciliam mittitur. 2. 6.

210 Syracusæ captæ, 2. 6.

Scipiones cæsi, 2. 6.

209 Annibal cum exercitu Romam contendit, 2. 6.

Capua recipitur, *Ibidem.*

P. Cornelius Scipio, mox Africanus, cum proconsulari imperio in Hispaniam mittitur, 2.6

208 Ærario deficiente privati opes suas reip. conferunt, 2. 6.

207 Fabius Tarentum recipit, 2.6.

206 Attalus cum Romanis contra Philippum bellum gerit, 2. 2.

205 Asdrubal occiditur, 2. 6.

202 Scipio in Africam trajicit, 2.6.

200 Annibal Italia decedit, 2. 6.

Vincitur à Scipione, 2. 6. & ita finitur bellum Punicum se-

Anni ab U. C.

Prusias, rex Bithyniæ, Gallos cædit.

537 Antiochus Achæum Sardibus obsidet.

Hiero, rex Siciliæ, moritur.

Hieronymus, rex Siciliæ, cum Carthaginiensibus fœdus init.

538 Hieronymus, rex Siciliæ, interficitur. Saguntus restituitur.

Philippus Aratum veneno tollit.

Achæus occiditur ab Antiocho.

540 Annibal Tarentum occupat Centenium & Fulvium vincit.

541 Antiochus Ptolemæi perfectos ex Syria pellit.

Valerius Lævinus contra Philippum res gerit, 2. 7.

542 Lævinus Cos. Siciliam provinciam facit.

Scipio Carthaginem novam una die expugnat, 2. 6: 2. 17.

543 Philippus cum Romanis varia fortuna bellum gerit.

544 Marcellus Cos. insidiis Annibalis interficitur.

Philopœmen Machanidam Lacedæmoniorum tyrannum occidit.

545 Scipio Hannonem Pœnorum ducem capit.

548 Ptolemæus Epiphanes rex Ægypti.

Scipio Syphacis castra incendit.

550 Vermina Syphacis filius vincitur.

Carthaginienses pacem petunt,

Anni ante N. C.		*Anni ab U. C.*	
	cundum, postquam duraverat annis circiter xvi.		& impetrant à Scipione.
199	Scipio vocatur Africanus, 2. 6.	551	Philippus navali prælio vincitur ab Attalo & Rhodiis, 2. 7.
	Athenienses à Romanis auxilium petunt adversus Philippum, 2. 7.		
198	Philippus in sepulcra & templa Atheniensium sævit, *ibid.*	552	Plautus poëta moritur.
196	T. Quinctius Flaminius Cos. Aoum penetrat, 2. 7.	554	Cato prætor sortitus provinciam Sardiniam, ab Ennio ibidem Græcis literis instituitur.
195	Philippus vincitur ad Cynocephalas, 2. 7.	555	Attalus rex Pergamenus moritur. Succedit Eumenes.
194	Quinctius Bœotos compescit. 2. 7.	556	Antiochus Lysimachiam instaurat.
193	M. Porcius Cato Celtiberos vincit, 2. 17.	557	Annibal ad Antiochum venit, 2. 8.
	Quinctius Nabin vincit, 2. 7.		Græcorum libertas in Nemeis proclamatur, 2. 7.
190	Antiochus in Græciam trajicit, 2. 8.	560	Philopœmen cum Nabide bellum gerit.
189	Man. Acilius Glabrio Cos. Antiochum pellit, 2. 9.	561	P. Cornelius Scipio Nasica Cos. Boios vincit.
188	Æmilius Regillus præter classem Antiochi vincit, 2. 8.	562	Antiochus vincitur à Scipione, 2. 8
187	M. Fulvius Nobilior Cos. Ambraciam obsidet, 1. 9.	563	Cn. Manlius Vulso Cos. Gallogræcos vincit, 2. 11.
			Bononia colonia deducta.
185	Cn. Manlio negatur triumphus, 2. 11.	565	Africanus accusatur Romæ. Antiochus occiditur. Succedit Seleucus.
179	Perseus cum Philippo patre in Hæmum montem ascendit, 2. 12	571	Fulvius Flaccus prætor Celtiberos vincit.
178	A. Posthumius Albinus Cos. Ligures exarmat, 2. 3.	572	Ptolemæus Epiphanes moritur. Succedit Ptolemæus Philometor.
177	Tib. Sempronius Gracchus Celtiberos vincit, 2. 17.	573	Philippus, rex Macedoniæ, moritur. Succedit Perses.
176	M. Manlius Vulso Cos. castris exuitur ab Histris, 2. 10.	574	Vestæ ignis extinctus.
175	C. Claudius Pulcer Cos. rem gerit contra Histros, 2. 10.	575	Gracchus Sardos vincit. Seleucus moritur. Succedit Antiochus Epiphanes.
168	Africani filius Africanum minorem adoptat, 2. 15.	582	Salondicus, belli Hispanici concitor, opprimitur, 2. 17.

Anni ante N. C.		Anni ab V. C.	
			Antiochus Ægypto inhiat.
167	Q. Marcius Philippus Cos. II, Macedoniam irrumpit, 2. 12,	583	Ennius poëta moritur. Antiochus Alexandriam obsidet.
166	Anicius prætor Gentium vincit, 2. 13. L. Æmilius Paullus Cos. II. Persen vincit, 2. 12.	584	Popilius legatus ad Antiochum. Antiochus Hierosolymam occupat. Polybius in Italiam venit.
164	L. Æmilius Persen in triumpho ducit, 2. 12.	586	Judas Maccabæus legem defendit. Antiochus moritur. Succedit Antiochus, ejus filius, tutore Lysia.
157	M. Fulvius Nobilior Procos. Ligures domat, 2. 3.	593	Terentius poëta moritur. Judas Maccabæus interficitur. Succedit Jonathas.
154	C. Marcius Figulus Cos. II, Dalmatas vincit, 4. 12.	596	Jonathas & Simeon Amaræos per insidias cædunt. Jonathas pacem facit cum Bacchide.
150	Carthaginienses exercitum contra fœdus comparant, 2. 15.	600	Demetrius occiditur. Succedit victor Alexander. Andriscus Pseudophilippus captus Romam deducitur.
149	L. Licinius Lucullus Cos. in Hispania res gerit, 2. 17.	601	P. Cornelius Scipio Emilianus singulari certamine hostem superat, 2. 27.
147	Bellum Punicum tertium incipit, 2. 15. Carthago obsidetur, 2. 15.	603	Andriscus, custodiam elapsus occupat Macedoniam. Cato Censorius moritur.
146	Q. Cæcilius Metellus Andriscum vincit, 2. 14.	604	Prusias, Bithyniæ rex, à filio Nicomede interficitur. Masinissa moritur.
145	Scipio contra ll. Cos. factus, obsidionum Carthaginis urget, 2. 15.	605	Critolaus legatos Romanorum violat, 2. 16.
144	Metellus Achæos vincit, 2. 16.	605	Metellus appellatur Macedonicus, 2. 7.
	Triumphat de Andrisco, 2. 14.		Viriatus in Lusitania duces Romanos cædit, 2. 17.
	Carthago diruitur, 2. 15.		Alexander, Syriæ rex, interficitur. Succedit ei Demetrius.
	Corinthus diruitur, 2. 16.		Ptolemæus Philometor moritur ex vulnere. Succedit Ptolemæus Physcon.

Anni ante N. C.		*Anni ab* V. C.	
143	Q. Fabius Maximus Æmilianus Cos. contra Viriatum mittitur, 2. 17.	607	Jonathas Demetrio auxilium mittit contra Antiochenos. Tryphon Demetrium pellit. Jonathas occiditur. Succedit Simon. Simon cum Demetrio fœdus init.
141	Q. Cæcilius Metellus Macedonicus res in Hispania gerit, 2. 17	609	Simon arcem Sionis capit.
139	Q. Pompeius Rufus Cos. turpe fœdus cum Numantinis init, 2. 18.	611	Tryphon, Antiocho pupillo necato, Syriæ regnum invadit.
138	Viriatus à suis interficitur, 2. 17	612	Antiochus Sedetes ejecto Tryphone Syriam occupat.
136	Dec. Junius Brutus Cos. in Hispania res gerit, 2. 17.	614	Tryphon interficitur.
135	C. Hostilius Mancinus Cos. turpe fœdus cum Numantinis init, 2. 18.	615	Joannes Hyrcanus, Simonis filius, Cendebeum vincit. Brutus Gallæcos vincit, 2. 17.
133	Eunus servile bellum concitat, 3. 19. Hypsæus prætor à servis vincitur, 3. 19.	617	Simon, Ethnarches Judeorum, occiditur. Antiochus Hierosolymam obsidet.
132	P. Cornelius Scipio Africanus, Cos. II. contra Numantinos mittitur, 2. 18.	618	C. Fulvius Flaccus Cos. contra servos in Siciliam mittitur.
131	Tib. Sempronius Gracchus ll. seditiosas promulgat, 3. 14.	619	L. Calpurnius Piso Frugi servos vincit.
130	Numantia diruitur, 2. 18. M. Perperna prætor ovans de servis Urbem ingreditur, 3. 19.	620	P. Cornelius Scipio Africanus triumphat de Numantinis, 2. 18.
129	Aristonicus Asiam occupat, 2. 20. P. Licinius Crassus Mucianus Cos. ab Aristonico capitur, 2. 20. M. Perperna Cos. Aristonicum vincit capitque, 2. 20.	621	Census actus Romæ, censa civium Romanorum 313823, præter pupillos & viduas. Antiochus Sedetes occiditur.
127	Man. Aquilius Cos. reliquias Asiatici belli conficit, 2. 20.	623	Ptolemæus sorori filium, quem ex ea sustulerat, membratim concisum mittit. Alexander Zebina Syriæ regnum invadit.
123	Massilienses queruntur de Salyis, 2. 3. M. Fulvius Flaccus Cos. contra Salyos proficiscitur, 2. 3.	627	Antiochus Gryphus regnum Syriæ vindicat. Alexander Zebina interficitur.

121 C.

Anni ante N. C.		*Anni ab U. C.*	
			Polybius moritur.
121	C. Gracchus seditiosas leges fert, 3. 15.	629	Aquæ Sextiæ, quarum mentio, 3. 3. conditæ.
	Q. Cæcilius Metellus Cos. adversus Baleares mittitur, 3. 8.		Carthago colonia deducta.
119	Cn. Domitius Ahenobarbus Procos. Allobroges vincit, 3. 2.	631	C. Gracchus interficitur, 3. 15.
118	Q. Fabius Maximus Æmilianus Procos. Bituitum vincit, 3. 2	632	
			Antiochus Cyzicenus fratri de regno controversiam movet.
			Ptolemæus Physcon moritur.
113	Jugurtha fratibus insidias struit, 3. 1.	637	M. Æmilius Scaurus Cos. Ligures vincit.
112	C. Porcius Cato Cos. vincitur à Scordiscis, 3. 4.	638	Antiochus Cyzicenus à fratre Grypo vincitur.
111	Didius Thraces vincit, 3. 4.	639	Cimbri vagantur, 3. 3.
110	Jugurtha fratrem Adherbalem necat, 3. 1.	640	Antiochus Cyzicenus exercitu reparato Grypum vincit.
	M. Livius Drusus Cos. Scordiscos vincit, 3. 4.		
109	L. Calpurnius Bestia Cos. contra Jugurthum mittitur, 3. 1.	641	Magna pars Urbis conflagrat, una cum æde Magnæ Matris.
108	Jugurtha Romam venit, 3. 1.	642	M. Minutius Cos. in Thracia res gerit, 3. 4.
	A. Posthumii Albini exercitus corrumpitur à Jugurtha, 3. 1.		Samaria excinditur à Joanne Hyrcano.
107	Q. Cæcilius Metellus Cos. contra Jugurtham proficiscitur, 3. 1.	643	M. Junius Silanus Cos. vincitur à Cimbris, 3. 3.
106	Metellus Thalam capit, 3. 1.	644	
105	C. Marius Cos. Capsam capit, 3. 1.	645	Metellus triumphat ex Numidia & appellatur Numidicus.
	Jugurtham & Bocchum reges vincit, 3. 1.		L. Cassius Longinus Cos. vincitur & occiditur à Cimbris.
			Pompeius Magnus nascitur.
103	Bocchus Jugurtham Syllæ tradit, 3. 1.	647	Cn. Mallius Cos. & Q. Servilius Cæpio Procos. vincuntur à Cimbris, 3. 3.
	Marius Jugurtham in triumpho ducit, 1. 17.		Joannes Hyrcanus pontifex moritur. Succedit Aristobulus, qui pontificatum in regnum commutat.
102	C. Marius, Cos. II. adversus Cimbros movet, 3. 3.	648	Aristobulus Judæorum rex moritur. Succedit Alexander.
101	Lucius Licinius Lucullus castris exuitur à servis, 3. 19.	649	C. Lucilius, Satyrarum scriptor, moritur.

Anni ante N. C.		Anni ab U. C.	
100	C. Marius, Cos. 4. Teutonos cædit, 3. 3.	650	Archias poëta Romam venit.
99	Man. Aquilius Cos. cum servis debellat, 3, 19.		
	C Marius, Cos. 5, Cimbros cædit, 3. 3.		
98	C. Marius, Cos. 6, Saturninum fovet, 3. 16.	652	Saturninus occiditur, 3. 16.
			C. Julius Cæsar nascitur.
	Metellus Numidicus exulat, 3. 16.		Ptolemæus Lathurus à matre regno pellitur.
			Alexandrum Judæum vincit.
92	P. Rutilius damnatur repetundarum, 3. 17.	658	Antiochus, Cyziceni filius, Seleucum regno Syriæ exuit.
			Anthiocus, Seleuci frater, occiditur.
90	M. Livius Drusus ll. fert, 3 17.	660	Alexander, rex Judæorum, V I M eorundem occidit.
89	Interficitur, 3. 17.	661	Alexander, rex Judæorum, L M eorundem occidit.
88	Bellum Sociale exoritur, 3. 18.	662	Alexander, rex Ægypti, matrem occidit.
	P. Rutilius Lupus Cos. vincitur ab Italis, 3. 18.		Alexander, rex Judæorum, Pharisæorum seditionibus premitur.
87	L. Sylla vincit Samnites, 3. 18.	663	Demetrius Eucærus capitur à Parthis.
86	Bellum civile Marianum oritur, 3. 21.	664	Cives Romani in Asia jussu Mithridatis occiduntur, 3. 5.
85	L. Cornelius Cinna Cos. Urbe pellitur, 3. 21.	665	C. Marius, Cos. 7, moritur, 3. 21.
	Marius & socii Urbem occupant, 3. 21.		Cicero Moloni Rhodio rhetori dat operam.
84	Sylla Mithridaticos vincit, 3. 5.	666	Athenæ captæ, 3. 5.
			C. Sallustius Crispus, Historiæ Romanæ princeps, nascitur.
81	Sylla redit in Italiam contra Marianos, 3. 5: 3. 21.	669	Templum Delphicum incenditur à Thracibus.
			Capitolium conflagrat.
80	C. Marius, Marii filius. Cos. opprimitur, 3. 21.	670	L. Licinius Murena bellum Mithridaticum renovat.
	Pontius Telesinus opprimitur, *Ibidem*.		Sylla Tribunorum potestatem minuit.
			Ptolemæus Lathurus moritur. Succedit Ptolemæus Auletes.
77	Ap. Claudius Pulcer Cos. in	673	Cicero Athenas navigat; An-

Thracia

Anni ante N. C.		Anni ab U. C.	
	Thracia res gerit, 3. 4.		tiocho philosopho operam daturus.
	P. Servilius Vatia Cos. Isauros vincit, 3. 6.		Sylla sponte dictaturam deponit.
76	M. Æmilius Lepidus Cos. civile bellum movet, 3. 23.	674	Alexander, rex Judæorum, moritur. Succedit uxor Alexandra.
75	Cn. Pompeius contra Sertorium mittitur, 3. 22.	675	Cicero è Græcia Romam redit.
74	C. Scribonius Curio Cos. in Thracia res gerit, 3. 4.	676	Capitolium restituitur.
			Cicero Quæsturam petit.
			Nicomedes Bithyniæ rex, moritur, herede relicto pop. Rom.
72	M. Antonius vincitur à Cretensibus, 3. 7.	678	Sertorius cum Mithridate fœdus init, 3. 22.
71	C Licinius Lucullus Mithridatem vincit ad Cyzicum, 3. 5.	679	Ariovistus, Germanorum rex, in Galliam transit.
	Spartacus cum gladiatoribus bellum pop. Rom. facit, 3. 20.		Pompeius prospere res gerit contra Sertorium, 3. 22.
70	C. Cornelius Lentulus Clodianus Cos. vincitur à Spartaco, 3. 20	680	Lucullus Mithridatem in Pontum fugat.
69	Sertorius interficitur à suis, 3. 22	681	Mithridates in Armeniã fugit.
	C. Cassius Varus Procos. vincitur à Spartaco, 3. 20.		Virgilius nascitur.
			Alexandra Judæorum regina moritur. Filius ejus minor Aristobulus fratre dejecto succedit.
66	Q. Cæcilius Metellus in Cretam mittitur, 3. 7.	684	Lucullus Nisibin capit.
			Triarius Mithridatem vincit.
65	Pompeio bellum Piraticum decernitur, 3. 6.	685	Mithridates Triarium ingenti clade afficit.
			Cicero præturam petit.
64	Pompeius contra Mithridatem proficiscitur, 3. 5.	686	Pompeius Mithridatem nocturno prælio vincit, 3. 5.
	M. Terentius Varro triumphat de Thracibus, 3. 4.		Lucullus ob magnificentiam & luxuriam Xerxes togatus appellatur.
63	Pompeius in Iberos, Albanos, &c. movet, 3. 5.	687	Hyrcanus Aristobulum fratrem obsidet Hierosolymis.
62	Proficiscitur in Syriam, 3. 5.	688	Cicero consulatum petit.
61	Pompeius Hierosolymitanum templum intrat, 3. 5.	689	Mithridates moritur, 3. 5.
			Augustus Cæsar nascitur.
	Catilinæ conjuratio discutitur, 4. 1.		Julius Cæsar fit Pontifex Maximus.
			Lucullus triumphat.

Anni ante N. C.		*Anni ab V. C.*	
60	Metellus Creticus appellatur, 3. 7.	690	P. Clodius uxorem Cæsar; violat. Helvetii de invadenda Gallia deliberant, 3. 10.
57	Julia, Cæsaris filia, Pompeio nubit, 4. 2.	693	Messala Corvinus orator nascitur. Titus Livius nascitur.
56	Cæsar Helvetios & Ariovistum vincit, 3. 10.	694	Cicero exulat. Clodius Pompeium insidiis petit.
55	Item Belgas, 3. 10.	695	Cicero redit.
54	Et Venetos, 3. 10.	696	Orationem habet pro Sextio, &c.
53	Rhenum transit, 3. 10. In Britanniam trajicit, 3. 10.	697	Gabinius Ptolemæum regno pulsum restituit. Alexander, Aristobuli filius, Judæam subigere tentat frustra.
52	M. Crassus in Parthos movet, 3. 11. Cæsar iterum in Britanniam trajicit, 3. 10.	698	Gabinius Nabathæos vincit. Romam reversus accusatur primum à Cicerone, mox defenditur: damnatur tamen.
51	M. Crassus interficitur, 3. 11. Julia Pompeii conjux moritur, 4. 2. Cæsar ponte fracto Rhenum penetrat, 3. 10.	699	Cassius superstites cladis Crassianæ in Syria colligit, 3. 11. Labienus, Cæsaris legatus, Treviros vincit. Cicero creatur Augur. Clodius occiditur à Milone.
50	Cæsar media hieme in Galliam redit, 3. 10. Cæsari conceditur absenti potere consulatum, 4. 2.	700	Lucretius poëta per furorem manus sibi infert. Cicero libros scribit de finibus.
49	Cæsar consulatum more majorum petere jubetur, *ibidem*.	701	Cicero in provinciam Ciliciam proficiscitur. Censa civium capita 320000.
47	Cæsar Brundisii Pompeium obsidet, 4. 2.	703	Scribonius Curio Siciliam occupat pro Cæsare, 4. 2. Occiditur in Africa, 4. 2.
46	Cæsar Pompeium vincit.	704	M. Cælius & Milo occiduntur
45	Et Ægyptios, 4. 2.	705	Cicero Cæsari obviam progreditur.
44	Item Jubam regem & Scipionem, 4. 2. Cæsar triumphat, 4. 2. Creatur dictator perpetuus, 4. 2.	706	Cicero orationes habet ad Cæsarem pro M. Marcello, & Q. Ligario. Herodes Galileæ præficitur ab

Anni ante N. C.		*Anni ab* V. C.	
	4. 2.		Antipatro patre.
43	Cæſar ad Mundam Pompeii liberos vincit, 4. 2.	707	C. Caninius in paucas horas Coſ. fit.
42	Interficitur, 4. 2. Amneſtia decernitur, 4. 7.	708	Octavius Romam venit. Sex. Pompeius bona paterna repetit, 4. 3.
41	Brutus & Caſſius in provincias ſuas abeunt, 4. 7. Cæſar Octavianus Antonium ab obſidione Mutinæ repellit, 4. 4.	709	C. Trebonius, unus ex percuſſoribus Cæſaris, à Dolabella interficitur. Caſſius Judæam ſpoliat. Ovidius naſcitur.
	Triumviratus Cæſaris, Antonii, & Lepidi, 4. 6. Cicero occiditur, 4. 6.		Antipater, Herodis pater, interficitur.
40	Caſſius & Brutus pereunt, 4. 7.	710	Sextus Pompeius Siciliam occupat, 4. 8.
39	L. Antonius Coſ. obſidetur ab Auguſto Peruſiæ, 4. 5.	711	Pacorus Hieroſolymam occupat. Antigonus patruo Hyrcano auriculas præcidit, ne receptum haberet ad pontificatum.
36	Ventidius Pacorum occidit, 4. 9. Bellum cum Sex. Pompeio exoritur, 4. 8.	714	Aſinius Pollio Dalmatas vincit, 4. 11. Auguſtus Liviam ducit. Herodes Hieroſolymam capit. M. Vipſanius Agrippa Gallos vincit.
34	Pompeius Sicilia pellitur, 4. 8. Antonius rem male gerit in Parthis, 4. 10.	716	Lepidus triumvir ab Auguſto omni potentia exuitur. Hyrcanus, qui hactenus apud Parthos commoratus erat, ad Herodem venit.
33	Sex. Pompeius occiditur, 4. 8.	717	Pannonii vincuntur, 4. 12.
32	Octavius vulneratur in Illyriis, 4. 12.	718	Antonius Artavaſdem, Armeniæ regem, dolo irretitum capit. Salluſtius moritur.
30	Bellum civile inter Cæſarem & Antonium, 4. 11.	720	Herodes cum Arabibus bellum gerit. Atticus, amicus Ciceronis, moritur.
29	Pugna Actiaca, 4. 11.	721	Agrippa Bogudem, Mauritaniæ regem, occidit.
28	Antonius & Cleopatra ſe perimunt, 3. 11.	722	Catulus poëta moritur. Ægyptus, provincia facta, per Equites Rom. adminiſtratur.

Anni ante N. C.		*Anni ab V. C.*	
27	M. Crassus Mysos vincit, 3. 12.	723	Augustus triumphat. Senatum purgat.
25	Octavius appellatur Augustus, 3. 12.	725	Herodes Mariamnem, conjugem suam, occidit.
24	Augustus Cantabros bello petit, 4. 12. His post quinquennium perdomitis, tota denique pacatur Hispania, cum in ea dimicatum esset Romanis per annos 200. circiter, 2. 17.	726	Cornelius Gallus poeta, præses Ægypti, mortem sibi consciscit. Herodes Alexandram socrum interficit.
23	C. Antistius Cantabros vincit, 4. 12. Templum Jani clauditur, 4. 12.	727	Terentius Varro Salassos vincit. M. Vinicius Germanos superat.
20	Cantabri semetipsos perimunt, 4. 12.	730	Pantheon ab Agrippa ædificatur. Virgilius moritur.
17	Indorum legatio ad Augustum venit, 4. 12. Parthi signa reddunt, 4. 12.	733	Herodes templum instaurat. Augustus Caium & Lucium nepotes adoptat. Horatius carmen seculare scribit.
13	Drusus Rhætos vincit, 4. 12.	737	Cyzicenis libertas redditur. Drusus Frisios subigit.
9	L. Piso Thracas vincit, 4. 12.	741	Drusus, Rheno & Lupia transmissis, ad Visurgim usque procedit.
8	Drusus Cattos & Sicambros superat, 4. 12.	742	Claudius imperator nascitur. Tiberius Juliam, Augusti filiam, uxorem ducit.
7	Drusus mortuus Germanici cognomine honestatur, 4. 12.	743	Tiberius Dalmatas & Pannonias subigit. Herodes filios suos interficit.
Anni post N. C.		750	*Jesus Christus* nascitur. Herodes moritur.
2	C. Julius Cæsar Cos. vulneratur in Armenia, 4. 12.	752	Tiberius ex secessu Rhodiensi Romam redit.
3	Lucius Cæsar moritur, 4. 12. C. Cornelius Lentulus Cossus Gætulos vincit, 3. 12.	753	Asconius Pædianus floret. Athenodorus philosophus Stoicus floret. Tiberius in Germania res gerit.
10	Quinctilius Varus occiditur à Germanis, 4. 12.	760	Pannonii rebellant ducibus Batonibus.

Atque

Atque hæc Chronologica ex accuratiſſimis temporum & annalium ſcriptoribus adjecimus, ut eſſent unde quæ prius, quæve poſterius eorum quæ ab hoc auctore memorantur, geſta ſint, citra laborem cognoſceres. Addidimus autem ex alienis quoque hiſtoriis, ſacris præcipuè, notiſſima quæque, ut ad aliquod inſtar ſynchroniſmi memoria certius confirmaretur. Ea quidem quæ eodem tempore evenerunt, ſtatim è numerorum ſuorum regione, alia inter id ſpatium, quo geſta ſunt, annorum numero non accuratè ſignato. Tempora autem ipſa, ad annos ante natum Salvatorem, item ab Urbe condita retulimus: qui tamen aliquot fere menſibus diſcrepant, quin & ipſe conditæ Urbis annus controvertitur. Sed hæc non utique magnum, in hoc propoſito, quo rerum apices non exquirimus, impedimentum adferent. Sicut nec iſtud, quod æra Chriſtiana non plane reſpondet receptæ conſuetudini.

INDEX

INDEX IN FLORUM.

INDEX IN FLORUM, IN QUO

Primus numerus librum, secundus caput cujusque libri denotat.

A

Accusa-

Adortus,

INDEX.

suspicari

INDEX.

Armenia,

B

C

INDEX.

Conse-

INDEX.

INDEX.

&

F

Festinat

Fœdi

G

I

Sic

INDEX.

M

Mirabi-

N

O

Opportu-

P

INDEX.

Prænavi-

in

R

S

Salinaci-

INDEX.

Siculum

Stipen-

T

Tenere

INDEX.

V

Volico-

INDEX

INDEX

VOCABULORUM Omnium,

Quæ in *FLORO* Leguntur,

Ita ad Editionem Parisiensem conformatus, ut in aliquo Vocabulo perquirendo Lector non ad numeros in suprema pagina depictos attendat, sed ad illos qui in ejusdem orâ adscribuntur.

actæ.

antea.

aureis.

B.

civilium.

conse-

cyprias,

D.

dominan-

E.

exarma-

feræ.

G.

gladiato-

H.

I.

ignobili.

L.

M.

N.

O.

obſeſſos.

P.

Philips.

publicè-

Q.

R.

rabies.

S.

ſuperque.

T.

DE FLORO

Ex Gerardi Joannis Vossii V. CL.

Lib. I. de Hist. Lat.

EXtremis Trajani temporibus floruit *L. Annæus Florus*, qui rerum Romanarum quatuor perscripsit libros. De ætate, quod dixi, satis apparet ex Præfatione operis, cùm ait: *A Cæsare Augusto in sæculum nostrum sunt non multo minus anni ducenti: quibus inertia Cæsarum quasi consenuit atque decoxit: nisi quòd sub Trajano movet lacertos, &, præter spem omnium, senectus Imperii, quasi reddita juventute, revirescit.* Viri quidam, eosque inter Jo. Camers, malunt *movit* pro *movet*. Nec diffiteor sic esse in quibusdam MSSis. Sed rectum esse *movet*, ostendit, tum quod antecedit, *in sæculum nostrum*; tum quod sequitur, *revirescit*. Sed, inquiunt, Florus ab Augusto esse ad sua tempora annos propè 200. Ab Augusti autem principatu, usque ad Trajani Imperium, sunt anni tantum 124. sive, si putes usque ad excessum Trajani, anni erunt 143. Sed jamdudum hæc mihi meditata. Verum legendum puto apud Florum, *anni* 150. Nam quisquis MSSos Flori Codd. versavit, scit quantopere in annis variet prologus iste. Nec tamen solius Trajani ævo vixisse. Sed etiam Hadriani. Planè enim idem videtur, cujus hosce in Hadrianum versiculos, & in quem versus Hadriani Spartianus refert.

Julii Flori.

Ego nolo Cæsar esse:
Ambulare per Britannos:

Scythias pati pruinas.

Respondet Hadrian.

Ego nolo Florus esse:
Ambulare per tabernas:
Latitare per popinas:
Culices pati rotundos.

Quemque Annæum Florum Charisius vocat, & ex cujus ad Divum Hadrianum epistolâ gemino in loco citat illa verba, *Poëmatis delector.* Sane quod poëmatis delectari se ait, id non abhorret ab hujus compendii scriptore, quando stylus ejus in historia est declamatorius, ac poëtico propior, adeò ut etiam Virgilii hemistichia profundat. Et tamen ea potissima est Flori nostri laus, quòd scriptor est elegans, & disertus, &, si paucula exceperis, quæ frigidiùs dicta videntur, verè floridus. Sed latæ est culpæ reus, quòd in temporum ratione usque adeò negligens sit; ita ut non possit non sæpius alucinari, qui hunc ducem sequi velit. Valde autem falluntur, qui eum putant in historia sua epitomen nobis Livii dare voluisse. Siquidem crebrò à Livio recedit. Nec facilè dixerim, idémne, an alius sit, qui singulorum ferè Livii librorum argumenta reliquit, quæ hodiéque extant, etiam librorum, qui deperierunt. Sed, ecce, de nomine etiam scriptoris litem movent viri eruditi. Scrupulum iis injicit, quòd Lactantius lib. 7. Institut. Divin. Senecam appellet. Siquidem, inquiunt, antiquiorem hoc historico habemus neminem, qui populum Romanum diviserit per quatuor ætates. At Senecam ejus rei auctorem laudatis, quem diximus Lactantius, his verbis: *Non inscitè Seneca Romanæ urbis tempora distribuit in ætates. Primam enim dixit infantiam sub rege Romulo fuisse; à quo & genita, & quasi educata sit Roma: deinde pueritiam sub cæteris regibus; à quibus & aucta sit, & disciplinis pluribus, institutisque formata: at verò, Tarquinio regnante, cùm jam quasi adulta esse cœpisset, servitium non tulisse; &, rejecto superbæ dominationis jugo, maluisse legibus obtemperare, quàm regibus: cùmque esset adolescentia*

centia ejus fine Punici belli terminata; tum denique confirmatis viribus cœpisse juvenescere. Sublatâ etenim Carthagine, quæ tam diu æmula imperii Romani fuit, manus suas in totum orbem terrâ marique porrexit: donec regibus cunctis, & nationibus subjugatis, cùm jam bellorum materia deficeret, viribus suis malè uteretur, quibus se ipsa confecit. Hæc fuit prima ejus senectus: cùm bellis lacerata civilibus, atque intestino malo pressa, rursus ad regimen singularis imperii recidit, quasi ad alteram infantiam revoluta. Amissâ enim libertate, quam Bruto duce, & auctore, defenderat, ita consenuit, tanquam sustentare se ipsa non valeret, nisi adminiculo regentium niteretur. Hactenus Lactantius. Ea autem exscripsisse aiunt ex prologo Flori; ubi hæc legas: *Si quis ergo populum Rom. quasi hominem consideret, totamque ejus ætatem percenseat, ut cœperit, utque adoleverit, ut quasi ad quemdam juventæ florem pervenerit, ut postea velut consenuerit: quatuor gradus, processusque ejus, inveniet. Prima ætas sub regibus fuit, prope 250. per annos, quibus circum ipsam matrem suam cum finitimis luctatus est. Hæc erit ejus infantia. Sequens à Bruto, Collatinoque, consulibus, in Appium Claudium Quinctumque Fulvium, consules, 200. annos habet; quibus Italiam subegit. Hoc fuit tempus viris, armisque incitatissimum, ideo quis adolescentiam dixerit. Dehinc ad Cæsarem Augustum 250. anni: quibus totum orbem pacavit. Hic jam ipsa juventa imperii, & quasi quædam robusta maturitas. A Cæsare Augusto, in seculum nostrum, sunt non multò minus anni 200. quibus inertiâ Cæsarum quasi consenuit, atque decoxit, nisi quòd sub Trajano principe movet lacertos, & præter spem omnium, senectus imperii, quasi redditâ juventute revirescit.* Hæc Florus Utrumque autem locum integrè adscripsimus, ut omnes videant, quàm infirmo tibicine nitantur, qui ex Lactantio colligunt, scriptorem compendii illius, non Florum, sed Senecam, dici oportere. Aiunt, divisionem eam, cujus Lactantius Senecam laudat auctorem, apud Florum in prologo legi. In quo manifestus eorum est error. Nam Seneca dolescentiam extendit usque ad finem ultimi belli Punici:

 Florus

Florus duntaxat ad primum bellum punicum. Ad hæc Seneca incipit senectam à bello civili Pompeiano: Florus autem à principatu Augusti. Unde colligo, Florum quidem imitatum fuisse Senecam: at aliter tamen, quàm Senecam, divisisse. Atque eo magis arrisit Floro similitudo ea, quia non totam alteri deberet; sed esset, quod sibi vindicaret. Sanè toto ad eam opere respicit. Nempe suum cuique pulcrum, quod dici solet. Nec propterea negâro, Florum hunc fuisse ex Senecarum familia.. Seneca enim vocatur in plerisque veteribus libris. Adhæc Senecæ sunt ex Annæa gente. At Florus, uti in plerisque libris Julius, ita Annæus in vett. vocatur libris, etiam antiquâ ac principe, quam habeo, editione. Adhæc Hispanum fuisse, unde Senecæ domo erant, verisimile facit luculenta ejus terræ laudatio, quæ est lib. 2. cap. 17. & lib. 3. cap. 22. Dictio quoque hanc domum sapit. Nam ea eloquentiæ, & poësios laude, inclyta fuit. At dictio historici hujus, uti ante dictum, est diserta, & poëticæ propior. Imò opus ipsum vix aliud, quàm declamatio est. Fortasse igitur Senecæ etiam nomen fuit. Sed, ut hoc demus, non eo consequitur, haud aliter quàm Senecam, vocari oportere. Nec enim facilè adeò fides est deroganda multò maximæ parti librorum, & quidem melioris notæ, ubi Florus vocatur. Et quid prohibet, quo minùs, ut L. Annæi Senecæ philosophi frater, non tantum L. Annæus Novatus dicebatur: sed etiam Junius Gallio (quod nomen habuit, postquam à Junio Gallione erat adoptatus) ita historicum hunc credamus, adoptione nomen mutâsse: atque inde esse, quòd idem dictus sit L. Annæus Seneca, & L. Annæus Florus: vel ut in nonnullis libris legere est, Julius Florus?

Alius verò ab hoc est Julius Florus, vir itidem disertus, qui sub Tiberio vixit. De hoc ita M. Seneca Controvers. 25. *Ipse audivi Florum quemdam, auditorem Latronis, dicentem ; non apud Latronem: neque enim illi mos erat, quemcumque audire declamantem. Declamabat ipse tantùm: & aiebat, se non esse magistrum, sed exemplum. Nec ulli alii conti-*

gisse

V.

gisse scio, quàm apud Græcos, Nicetæ; apud Romanos, Latroni; ut discipuli non audiri desiderarent; sed contenti essent audire. Paulò pòst excerptum ex Flori declamatione ponit. De eodem, ut puto, simulque fratris filio, sic Fabius lib. 10. *Qua de re memini narrasse mihi Julium Secundum, illum æqualem meum, atque, ut notum est, familiariter amatum, miræ facundiæ virum, infinitæ tamen curæ, quid esset sibi à patruo suo dictum. Is fuit Julius Florus, in eloquentia Galliarum (quoniam ibi demum exercuit eam) princeps, alioqui inter paucos disertus, & dignus illâ propinquitate. Is, cùm Secundum, scholæ adhuc operam dantem, tristem fortè vidisset, interrogavit; quæ caussa frontis tam adductæ? nec dissimulavit adolescens, tertium jam diem esse, ex quo omni labore materiæ ad scribendum destinatæ non inveniret exordium: quo sibi non præsens tantum dolor, sed etiam desperatio in posterum fieret. Tum Florus arridens: Nunquid tu, inquit, melius dicere vis, quam potes? &c.* Nec absurda sit conjectura, si quis opinetur, historicum eum, de quo fusè diximus (modò is Julius Florus rectè in libris quibusdam vocatur) ex eâdem stirpe, imò fortasse filium fuisse, aut nepotem Julii Flori, viri hujus diserti: de quo M. Seneca, & Quinctilianus loquuntur. Sed hæc, & alia, quæ antea de Senecæ cognomento diximus, velut incerta, in medio relinquamus.

JUSTUS LIPSIUS.

Lib. 2. Elect. cap. 5.

LUcius Annæus Florus, (ita enim indigitare cum priscis libris malim quam Julium: quoniam Hispania origine fuisse colligo, &, nisi fallor, ex ipsa Senecarum gente;) is, inquam, Florus compendium non tam Livii, à quo sæpe dissentit, quàm rerum Romanarum, scripsit: si quid mei judicii est, compositè, disertè, eleganter. Subtilitas quidem & brevitas in eo sæpe mira; & sententiarum quædam gemmulæ cum judicio insertæ & veritate.

IOH.

JOH. ISAC. PONTANUS.

In Oratione Isagogica ad Florum.

L. Annæum Florum Volaterranus Julium Florum Secundum maluit nominare. Quod existimaret hunc esse eum Secundum, cujus amicè meminit Fabius Quintilianus, qui & familiariter à se amatum eum addit, virum, ut mire facundiæ, ita infinitæ curæ. Julii cognomen à Patruo Julio Floro retinuisse idem conjicit: Cujus quoque Quintilianus mentionem facit, inter paucos disertum eum fuisse indicans, utpote in eloquentia, quam in Galliis sub extremum exercuit Galliarum principem. Quam de Floro opinionem, si Trajani ævum, quo claruit & Quintilianus & Florus noster, respicimus, non abs re conjecisse Volaterranus censeri potest. Nisi quod duo obstare videantur: Prius est ipse Quintilianus, qui non ut historicum aut inter historicos, sed ut oratorem & inter eloquentiæ laude florentes utrumque & Julium Secundum & patruum ejus Florum concelebrat: Alterum est codicum veterum scriptura, in quibus non Julius, sed L. Annæus Florus constanter indigitatur. Unde colligendum doctiores voluerunt ex Hispania oriundum fuisse, & fortasse ex ipsa Annæorum, id est, Senecarum gente. Quidquid horum sit, quod nos in medio relinquemus, illud interim ratum esto; egregium opus esse hos ejus quatuor rei Romanæ libros. Quos qui compendium Livii aut breviarium faciunt, vel eo, præter cætera, redargui existimo, quod in iis à Livio sæpenumero abeat ac variet sententia. Potius totius imperii florentis tabulam appellabimus, cum præsertim ipse in prologo suo fateatur se ad exemplum eorum, qui terrarum situs pingunt, in brevi quasi tabella universam imperii imaginem ac magnitudinem ob oculos posuisse.

CLAU-

CLAUDIUS SALMASIUS.

SUper auctore hujus elegantissimæ Epitomæ nihil nobis compertum est, quod viri docti non nôrint, atque ipsi pridem observârint; nec tam necesse est nos eum ignorare quam nobis conjecturis, per quas, si non verum elicere, falsa tamen refutare possimus, inniti. Et ut verum fateamur, facilius possumus invenire cujus non sit, quam cujus sit hoc opus. Si hoc invenire est, semper quærendo laborare. In quibusdam veteribus & manu exaratis libris quædam leguntur sub prologi titulo, de Lucio Annæo Seneca, & Lucio Annæo Mela, quæ inepta & aliena esse facilè omnes qui legerunt, vident, quæ qualia sint ut sciamus, ita prologus incipit: *Anno tertiodecimo Olympiadis, Lucius Annæus Melas Frater Senecæ & Gallionis bona Lucani poetæ filii sui à Nerone promeruit.* Hæc verbatim descripta ex Hieronymo, & turpissimo mendo deformata. Legendum: *anno tertio undecimæ Olympiadis supra ducentesimam.* Hic autem Junius Gallio in vetustissimo codice Eusebii Palatinæ Bibliothecæ vocatur *Junius Annæus Gallio*, Sed ut ad rem redeamus, hujus compendii non posse auctorem dici L. Annæum Senecam, aut L. Annæum Melam, plus satis clarum est. Veteres quidam libri, ut illius indicio cognoscimus, qui prologum sive argumentum concinnavit, nomen Flori adscriptum non habebant. Sed in iis *Lucii Annæi* erat tantum mentio. Ergo quisnam, inquit horum libri hujus auctor sit, Lucius Annæus Seneca, an Lucius Annæus Melas, incertum facit communitas nominum Lucii & Annæi; nam Flori non est ibi mentio. Cum in hujusmodi Codices incidisset Lactantius Firmianus, & Lucium tantum Annæum legisset, statim Senecam cogitavit, quod notiorem eo Lucium Annæum alium non haberet, & ita imprudens nomen auctoris, quem citabat, male concepit vir doctissimus & disertissimus. Illi enim mea quidem sententia non leviter errant, qui non hunc auctorem nostrum, sed Senecam primum in iis Scriptis quæ ad nos

non

non pervenerint, hanc Romanæ urbis temporum in ætates diſtributionem inſtituiſſe contendunt, neque alium in Lactantio debere intelligi, quàm Senecam ipſum Philoſophum. Sic ſane ſibi perſuaſum habeant, dum aliis ne perſuadeant, ita enim ipſa pæne verba Flori producit ille ſanctus Scriptor, ut, qui non hujus, ſed alterius cujuſdam auctoris ab eo verba produci exiſtimet, meras nugas agat. Sed per nos licet, illi judicio ſuo fruantur. Non hodie autem atque heri hos titulos, in quibus Flori nomen extat, exemplaribus à librariis fuiſſe inditos, vere mihi perſuadeo. Licet aliter ſentire videam viros non mediocriter eruditos, qui recentes eſſe τῆς παλαιᾶς χειρὸς exiſtimant. Sed unde ineptus illius prologi auctor, qui legitur in quibuſdam vetuſtis exemplaribus, Flori nomen accepiſſet, ſi non ita ut in vetuſtiſſimis qui hodie extent Codicibus, Flori nomen adſcriptum reperiſſet in illius ævi vetuſti libris. Qui cùm dicat, *Nam Flori non eſt ibi mentio*, codicem aliquem antiquum & optimæ notæ ab eo deſignari puto. Nazarianus liber manuſcriptorum omnium quibus uſi ſumus antiquiſſimus, ut quem ante octingentos annos ſcriptum eſſe manifeſta ſit fides, quique bonitate ſuperat agmen illud Codicum quibus adjutus eſt in hujus ἐγχειριδίου recenſione optimus & doctiſſimus Vinetus, *Lucii Annæi Flori*, in titulo præfert. Non alius poteſt eſſe Florus quam ille qui Trajani & Hadriani temporibus floruit, qui in Epiſtola ad Hadrianum, cujus Epiſtolæ ter aut quater mentionem apud Chariſum reperies, ſcribit ſe poëmatis delectari. Character autem iſtius hiſtorici compendii plane poëticus eſt, & hominis in poëtis non infeliciter verſati, quamvis hoc parum probet, ſi non alia accederent. Et mirum Grammaticis tam inviſum fuiſſe hoc opus, ut nuſquam aliquid ex eo ad teſtimonium citent, cùm & Solinum ſæpius, qui longe poſt tempora Annæi Flori vixit, ut alibi pluribus oſtendemus, & alios non vetuſtiores aut meliores Solino ſcriptis ſuis, ut locupletes & idoneos teſtes advocent.

L. ANNÆI

X.

Z.

FINIS.

, 15|
2, 6|
| 64:
12
9, 6
, 14|
4, 11
186:
10
, 9|
—
69,
—